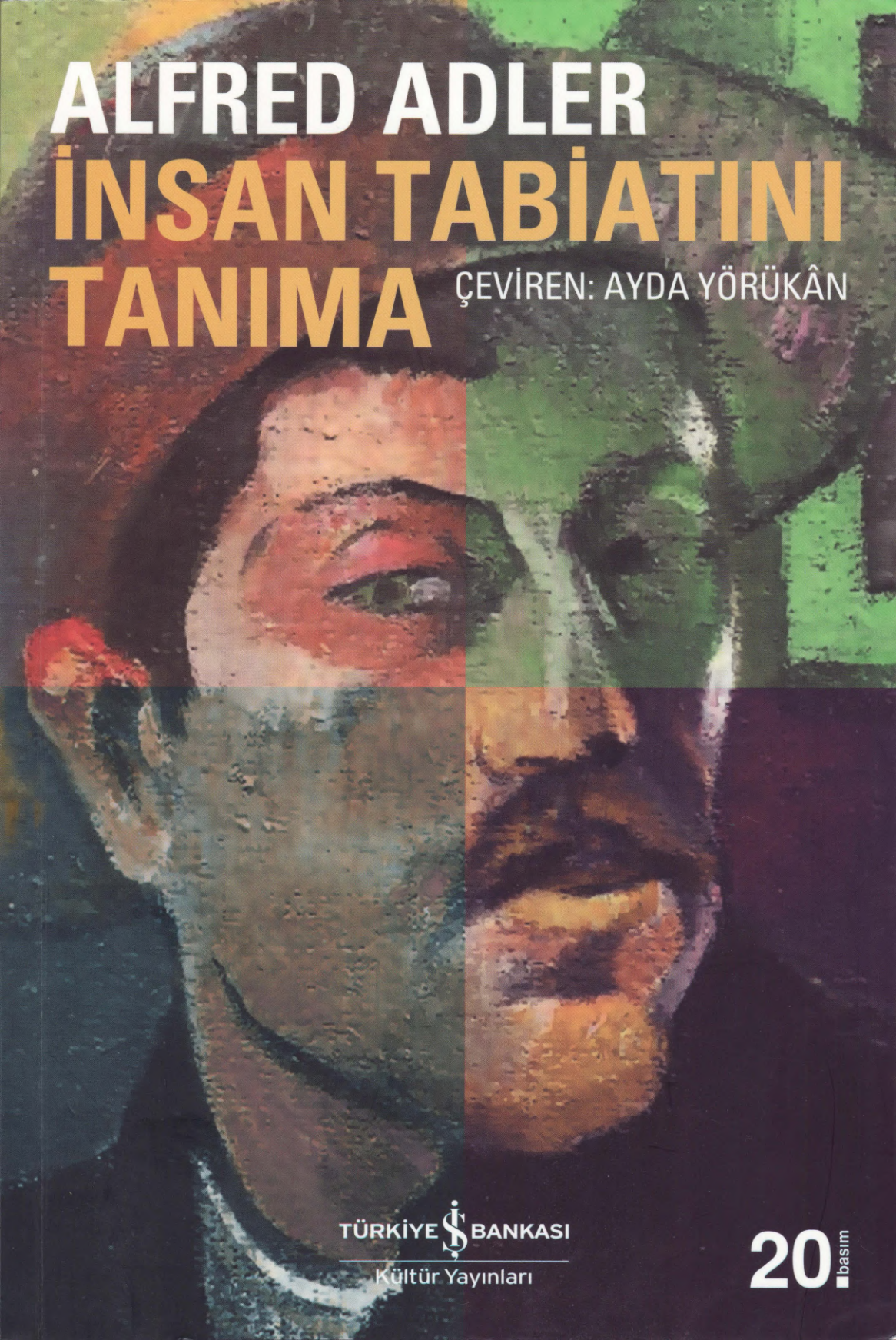
ALFRED ADLER

İNSAN TABİATINI TANIMA

ÇEVİREN: AYDA YÖRÜKÂN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

20. basım

Alfred Adler, büyük yankı uyandırmış bu kitabında, can alıcı bir soruna parmak basmıştır: insan kişiliğinin gelişmesinde aşağılık duygusunun ve bu duyguyu gidermek için gösterilen çabaların önemi. Aşağılık duygusuna kapılan çocuk, belli bir davranış kalıbını benimsemekte ve bu davranış kalıbı onun bütün kişiliğine biçim vermektedir. Böylece, toplum içerisinde hem kendilerine hem de çevrelerine zarar veren ve toplumun uyumlu bir şekilde işlemesini engelleyen bazı insanlar çıkmaktadır ortaya. Bu gibi kimselerle karşılaşınca onlara kızarız, alınırız, güceniriz. Oysa bu öfkelerin hiçbir anlamı yoktur. Çünkü kendi içimize bakmayı biliyorsak bu sinirlendirici özelliklerin en azından kısmen bizde de bulunduğunu görmezlikten gelemeyiz. Sorunlar, temeldeki psikolojik gerçeklerden kaynaklanmaktadır. Toplumda uyumlu bir evliliğin, mutlu bir aile hayatının, huzurlu bir iş çevresinin, sürekli bir arkadaşlığın, sağlam bir dostluğun bu derece az olması, büyük ölçüde, bu psikolojik gerçekleri bilmemekten ileri gelmektedir. Alfred Adler'in önemi de, işte bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Alfred Adler (1870-1937) çağımızın en önde gelen psikologlarından biridir. Meslek hayatının ilk yıllarını Viyana'da geçirmiş ve 1910 yılına kadar Sigmund Freud'la birlikte çalışmıştır. 1910-1911 yıllarında Freud çevresindeki gruptan ayrılıp bazı noktalarda tamamen farklı yeni bir sistem ortaya atmıştır. Bireysel Psikoloji adını verdiği sistemini kamuoyuna yaymak için Avrupa ve ABD'nin birçok kentinde sosyal hizmet görevlilerine, öğretmenlere, doktorlara ve halka konferanslar veren Adler, "çocuk yönetimi" klinikleri de kurmuştur. Herkesin anlayabileceği sade ve açık bir üslupla kaleme alınmış, birçok dile çevrilmiş ve tekrar tekrar basılmış eserleriyle çağımızın en çok okunan psikologlarından olan Alfred Adler'in yayımlanmış kitaplarından bazıları şunlardır: *The Neurotic Constitution* (1917); *Study of Organ Inferiority and Its Psychical Compensation* (1917); *Practise and Theory of Individual Psychology* (1927); *Problems of Neurosis* (1929); *The Science of Living* (1929); *The Pattern of Life* (1930); *Social Interest* (1939).

9 789754 580600

28 TL

Alfred Adler

İnsan Tabiatını Tanıma

Çeviren: Dr. Ayda Yörükân

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 334

PSİKOLOJİ

ALFRED ADLER
İNSAN TABİATINI TANIMA

İNGİLİZCE METİN
UNDERSTANDING HUMAN NATURE

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN
AYDA YÖRÜKÂN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 1994
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
ALİ BERKTAY

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
FİLİZ ÖZKAN

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: 1994
XX. BASIM: EYLÜL 2021, İSTANBUL

ISBN 978-975-458-060-0

BASKI
ALFABE BASIN YAYIN SAN.TİCARET LTD.ŞTİ
İKİTELLİ OSGB MAH. HÜRRİYET BULVARI ENKOOP SANAYİ SİTESİ
ENKOOP 1. SOKAK NO:1 KAT:-1 BAŞAKŞEHİR/İSTANBUL
TEL. (0212) 485 21 25-(0212) 485 21 26
SERTİFİKA NO: 46012

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Önsözü *(Dr. Ayda Yörükân)* IX
Kitabın İngilizce Baskısına Önsöz *(Dr. Leland A. Hinsie)* XV
Yazarın Önsözü XVII

Giriş 1

1. Kitap
İnsan Davranışı

I
Ruh 15
1. Ruhsal Hayat Kavramı ve Öncülü 15
2. Ruhsal Organın Fonksiyonu 16
3. Ruhsal Hayatta Belli Bir Gayenin Varoluşu 17

II
Ruhsal Hayatın Sosyal Görünüşleri 23
1. Mutlak Gerçek 23
2. Topluluk Hayatına Duyulan İhtiyaç 24
3. Güvenlik ve Çevreye Uyma 26
4. Sosyal Duygu 28

III
Çocuk ve Toplum 29
1. Küçük Çocuğun Durumu 29
2. Güçlüklerin Etkisi 31
3. Sosyal Bir Varlık Olarak İnsan 36

IV
İçerisinde Yaşadığımız Dünya 39
1. Dünyamızın Yapısı 39
2. Dünya Görüşünün Gelişmesi ile İlgili Unsurlar 41
a) Algı 42
b) Bellek 42
c) Hayal Gücü 43
3. Hayal Kurma 49
4. Rüyalar: Genel Düşünceler 52
5. Kendini Başkasının Yerine Koyabilme ve Özdeşleşme 52
6. İpnotizma ve Telkin 54

V
Aşağılık Duygusu ve Kendini Kabul Ettirme Çabası 61
1. İlk Çocukluk Yılları 61
2. Aşağılık Duygusunun Giderilmesi; Kendini Kabul Ettirme ve Üstün Olma Çabası 63
3. Hayat Grafiği ve Dünya Görüşü 70

VI
Hayata Hazırlanma 81
1. Oyun 81
2. Dikkat ve Oyalanma 83
3. Suçluluğa Götüren İhmal ve Unutkanlık 85
4. Bilinçdışı Alan 86
5. Rüyalar 94
6. Yetenek 102

VII
Cinsiyet 105
1. Cinsiyet Ayrımı ve İşbölümü 105
2. Bugünün Kültürü İçerisinde Erkeğin Egemen Durumu 107
3. Kadınların Erkeklerden Daha Aşağı Olduğu İddiası 113
4. Kadınlık Rolünden Kaçma 116
5. Cinsler Arasındaki Gerginlik 126
6. Reform Denemeleri 128

Çocuğun Aile Çevresi İçerisindeki Yeri 131

2. Kitap
Karakter Bilimi

I
Genel Düşünceler 141
1. Karakterin Kaynağı ve Özel Niteliği 141
2. Karakterin Gelişmesi Bakımından Sosyal Duygunun Önemi 145
3. Karakter Gelişmesinin Yönü 150
4. Eski Psikoloji Okulu 156
5. Mizaç ve İçsalgıbezlerinin Salgıları 157
6. Özet 164

II
Saldırgan Karakter Özellikleri 167
1. Boş Gurur ve Harislik 167
2. Kıskançlık 192
3. Haset 195
4. Cimrilik 197
5. Kin 199

III
Saldırgan Olmayan Karakter Özellikleri 203
1. İnsanlardan Kaçma 204
2. Endişe 205
3. Yüreksizlik 208
4. Uyumsuzluk Belirtisi Olarak Baskı Altına Alınamayan İçgüdüler 216

IV
Karakterin Başka Görünüşleri 221
1. Neşeli Olma 221
2. Düşünme ve Konuşma Biçimleri 222
3. Öğrencilere Özgü Bir Hamlık ya da Olgunlaşmamış Olma 223
4. Ukalalar ve Prensip Adamları 224

5. Boyun Eğme 225
6. Başkalarına Söz Geçirme ve Onlardan Üstün Olma İsteği 228
7. Ruh Durumu ve Mizaç 229
8. Kötü Talih 230
9. Dindarlık 231

V
Duygular ve Heyecanlar 233
1. İnsanları Birbirinden Uzaklaştıran Duygular 234
a) Öfke 234
b) Keder 237
c) Heyecanın Kötüye Kullanılması 238
d) Tiksinme 240
e) Korku ve Endişe 240
2. İnsanları Birbirine Yaklaştıran Duygular 242
a) Sevinç 242
b) Sempati 243
c) Sıkılganlık 244

Ek
Eğitim Konusunda Genel Düşünceler 247
Sonuç 252

Çevirenin Önsözü

İnsan Tabiatını Tanıma adı ile Türkçeye çevirdiğimiz bu kitap*, Alfred Adler'in bir yıl boyunca Viyana Halk Enstitüsü'nde vermiş olduğu konferansların derlemesinden oluşmuştur. Kamuoyunda en çok yankı uyandırmış eserleri arasında yer alan bu kitabında, Adler, çok önemli bir probleme dikkati çekmiştir: İnsan kişiliğinin gelişmesinde *aşağılık duygusunun* ve *bu duyguyu gidermek için gösterilen çabaların* anlamı ve önemi.

Aşağılık duygusu, çocuğun gelişmesinin çok erken bir döneminde ortaya çıkmaktadır. Bazı organik kusurlar ve yetersizliklerle dünyaya gelen, küçük yaşta birtakım sosyal-ekonomik yoksunlukların acısını duyan, ya da ana babanın başvurmuş olduğu hatalı bir eğitim yönteminin (sevgi ve şefkat göstermeme vb.) sonucu olarak kendini harisliğe ve boş gurura kaptırmış olan bir çocukta, aşağılık duygusunun belirmeye başladığını görüyoruz. Bu aşağılık duygusu bütün kişiliğe belli bir renk vermekte ve bu duyguyu giderebilmek için gösterilen çabalar, çocuğu gelişmenin normal yolundan saptırmaktadır. Kendini aşağılık duygusuna kaptırmış olan bir çocuk, belli bir davranış kalıbını benimsemektedir; bu davranış kalıbı onun bütün kişiliğine biçim vermekte ve daha sonraki yıllardaki gelişmesi üzerinde çok belli bir

* Alfred Adler, *Understanding Human Nature* (İngilizceye Çeviren: Walter Béran Wolfe, M.Dr.) New York, Greenberg, 1946.

etkide bulunmaktadır. Böylece, toplum içerisinde ne kendilerine ne de başkalarına yararlı olan, daha yerinde bir deyimle hem kendilerine hem de çevrelerindeki insanlara zarar veren ve toplumun uyumlu bir şekilde işlemesini engelleyen bazı insanlar çıkmaktadır ortaya.

Hepimiz hayatımız boyunca bu gibi kimselerle karşılaşmışızdır. Onları genellikle birtakım yaftalarla damgalarız. "Kıskanç" deriz, "hasetçi" deriz, "kinci", "haris", "kendini beğenmiş", "hırçın", "haşin", "korkak", "kötü kalpli", "kaba", "zalim" vb. gibi niteliklerle donatırız. Onlara kızarız, alınırız, güceniriz, onlarla ilgimizi keseriz. Bütün bu özelliklerin temelinde yatan psikolojik gerçekleri bilmediğimiz için suçlarız onları. Russel'ın dediği gibi, otomobilimiz işlemediği zaman "Acaba nesi var?" diye orasına burasına bakıp düzeltmeye çalışırız da, insanlar "iyi işlemediği" zaman onları suçlamaktan gayri pek bir şey yapmayız. Kendi içimize bakmasını biliyorsak eğer, kendimize karşı ne derece hoşgörülü davranırsak davranalım, bu gibi özelliklerin bir dereceye kadar bizde de bulunduğunu görmezlikten gelemeyiz. Suçu kendimize bulalım ya da bulmayalım, bilerek ya da bilmeyerek biz de zaman zaman başkalarını öfkelendiririz, kızdırırız, gücendiririz. Kendi davranışımızın temelinde bulunan itkileri bilmediğimiz için kendimizi de suçladığımız olur. Bütün bunların sonucu olarak da, kendi kendimiz ile de, başkaları ile de tam bir uyum içerisinde yaşamamız güçleşir, hatta imkânsızlaşır. Toplumumuz içerisinde uyumlu bir evliliğin, mutlu bir aile hayatının, huzurlu bir iş çevresinin, sürekli bir arkadaşlığın, sağlam bir dostluğun bu derece az olması, büyük ölçüde, bu psikolojik gerçekleri bilmemiş olmamızdan ileri gelmektedir.

Adler, işte bu noktada bize yardımcı olmak istemektedir.

İlk olarak, psikoloji biliminin verilerini bütün insanların hizmetine sunmakta ve *gündelik hayatın sorunları*na uygulamaya çalışmaktadır. Psikoloji, Adler'e göre herkesin anlayabileceği ve anlaması gereken bir bilimdir. Daha kitabının başında, psikolojinin yalnızca birkaç uzman yetiştirerek yürütülebilecek bir bilim olmadığı noktası üzerinde ısrarla durmaktadır. Psikoloji, hepimizi daha iyi, daha olgun bir ruhsal gelişmeye ulaşabilecek şekilde yetiştirmeli, kendi kendimizle uzlaşmamızı ve içerisinde yaşadığımız toplumla uyumlu bir şekilde kaynaşmamızı mümkün kılmalıdır. Gündelik hayatta karşımıza çıkan

sorunları olumlu bir yönde çözmemizi sağlamalı, topluma yararlı olan sağlıklı, verimli ve iyi insanlar olarak yetişmemize imkân vermelidir. Adler'e göre bunun ilk şartı olarak, kendimizi ve başkalarını tanımak için içten bir ilgi ve sürekli bir çaba harcamamız gerekmektedir. Psikoloji bilimi, ancak böyle bir ilgi ve çabanın var olması halinde bize yardımcı olabilecektir. Adler, Sokrates'in "Kendini tanı!" ilkesini mutluluğun temel yasası olarak görmektedir. Kendimizi ve başkalarını tanıdığımız ölçüde insanlarla daha iyi geçinmemiz, dolayısıyla daha mutlu bir hayat yaşamamız mümkün olabilecektir.

İkinci olarak, Adler bize, başkaları hakkında *ahlaki yargılar vermekten* kaçınmayı öğütlemektedir. Böyle bir açıdan görüldüğü zaman *ahlaki suç* kavramı değişik bir şekil almakta ve suçluluk, önünde sonunda Sokrates'in "Erdem bilgidir, hiç kimse bilerek kötülük işlemez" sözünün ışığı altında görülmesi gereken bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan davranışının temelinde bulunan psikolojik itkileri bildiğimiz zaman ve bu itkilere yol açan pedagojik, sosyal, kültürel ve ekonomik şartları ışığa çıkardığımız zaman, bütün kötülüğün nereden ileri geldiğini bileceğiz ve başkalarını –hiç değilse bir dereceye kadar– suçlamaktan vazgeçebileceğiz.

Burada Adler üçüncü bir adım daha atmakta ve *pedagoji* alanına geçmektedir. Bütün kötülüğün nereden ileri geldiğini bilmek, hiç şüphesiz Adler gibi bir psikoloğu tatmin edecek nitelikte değildir. O, bu kötülüğü önleyecek ya da giderecek çareler aramak, dolayısıyla psikoloji bilimi alanındaki çalışmalarını pedagoji alanına iletmek istemektedir. Adler'e göre, insan kişiliğinin hatalı gelişmelerini önleyecek hatta düzeltebilecek biricik kuruluş *okul*dur. Bu bakımdan, eğitim programlarımızı psikoloji biliminin sağlamış olduğu verilerin ışığı altında yeniden gözden geçirmek ve düzeltmek gerekecektir. Ancak bu sayededir ki, insanların psikolojik bir kadere mahkûm olmaları önlenecek ve "kendi kaderinin efendisi olduğunu bilme cesaretini gösterecek yepyeni bir nesil yetişecektir."

Bunun yanında Adler bize kendi sorunlarımızı çözmek bakımından pratik birtakım yollar da önermektedir. Her insan kendini kuşku, kıskançlık, haset, kin, boş gurur vb. gibi insani zayıflıklardan büsbütün kurtaramadığına göre, hiç değilse onlara iyi bir yön verebilmeli ve bu kusurlarını büsbütün düzeltemese bile, kendisine ve topluma ya-

rarlı olabilecek bir biçime sokabilmelidir. Eğitilebilir olmanın temelini çocuğun kendi zayıflığını ve güçsüzlüğünü giderebilmek için gösterdiği çabada bulan Adler, bütün işin bu çabaya iyi bir yön vermek olduğunu öne sürmektedir: "Aşağılık ve yetersizlik duygusunun güçlü bir uyarım rolü oynaması sayesinde binlerce yetenekli insan çıkmıştır ortaya" demektedir.

Adler, insanlara ve insani problemlere *iyimser* bir görüş açısından yaklaşmaktadır. Freud'un insanı aslında vahşi olan ve toplum tarafından "ehlileştirilmesi" gereken bir varlık olarak görmesine ve insan tabiatının kötülüğü üzerinde durmasına karşılık, Adler "sosyal duygu"ya ağırlık vermektedir. "İnsanları birbirine bağlayan evrensel bir sosyal duygu"dan sık sık söz etmesi; "her çocuğun ruhuna kök salmış olan" bu sosyal duygunun "ancak en şiddetli psikopatolojik bozuklukların etkisiyle" yitirilebileceğini söylemesi; "çocuğu, büyüklerin yanında olmaya götüren ilk sevgi ihtiyacı"nı, "doğuştan gelen sosyal duygunun ilk belirtisi" olarak görmesi, Adler'in insanı *sosyal bir varlık* olarak kabul ettiğini göstermektedir. Bu sosyal duygunun yeterince gelişememesi ise, doğrudan doğruya eğitim sistemlerimizdeki ve yöntemlerimizdeki hatalara bağlanmaktadır. Bu gibi hatalardan kaçınabilirsek eğer, insan tabiatının iyiye doğru gelişeceğinden şüphe etmemektedir.

Adler, insanın daha iyiye doğru gitme, kendi sorunlarını çözebilme, yaratıcı eğilimlerini gerçekleştirebilme ve hayata ayak uydurabilme şansına sahip olduğuna inanmaktadır. Başka bir deyimle, aşağılık ve yetersizlik duygularını *başarılı bir şekilde* giderebilme yolunun insana açık olduğuna inanmaktadır. Bu bakımdan, sosyokültürel etkenlerin önemi üzerinde durmakla birlikte, insanı yalnızca çevreden gelen etkilerle belirlenmiş bir varlık olarak değil de, kendi hayatını düzenleme yeteneğine sahip bir varlık olarak görmekte ve *insanın yaratıcı benliğ*ine büyük önem vermektedir. Bütün iş bu yaratıcı benliğin gelişmesine en elverişli ortamı yaratmış olmaktır ve bu da her şeyden önce eğitim kuruluşlarına düşen bir görev olarak görünmektedir.

Adler'in bu kitabını Türkçeye çevirmemin özel bir nedeni daha vardır. Gerek kendi problemlerimi çözmek ve hayatıma daha olumlu bir yön vermek, gerekse çevremdeki kimseleri tanımak ve onlarla da-

ha iyi ilişkiler kurmak bakımından Adler'in bu kitabının bana çok büyük yardımları olmuştur. Bu bakımdan, hem içerisinde yaşadığım topluma karşı bir görev olarak (bana bu derece yararlı olan bir kitap başkalarına da yararlı olabilir düşüncesiyle); hem de Adler'e karşı bir minnet ve şükran borcu olarak bu kitabı kendi dilime kazandırmak istedim.

Dr. Ayda Yörükân

Kitabın İngilizce Baskısına Önsöz

Kendini tanıma, mutluluğun bir yasasıdır. Günümüzde ortalama bir insanın kendini tanımak için sahip olduğu imkânlar, yarım yüzyıl öncesine kıyasla mümkün olmayacak oranda artmış ve yaygınlaşmıştır. Bunun için gereken ilk şart, gerek gündelik gözlemlerle, gerekse insan tabiatını incelemeyi meslek hayatlarının çabası haline getirmiş olanların yazdıkları kitapların aracılığı ile kendini ve başkalarını mümkün olduğu kadar objektif bir biçimde tanımayı içtenlikle istemektir.

Alfred Adler, her şeyden önce açık sözlülüğündeki yumuşaklık, yardım istemek üzere kendisine başvuranlar hakkında verdiği yargılardaki sağlamlık ve güvenilirlik ile, geniş deneyimleri sayesinde ulaşmış olduğu gerçekleri yaymak istemesindeki içtenlikle belirginleşmiş bir insandır. Bıkıp usanmadan, insanları kendileri ve başkaları üzerinde düşünmeye yöneltmek istemiştir; çünkü insan tabiatının imkânlarını değerlendirerek bu konuda daha iyi bir anlayışa ulaşmanın, insana başka hiçbir şeyin sağlayamayacağı bir güvenlik duygusu vereceğini bilmektedir.

Hayatını adamış olduğu konunun son derece bilimsel bir niteliği olduğunu fark ettiği, özellikle psikiyatri ve psikoloji kelimelerinin ürkütmüş olduğu kimselere nasıl yararlı olabileceğini bildiği için, kendisini insan davranışlarının kaynakları ile ilgili bellibaşlı gerçekleri yayma konusunda en iyi şekilde ve ön safta rol oynayacak bir biçimde yetiştirmeye çalışmıştır. Çocukların, doğar doğmaz içerisine girmiş oldukları bağımlı durum ve çocukluğun bağımlılığından olgunluğun bağımsızlığına doğru gelişme yılları boyunca göstermiş olduğu çaba

üzerinde tekrar tekrar durmakla, başka insanlara elinden gelebilecek en büyük yardımı yapabileceğini anlamıştır.

Adler, ana babanın ve toplumun, insanın bebeklik ve ilk çocukluk yılları üzerinde etkilerinin anlamına dikkati çekmiştir. Başkalarının, özellikle Freud'un yaptığı gibi, yetişkin insanların çevreye uyma kalıplarının geniş ölçüde hayatın ilk yıllarında belirlenmiş olduğunu göstermiştir. Çocuk yalnızca kendi biyolojik itkileri ile değil, ana babasının, erkek ve kız kardeşlerinin ve daha sonra öğretmenlerinin itkileri ile de çekişmek zorunda kalmaktadır. Çoğu zaman çocuğun kendi içtepilerinin, özellikle ana babasının içtepileriyle uyuşma, birleşme şekli, yetişkin haline geldiği zaman karşılaşacağı durumlardaki başarısını ya da başarısızlığını geniş ölçüde etkilemektedir. Adler, bu görüş noktasını, seslenmiş olduğu kamuoyu için son derece açık ve seçik bir biçimde dile getirmiştir. Böyle bir görüş noktasına yabancı olan kimselerin en kolay anlayabileceği türden bilgiler vermeyi çok iyi bilmektedir. Kendi zamanına gelinceye kadar insan tabiatı, fizik güçlerin ve bedensel etkinliklerin ışığı altında gözleniyordu. İnsan tabiatındaki bozuklukların, organik tıp alanındaki araştırmalara dayanan çözüm yollarını beklemesi gerektiği görüşü hâkimdi. Adler ve çağdaşları, bedenle ilgili bilimler alanında yetişmişlerdi; ama çok geçmeden, pratik deneyimleri sayesinde, insanların hastalıklarının birçoğunun ilk yıllardaki insanlar arası ilişkilere dayanan kişisel alışkanlık kalıpları ile anlaşılabileceğini ve ele alınabileceğini fark ettiler.

Adler, Freud'un [manevi] öğrencisiydi ve Freud'un başka öğrencileri gibi düşünce ve uygulama alanında ondan ayrılmakla birlikte, duygusal çatışmaların akıl ya da ruh hastalıklarında rol oynayan kesin bir etken olduğu görüşüne her zaman bağlı kalmıştır. Temel düşüncelerini en iyi bu kitabında ortaya koymuştur.

Yaşama biçimlerinden rahatsızlık duyanlara, rahatsızlıklarının genellikle nereden ileri geldiğini ve nasıl giderileceğini bilmek isteyenlere, Adler'in *İnsan Tabiatını Tanıma* adlı kitabı umut verici bir rehber olacaktır.

Dr. Leland A. Hinsie
Columbia Üniversitesi Doktorlar ve Operatörler Koleji Psikiyatri Profesörü
New York Eyaleti Psikiyatri Enstitüsü ve Hastanesi Müdür Yardımcısı

Yazarın Önsözü

Bu kitap, Bireysel Psikolojinin dayanmış olduğu ilkeleri kamuoyuna tanıtmak amacıyla hazırlanmıştır. Aynı zamanda insan bu ilkeleri, günlük hayatının akışı içerisinde yalnızca dış dünya ile ve başka insanlarla olan ilişkilerinde değil, kendi hayatının düzenlenmesi işinde de uygulayabilsin diye hazırlanmıştır. Kitap, Viyana Halk Enstitüsü'nde her yaştan ve meslekten yüzlerce erkek ve kadından oluşmuş bir dinleyici kitlesine bir yıl boyunca verilmiş olan konferanslara dayanmaktadır. Kitap, bireyin yaptığı hatalı davranışların toplumumuzun ve içerisinde yaşadığımız küçük grupların uyumunu ne derece bozmuş olduğunu da göstermeye çalışmaktadır; ayrıca, insana kendi hatalarını nasıl görebileceğini öğrenmek, topluluk hayatına uyumlu bir biçimde katılabilmek için nasıl hareket etmesi gerektiğini göstermek gibi bir amaca da hizmet etmektedir. İş hayatında ve bilimde işlenen hatalar pahalıya mal olan, üzülünecek hatalardır; ama hayatın akışı içerisindeki hatalar genellikle hayatın kendisi için tehlike oluştururlar. İnsanlığın ilerlemesine, insan tabiatının daha iyi anlaşılması yönünde ışık tutmak, bu kitabın görevi olacaktır.

Alfred Adler

Giriş

İnsanın kaderi ruhunda saklıdır.
Herodotos

İnsan tabiatını inceleyen bilime, onun sınırlarını çok fazla aşacak ve onunla övünmeye, böbürlenmeye kalkacak şekilde yaklaşmamak gerekir. Tam tersine, insan tabiatının anlaşılması, bu konuda çalışan kimselerin belli bir alçakgönüllülük göstermiş olmasını zorunlu kılar, insan tabiatı problemini çözümlemeye kalkmak, son derece büyük bir görev yüklenmek demektir ve bu probleme çözüm yolu aramak da, hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri kültürümüzün bir amacı haline gelmiştir. Yalnızca birkaç uzman yetiştirmek gibi bir amaca ulaşmakla yürütülebilecek bir iş değildir bu. Bu bilimin gerçek amacı, her insanın, insan tabiatını anlamasını mümkün kılmaya çalışmak olmalıdır. Araştırmalarını yalnızca bilimsel bir grubun malı olarak gören akademik araştırıcılarla böyle bir amaca ulaşmak kolay değildir.

Birbirimizden ayrı olarak yaşadığımız için hiçbirimiz insan tabiatı hakkında pek bir şey bilmiyoruz. Eski zamanlarda insanların bugünkü kadar birbirinden ayrı yaşamaları mümkün değildi. Çocukluğumuzun ilk günlerinden bu yana insanlıkla pek az bir ilişkimiz olmaktadır. Aile bizi başka insanlardan ayırmaktadır. Bütün yaşama biçimi-

miz, insan tabiatını tanıma sanatının ve biliminin gelişebilmesi için gerekli olan başka insanlarla yakın ilişkiler kurma zorunluluğunu engellemektedir. Başka insanlarla yeterince ilişki kurmak imkânını bulamadığımız için onlara düşman oluyoruz. Onlara karşı davranışımız çoğu zaman hatalıdır; vermiş olduğumuz yargılar genellikle yanlıştır; çünkü insan tabiatını gerektiği gibi anlayamıyoruz. İnsanların birbirlerini fark etmeden birbirlerinin önünden gelip geçtiklerini, birbirleriyle ilişki kuramadıklarını, çünkü yalnızca toplumda değil ailenin dar çevresi içerisinde bile birbirlerine yabancı olarak kaldıklarını söylemek, sık sık tekrarlanan bir gerçeği dile getirmektir. Çocuklarını anlayamadıklarından şikâyet eden ana babaların ve ana babaları tarafından yanlış anlaşıldıklarından sızlanan çocukların şikâyeti kadar yaygın bir şikâyet yoktur. Başka bir insana karşı takındığımız tavır, bütünüyle, o insanı ne şekilde, nasıl anladığımıza bağlıdır; bu bakımdan, başkalarını anlamak, sosyal ilişkilerin temelinde bulunan zorunlu bir şart olarak görünmektedir. İnsan tabiatı hakkında daha çok bilgi edinmiş olsalardı, insanların bir arada yaşaması çok daha kolay olurdu. Bu durumda, sosyal ilişkilerin bozulması önlenebilirdi; çünkü uyumsuzlukların ancak birbirimizi anlamadığımız zaman ortaya çıkabileceğini, dolayısıyla duygularımızı birbirimize belli etmek istemediğimiz için sergilemeye çalıştığımız birtakım dış görünüşlere kanma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağımızı da bilirdik.

Şimdi amacımız, bu son derece geniş alanda kesin sonuçlar verecek bir bilimin temellerini kurmak üzere problemin niçin tıp bilimi açısından ele alınmak istendiğini açıklamak ve bu insan tabiatı biliminin öncüllerinin ne olması gerektiğini belirtmek ve bu bilimin ne gibi problemlere çözüm yolu bulmak zorunda olduğunu ve ne gibi sonuçlara ulaşabileceğini ortaya koymak olacaktır.

İlk olarak, psikiyatri, insan tabiatı hakkında son derece geniş bilgilere ihtiyaç gösteren bir bilimdir. Psikiyatr, mümkün olduğu kadar çabuk ve doğru bir şekilde nevrotik hastanın ruhunu anlayabilmelidir. Tıbbın bu özel alanında ancak hastanın ruhunda olup bitenleri iyice kavrayabildiğimiz zaman yargılar verme, tedavi etme ve tavsiyelerde bulunma konusunda etkili olunabilir. Burada, yüzeyde kalmaya yer yoktur. Burada hata çarçabuk cezalandırılır ve hastalığın tam olarak anlaşılması tedavideki başarı ile mükâfatlandırılır. Başka

bir deyimle, insan tabiatı alanındaki bilgimiz burada çok etkin bir biçimde denenmiş olur. Gündelik hayatta başka bir insan hakkında vermiş olduğumuz hatalı bir yargının hemen arkasından birtakım acı sonuçların ortaya çıkması gerekmez; çünkü bu gibi sonuçlar hata işlendikten o kadar çok zaman sonra ortaya çıkmış olabilir ki, aradaki bağlantı gözden kaçmış olur. Bir başkasını yanlış anladıktan ne kadar uzun bir zaman sonra büyük bir talihsizliğin buna sebep olduğunu görünce şaşarız. Bu gibi üzücü durumlar bize her insanın, insan tabiatı hakkında işe yarar bilgiler edinmesinin bir zorunluluk ve görev olduğunu öğretir.

Sinir hastalıkları ile ilgili incelemelerimiz, bu gibi hastalıklarda karşımıza çıkan ruhsal anormalliklerin, komplekslerin ve yanılmaların, yapı bakımından, normal insanların etkinliklerinden farklı olmadığını göstermiştir. Aynı unsurlar, aynı öncüller, aynı hareketler söz konusudur. Aradaki biricik fark, sinir hastasında bu gibi özelliklerin daha çok göze çarptığı ve daha kolay teşhis edilebileceğidir. Bu buluş bize, anormal durumlardan bir şeyler öğrenebilmek, normal ruhsal hayattaki ayırt edici nitelikleri ve olup bitenleri keşfetmede daha kesin bir görüşe ulaşabilmek imkânını vermektedir. Ancak, başka mesleklerde olduğu gibi, bu da bir eğitim, coşkun bir istek ve sabır göstermeyi gerektirir.

İlk büyük buluş şu olmuştur: Ruhsal hayatın yapısını belirleyen en önemli etkenler, ilk çocukluk günlerinde oluşmaktadır. Yalnız başına ele alındığında pek de cüretli bir buluş değildir bu. Hemen her çağın büyük araştırıcıları buna benzer buluşlara ulaşmışlardır. Yenilik, çocukluk yaşantılarını, izlenimlerini ve tavırlarını, belirleyebildiğimiz ölçüde, kesin ve sürekli bir biçimde ruhsal hayatın daha sonraki olaylarına bağlayabilmiş olmamızdadır. Böylece, ilk çocukluk yıllarındaki yaşantıları ve tavırları, daha sonraki hayatta, olgun bir insanın tavırları ve yaşantıları ile karşılaştırmak imkânını bulabiliyoruz. Bununla ilgili olarak, hiçbir zaman ruhsal hayatın tek bir görünüşü ile yetinmemek gerektiği gibi önemli bir gerçek de bulunmuştur. Ruhsal hayatın tek tek görünüşlerini, ancak bölünmez bir bütünün birer parçası olarak gördüğümüz zaman anlayabileceğimizi, ancak genel etkinlik akışı ve genel davranış kalıbı içerisindeki yerlerini belirleyebildiğimiz ölçüde değerlendirebileceğimizi, yalnızca bireyin bütün yaşama biçimini

ışığa çıkarabildiğimiz ölçüde, bireyin henüz çocukken gizli bir amaç güderek takınmış olduğu tavrın, olgunluk çağındaki tavrı ile aynı olduğunu açık ve seçik olarak ortaya koyduğumuz ölçüde kavrayabileceğimizi öğrenmiş bulunuyoruz. Kısaca, insanı şaşırtan bir açıklık ve seçiklikle, ruhsal hareketler bakımından hiçbir değişiklik olmadığı ortaya çıkmıştır. Bazı ruhsal olayların dış görünüşü, kalıplaşma biçimi ve sözle anlatımı değişebilmektedir; ama temelleri, gayesi, dinamiği, ruhsal hayatı en son amacına doğru yönelten her şey, değişmeden kalmaktadır. Endişeli bir karakteri olan, içi kuşkular ve güvensizliklerle dolu, her zaman toplumdan kaçmaya çalışan bir yetişkin hasta, hayatının üçüncü ve dördüncü yıllarındaki aynı karakter özelliklerini göstermekte ve aynı ruhsal etkinliklerde bulunmaktadır. Şu farkla ki, bu özellik ve etkinlikler, çocukluğun sadeliği içerisinde daha açık ve seçik bir biçimde yorumlanabilmektedir. Bu bakımdan, araştırmalarımızın büyük bir bölümünü, hastalarımızın çocukluğuna doğru yöneltmeyi kural haline getirmiş bulunuyoruz. Böylece, çocukluğunu bildiğimiz bir yetişkin insanın karakter özellikleri hakkında herhangi bir bilgi edinmeden önce, bu özelliklerin neler olduğunu açıklayabilme sanatını edinmiş oluyoruz. Bir yetişkin olarak onda gözlediğimiz şeyleri, doğrudan doğruya çocukluk yaşantılarının yankısı olarak görüyoruz.

Bir hastanın çocukluğu ile ilgili en canlı hatıralarını işittiğimiz ve bu hatıraları nasıl yorumlayacağımızı bildiğimiz zaman, onun şimdiki karakterinin kalıplarını büyük bir doğrulukla yeniden kurabiliyoruz. Bunu yaparken, bir insanın çocukluğundaki davranış kalıbından ancak büyük güçlükler pahasına vazgeçebileceği gerçeğinden yararlanıyoruz. Her ne kadar kendilerini yetişkin hayatlarında büsbütün farklı durumlar içerisinde bulmuş olsalar da, insanların pek azı çocukluktaki davranış kalıbını değiştirmeyi başarabilmiştir. Yetişkin hayattaki bir tavır değişikliği, davranış kalıbının da değişmiş olmasını gerektirmez. Ruhsal hayatın temelleri değişmemektedir. İnsan gerek çocuklukta, gerekse yetişkinlik döneminde aynı etkinlik çizgisinde kalmaktadır; bu da bizi bireyin hayattaki gayesinin değişmemiş olduğu gibi bir çıkarsamaya götürmektedir. Davranış kalıplarını değiştirmek istiyorsak, dikkatimizi çocukluk yaşantıları üzerinde toplamamızı gerektiren başka bir neden daha vardır. Yetişkin bir insanın sayısız yaşantılarını ve izlenimlerini değiştirip değiştirmediğimiz pek

fark etmez. Gereken şey, hastamızın temel davranış kalıbını ışığa çıkarmaktır. Bir kere bunu kavrayabildik mi, hastanın temel karakterini de öğrenebiliriz ve hastalığını doğru olarak yorumlayabiliriz.

Çocuğun ruhsal hayatının incelenmesi böylece bilimimizin dayanak noktası haline gelmiştir ve hayatın ilk yıllarını inceleyen pek çok araştırma yapılmıştır. Bu alanda hiçbir zaman el sürülmemiş ve üzerinde işlenmemiş o kadar çok veri vardır ki elimizde, herkes insan tabiatının incelenmesi konusunda son derece yararlı olabilecek yeni ve değerli bilgiler keşfedecek durumda bulunmaktadır.

İncelemelerimiz kendi başlarına değil de ancak insanlığa yararlı oldukları ölçüde bir değer taşıdıkları için, aynı zamanda, kötü karakter özelliklerinin ortaya çıkmasını önlemek üzere bir yöntem de geliştirmiş bulunuyoruz. Daha önce pek düşünülmediği halde, araştırmalarımız bizi pedagoji alanına götürmüş ve bu alanda yıllarca çalışmamıza yol açmıştır. Bu konuda deneyim kazanmak ve insan tabiatı üzerindeki incelemelerden elde ettiği değerli sonuçları bu alana uygulamak isteyenler için pedagoji gerçek bir hazinedir; çünkü insan tabiatının bilimi gibi pedagojinin de kitaplardan değil, hayatın pratik okulundan öğrenilmesi gerekir.

Kendimizi ruh hayatının her türlü görünüşü ile özdeşleştirmeliyiz; onu ta içimizde yaşamalı, insanların neşelerine ve kederlerine katılmalıyız: Tıpkı modelinde var olduğunu hissettiği ayırt edici nitelikleri portresine işleyen iyi bir ressamın yaptığı gibi... İnsan tabiatı bilimi, elinde birçok aracı bulunan bir sanata benzetilebilir; başka sanatlarla yakından ilgilidir ve onlara yararlı olmaktadır. Özellikle şiir ve edebiyat alanında son derece büyük bir önemi vardır. İlk amacı, insanlarla ilgili bilgimizi genişletmek olmalıdır; yani hepimizi, daha iyi ve daha olgun bir ruhsal gelişmeye ulaşabilecek şekilde yetiştirmelidir.

Büyük güçlüklerimizden biri, insan tabiatı ile ilgili olarak edindikleri bilgiler konusunda insanların olağanüstü bir duyarlık göstermiş olmalarına sık sık rastlamış olmamızdır. Hazırlık çalışmaları olmak üzere pek az bir şeyler öğrenmiş oldukları halde, kendilerini bu bilimde ustalaşmış olarak görmeyenlerin sayısı pek azdır. İnsanlıkla ilgili bilgilerinin doğru mu yanlış mı olduğunu tartışma konusu ettiğimiz zaman incinmeyecek kimselerin sayısı ise daha da azdır. İnsan tabiatını gerçekten bilmek isteyenler, ancak kendini başkasının yerine koya-

bilme, başkalarının duygularını ve heyecanlarını paylaşabilme (empati) yetenekleri ile insanların değerini ve önemini fark edenler, yani kendileri de ruhsal bunalımlar geçirmiş olanlar ya da başkalarının ruhsal bunalımlarını tam olarak anlayabilenlerdir.

Bu durum, belli bir taktik ve stratejiye ulaşma ve bilgimizi uygulama imkânını verecek bir yöntem bulma zorunluluğunu ve problemini ortaya çıkarmaktadır. Ruhunu incelerken keşfetmiş olduğumuz katı gerçekleri bir insanın yüzüne şiddetle vurmaktan daha çok nefret uyandıracak ve eleştirilecek bir şey yoktur. Başkalarında nefret uyandırmak istemeyen bir kimseye, bu konuda dikkatli olmasını tavsiye etmek uygun olacaktır. Kötü bir ün edinmenin en iyi yolu, insan tabiatının bilgisi ile kazanılmış olan gerçekleri dikkatsiz bir biçimde kullanmak ve bu gerçekleri, sözgelişi, bir ziyafette, başka bir insanın karakteri hakkında neler keşfetmiş olduğunu ya da ne çok şey bildiğini göstermek amacı ile kötüye kullanmaktır. Bu bilimin önemsiz bazı temel gerçeklerinden tam ve kesin sonuçlarmış gibi söz açmak da aynı şekilde tehlikelidir; çünkü bu gibi iddialar bilimi bütünüyle anlayamayan bir kimseyi şaşırtabilir. Bilimin ne olduğunu kavramış olanlar bile böyle bir tutumdan incineceklerdir. Daha önce söylediğimizi tekrarlamak zorundayız: İnsan tabiatı bilimi, alçakgönüllü olmamızı gerektirir. Denemelerimizin sonuçlarını yerli yersiz ve acele olarak bildirmeye kalkmamalıyız. Bu ancak kendini göstermek ve neler yapabileceğini kanıtlamak isteyen küçük çocuklara özgü bir davranıştır. Bir yetişkinin bu şekilde davranması yakışık almaz.

İnsan tabiatını bildiğini iddia eden bir kimseye, bu bilgiyi önce kendi üzerinde denemesini tavsiye etmeliyiz. Bu kimse, insanlığın hizmetinde kazanmış olduğu deneyimlerinin sonuçlarını, bunu bilmek istemeyen bir zavallının yüzüne çarpmaya kalkmamalıdır. Bu şekilde hareket edilecek olursa, henüz gelişmekte olan bir bilime yeni yeni güçlükler çıkartmaktan ve doğrusunu söylemek gerekirse, amacını bozmaktan başka bir şey yapmış olmayız. Bu yüzden, genç araştırıcıların düşüncesiz taşkınlıklarından ileri gelen hataların yükünü taşımak zorunda kalıyoruz. Parçalar hakkında herhangi bir yargıya varmadan önce bütünü göz önünde bulundurmak zorunda olduğumuzu hatırlamak ve bu konuda uyanık bulunmak daha yerinde bir davranış olur. Üstelik, ulaştığımız sonuçları, ancak herhangi bir insanın yara-

rına olduğuna kesinlikle güvendiğimiz zaman açıklamalıyız. Karakterle ilgili bir gerçeği, biçimsiz ve yersiz bir şekilde açıklamakla bir hayli kötülük etmiş oluruz.

Bu konuda derinleşmeden önce, birçok okuyucunun aklına gelebilecek bir itiraza cevap vermek zorundayız. Bireyin yaşama biçiminin değişmeden kaldığı konusunda yukarıda belirtilmiş olan iddia, birçok kimseye anlaşılmaz gelecektir; çünkü insanın hayat karşısındaki tavrını değiştiren o kadar çok deneyimi vardır ki! Herhangi bir yaşantının birçok şekilde yorumlanabileceğini hatırımızda tutmalıyız. Benzer bir yaşantıdan aynı sonuçları çıkarabilecek iki kimse ile karşılaşmamız mümkün olamayacaktır. Yaşama deneylerimizin bizi her zaman daha akıllı kılmadığı gerçeği bununla açıklanabilir. Bir insan gerçekten de bazı güçlüklerden kaçınmayı öğrenebilir ve başkalarına karşı bir filozof tavrı takınmayı becerebilir; yine de o kimsenin davranış kalıbı değişmeden kalabilir. Daha ileride bu konu üzerinde durduğumuz zaman, bir insanın deneylerini hep aynı gaye için kullandığını göreceğiz. Daha derin bir inceleme, bize o insanın bütün deneylerinin yaşama biçimine, yaşama kalıbının mozaiğine uyması gerektiğini gösterecektir. Kendi deneylerimize biçim verdiğimiz neredeyse bir atasözü haline gelmiştir. Her insan neyi deneyeceğini ve bunu ne şekilde yapacağını kendisi belirler. Günlük hayatımızda insanların kendi deneylerinden istedikleri sonuçları çıkardıklarını gözleyebiliyoruz. Hep aynı hatayı işleyen insanlar vardır. Eğer bu gibi bir kimseye hatasını göstermeyi başarabilirseniz, değişik tepkiler gösterebilecektir. Gerçekten de, bu hatadan vazgeçmenin artık zamanı geldiği gibi bir sonuca varabilecektir. Ne var ki, böyle bir sonuca çok seyrek olarak rastlanmaktadır. Daha büyük bir olasılıkla, uzun zamandan beri bu hatayı işlemekte olduğu, bu yüzden artık bu alışkanlıktan kurtulmasının mümkün olamayacağı şeklinde bir itirazda bulunacaktır. Ya da işlemiş olduğu hatadan ana babasını, yetiştirilme biçimini sorumlu tutacaktır; hiçbir zaman kendisiyle ilgilenecek biri olmadığından, pek nazlı büyütüldüğünden ya da kendisine çok sert davranılmış olduğundan şikâyet edecek ve hatasını, suçu başkasına atarak bağışlatmaya çalışacaktır. Nasıl bir özür bulmuş olursa olsun, bir tek şeyi açığa vurmaktadır: daha fazla bir sorumluluktan sıyrılmayı istediğini. Böylece, görünüşte kendisini haklı çıkartmakta ve kendi kendisini eleştir-

mekten kurtulmuş olmaktadır. Kendisi hiçbir zaman ayıplanacak bir şey yapmamıştır. Yapmak istediği şeyleri hiçbir zaman yapamayışının nedeni, hep bir başkasının hatasıdır. Bu gibi insanların göremediği nokta, hatalarını önlemek için pek az bir çaba göstermiş olmalarıdır. Çoğunlukla hata işlemeye devam etmek ve hatalarını, büyük bir coşkunlukla, kötü bir şekilde yetiştirilmiş olmalarına bağlamak eğilimindedirler. Bu, istedikleri sürece, suçtan kaçmak için güçlü bir özür bulmaya çalışmak şeklinde olmaktadır. Bir yaşama deneyinin birçok şekilde yorumlanabilmesi ve tek bir deneyden çeşitli sonuçlar çıkarma imkânı bize, bir insanın niçin davranış kalıbını değiştirecek yerde deneylerini davranış kalıbına uygun gelecek şekilde değiştirdiğini, bozduğunu ve değişik biçimde yorumladığını açıklamaktadır.

İnsanlar için en güç şey kendini tanımak ve değiştirmektir. İnsan tabiatı biliminin kuramında (teorisinde) ve tekniğinde ustalaşmamış bir kimse, insanları daha iyi insanlar olma konusunda yetiştirmeye kalkmış olsaydı, büyük güçlüklerle karşılaşırdı. Büsbütün yüzeyde kalır ve olup bitenlerin dış görünüşü değişmiş olduğu için, anlamlı bir şeyler başarabildiğini sanmak gibi bir hataya düşerdi. Uygulamalarımız sırasında karşımıza çıkan vakalar bize, böyle bir tekniğin bir insanı ne kadar az değiştireceğini, ortaya çıkan değişikliklerin yalnızca görünüşte olduğunu, temel davranış kalıbı değişmedikçe bu gibi değişikliklerin bir değeri olmadığını göstermektedir.

Bir insanı değiştirmek kolay bir iş değildir. Belli bir oranda iyimser olmayı ve sabırlı olmayı gerektirir; her şeyden çok da böbürlenme duygusunun bir yana atılmasını gerektirir, çünkü değiştirilecek olan insan bir başkasının böbürlenmesine vesile olacak bir obje değildir. Üstelik, değiştirme işi o şekilde yürütülmelidir ki, değiştirilmiş olan kimse tarafından haklı görülebilsin. Gerektiği gibi hazırlanmamış ve kendisine uygun bir biçimde sunulmamış bir yemeği bir insanın yemek istemeyeceğini, oysa böyle davranılmamış olsaydı o yemeği çok lezzetli bulabileceğini anlamak güç değildir.

İnsan tabiatı biliminin sosyal görünüşü diyebileceğimiz bir yönü de vardır. İnsanlar eğer birbirlerini daha iyi anlamış olsalardı, hiç şüphesiz birbirleriyle daha iyi geçinirler ve birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurabilirlerdi. Bu durumda artık birbirlerini hayal kırıklığına uğratmaları ve aldatmaları imkânsız olurdu. Bu aldanma olasılığı, top-

lumu büyük bir tehlike içerisinde bırakmaktadır. Bu tehlikeyi, insan tabiatı bilimi alanındaki çalışmalarına yeni başlayan meslektaşlarımıza göstermeliyiz. Bu bilimin verilerini insanlara uyguladıkları zaman, onlara, içimizde işlemekte olan bilinçdışı ve bilinmeyen güçlerin ne kadar önemli olduğunu anlatmalıdırlar; onlara yardım edebilmek için, kendileri de, insan davranışlarının gizlenmiş olabileceğini, ya da değişik bir biçimde, bambaşka bir kılık altında ortaya çıkabileceğini, bu konuda nasıl bir el çabukluğu ve beceri gösterebildiklerini tümüyle bilmiş olmalıdırlar. Bu bakımdan, insan tabiatı bilimini öğrenmek ve bu bilimi, sosyal amacını da göz önünde tutacak şekilde, bilinçli olarak uygulamak zorundayız.

Bu bilimle ilgili verileri toplamaya ve bu konuda uygulamaya geçmeye en elverişli olanlar kimlerdir? Bu bilimi yalnız kuramsal yönden öğrenmenin mümkün olmadığını daha önce belirtmiştik. Yalnızca bütün kuralları ve verileri bilmek yetmez. İncelemelerimizi uygulama alanına iletmek ve eskisinden daha keskin, daha derin bir görüşe ulaşacak şekilde bütün verileri birbiriyle ilişkili hale getirmek gerekir. İnsan tabiatı biliminin kuramsal yönünün gerçek amacı budur. Bu bilimi ancak hayata uyguladığımız ve ortaya atmış olduğumuz kuramları denediğimiz ve kullandığımız zaman etkili bir hale getirebiliriz. Böyle bir soruyu ortaya atmamızın önemli bir nedeni vardır. Eğitimimiz boyunca insan tabiatı konusunda o derece az bilgi ediniyoruz ki! Öğrendiklerimizin çoğu da doğru değil; çünkü çağdaş eğitim hâlâ bize insan ruhunun geçerli bir bilgisini verecek hale gelmemiştir. Her çocuk, kendi deneylerini uygun bir biçimde değerlendirme ve okul ödevleri dışında kendi kendini geliştirme konusunda büsbütün kendi başına bırakılmıştır, insan ruhunun gerçek bir bilgisine ulaşma çabası bizde henüz gelenek haline gelmiş değildir. Simya çağında kimya ne durumda idiyse, insan tabiatı bilimi de bugün aynı durumdadır.

Eğitim sistemimizin karmakarışıklığına rağmen, başka insanlarla ilişki kurma imkânlarını büsbütün yitirmemiş olan kimselerin, insan tabiatı konusundaki bu araştırmaları yürütmeye en elverişli kimseler olduklarını görüyoruz. Önünde sonunda, ya iyimser olan ya da kötümserliklerine kapılarak kaderlerine boyun eğmek istemeyen, mücadeleci kötümserler olarak nitelenebilecek kadınlar ve erkeklerle karşılaşıyoruz.

Ama yalnız insanlarla ilişki kurmak da yeterli değildir. Aynı zamanda, birtakım deneyimler edinmiş olmak da gerekir, insan tabiatını tam olarak, doğru bir şekilde değerlendirebilmek bugünkü yetersiz eğitim sistemimiz yüzünden ancak bir grup insanın ulaşabileceği bir şeydir. Bunlar da ya ruhsal hayatın girdabı içerisine bir zamanlar düşmüş olup da onun her türlü hata ve yanılmaları ile içlidışlı olmuş, ama kendilerini bu girdaptan kurtarmayı başarabilmiş kimselerdir; ya da böyle bir girdaba çok yaklaşmış ve akıntıya kapılmalarına ramak kalmış olan insanlardır. Şüphesiz başkaları da –özellikle kendini başkasının yerine koyabilme, başkalarının duygularını ve heyecanlarını paylaşabilme yetenekleri olanlar– bu bilimi öğrenebilirler. Ama insan ruhunu en iyi tanıyanlar, tutkuları kendi içlerinde duymuş ve yaşamış olanlardır. Büyük dinlerin ortaya çıktığı günlerde, tövbe etmiş günahkârlar nasıl büyük bir değer taşımışlarsa, günümüz ve çağımız için de aynı şekilde bu tip insanlar yararlı kimseler olarak görünmektedirler. Bu tip bir insan, doğru ve dürüst bir şekilde yaşamış olan binlerce insandan çok daha üstün bir durumda bulunmaktadır. Bu nasıl mümkün olmaktadır? Hayatın güçlüklerini yenebilmiş, kendisini hayatın batağından kurtarabilmiş olan bir insan, kötü deneyimlerinden yararlanma gücünü bulmuş ve bu deneyimler sayesinde kendini yükseltmiş, hayatın iyi ve kötü yanlarını anlamış olur. Bu konuda hiç kimse onu geçemez. Hele doğru ve dürüst bir şekilde yaşamış olanlar hiç geçemez.

Davranış kalıbı yüzünden mutlu bir hayat süremeyen bir insanla karşılaştığımız zaman, insan tabiatı konusundaki bilgimizin gereği olarak, hayatı boyunca içerisinde dönüp durduğu yanlış görüş açılarını düzeltmesi için ona yardım etmek görevimizdir. Ona daha iyi görüş açıları vermeliyiz; topluma daha iyi uymasını ve daha mutlu bir hayat sürmesini sağlayacak görüş açıları vermeliyiz. Ona yeni bir düşünce sistemi sunmalı, sosyal duygunun ve toplumun bilincinin daha önemli bir rol oynadığı başka bir yaşama kalıbı göstermeliyiz. Amacımız onun ruh hayatına ideal bir biçim vermek değildir. Yolunu şaşırmış bir kimse için yeni bir görüş noktası büyük bir değer taşımaktadır; çünkü bu sayede hata işlemekte ne derece ileri gittiğini öğrenmiş olmaktadır. Bizim görüşümüze göre, her türlü insani etkinliği neden ve sonuç bağlantısı olarak gören katı bir determinizm, hatadan

çok uzak değildir. Neden sonuç ilişkileri farklı bir biçim almıştır ve deneyin sağlamış olduğu sonuçlar büsbütün yeni değerler kazanmıştır; kendini tanımak ve kendini eleştirmek gücü hâlâ canlı ise ve canlı bir itki olarak kalmakta devam ediyorsa, bu şüphesiz böyledir. Bir insan, kendi etkinliğinin kaynaklarını ve ruhunun dinamiğini belirleyebildiği zaman, kendini tanıma yeteneği daha da artmış demektir. İnsan bir kere bunu anladı mı, artık bambaşka bir insan olmuştur ve bilgisinin kaçınılmaz sonuçlarından kurtulması da mümkün değildir.

1. KİTAP
İNSAN DAVRANIŞI

I
Ruh

1. Ruhsal Hayat Kavramı ve Öncülü

Yalnızca hareket eden canlı organizmaların bir ruhu olduğunu kabul ederiz. Ruhun serbest bir şekilde hareket edebilme ile tabii bir ilişkisi vardır. Bulunduğu yere kuvvetle kök salmış organizmaların bir ruhu olması gerekmez. Derinlere kök salmış bir bitkinin heyecanlarının ve düşüncelerinin olduğunu kabul etmek ne kadar tabiatüstü bir şey olurdu! Bir bitkinin, hiçbir şekilde kaçınamayacağı bir acıya katlanabilmesini ya da hiçbir zaman kurtulamayacağı bir şeyin önsezisini duyabilmesini düşünmek! Aklı ve özgür bir iradesi olduğu varsayımına dayanmak; ama aynı zamanda, bu bitkinin özgür iradesinden hiçbir şekilde yararlanamayacağını önceden kabul etmek! Bu şartlar altında bitkinin aklı da, iradesi de ister istemez kısır bir halde kalmış olurdu.

Hareketle ruhsal hayat arasında sıkı bir bağlılık vardır. Bitki ile hayvan arasındaki fark da buradan ileri gelir. Bu bakımdan ruhsal hayatın gelişmesi içerisinde hareketle ilgili olan her şeyi göz önünde bulundurmak zorundayız. Yer değiştirme sırasında ortaya çıkan her türlü güçlük, organizmanın hayata daha iyi uyabilmesi için ruhun ileriyi görmesini, deney sahibi olmasını ve bellek gücünü geliştirmesini

gerektirmektedir. Bunun için, ta başından beri, ruhsal hayatın hareketle ilgili olduğuna ve ruhun her türlü etkinliğinin gelişmesinin ve ilerlemesinin de organizmanın serbestçe hareket edebilme yeteneği ile şartlandırılmış bulunduğuna emin olabiliriz. Bu hareketlilik, ruhsal hayatın gittikçe daha şiddetli, daha yoğun bir hale gelmesini gerektiren teşvik edici ve uyarıcı bir etken olarak rol oynamaktadır. Her türlü hareketi yapabilecek durumda olan bir insanı düşünün; sonra da onun ruh hayatının durgun olabileceğini! "Devleri besleyen şey yalnızca özgürlüktür. Zorlama ya da baskı, öldürmekten ve yıkmaktan başka ne yapabilir?"

2. Ruhsal Organın Fonksiyonu

Ruhsal organın fonksiyonuna bu açıdan bakacak olursak, kalıtımla geçen bir yeteneğin gelişmesini, içerisinde bulunduğu duruma göre canlı organizmanın saldırgan davranışlarda bulunmasını ya da kendini savunmasını sağlayan bir organı göz önünde bulundurduğumuzu fark edeceğiz. Ruhsal hayat, saldırgan etkinliklerle, güvenliğe ulaşmak için yapılan etkinliklerden oluşan karmaşık bir bütündür; en son amacı da insan organizmasının varlığını sürdürmesini sağlamak ve ona güvenlik içerisinde gelişebilmek imkânını vermektir. Bu öncülü kabul ettiğimiz zaman, ruhun gerçekten anlaşılabilmesi için zorunlu gördüğümüz başka noktalar da ortaya çıkmaktadır. *Apayrı bir ruhsal hayatın varlığını düşünemeyiz.* Ancak çevresine bağlı olan, dışarıdan uyarımlar alarak bu uyarımlara şu ya da bu şekilde tepki gösteren, organizmayı dış dünyanın yıkıcı etkilerine karşı koruyamayan güçleri ve yetenekleri bir yana iten ya da organizmanın hayatını güvenlik altına alabilmek için onu şu ya da bu şekilde bu tür kuvvetlere bağımlı kılan bir ruhsal hayatın var olabileceğini düşünebiliriz.

Bu durum, birçok ilişkilere yol açmaktadır. Bu ilişkilerin organizma ile olduğu kadar, insanların özellikleri, fizik yapıları, üstün nitelikleri ve kusurları ile de ilgili olması gerekir. Bunlar, tümüyle rölatif kavramlardır; çünkü bir gücün ya da bir organın üstün bir nitelik mi yoksa bir kusur mu olarak yorumlanabileceği tümüyle rölatif bir konudur. Bu gibi değerleri, ancak insanın içerisinde bulunduğu durum-

lar belirlemektedir. İnsan ayağının bir anlamda şekli bozulmuş bir el olduğu çok iyi bilinmektedir. Tırmanmak zorunda olan bir hayvanda böyle bir el büyük bir sakınca oluştururdu; oysa düz bir alanda yürümek zorunda olan bir insan için bu o derece yararlı olmaktadır ki, hiç kimse "normal" bir eli "şekli bozulmuş" bir ayağa tercih etmeye kalkmayacaktır. Gerçekten de başka insanların hayatında olduğu gibi kendi hayatımızda da birtakım kusurların ya da yetersizliklerin her türlü kötülüğün kaynağı olarak görülmemesi gerekir. Bunların üstün bir nitelik mi yoksa kusur mu olduğu, duruma göre değişmektedir. Evrenle –yani gece ile gündüz, güneşin egemenliği, atomların hareketliliği vb. ile– insanın ruhsal hayatı arasındaki ilişkilerin ne kadar çeşitli olduğunu göz önünde tutacak olursak, bu etkenlerin ruh hayatımızı ne derece etkilemiş olduklarını anlayabiliriz.

3. Ruhsal Hayatta Belli Bir Gayenin Varoluşu

Ruhsal eğilimlerde keşfedebileceğimiz ilk şey, hareketlerin bir gayeye doğru yönelmiş olmasıdır. Bu bakımdan, insan ruhunu hareketsiz bir bütün olarak düşünemeyiz. Onu ancak hareketli güçlerden oluşmuş karmaşık bir bütün olarak düşünebiliriz; bütün bu hareketli güçler gerçekte tek bir nedenin sonucudurlar ve tek bir gayenin gerçekleşmesi için çaba göstermektedirler. Böyle bir gayenin varlığı ve bu gayeye ulaşmak için gösterilen çaba, tabii olarak çevreye uyma kavramı içerisinde yer almaktadır. Ancak bütün etkinlikleri ile belli bir gayeye doğru yönelmiş olan bir ruhsal hayat düşünebiliriz.

İnsanın ruhsal hayatı, gayesi ile belirlenmiştir. İnsanın bütün etkinlikleri her zaman için var olan belli bir gayeye doğru yönelmedikçe, etkinliklerini belirleyen, değiştiren ve sürekliliğini sağlayan bir gaye bulunmadıkça hiçbir insanın düşünmesi, istemesi ve hayal kurması mümkün değildir. Bir durum, organizmanın çevreye uymak ve tepkide bulunmak zorunda olmasından ileri gelmektedir. İnsan hayatının bedensel ve ruhsal etkinliklerinin temeli işte budur. Bir ruhsal gelişmeyi ancak her zaman için var olan bir gayeyi göz önünde tutacak olursak anlayabiliriz; gerçekte bu gaye de hayatın dinamiği ile belirlenmiştir ve değişebilen ya da değişmeyen bir amaç olarak düşünülebilmektedir.

Böyle bir temele dayandığımız zaman, ruhsal hayatla ilgili bütün olaylar, gelecekteki herhangi bir duruma hazırlık olarak görülebilir. Ruhsal organda, yani ruhta, bir gayeye doğru hareket eden bir kuvvetten başka bir şey görmek çok güçtür. Bireysel Psikoloji, insan ruhunun her türlü görünüşünü bir gayeye doğru yönelmiş olarak görmektedir.

Bir insanın gayesini bilmek, aynı zamanda dış dünya ile ilgili birtakım bilgiler edinmek, o insanın hareket ve davranışlarının ne anlama geldiğini ve bütün bunların o insanın gayesine ulaşmak için yapmış olduğu hazırlıklar olarak ne gibi bir değer taşıdığını anlamamızı sağlamaktadır. Aynı zamanda, o insanın gayesine ulaşabilmek için ne gibi hareketler yapması gerektiğini de bilmiş olmalıyız: tıpkı yerde yuvarladığımız bir taşın nasıl bir yol izleyeceğini bilmemiz gibi. Şu var ki, her zaman için var olan gaye sürekli bir değişme içerisinde olduğundan, ruhun tabii bir yasası yoktur. Bununla birlikte, eğer bir insanın sürekli bir gayesi varsa, bu durumda her ruhsal eğilimin, sanki bağlı olduğu bir tabiat yasası varmışçasına, belirli bir zorunlulukla gerçekleşmesi gerekecektir. Hiç şüphesiz ruhsal hayatı yöneten bir yasa vardır; ama bu yasayı insanın kendisi yapmıştır. Tabiat yasası niteliğinde bir ruhsal yasanın var olduğunu sanmak, görünüşe aldanmak demektir; çünkü çok belirli ve değişmez bir durumla karşı karşıya olduğumuza kesinlikle inandığımız bir anda yanılmamız çok mümkündür. Bir ressam resim yapmak istediği zaman, gayesi resim yapmak olan bir insanda bulunması gereken bütün tavırların kendisinde var olduğunu kabul ederiz. Sanki bir tabiat yasası varmışçasına kaçınılmaz birtakım sonuçlara götüren bütün gerekli hareketleri yapacaktır. Ama resim yapmak zorunda mıdır acaba?

Tabiat içerisinde olup biten şeylerle insanın ruhsal hayatında olup bitenler arasında bir fark vardır. Özgür irade ile ilgili bütün sorular bu önemli noktada toplanmaktadır. Bugünlerde insan iradesinin özgür olmadığına inanılmaktadır. İnsan iradesinin belli bir gayeye bağlandığı ya da belli bir gaye ile birleştiği anda özgür olmaktan çıktığı doğrudur. İnsanın evrenle, hayvanlar dünyası ve toplumla olan ilişkilerinin temelinde bulunan şartlar çoğu zaman bu gayeyi belirlemiş olduğu için, ruhsal hayatın bize genellikle değişmez yasalarla yönetiliyormuş gibi görünmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Şu var ki, bir insan, sözgelişi, toplumla olan ilişkilerini inkâr edip de onlara karşı

koymaya kalkacak olursa ya da hayatın gerçeklerine ayak uydurmak istemezse, o zaman bütün bu sözde yasalar ortadan kalkar ve yeni bir gayenin belirlediği yeni bir yasa çıkar ortaya. Aynı şekilde hayatta ne yapacağını bilemeyen ve başka insanlarla ilgili duygularını içinden söküp atmaya kalkan bir insanı da toplum hayatının yasası hiçbir şekilde yükümlü kılamaz. Demek ki, ruhsal hayattaki bir hareketin ancak uygun bir gaye konulduktan sonra bir *zorunluluk* olarak ortaya çıkması gerektiğini kabul etmek zorundayız.

Öbür yandan, bir insanın gayesinin ne olması gerektiğini, o insanın şimdiki etkinliklerinden çıkarmak mümkündür. Bu nokta son derece önemlidir, çünkü gayelerinin ne olduğunu kesinlikle bilen o kadar az insan vardır ki! Gerçekte, insanlık hakkında bilgi edinmek için tutacağımız yol budur. Hareketlerin birçok anlamı olabileceği için, bu işler her zaman o kadar kolay değildir. Bununla birlikte, bir insanın birçok hareketini ele alabiliriz; onları birbiriyle karşılaştırabiliriz ve grafiklerle gösterebiliriz. Böylece, ruhsal hayatın belirli bir tavrını dile getiren iki noktayı birleştirerek ve zaman farkını da bir eğri ile belirterek bir insanı anlamamız mümkün olur. Bu mekanizma, bütün bir hayatla ilgili toplu bir fikir edinebilmek için kullanılmaktadır. Çocukluktaki bir davranış kalıbının yetişkin bir insanda, bütün şaşırtıcı benzerliği ile nasıl yeniden keşfedilebileceğini göstermek üzere bir örnek vermek yararlı olacaktır.

Gelişmesi sırasında karşılaştığı güçlüklere rağmen hayatta başarı ve saygınlık kazanabilmiş, son derece saldırgan karakterde bulunan otuz yaşlarında bir adam, büyük bir ruh çöküntüsü içerisinde doktora başvurmuş, yaşamak ve çalışmak için hiçbir istek duymadığından şikâyet etmiştir. Nişanlanmak üzere olduğunu, ama geleceğe karşı büyük bir güvensizlik duyduğunu söylemiştir. Şiddetli bir kıskançlık duygusundan rahatsızdır ve büyük bir olasılıkla nişanı bozulacaktır. Bu konuda kendini haklı göstermek için öne sürdüğü kanıtlar pek ikna edici değildir. Genç kızın ayıplanacak herhangi bir hareketi olmadığı için, açıkça göstermiş olduğu temel güvensizlik onu bu konuda birtakım kuşkulara doğru itmiştir. Hastamız başka bir insana yaklaşan, onun çekiciliğine kapıldığını hisseden, ama kurmak istediği ilişkiyi imkânsız kılacak şekilde hemen saldırgan bir tavır takınan birçok insandan biri olarak görünmektedir.

Şimdi, yukarıda belirtmiş olduğumuz şekilde, bu adamın yaşama biçiminin bir grafiğini çizelim: Geçmiş hayatından bir vakayı ele alalım ve onu şimdiki tavrı ile birleştirmeye çalışalım. Deneyimlerimizden edindiğimiz bilgiye göre, genellikle, ilk çocukluk hatırasının ne olduğunu sorarız. Ama bu hatırayı objektif olarak değerlendirmenin her zaman mümkün olmadığını da biliriz. Bu adamın ilk çocukluk hatırası şuydu: Annesi ve küçük kardeşi ile bir pazaryerinde bulunuyordu. Pazaryerinin gürültüsü ve kalabalıklığı dolayısıyla annesi onu –yani iki kardeşin büyük olanını– kucağına almıştı. Hatasını anlar anlamaz onu yere bırakıp bu sefer küçüğünü kucağına almış ve hastamızı kalabalık içerisinde itişip kakışarak, son derece şaşkın bir halde koşuşmak zorunda bırakmıştı. O zaman henüz dört yaşındaydı. Bu hatırayı anlatırken, şimdiki şikâyetleri sırasında fark etmiş olduğumuz aynı belirtilere rastladık. Kendisinin tercih edilmiş olduğuna inanamıyordu ve bir başkasının tercih edilmiş olabileceği düşüncesine de katlanamıyordu. Aradaki bağlantı kendine açıklandığı zaman, hastamız büyük bir hayretle, hemen bu iki olay arasındaki ilişkiyi fark edebilmiştir.

İnsanların hareketlerine yön veren gaye, çevrenin çocuk üzerindeki etkileri ve çocukta uyandırmış olduğu izlenimlerle belirlenmiştir. Her insanın ideali, yani gayesi, belki de hayatının ilk aylarında şekillenmektedir. Bu dönemde bile bazı duyular, çocukta bir sevinç ya da rahatsızlık tepkisi uyandırabilmektedir. Bir hayat felsefesinin ilk izleri, en ilkel biçimde ifade edilmiş olmakla birlikte, bu çağda ortaya çıkmaktadır. Ruh hayatını etkileyen temel etkenler, çocuk henüz bir bebekken belirlenmektedir. Bu ilk temeller üzerinde, değiştirilebilen, etkilenebilen, başka bir şekle sokulabilen bir üstyapı kurulmaktadır. Çok geçmeden çeşitli etkiler, çocuğu hayat karşısında belli bir tavır takınmaya zorlamakta ve hayatın ortaya koymuş olduğu problemlere göstereceği özel tepki şeklini belirlemektedir.

Yetişkin bir insanın ayırt edici niteliklerinin ilk çocukluk yıllarında belirmiş olduğuna inanan araştırıcıların yanılmış oldukları söylenemez; karakterin çoğu zaman kalıtımla geçtiği şeklindeki görüş bununla açıklanabilir. Ne var ki, bir insanın karakterini ve kişiliğini ana babasından almış olduğunu öne süren görüş genellikle zararlı olmaktadır; çünkü eğiticiyi engellemekte ve güvenini sarsmaktadır. Karak-

terin kalıtımla geçtiğini kabul etmenin gerçek nedeni başkadır. Böyle bir kaçamak noktası, eğitim görevini yüklenmiş olan herhangi bir kimseye, öğrencisinin başarısızlığından kalıtımı suçlu görmek gibi kolaya kaçan bir davranışla kendine düşen sorumlulukları üzerinden atmak imkânını vermektedir. Bu ise, hiç şüphesiz, eğitimin amaçlarına aykırı düşmektedir.

Uygarlığımız, bir insanın gayesinin belirlenmesinde önemli katkılarda bulunmaktadır. Birtakım sınırlar koymakta ve çocuk, gerek güvenliğini gerekse hayata uyabilmesini sağlayacak isteklerini gerçekleştirme imkânını buluncaya kadar gelip gelip bu sınırlara çarpmaktadır. Çocuğun, kültürümüzün bugünkü durumu açısından ihtiyaç duyduğu güvenlik derecesi hayatının ilk döneminde belirlenmiş olabilir. Güvenlik deyince, yalnızca tehlikeden kurtulmuş olmayı anlamıyoruz; iyice planlanmış bir makinenin işleyişi sırasında nasıl bir "güvenlik katsayısı"ndan söz açıyorsak, aynı şekilde, insan organizmasına, en elverişli şartlar altında sürekli bir yaşama imkânı sağlayan bir güvenlik katsayısına dikkati çekmek istiyoruz. Bir çocuk böyle bir güvenlik katsayısına, yalnızca belli içgüdülerini tatmin edebilmek ve rahatça gelişebilmek için gerekli olandan "daha fazla" bir güvenlik etkenine ihtiyaç göstermekle ulaşabilir. Bu şekilde çocuğun ruh hayatında yepyeni bir hareket gelişmeye başlar. Bu yeni hareket, çok açık bir şekilde, başkalarına egemen olma ve başkalarından üstün olma eğilimi olarak görünür. Yetişmiş kimseler gibi, çocuk da bütün rakiplerini geçmek ister. Daha önce kendisi için koymuş olduğu gaye ile eşanlama gelen bir güvenliğe ve uyuma ulaşabilmesini sağlayacak bir üstünlüğe ulaşmaya çalışır. Böylece ruh hayatında, zaman geçtikçe göze çarpacak şekilde artan belli bir huzursuzluk kaynağı oluşur. Şimdi, dış dünyanın daha şiddetli bir tepkide bulunmayı gerektirdiğini düşünelim. Eğer bu sıkıntılı dönemde çocuk, karşılaşmış olduğu güçlükleri yenebilmek için kendi yeteneğine güvenemiyorsa, şan ve ün kazanmak için duyulan temel susuzluğu daha da belirgin bir hale getirmekten başka bir işe yaramayan şiddetli kaçma mekanizmalarına başvuracak ve suçu başkalarının üzerine atacak şekilde birtakım karmaşık özürler bulmaya çalışacaktır.

Bu şartlar altında en yakın gaye genellikle her türlü büyük güçlükten kaçmak şeklini almaktadır. Bu tip insanlar, güçlükler karşısında

geri çekilmekte ya da hayatın gereklerinden geçici olarak kaçabilmek için güçlüklerden sıyrılıp çıkmanın bir yolunu bulabilmektedirler. İnsan ruhunun göstermiş olduğu tepkilerin kesin ve mutlak olmadığını anlamak zorundayız. Her tepki, daha büyük bir bütünün bir parçasından başka bir şey değildir; geçici olarak geçer olmakla birlikte, hiçbir zaman bir problemin kesin sonucu olarak görülemez. Özellikle çocuk ruhunun gelişmesinde, gaye fikrinin geçici şekillenmeleri karşısında olduğumuzu hatırlamalıyız. Yetişkin ruhunu ölçmek için kullandığımız kriteri çocuğun ruhuna uygulayamayız. Çocuk söz konusu olduğu zaman, daha derinlere inmek ve çocuğun hayatının akışı içerisinde şekillenmiş olan güçlerin ve etkinliklerin onu önünde sonunda hangi gayeye götüreceğini tartışma konusu etmek zorundayız. Çocuğun ruhunu iyice anlayabilmiş olsaydık, gücünün ya da kuvvetinin her türlü görünüşünün, hayata tam olarak nasıl ayak uydurabileceğini gösteren bir örnek olarak kendisi için koymuş olduğu ideale tıpatıp uyduğunu kavrayabilirdik. Çocuğun niçin şu ya da bu şekilde hareket ettiğini bilmek istiyorsak, onun görüş noktasını benimsemeliyiz. Çocuğun görüş noktasını belirleyen duygusal ton, onu çeşitli yollara yöneltmektedir. Çocuğun, karşılaşmış olduğu problemleri kolaylıkla çözebileceği şeklindeki iyimser inancı bunlardan biridir. Bu şartlar altında çocuk, hayatın görevlerini bütünüyle kendi gücünün imkânları içerisinde gören bir insanın ayırt edici nitelikleri ile büyüyecektir. Bu durumda cesaret, açıklık, içtenlik, sorumluluk, çalışkanlık vb. niteliklerin geliştiğini görüyoruz. Kendi problemlerini çözebileceğine güvenemeyen bir çocuğun gayesini düşünün! Böyle bir çocuğa dünya ne kadar karanlık görünür! Burada çekingenlik, içedönüklük, güvensizlik ve zayıf bir insanın kendini savunmak için başvurduğu başka ayırt edici nitelikler ve özelliklerle karşılaşıyoruz. Bu durumda çocuğun gayesi, erişilebilen sınırların ötesinde ve hayatın mücadele alanının oldukça gerisinde yer alacaktır.

II

Ruhsal Hayatın Sosyal Görünüşleri

Bir insanın ne şekilde düşündüğünü bilebilmek için, o insanın başka insanlarla olan ilişkilerini incelememiz gerekir. İnsanlar arası ilişkiler, bir yandan evrenin özel niteliği ile belirlenmiştir, dolayısıyla değişme eğilimindedir. Öbür yandan toplumun ya da milletin politik gelenekleri gibi birtakım kuruluşlar ya da kalıplaşmalarla belirlenmiştir. Bu sosyal ilişkileri anlamadıkça, ruhsal etkinlikleri anlamamız mümkün değildir.

1. Mutlak Gerçek

Hiç durmaksızın ortaya çıkan problemleri çözme zorunluluğu insan ruhunun etkinliğine yön verdiği için, insan ruhu özgür bir kuvvet olarak hareket edemez. Bu problemler, toplum hayatının mantığına sıkı sıkıya bağlıdırlar; böyle bir toplu hayatın temel şartları bireyi etkilemekle birlikte, toplum hayatının gerçekleri seyrek olarak ve yalnızca bir dereceye kadar bireyden etkilenmektedir. Şu var ki, toplum hayatımızın şartlarının kesin ve mutlak olduğu da söylenemez; birçok değişmelere ve başka biçimlere girmeye yatkın olan çok çeşitli şartlar-

dır bunlar. Kendi ilişkilerimizin ağlarından kurtulamadığımız için, ruhsal hayat probleminin gizli kapaklı, karanlık yönlerini bütünüyle aydınlatacak ve tümüyle anlayacak durumda değiliz.

Bu güçlük karşısında yapabileceğimiz tek şey, gezegenimiz üzerinde var olduğu biçimde toplu hayatımızın mantığını sanki kesin ve mutlak bir gerçekmiş gibi kabul etmek ve bu gerçeğe, örgütleşmemizin tam olmayışı ve insani varlıklar olarak yeteneklerimizin sınırlı oluşu yüzünden ancak birtakım denemeler ve yanılmalarla adım adım yaklaşabileceğimizi düşünmektir.

Düşüncelerimizin önemli bir yönü, Marx ve Engels'in belirtmiş olduğu gibi, toplumun materyalist bir tabakalandırılışına dayanmaktadır. Bu yazarların öğretilerine göre, ekonomik temel, bir milletin içerisinde yaşadığı teknik kalıplar, "ideal, mantıksal üstyapıyı", bireylerin düşüncelerini ve davranışlarını belirlemektedir. "İnsanın toplumsal hayatının mantığı", "mutlak gerçek" konusundaki anlayışımız, bir dereceye kadar bu kavramların kabul edilmesi demektir. Şu var ki, tarih dediğimiz şey ve bireyin hayatını kavrayabilmiş olmamız (yani Bireysel Psikolojimiz) bize, insanın, belli bir ekonomik durumun gereklerine hatalı bir tepkide bulunmasının bazen kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Ekonomik durumdan kaçınmaya çalışırken, insan kendi hatalı tepkilerinin karmakarışık ağına düşebilir. Mutlak gerçeği arama çabalarımız, bizi bu gibi sayısız hatalara götürecektir.

2. Topluluk Hayatına Duyulan İhtiyaç

Topluluk hayatının kuralları, gerçekte, tıpkı soğuğa karşı korunmak, ev yapmak vb. konularda bazı önlemler almayı gerektiren iklim yasaları gibi apaçık yasalardır. Topluma ve toplum hayatına duyulan şiddetli ihtiyaç, bütünüyle anlama gereğini duymadığımız şekiller altında ortaya çıkan kuruluşlar içerisinde dile gelmektedir: tıpkı toplum hayatı ile ilgili formüllerin kutsallaştırılması sayesinde toplumun bireylerini birbirine bağlayan dinde olduğu gibi. Hayat şartlarımız her ne kadar her şeyden önce tabii etkilerle belirlenmişse de, aynı zamanda sosyal hayat ya da topluluk hayatı ile ve doğrudan doğruya topluluk hayatından doğan yasalar ve kurallarla da belirlenmiştir. Topluluk halinde yaşama ihtiyacı, insanlar arasında bütün ilişkileri ayarla-

maktadır. İnsanın topluluk hayatı, bireysel hayatından önce gelmektedir. İnsanın uygarlık tarihinde, temelleri topluluk hayatı içerisinde bulunmayan hiçbir hayat şekline rastlamak mümkün değildir. İnsan topluluklarının dışında hiçbir insani varlığa rastlamak da mümkün değildir. Bunu açıklamak çok kolaydır. Bütün hayvanlar dünyası, hayat mücadelesinde yalnız başına savaşma gücü olmayan bireylerden oluşan türlerin, topluluk hayatı ile yeni bir kuvvet kazandıklarını gösteren temel yasayı doğrulamaktadır.

Topluluk içgüdüsü insanlığa şu yönden yararlı olmuştur: Çevreden gelen güçlüklere karşı geliştirmiş olduğu en dikkat çekici araç insan ruhudur ve bunun da özel niteliği topluluk hayatının zorunluluğu ile belirlenmiştir. Darwin, uzun zaman önce, zayıf hayvanların hiçbir zaman yalnız başlarına yaşayamadıkları gerçeğine dikkati çekmişti; insanı bu zayıf hayvanlar arasında saymak zorundayız; çünkü o da yalnız başına yaşayacak kadar kuvvetli değildir. Tabiata ancak pek sınırlı bir ölçüde karşı koyabilir. Bu dünyadaki hayatını sürdürebilmek için zayıf bedenini birçok yapma araçlar ve makinelerle tamamlamak zorundadır. Bir insanın yalnız başına ve elinde herhangi bir kültürel araç olmaksızın vahşi bir ormanda kaldığını düşünün! Herhangi bir canlı organizmadan daha elverişsiz bir durumda bulunacaktır. Ne başka hayvanlar kadar hızlı koşabilir ne de onlar kadar güçlüdür. Et yiyen hayvanların keskin dişleri, hayat mücadelesi için gerekli olan kuvvetli işitme duyusu ve keskin gözleri de yoktur. İnsan, hayatını sürdürebilmek için geniş bir araç ve makine donatımına ihtiyaç göstermektedir. Beslenmesi, ayırt edici nitelikleri ve yaşama biçimi geniş bir korunma programını gerektirmektedir.

Şimdi, bir insanın niçin ancak son derece elverişli şartlar içerisinde yaşayabileceğini anlayabiliriz. Bu elverişli şartları ona sosyal hayat sağlar. Sosyal hayat bir zorunluluk haline gelmiştir, çünkü her insanın kendini belli bir gruba bağımlı kıldığı topluluk hayatı ve işbölümü olmasaydı, insan türü varlığını sürdüremezdi. Ancak (aslında, uygarlığın ta kendisi olan) işbölümü, insanın sahip olduğu her şeyden sorumlu olan o saldırma ve savunma araçlarını insanlığın yararına sunabilmiştir. Ancak işbölümünü öğrendikten sonradır ki, insan kendini göstermek imkânını bulabilmiştir. Çocuk doğurmanın güçlüklerini ve ilk günlerde çocuğu yaşatabilmek için gereken olağanüstü ilgiyi ve

bakımı düşünün! Bu ilgi ve bakım, ancak böyle bir işbölümünün var olduğu yerde gerçekleşebilirdi. İnsan bedeninin özellikle ilk çocukluk yıllarında karşılaşmış olduğu hastalıkların ve sakatlık tehlikelerinin ne kadar çok olduğunu düşünecek olursanız, insan hayatının ne derece bakıma ihtiyaç gösterdiği ve sosyal hayatın ne derece zorunlu olduğu konusunda bir fikir edinmiş olursunuz. İnsan varlığının sürekli olarak yaşamasını en iyi sağlayan şey, topluluk hayatıdır.

3. Güvenlik ve Çevreye Uyma

Daha önce söylenmiş olan şeylerden, tabii bir görüş açısından bakıldığı zaman insanın aşağı dereceden bir organizma olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Bu aşağılık ve güvensizlik duygusu, insan bilincinde sürekli olarak yer almaktadır. Bu duygu, insanın tabiata uyabilmesi için daha iyi bir yönteme ve daha ince bir tekniğe ulaşma çabasında her zaman için var olan bir uyarım rolünü oynamaktadır. Bu uyarım, insanı, içerisinde yer almış olduğu elverişsiz hayat şartlarının ortadan kaldırılacağı ya da en aza indirileceği durumları aramaya götürmektedir. Bu noktada, çevreye uyma ve güvenlik süreçlerini etkileyebilen bir ruhsal organın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Başlangıçtaki o ilkel insan-hayvana, boynuzlar, sivri tırnaklar ve dişler gibi anatomik savunma araçları ekleyerek tabiata karşı koyabilecek bir organizma yaratmak çok daha güç olurdu. Yalnız ruhsal organ, çarçabuk bir ilkyardım görevini yerine getirmiş ve insanın organik yetersizliklerini giderebilmiştir. Sürekli bir yetersizlik duygusundan ileri gelen uyarım, insanda ileriyi görme, önlemler alma yeteneklerini geliştirmiş ve ruhun, bugünkü şekliyle, bir düşünme, hissetme ve hareket etme organı haline gelmesine yol açmıştır. Çevreye uyma sürecinde toplum önemli bir rol oynadığı için, ruhsal organ daha başlangıçtan bu yana toplum hayatının şartları ile birlikte düşünülmelidir. Ruhun bütün yetenekleri, kaynağını aynı temelden almaktadır: Topluluk hayatının mantığından...

Mantığın başlangıcında, evrensel olarak uygulanabilme gibi tabii bir zorunlulukla birlikte, hiç şüphesiz, insan ruhunun gelişmesinin bir sonraki basamağını buluyoruz. Ancak evrensel olarak yararlı olan şey mantıklıdır... Topluluk hayatının başka bir aracı, insanı bütün öteki hayvanlardan ayıran mucizede, yani sözlü dilde aranmalıdır. Çeşitli

şekillerinden açıkça anlaşılacağı üzere sosyal bir kaynaktan doğan konuşma olayı bu aynı kavramdan –evrensel yararlılık kavramından– ayrılamaz. Tek başına yaşayacak bir organizma için konuşma büsbütün gereksiz olurdu. Konuşma ancak bir topluluk için gereklidir; topluluk hayatının bu ürünü, topluluğun bireylerini birbirine bağlayan bir bağdır. Bu varsayımın doğruluğunun kanıtı, başka insanlarla ilişki kurmayı güç ya da imkânsız kılan şartlar içerisinde büyümüş olan insanlarda aranmalıdır. Bu gibi kimselerden bazıları, çoğu zaman kişisel nedenlerden ötürü, toplumla her türlü ilişkiden kaçınmışlardır; bazıları ise şartların kurbanı olmuşlardır. Her iki durumda da, bu gibi kimselerin konuşma bozuklukları ya da güçlükleri gösterdiklerini ve yabancı dilleri öğrenme yeteneğini hiçbir zaman elde edemediklerini görüyoruz: Öyle görünüyor ki, insanları birbirine bağlayan bu bağ, ancak insanlıkla ilişki kurma imkânı sağladığı zaman şekillenebilir ve sürdürülebilir.

İnsan ruhunun gelişmesinde konuşmanın son derece büyük bir değeri vardır. Mantığa uygun bir düşünce, ancak kavramlar kurmak ve değer farklarını anlamak imkânını veren konuşmanın var olması halinde gerçekleşebilir; kavramlara biçim verme işi, özel değil, bütün toplumu ilgilendiren bir iştir. Düşüncelerimizi ve heyecanlarımızı, ancak onların evrensel yararlılığını önceden kabul ettiğimiz zaman kavramak mümkündür; güzel olan şeylerden zevk almamız güzelliği hissetme, anlama ve kabul etme yeteneğinin evrensel olduğu gerçeğine dayanır. Buradan çıkan sonuç, düşüncelerin ve kavramların, tıpkı akıl, anlayış, mantık, ahlak ve estetik gibi insanın sosyal hayatından doğmuş olduklarıdır; bunlar aynı zamanda, uygarlığın çözülmesini ve dağılıp gitmesini önlemek amacı ile insanları birbirine bağlayan bağlar olarak görünmektedirler.

İstek ve irade de, aynı şekilde, insanın bireysel durumunun görünüşleri olarak anlaşılabilecektir. İrade, yetersizlik duygusunun emrinde olan bir eğilimden, bizi tatmin edici bir şekilde çevreye uyma duygusuna ulaştırabilecek bir araçtan başka bir şey değildir. "İstemek", bu eğilimi hissetmek ve onun etkinliğine katılmak demektir. İradeye dayanan her hareket, bir yetersizlik duygusu ile başlamakta ve bu duygunun giderilmesi tatmin, huzur ve bütünlük sağlayacak bir duruma doğru atılan adımlarla mümkün olmaktadır.

4. Sosyal Duygu*

Şimdi, hukuk yasaları, totem ve tabu, batıl inanç, eğitim gibi insan varlığını güvenlik altına almaya yarayan her çeşit kuralın, topluluk kavramına göre düzenlenmesi ve topluluğa uygun gelecek şekilde biçimlendirilmesi gerektiğini anlayabiliriz. Bu fikri, dinle ilgili olarak, daha önce belirtmiş ve topluma uymanın, gerek birey gerekse toplum bakımından, ruh dediğimiz organın en önemli fonksiyonu olduğunu görmüştük. Adalet ve doğruluk dediğimiz ve insan karakterindeki en değerli unsur olarak gördüğümüz kavramlar, aslında insanların sosyal ihtiyaçları ile ilgili şartların gerçekleşmesinden başka bir şey değildir. Bu şartlar ruha biçim vermekte ve ruhun etkinliklerini yönetmektedir; sorumluluk, bağlılık, içtenlik, gerçek sevgisi vb. nitelikler, ancak evrensel olarak geçer olan topluluk hayatı ilkesi sayesinde ortaya çıkan ve varlığını sürdüren erdemler olarak görünmektedirler. Bir karakter hakkında iyi ya da kötü bir yargıda bulunabilmemiz ancak toplumun görüş açısından mümkün olabilmektedir. Bilim, politika ve sanat alanındaki herhangi bir başarı gibi karakter de ancak evrensel bir değer taşıdığını kanıtladığı zaman belli bir önem kazanmaktadır. Bir insanı ölçmemize yarayacak kriterler, o insanın genellikle insanlık için taşımış olduğu değerle belirlenmiştir. Tek tek insanları, ideal bir insan fikri ile karşılaştırırız; yani karşısına çıkan güçlükleri ve kendisine verilen görevleri genellikle topluma yararlı olacak şekilde çözümleyebilen ve yoluna koyabilen, sosyal duygusunu üstün bir dereceye ulaştırabilmiş olan bir insanla... Furtnüller'in deyişi ile söyleyecek olursak, böyle bir insan "hayat oyununu, toplumun kurallarına göre oynamaktadır". Açıklamalarımız boyunca, insanlığa karşı derin bir dostluk duygusu geliştirmeksizin ve insan olma sanatını uygulamaksızın tam anlamı ile insan olunamayacağı gittikçe daha açık ve seçik bir şekilde ortaya çıkacaktır.

---

* Adler'in bu kitabını İngilizceye çeviren Walter Béran Wolfe (M.Dr.), tam bir İngilizce karşılığı olmadığını ileri sürdüğü Almanca "Gemeinschaftsgefühl" kelimesini kitap boyunca "social feeling" (sosyal duygu) olarak ifade ettiğini; "Gemeinschaftsgefühl" kelimesinin "insanlar arası dayanışma ve evrensel bir ilişki sistemi içerisinde insanlar arası bağlılık" gibi bir anlamı olduğunu; bu bakımdan "social feeling" gibi kısa bir deyimin geçtiği her yerde "insanın toplumun bir üyesi olduğunu hissetmesi" gibi daha geniş bir anlamın göz önünde tutulması gerektiğini belirtmiştir. Aynı şey "social feeling"in Türkçe karşılığı olan "sosyal duygu" deyimi için de söz konusu olduğuna göre, burada böyle bir açıklamanın yararlı olacağını düşündüm. - ç.n.

III
Çocuk ve Toplum

Toplum bizden yaşama biçimimizi ve hayatımızı yöneten kuralları olduğu kadar, ruhumuzun gelişmesini de etkileyen birtakım yükümlülükleri yerine getirmemizi ister. Bireyle toplumun teğet noktası, insanın iki cinsten oluşması gerçeğinde aranabilir. İnsan, erkeğin ve kadının birbirinden ayrılmış olması yüzünden değil, erkekle karısının kurmuş olduğu bir sosyal grup sayesinde yaşama içtepisini tatmin etmekte, güvenliğe ulaşmakta ve mutluluğunu sağlamaktadır. Bir çocuğun ne kadar yavaş geliştiğine dikkat edecek olursak, koruyucu bir toplum olmaksızın insan hayatının hiçbir şekilde gelişemeyeceğinden şüphe etmeyiz. Hayatın çeşitli yükümlülükleri, insanları birbirinden ayıracak yerde aralarındaki bağları daha da kuvvetlendiren bir işbölümünde bulunmayı zorunlu hale getirir.

Herkes yakınlarına yardım etmek zorundadır. Herkes kendini başka insanlara bağlı hissetmelidir. İnsanlar arasındaki son derece önemli ilişkilerin kaynağı budur. Şimdi, doğar doğmaz çocuğun karşısına çıkan bu ilişkileri daha ayrıntılı bir biçimde tartışmalıyız.

1. Küçük Çocuğun Durumu

Toplumun yardımına muhtaç olan her çocuk, hem ona bir şeyler veren hem de ondan bir şeyler alan, bir yandan çevreye uymasını bekleyen, öbür yandan yaşama içtepisini tatmin eden bir dünya ile karşı

karşıyadır. İçgüdülerinin tatmininde bazı engellerle karşılaşmakta ve bu engellerin üstesinden gelmek ona birtakım acılara mal olmaktadır. Daha ilk yaşlardan başlayarak, içtepilerini daha çok tatmin edebilen ve yaşamaya daha iyi hazırlanmış olan başka insanlar olduğunu kavramaktadır. Denebilir ki, çocuğun ruhu, normal bir hayata ulaşma imkânını verecek bir bütünleşme (*integration*) organının varlığını gerektiren çocukluk yaşantılarından ya da durumlarından doğmuştur. Ruh böyle bir normal hayatı her bir durumu değerlendirerek ve organizmayı bir sonraki duruma doğru yönelterek ve bütün bunları içgüdülerin en iyi şekilde tatmin edilmesini sağlayarak, sürtüşmeleri de en aza indirecek şekilde gerçekleştirerek mümkün hale getirmektedir. Çocuk, böylece bir kapıyı açabilmek imkânını veren "boylu boslu olma" gibi bir duruma, birtakım ağır eşyaları kaldırabilme yeteneğine ya da başkalarının emretme ve bu emirlere itaat edilmesini bekleme hakkına aşırı derecede bir değer vermeyi öğrenmektedir. Ruhunda, gelişmek, başkaları kadar, hatta başkalarından da güçlü olmak isteği doğmaktadır. Kendi çevresindeki kimselere egemen olmak, hayatının başlıca amacı haline gelmektedir; çünkü, onu aşağı bir durumda görüyormuş gibi hareket etmekle birlikte, büyüklerin çocuğun zayıflığından ötürü ona karşı birtakım yükümlülükleri bulunduğunu da hissetmektedir. Bu durum karşısında çocuğun iki şekilde hareket etmesi mümkündür: bir yandan yetişkinlerin davranışlarını ve yöntemlerini fark etmiş olması nedeniyle kendisinin de aynı şekilde hareket etmeye çalışması; öbür yandan yine aynı büyüklerin çocuğa yardım etmelerini gerektiren kaçınılmaz bir etken olarak gördükleri zayıflığını kanıtlamaya uğraşması. Çocuklardaki ruhsal eğilimlerin bu şekilde bir çatallaşması her zaman karşımıza çıkacaktır.

Tiplerin oluşumu, hayatın ilk döneminde başlar. Bazı çocuklar gittikçe daha güçlü olacak şekilde gelişirler ve kendilerini önünde sonunda başkalarına kabul ettirecek cesur bir yol seçerler. Bazıları ise, kendi zayıflıkları üzerinde işlerler ve bu zayıflıklarını çok çeşitli şekillerde göstermeye çalışırlar. Birinci ya da ikinci gruba girebilecek bireyleri keşfetmek için tek tek çocukların tavırlarını, hareket ve anlatım biçimlerini hatırda tutmak gerekecektir. Her tip, ancak çevre ile olan ilişkisini kavradığımız zaman anlam kazanmaktadır. Herhangi bir çocuğun davranışında genellikle çevrenin yankılarını bulmak mümkündür.

Eğitilebilir olmanın temeli, çocuğun, zayıflığını gidermek için gösterdiği çabada aranmalıdır. Yetersizliğin bir uyarım rolü oynaması sayesinde binlerce yetenekli insan çıkmıştır ortaya. Her bir çocuğun içerisinde bulunmuş olduğu durum, öteki çocukların durumundan son derece değişiktir. Bazen çocuğa düşmanca davranan ve ona bütün dünyayı bir düşman ülkesi imiş gibi gösteren bir çevre ile karşılaşıyoruz. Çocuğun düşünce süreçlerindeki yarım kalmış, tamamlanmamış görüş açıları bu durumu açıklayabilmektedir. Eğer çocuğun eğitimi, bu gibi bir hatayı önleyemezse, o çocuğun ruhu o şekilde gelişir ki, daha sonraki yıllarda çocuk, her zaman *sanki* dünya gerçekten bir düşman ülkesi imiş gibi hareket etmeye başlar ve hayatta daha büyük güçlüklerle karşılaştığı andan bu yana, bu düşmanlık izlenimi daha da artar. Bu durum, genellikle organik kusurları ve yetersizlikleri olan çocuklarda görülmektedir. Bu gibi çocuklar çevresine karşı, dünyaya daha normal organlarla gelen çocuklardan büsbütün farklı bir tavır takınırlar. Organik kusurlar ve yetersizlikler, hareket etme güçlükleri, tek tek organların yetersizliği ya da bütün organizmanın karşı koyma gücünün zayıf olması dolayısıyla sık sık hastalanma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Dünyaya karşı koyma konusunda karşılaşılan güçlükler, yalnızca çocuğun organizmasındaki kusurlardan ileri gelmez. Akılsız bir çevrenin çocuğa yüklemiş olduğu akla uygun olmayan istekler (ya da bu isteklerin çocuğa kötü bir şekilde iletilmiş olması), çevrede bulunan gerçek güçlükler kadar önemlidir. Kendini çevresine uydurmak isteyen bir çocuk, özellikle cesaretini yitirmiş ve kendi kötümserliğini çarçabuk çocuğa da geçirmiş bir çevre içerisinde büyüyorsa, birdenbire çeşitli güçlüklerle karşılaşacaktır.

2. Güçlüklerin Etkisi

Her çocuğun birçok yönden karşılaşmış olduğu engeller göz önünde tutulduğu zaman, çocuğun her zaman gereken tepkileri göstermemesine şaşmamak gerekir. Çocuğun ruhsal alışkanlıkları kısa bir süre içerisinde gelişmektedir ve çocuk, çevreye uyma tekniği henüz olgunlaşmamış olmakla birlikte, içerisinde bulunduğu durumun değişmez şartlarına ayak uydurmak ihtiyacını duymaktadır. Çevreye karşı gös-

terilmiş olan hatalı tepkileri göz önünde bulundurduğumuz zaman, her seferinde ruhun, yerinde bir tepkide bulunmak ve hayat boyunca sürekli bir denemeye girişmişçesine ilerlemek için gösterdiği ve hiç durmadan geliştirdiği çabalarıyla karşılaşırız. Özellikle çocuğun davranış kalıbının dış görünüşünde görmüş olduğumuz şey, olgunlaşma süreci boyunca yeni yetişen bir gencin belirli bir durum içerisinde gösterdiği tepki tipinden farklı bir şey değildir. Çocuğun gösterdiği tepki ruhunu ta içinden kavramamızı sağlar. Aynı zamanda şu gerçeği de bilmek zorundayız: Herhangi bir insanın göstermiş olduğu tepkiler, tıpkı toplumun tepkileri gibi, tek bir kalıba göre değerlendirilemez.

Ruhunun gelişmesi sırasında çocuğun karşılaşmış olduğu engeller, genellikle sosyal duygusunu bozmakta ya da sosyal duygunun gelişmesini durdurmaktadırlar. Bu engeller, çocuğun fizik çevresindeki yetersizliklerden ileri gelmiş olanlar; ekonomik ve sosyal şartlarla ırk ve aile durumları içerisindeki anormal ilişkilerden doğanlar; ya da çocuğun organlarındaki kusurlardan ileri gelenler olmak üzere gruplandırılabilirler. Uygarlığımız sağlığa ve tam olarak gelişmiş organların yeterliğine dayanan bir kültürdür. Bu bakımdan, önemli organları kusurlu olan bir çocuk, hayatta karşılaşmış olduğu problemleri çözme konusunda elverişsiz bir durumda bulunmaktadır. Yürümeyi geç öğrenmiş olan ya da herhangi bir şekilde hareket etme güçlüğü çeken, geç konuşan, beyin faaliyetinin gelişmesi normal bir çocuğunkinden daha uzun sürdüğü için uzun bir süre beceriksiz ve hantal bir biçimde davranan çocuklar bu gruba girerler. Bu gibi çocukların nasıl hiç durmadan oraya buraya çarptıklarını, ne kadar beceriksiz ve hantal olduklarını, ne çok maddi ve manevi acılarla karşılaştıklarını hep biliriz. Kendilerine uygun olmayan bir dünya ile yumuşak bir ilişki kuramadıklarına hiç şüphe yoktur. Bu gibi yetersiz bir gelişmeden ileri gelen sayısız güçlükler vardır. Şüphesiz, zamanla, herhangi bir yara izi kalmaksızın kendiliğinden bir telafi imkânı her zaman için söz konusudur. Şu şartla ki, ruhsal ihtiyacın acı şiddeti yüzünden, çocuk, bu süre içerisinde, daha sonraki hayatında etkisini duyacağı bir umutsuzluk tavrını benimsememiş olsun. Böyle bir durum, ekonomik güçsüzlüğün işe karışması ile daha da karmaşık bir hal alabilir. Kusurlu olarak dünyaya gelmiş olan çocukların, insan toplumunun değişmez yasalarını iyice kavrayamamalarını anlamak güç değildir. Bu gibi ço-

cuklar, karşılarına çıkan fırsatlara güvensizlik ve kuşku ile bakarlar; toplumdan ayrılmak, yalnız başlarına yaşamak ve görevlerinden kaçmak eğilimini gösterirler. Hayatın düşmanlığını olağanüstü keskin bir biçimde hissederler ve fark etmeksizin bu duygularını abartırlar. Hayatın parlak yanlarından çok, acı yanlarını görürler; çoğu zaman her ikisine de gerektiğinden çok önem verirler ve bu yüzden hayatları boyunca kavgacı bir tavır takınırlar. Kendilerine olağanüstü bir dikkat gösterilsin isterler ve şüphesiz başkalarından çok kendilerini düşünürler. Hayatın gerekli yükümlülüklerini bir uyarım olarak görecek yerde, güçlük olarak görürler. Çok geçmeden kendileri ile çevreleri arasında, başkalarına karşı duydukları düşmanlık yüzünden hiç durmadan genişleyen bir uçurum yaratılmış olur. Artık her yaşantıyı aşırı bir sakınganlıkla (ihtiyatla) karşılarlar, gerçekten ve her türlü ilişki kurma imkânından gitgide el çekerler, kendilerine hiç durmadan yeni yeni güçlükler çıkarmaktan başka bir şey yapamaz hale gelirler.

Ana babaların çocuklarına gösterdikleri tabii sevgi uygun bir derecede olmadığı zaman da buna benzer güçlükler ortaya çıkabilir. Bu güçlükler, çocuğun gelişmesi bakımından ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Çocuğun tavrı öyle belirgin, öyle değişmez bir şekil alır ki, çocuk hiçbir zaman sevgi nedir bilmediği gibi, sevgiden gerektiği şekilde yararlanmak imkânını da bulamaz; çünkü sevme içgüdüleri hiçbir zaman gelişemez. Sevgi duygusunun yeterince gelişmemiş olduğu bir aile içerisinde büyüyen bir çocuğun herhangi bir şekilde sevgi göstermesini sağlamak güç bir iş olacaktır. Çocuğun hayattaki bütün tavrı, her türlü sevgiden kaçma ve uzaklaşma davranışı halini alacaktır. Çocuklarına zararlı bir ilke aşılayarak sevginin yakışık almayan, gülünç, kadınca bir duygu olduğunu öğreten düşüncesiz ana babalar, eğiticiler ve başka yetişkinler de aynı sonuca ulaşacaklardır. Bir çocuğa sevginin gülünç bir şey olduğunu öğretmeye kalkma gibi bir davranışa seyrek olarak rastlamıyoruz. Bu genellikle, sık sık gülünç bir durumda bırakılmış olan çocuklarda görülen bir olgudur. Bu gibi çocuklar başkalarına sevgi gösterme eğilimlerinin gülünç ve kadınca bir şey olduğunu sandıkları için, heyecanlarını ve duygularını belli etmekten gerçekten ürkerler. Tabii bir sevgiyi, kendilerini küçülten ve köle haline getiren bir şey olarak görürler ve ona savaş açarlar. Böylece, sevgi hayatının sınırları ilk çocukluk yıllarında belirlenir. Her türlü sevginin

engellendiği ve baskı altına alındığı sert bir eğitimden sonra, çocuk kendisini kuşatan çevreden çekilir ve ruhunun gelişmesi için son derece önemli olan ilişkileri yavaş yavaş sona erer. Bazen çevredeki tek bir kişi bir uzlaşma imkânı sunabilir; bu durumda çocuk, o kimseye son derece derin bir şekilde bağlanır. Yalnızca tek bir kişiye yönelik sosyal ilişkiler içerisinde büyüyen insanların sosyal eğilimlerinin hiçbir zaman birden fazla insanı kapsayacak şekilde genişleyememesi buradan ileri gelmektedir. Annesinin yalnızca küçük kardeşine şefkat gösterdiğini fark ettiği zaman kendini ihmal edilmiş olarak gören ve bu yüzden ilk çocukluğunda bulamadığı sevgiyi daha sonraki hayatında bulmaya çalışarak hayatı boyunca oradan oraya sürüklenen çocuğun durumu, böyle bir insanın hayatta ne gibi güçlüklerle karşılaşabileceğini gösteren bir örnektir. Bu gibi kimselerin eğitiminin zor şartlar altında gerçekleşebileceğini söylemeye gerek yoktur.

Aşırı bir sevgi gösterilerek yürütülen bir eğitim de, hiçbir sevginin bulunmadığı bir eğitim kadar zararlıdır. Şımartılan bir çocuk da, sevilmeyen, nefret edilen bir çocuk gibi büyük güçlüklerle karşılaşacaktır. Çocuğu şımartma nerede bir kural haline getirilmişse, orada hiçbir sınır tanımayan bir sevilme isteği ortaya çıkmaktadır; bunun sonucu olarak, şımartılan bir çocuk bir iki kişiye bağlanmakta ve onlardan ayrılmak istememektedir. Çeşitli hatalı deneyler sonucunda sevgiye gitgide o derece değer verilmeye başlanmaktadır ki, çocuk kendi sevgisinin, çevresindeki büyüklere ister istemez birtakım sorumluluklar yüklediği gibi bir sonuca varmaktadır. Bu kolayca gerçekleşebilen bir şeydir; çocuk, ana babasına şöyle der gibidir: "Sizi sevdiğim için şunu ya da bunu yapmak zorundasınız." Aile çevresi içerisinde sık sık karşımıza çıkan sosyal *dogma* tipi budur. Çocuk, başkalarında bu gibi eğilimin bulunduğunu fark eder etmez, bu gibi kimseleri kendine daha çok bağlı kılabilmek için, onlara göstermiş olduğu sevgiyi artırmaktadır. Böyle bir sevginin aile içerisindeki belli bir kişiye yöneleceği her zaman hatırda tutulmalıdır. Bu gibi bir eğitimin, çocuğun geleceğini kötü bir şekilde etkileyeceğine şüphe yoktur. Bütün hayatı boyunca, ne yapıp yapıp başkalarının sevgisini kazanmak için çırpınıp duracaktır. Buna ulaşabilmek için elinin altında bulunan her türlü araca başvurmaktan çekinmeyecektir; rakibini –erkek ya da kız kardeşini– kendisine bağımlı kılmaya çalışabilir ya da ona karşı müzevirci bir tavır takınabi-

lir. Böyle bir çocuk, ana babasının gözüne girebilmek, kardeşlerinden daha parlak, daha dürüst olduğunu gösterebilmek için, onları gerçekten kötü şeyler yapmaya teşvik edebilecektir. Ana babasının dikkatini kendi üzerine çekebilmek için onlara belli bir sosyal baskı yapabilecektir. Buna ulaşabilmek için her türlü çareye başvuracaktır; ta ki göze girebilsin ve başka bir kimseden daha önemli olabilsin. Yalnızca ana babası kendisi ile daha çok ilgilensin diye tembel ya da kötü bir çocuk olabilir; ya da başkalarının dikkatini çekebilmeyi bir çeşit mükâfat olarak gördüğü için, örnek bir çocuk olabilir.

Bu mekanizmaların tartışmasını yaptıktan sonra, bir ruhsal faaliyet kalıbı iyice yerleştiği zaman, her şeyin bir amaca hizmet eden bir araç haline gelebileceği sonucunu çıkarabiliriz. Çocuk, amacına ulaşabilmek için kendini kötü bir yönde geliştirebilir, ya da aynı amacı göz önünde tutarak, başkalarına örnek olarak gösterilebilecek bir çocuk olabilir. Bazı çocukların göze girebilmek için şu ya da bu şekilde yaramazlık ve huysuzluk ettiklerini, daha zeki olan bazılarının ise aynı amaca belli bir erdem sayesinde ulaştıklarını sık sık görmek mümkündür.

Şımartılmış çocuklar deyince, aynı zamanda, hiçbir engelle karşılaşmalarına fırsat verilmemiş ve kendilerine yumuşak davranılmış olması yüzünden yeteneklerini yeterince geliştirmek imkânını bulamamış olan çocukları da anlıyoruz. Bu gibi çocuklar, gelecek hayat için o derece önemli olan hazırlıkları yapma imkânını hiçbir zaman bulamazlar. Kendilerine yaklaşmak isteyen bir kimseyle ilişki kuracak şekilde hazırlanmamışlardır; kendi çocukluklarındaki hatalar ve güçlükler yüzünden insanlarla ilişki kurmada birtakım pürüzler çıkaran kimselerle ise şüphesiz hiç ilişki kuramazlar. Bu çocuklar hayata hiç de hazırlıklı değillerdir; çünkü güçlükleri yenme alışkanlığını edinmek için hiçbir fırsat geçmemiştir ellerine. Kendi evlerinin dar çevresindeki o limonluk gibi ortamdan dışarıya adımlarını atar atmaz, ister istemez birtakım başarısızlıklarla karşılaşmaktadırlar. Çünkü dışarıda, görevleri ve sorumlulukları, kendilerini şımartmış olan eğiticilerden bekledikleri şekilde –ve alışmış oldukları ölçüde– yüklenmek isteyecek bir kimseyi bulmakta güçlük çekmektedirler.

Bu çeşit olayların hepsinde ortak olan şey, bu eğiticilerin çocuğu az çok başkalarından ayırmaları, yani yalnızlığa sürüklemiş olmalarıdır. Sindirim sistemleri bozuk olan çocuklar, beslenmeye karşı özel

bir tavır takınırlar ve bunun sonucu olarak da, bu konuda normal olan çocuklardan büsbütün farklı bir şekilde gelişirler. Organları kusurlu ya da yetersiz olan çocukların, kendilerini önünde sonunda yalnızlığa sürükleyecek özel bir yaşama biçimleri vardır. Çevre ile ilişkilerini açık ve seçik olarak anlayamayan ve çevreden gerçekten kaçmaya çalışan çocuklar da vardır. Bunlar kendilerine bir arkadaş bulamazlar, arkadaşlarının oyunlarına katılamazlar; ya onlara haset ederler ya da kendi yaşıtlarının oynadıkları oyunları küçümserler; zamanlarını bir yere kapanarak kendilerine özgü oyunlar oynamakla geçirirler. Çok sıkı bir eğitimin baskısı altında büyümüş olan çocuklar da aynı şekilde yalnızlık tehlikesi ile karşılaşmaktadırlar. Bu gibi çocuklar hayatın güzel yanlarını göremezler; çünkü her an kötü bir şeyler olmasını beklerler. Ya her türlü güçlüğe dayanmak ve acılarına alçakgönüllülükle katlanmak zorunda olduklarını hissederler ya da her zaman düşman olarak gördükleri bir çevre ile kahramanca savaşmaya hazırlanırlar. Hayatı ve hayatın gerektirdiği görevleri son derece güç bulurlar; böyle bir çocuğun, herhangi bir başarısızlıktan ötürü acı çekmemek için, çoğunlukla kendi içine kapanacağını kestirmek güç değildir. Bu gibi çocukların dış dünyayı hep kendilerine düşman olarak göreceklerini bekleyebiliriz. Aşırı bir sakınganlığın (ihtiyatlılığın) sıkıntnsı içerisinde, ortaya çıkabilecek herhangi bir başarısızlığın tehlikeleri ile karşılaşmaktansa, bütün büyük güçlüklerden kaçma eğilimini benimseyeceklerdir.

Bu şımartılmış çocukların başka bir ortak özelliği de başkalarından çok kendilerini düşünmeleridir ve bu da sosyal duygularının yeterince gelişmemiş olduğunun belirtisidir. Bu özellik, onların kötümser bir dünya görüşünü benimseyecek şekilde geliştiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Kendi hatalı davranış kalıplarına bir çözüm yolu bulmadıkça, bu çocukların mutlu olmalarına imkân yoktur.

3. Sosyal Bir Varlık Olarak İnsan

Bir insanın kişiliğini, ancak o insanı çevresi ile birlikte ele aldığımız ve dünya içerisindeki özel durumuna göre değerlendirdiğimiz zaman anlayabileceğimizi yeterince göstermeye çalıştık. "Durum" deyince, insanın dünya içerisindeki yerini, çevresine karşı takındığı tav-

rı ve iş mücadelelerini, başka insanlarla ilişki kurma ve işbirliği yapma gibi insani varlığa sıkı sıkıya bağlı olan hayat problemleri karşısındaki tutumunu anlıyoruz. Böylece, ilk çocukluk günlerinden başlayarak her insanın biriktirmiş olduğu izlenimlerin, o insanın hayatı boyunca takınmış olduğu tavrı etkilediğini ortaya koymak imkânını buluyoruz. Bir çocuğun dünyaya geldikten sonraki birkaç ay içerisinde hayata karşı nasıl bir tavır takındığını görmek mümkündür. Bu ilk aylarda bile iki çocuğun davranışını birbiriyle karıştırmak imkânsızdır; çünkü daha o zamandan başlayarak, çocuklar geliştikçe daha açık ve seçik bir hale gelecek olan iyice belirlenmiş bir davranış kalıbı ortaya çıkmaktadır. Bu kalıp değişmemektedir. Çocuğun ruhsal faaliyeti, gittikçe sosyal ilişkilerinden etkilenmeye başlamaktadır. Doğuştan gelen sosyal duygunun ilk belirtisi, çocuğu büyüklerin yanında olmaya götüren ilk sevgi ihtiyacıdır. Çocuğun sevgi hayatı, Freud'un ileri sürdüğü gibi kendi bedenine değil, hep başkalarına yönelmiştir. Bu sevgi çabaları, şiddet ve belirtileri bakımından insandan insana değişmektedir. İki yaşından büyük olan çocukların konuşmalarında bu farkları görmek mümkündür. Bu çağda her çocuğun ruhuna kesin olarak kök salmış olan sosyal duygu, ancak en şiddetli psikopatolojik bozuklukların etkisiyle ortadan kalkabilir. Bu sosyal duygu hayat boyunca sürüp gider; bazı durumlarda şeklini ya da rengini değiştirir, sınırlandırılır; bazı durumlarda ise yalnızca çocuğun kendi ailesindeki bireyleri değil, aynı zamanda kendi klanını, milletini ve sonunda bütün insanlığı içine alacak şekilde genişler ve yaygınlaşır. Hatta bu sınırları da aşıp hayvanları, bitkileri, cansız nesneleri ve son olarak da bütün evreni kuşatacak şekilde genişlemesi mümkündür. İnsanı sosyal bir varlık olarak ele almak zorunda olduğumuzu anlamamız, incelemelerimizin temel sonucudur. Bir kere bunu kavrayabildik mi, insan davranışını anlama konusunda önemli bir yardımcı tekniğe ulaşmış oluruz.

IV
İçerisinde Yaşadığımız Dünya

1. Dünyamızın Yapısı

İnsanın ruhsal yapısının dış dünyadan birtakım izlenimler edinme yeteneği ile belirlenmiş olması, her insani varlığın çevresine uymak zorunda oluşundan ileri gelir. Ayrıca, ruhsal mekanizma belli bir dünya görüşüne ve ilk çocukluk günlerinden beri sürüp gelen ideal bir davranış kalıbına göre belli bir gayeye de yönelir. Bu dünya görüşünü ve bu gayeyi belirli ve kesin bir terimle ifade edemesek bile, sürekli olarak var olagelen ve her zaman yetersizlik duygusunun karşıtı olarak ortaya çıkan bir "ışık", bir "parıltı" olarak tanımlayabiliriz.

Ruhsal hareketler, ancak tabii bir gayeye yöneldikleri zaman ortaya çıkabilirler. Bir gayenin var olması ise, bilindiği üzere, değişme ve belli bir ölçüde serbestçe hareket edebilme yeteneğini gerektirir. Hareketlerin serbestliğinden ileri gelen manevi zenginlik küçümsenmemelidir. İlk defa ayağa kalkan bir çocuk, yepyeni bir dünyaya girer ve daha o anda, kendisine düşman olan bir ortam içerisinde bulunduğunu hisseder. Yapmaya çalıştığı ilk harekette, özellikle ayağa kalkıp da yürümeyi öğrenmesi ile birlikte çeşitli derecelerde güçlüklerle karşılaşır ve bu güçlükler onu ya kuvvetlendirir ya da gelecek için her türlü umudunu yitirmesine yol açar. Edinmiş olduğu izlenimler, büyükler

tarafından her ne kadar önemsiz ve sıradan izlenimlermiş gibi görülebilirse de, çocuğun ruhunu şiddetle etkiler ve içerisinde yaşamakta olduğu dünya ile ilgili düşüncesine bütünüyle şekil verir. Böylece, hareket etme güçlüğü çekmiş olan çocuklar, kendilerine, şiddetli ve hızlı hareketlerle ilgili bir ideal yaratırlar; bunlara en sevdikleri oyunun hangisi olduğunu ya da büyüdükleri zaman ne olmak istediklerini soracak olursak, böyle bir idealin varlığını açıkça görebiliriz. Bu gibi çocuklar genellikle otomobil sürücüsü, tren makinisti ya da bu gibi bir iş sahibi olmak istediklerini söylerler; böylece, hareket etme serbestliğini engelleyen her türlü güçlüğü yenmek istediklerini çok açık bir şekilde dile getirmiş olurlar. Hayatlarının gayesi, aşağılık duygularının ve engellenmiş olma duygularının, tam bir hareket serbestliği ile büsbütün giderilebileceği bir noktaya ulaşmaktır. Ağır ağır gelişen ya da hayatı boyunca pek çok hastalık çekmiş olan bir çocuğun ruhunda da çarçabuk böyle bir engellenmiş olma duygusunun doğabileceğini anlamak güç değildir. Aynı şekilde, birtakım göz kusurları ile dünyaya gelmiş olan çocuklar, bütün dünyayı, görme duygusu ile ilgili daha şiddetli kavramlarla yorumlamaya çalışırlar. İşitme kusurları olan çocuklar ise, kendilerine daha hoş gelen bazı tonlara şiddetli bir ilgi duyarlar, yani müzikle ilgilenirler.

Çocuğa dünyayı fethetme imkânını veren bütün organları içerisinde, içinde yaşamakta olduğu dünya ile temel ilişkilerini belirleme konusunda en önemli organlar duyu organlarıdır. Dünya görüşünün yaratılması, duyu organları aracılığı ile olmaktadır. İnsanı çevreye en çok yaklaştıran duyu organı da gözdür; her insanın dikkatini çeken ve ona yaşantılarının temel verilerini sağlayan, daha çok görülen dünyadır. Görme duyusu ile edinmiş olduğumuz dünya görüşü, yalnızca geçici bir uyarıma duyarlı olan başka duyu organlarının –kulağın, burunun, dilin ve derinin– sağlamış olduğu verilerden farklı olarak, değişmeyen, sürüp giden temellere dayanması bakımından son derece büyük bir önem taşımaktadır. Şu var ki, kulağın üstün bir durumda bulunduğu insanlar da vardır. Burada özellikle sesle ilgili değerlere dayanan bir ruhsal bilgi kaynağı yaratılmış olmaktadır: Bu durumda ruhta daha çok sesle ilgili bir düzenin var olduğu söylenebilir. Daha seyrek olarak, hareketle ilgili faaliyetlerin ön planda rol oynadığı kimselere de rastlıyoruz. Koku ve tat alma uyarımına daha çok ilgi duyma,

başka bir tipin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu tip insanlardan kokuya karşı daha duyarlı olanı, uygarlığımız içerisinde tat almaya karşı duyarlı olandan daha elverişsiz bir durumda bulunmaktadır. Daha sonra kas faaliyetinin birinci derecede rol oynadığı çocuklarla karşılaşıyoruz. Bu grupta bulunan çocuklar, dünyaya daha fazla bir huzursuzlukla –bir yerinde duramama hali ile– belirlenmiş olarak gelirler; bu da onları çocukken hiç durmadan hareket etmek ve yetişkin oldukları zaman da aşırı bir faaliyet göstermek zorunda bırakır. Bu gibi kimseler yalnızca kas fonksiyonunun temel bir rol oynadığı faaliyetlere ilgi duyarlar. Hatta uyurken de faaliyettedirler; yatakta hiç durmadan kıpırdayıp durmaları bu durumu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "Bir türlü yerinde duramayan" çocukları bu kategoriye sokmak gerekir; onların bu huzursuzlukları çoğu zaman bir kusur olarak görülmektedir. Genellikle diyebiliriz ki, ister duyu organları, isterse hareket organları söz konusu olsun, dünyaya daha çok belli bir organı ya da organlar grubunun aracılığı ile ilgi duymayan bir çocuğa rastlamak pek mümkün değildir. Her çocuk, içerisinde yaşamakta olduğu dünyayı daha duyarlı olan organının dünyadan toplamış olduğu izlenimlere göre kavramaktadır. Bu bakımdan, bir insanı, ancak dünyaya hangi organı ya da organ sistemi ile yönelmiş olduğunu bildiğimiz zaman anlayabiliriz; çünkü insanın bütün ilişkileri böyle bir olgu ile belirlenmiştir. Organik kusurların çocukluktaki dünya görüşünün yapısı üzerindeki, dolayısıyla çocuğun daha sonraki gelişmesi üzerindeki etkisini bildiğimiz ölçüde, çocuğun hareketlerini ve tepkilerini değerlendirmemiz mümkün olmaktadır.

2. Dünya Görüşünün Gelişmesi İle İlgili Unsurlar

Bütün faaliyetlerimizi belirleyen o "her zaman için var olan gaye", dünya görüşüne biçim ve anlam kazandırmaya yarayan özel ruhsal yeteneklerin seçimini, şiddetini ve faaliyetini de etkilemektedir. Bu ise her birimizin yaşantılarının hayatın, belli bir olayın ya da içerisinde yaşadığımız dünyanın çok özel bir bölümü ile ilgili olduğu gerçeğini açıklamaktadır. Her birimiz ancak gayemize uygun gelen şeyi değerlendiririz. Herhangi bir insanın ulaşmaya çalıştığı gizli gayeyi açık ve seçik olarak bilmedikçe, o insanın davranışını doğru olarak anlama-

ya imkân yoktur. Bir insanın bütün faaliyetinin, gayesiyle belirlenmiş olduğunu bilinceye kadar, o insanın davranışının hiçbir görünüşünü değerlendirmeye de imkân yoktur.

a) Algı

Dış dünyadan gelen izlenimler ve uyarımlar duyu organları aracılığı ile beyne geçerler ve burada o izlenimler ve uyarımlardan bazı izler kalır. Hayal gücümüzün ve belleğimizin dünyası bu izlerin üzerinde kurulur. Şu var ki, algı hiçbir zaman bir fotoğrafla karşılaştırılamaz; çünkü onu algılayan kişinin özel ve bireysel niteliklerinden bazı unsurlar bu algıya sıkı sıkıya bağlıdırlar. İnsan her gördüğü şeyi algılamaz. İki insanın aynı manzaraya aynı şekilde tepki göstermesi mümkün değildir; bu iki insana algılamış oldukları şeylerin neler olduğunu soracak olursak, çok farklı cevaplar vereceklerdir. Bir çocuk, çevresindeki şeylerden, ancak çeşitli nedenlerle önceden belirlenmiş olan bir davranış kalıbına uygun gelenleri algılar. Görme istekleri özellikle iyi gelişmiş olan çocukların algıları, daha çok görme ile ilgilidir. İnsanların çoğu görme algısına dayanan bir ruh taşırlar. Bazıları da kendileri için yaratmış oldukları parçalı bir dünya görüşünü, daha çok işitme ile ilgili algılarla tamamlarlar. Bu algıların gerçeğe tıpı tıpına uyması gerekmez. Her insan, dış dünya ile olan ilişkilerini kendi hayat kalıbına uyduracak şekilde yeniden düzenleyebilir ve şekillendirebilir. Bir insanın bireyselliği ve tekliği (biricikliği), *neyi* ve *nasıl* algılamış olduğuna bağlıdır. Algı, basit bir fizik olayı aşan bir şeydir; iç hayatımızla ilgili en geniş kapsamlı sonuçlara ulaşmamızı sağlayan bir ruhsal fonksiyondur.

b) Bellek

Ruhun gelişmesi, algılarla kavranılmış olan gerçeklere dayanarak faaliyette bulunması ihtiyacına sıkı sıkıya bağlıdır.

Ruh, insan organizmasının kendiliğinden hareket edebilme yeteneği ile tabii bir şekilde ilgilidir ve ruhun faaliyetleri bu hareketliliğin gayesi ve amacı ile belirlenmiştir, insanın, içerisinde yaşamakta olduğu dünya ile ilişkilerini ve uyarımlarını derleyip düzene sokması gerekmektedir ve insan ruhu, çevreye uyan bir organ olarak, kendini

savunmasında rol oynayan ve varlığını sürdürmek bakımından şu ya da bu şekilde işe yarayan her türlü yeteneğini geliştirmek zorundadır.

Ruhun hayat problemlerine karşı göstermiş olduğu bireysel tepki, ruhsal yapıda izler bırakmaktadır. Belleğin ve değerlendirme yeteneğinin fonksiyonları, çevreye uyma zorunluluğu ile belirlenmiştir. Hatıralar olmasaydı, gelecek için herhangi bir önlem alma imkânı olmayacaktı. Bütün hatıraların bilinçdışı bir amacı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bunlar rastgele olaylar değildirler; insana cesaret verme ve onu uyarma konusunda açık ve seçik bir rol oynamaktadırlar. Hatıralarımız, anlamsız ve gelişigüzel bir şekilde birikmemişlerdir. Bir hatırayı, ancak hizmet ettiği gaye ve amacı bildiğimiz zaman değerlendirebiliriz. Bir insanın nasıl olup da bazı şeyleri hatırladığını, bazılarını ise niçin unuttuğunu kestirmek güç değildir. Hatırlanması belli bir ruhsal eğilim için önemli olan olayları hatırlarız; çünkü bu hatıralar, bizim için son derece önemli olan bir faaliyeti desteklemektedir. Aynı şekilde bir planın gerçekleşmesini engelleyen bütün olayları da unuturuz. Böylece, belleğimizin de belirli bir gayeye göre gerçekleşen çevreye uyma sürecine bağlı olduğunu ve her hatıranın, bir bütün olarak kişiliği yöneten gaye fikri ile belirlendiğini görüyoruz. Unutulmayan bir hatıra, *yanlış bir hatıra da olsa* (hatıraların çoğu zaman tek yanlı önyargılarla dolu olduğu çocukluk hatıralarında sık sık rastlandığı gibi) bilincin dışına taşınabilir ve ulaşmak istenilen gayenin gerçekleşmesi için gerekli olduğu zaman, bir tavır, bir heyecan davranışı, hatta bir dünya görüşü haline gelebilir.

c) Hayal gücü

İnsanın tekliği ya da biricikliği, en açık ve seçik bir biçimde hayal gücünün ürünlerinde ortaya çıkmaktadır. Hayal gücü deyince, bir algının, o algıyı yaratan obje olmaksızın yeniden yaratılmış olmasını anlıyoruz. Başka bir deyimle, hayal yeniden yaratılmış bir algıdır; ruhun yaratıcı yeteneğinin başka bir kanıtıdır. Hayal gücünün ürünü dediğimiz şeyse, yalnızca bir algının tekrarı değildir (gerçekte o algı da ruhun yaratıcı gücünün bir ürünüdür); nasıl algı fizik duyulara dayanılarak yaratılıyorsa, aynı şekilde hayal de algıya dayanılarak yaratılan yepyeni ve apayrı bir ürün olarak ortaya çıkmaktadır.

Açık ve seçik olarak görülebilmek bakımından sıradan hayalleri çok aşan birtakım hayaller de vardır. Bu gibi hayaller öyle keskin çizgilerle belirlenmişlerdir ki, yalnızca hayal gücünün ürünü olarak bir değer taşımakla kalmazlar; aynı zamanda, var olmayan uyarıcı obje gerçekten varmışçasına insan davranışını da etkilerler. Hayaller, sanki gerçekten var olan bir uyarımın sonucu imiş gibi ortaya çıktıkları zaman *sanrılar*dan (*hallucination*) söz ederiz. Sanrıların ortaya çıkmasına yol açan şartlar, dizginsiz bir hayal gücünün ürünü olan hulyaları belirleyen şartlardan hiçbir şekilde farklı değildirler. Her sanrı, o sanrıyı gören belli bir insanın gayelerine ve amaçlarına göre şekillendirilmiş ve düzenlenmiş, sanat yönü ağır basan bir ruhsal faaliyettir. Bu noktayı bir örnekle açıklayalım.

Zeki bir genç kadın, ana babasının öğütlerine kulak asmayarak evlenmişti. Ana babası onun bu hatalı evlenişine o derece kızmışlardı ki, onunla her türlü ilişkiyi kesmişlerdi. Zaman geçtikçe genç kadın, ana babasının kendisine hiç de iyi davranmamış olduklarını düşünmeye başlamış; birçok uzlaşma denemesi her iki tarafın gururu ve inadı yüzünden başarısızlığa uğramıştı. Saygıdeğer ve zengin bir aileden gelen bu genç kadın, evliliği yüzünden oldukça yoksul bir duruma düşmüştü. Bununla birlikte, dıştan bakıldığı zaman, genç kadının evlilik ilişkilerinde herhangi bir mutsuzluk belirtisi görmek mümkün değildi. Hayatında çok özel bir olay ortaya çıkmamış olsaydı, insan bu kadının, içinde bulunduğu şartlara iyice uymuş olduğunu sanabilirdi.

Bu genç kız, babasının gözde çocuğu olarak büyümüştü. Aralarında o derece sıkı bir ilişki kurulmuştu ki, şimdiki kırgınlıkları çok göze batıyordu. Ne var ki, evlenmesi yüzünden babası ona çok kötü davranmıştı ve araları fena halde açılmıştı. Çocuğu olduğu zaman bile, ana babası kızlarını ziyaret etmek ve torunlarını görmek istememişlerdi; ana babasının bu sert davranışından genç kadının kalbi kırılmıştı; çünkü son derece haris olduğu için, dikkat ve ilgi görmesi gereken bir durumda ona karşı takınılmış olan böyle bir tavırdan dolayı ta derinden yaralanmıştı.

Bu genç kadının harisliğinin, bütün karakterini etkilemiş olduğunu hatırlamak zorundayız. Ana babası ile arasının açılmış olmasının onu niçin bu derece üzdüğünü ancak bu karakter özelliği sayesinde anlayabiliriz. Annesi kızına sert davranmakla birlikte, birçok iyi nite-

likleri olan dürüst ve ciddi bir kadındı. Kendi mevkiinden büsbütün vazgeçmeksizin kocasına nasıl itaat edeceğini biliyordu; hiç değilse görünüşte bu böyleydi. Gerçekten de, kocasına karşı göstermiş olduğu itaatle iftihar ediyor ve kendisine bundan bir onur payı çıkarıyordu. Öbür yandan, bu ailede babasının bir modeli ve aile adının gelecekteki vârisi olarak görülen bir oğlan çocuk da vardı. Bu çocuğa söz konusu ettiğimiz genç kızdan daha çok değer verilmiş olması, yalnızca genç kızın harisliğini körüklemeye yaramıştı. Hayatı boyunca bir dereceye kadar koruyucu bir ortam içerisinde yetişmiş olan bu genç kızın evlendikten sonra karşılaştığı güçlükler ve yoksulluk ise, şimdi gittikçe artan can sıkıcı bir duygu ile, hiç durmadan, ana babasından görmüş olduğu kötü davranışı düşünmesine yol açmıştır.

Bir gece, henüz uykuya dalmadan önce kapı açılmış, Meryem Ana'nın hayali içeriye girip yatağına yaklaşmış ve ona şöyle demiştir: "Seni çok sevdiğim için, Aralık ayının ortasında öleceğini söylemek zorundayım. Hazırlıksız olmanı istemedim."

Genç kadın bu görüntüden ürkmemiş, ama kocasını uyandırarak ona her şeyi olduğu gibi anlatmıştır. Ertesi gün de doktora gitmiş, olup biteni ona da anlatmıştır. Bu bir sanrıdır.

Genç kadın her şeyi açık ve seçik bir şekilde gördüğü ve işittiği konusunda ısrar etmektedir. İlk bakışta bu imkânsız görünmekle birlikte, bize birtakım ipuçları veren bilgilerimizi gözden geçirdiğimiz zaman, olup bitenleri iyice anlayabiliriz. Durum şudur: Çok haris olan ve incelemelerimizin göstermiş olduğu gibi, herkese söz geçirmek isteyen bu genç kadın, ana babası ile olan bağlarını koparmış ve kendini yoksulluk içerisinde bulmuştur. Yaşamakta olduğu dünya içerisindeki her şeye egemen olmak isteyen bir insanın Tanrı'ya yaklaşacağını ve onunla konuşacağını anlamak güç değildir. Eğer Meryem Ana yalnızca hayali bir görüntü olarak kalmış olsaydı (dua ederken olduğu gibi) bu olay hiç kimseye tuhaf gelmeyecekti; oysa bu genç kadın bu kadarla yetinmemekte, daha güçlü kanıtlara ihtiyaç duymaktadır.

Ruhun ne gibi mekanizmalara başvurabildiğini anladığımız zaman, olayın hiçbir esrarlı yönü kalmamaktadır. Rüya gören her insan da buna benzer bir durumda değil midir? Aradaki gerçek fark yalnızca şudur: Bu genç kadın uyanıkken rüya görmektedir. Ruh çöküntüsü duygusunun, onun harisliğini daha da artırdığını unutmamalıyız.

Şimdi şu gerçeği anlayabilecek durumda bulunuyoruz: Gerçekten de, başka bir anne, genellikle kabul edildiği gibi annelerin en büyüğü ona doğru gelmektedir. Bu iki anne bazı bakımlardan birbirinin karşıtı olarak görülmelidir. Kendi annesi *gelmediği* içindir ki, Tanrı'nın Annesi ortaya çıkmıştır. Onun görünmüş olması, genç kadının annesine ve annesinin kendisine göstermiş olduğu yetersiz sevgiye karşı bir suçlamadan başka bir şey değildir.

Genç kadın şimdi ana babasının hatalı olduğunu kanıtlayacak bir yol aramaya çalışmaktadır. Aralık ayının ortası anlamı olmayan, gelişigüzel bir zaman değildir. İnsanların çoğunun birbirlerine daha çok yakınlık gösterdiği, armağanlar verdiği ve buna benzer davranışlarda bulunduğu bir dönemde, insan kendi yakınlarını hatırlamaya daha elverişli bir durumda bulunmaktadır. Barışma ve uzlaşma imkânları da bu sıralarda daha çoktur; bu bakımdan, belirtilmiş olan zamanın, genç kadının içerisinde bulunduğu güç durumla yakın bir ilişkisi olduğunu anlamak güç olmasa gerektir.

Bu sanrıda insana tuhaf gelen tek şey, Tanrı'nın Annesi'nin genç kadının yakında öleceği gibi hazin bir haberle gelmiş olmasıdır. Genç kadının bunu kocasına oldukça mutlu bir ses tonu ile anlatmış olması da dikkate değerdir. Bu kehanet çarçabuk ailenin dar çevresini aşmış ve doktor bunu ertesi gün öğrenmiştir. Annesinin onu ziyaret etmesi de yalnızca bu yüzden olmuştur.

Birkaç gün sonra Meryem Ana ikinci defa görünmüş ve yine aynı sözleri tekrarlamıştır. Genç kadın, annesiyle buluşmasının nasıl geçtiği sorusuna, annesinin kendi hatasını kabul etmek istemediğini söyleyerek cevap vermiştir. Bu bakımdan, eski temanın tekrar ortaya çıktığını görüyoruz. Annesine söz geçirme isteği henüz gerçekleşmiş değildir.

Bu sıralarda, ana babaya kızlarının hayatında olup bitenler anlatılmaya çalışılmış ve bunun sonucu olarak genç kadınla babasının çok memnunluk verici bir şekilde buluşmaları sağlanmıştır. Dokunaklı bir sahne geçmiş, ama genç kadın babasının davranışının yapmacık olduğunu söyleyerek yine tatmin olmamıştır. Kendisini çok bekletmiş olmasından yakınmıştır. Başarıya ulaştığı zaman bile, herkesin hatalı olduğunu göstermek ve parlak bir zafer kazanmaya çalışmak eğiliminden kendini kurtaramamaktadır.

Daha önceki tartışmalarımızdan, sanrının, ruhsal gerginliğin en yüksek noktasına ulaştığı ve insanın, gayesine ulaşmasının imkânsız olduğundan endişe ettiği bir sırada ortaya çıktığı sonucunu çıkarabiliriz. İnsanların gelişmesinin eski günlerdeki gibi ilkel bir düzeyde olduğu yerlerde sanrıların önemli bir etkide bulunacağına şüphe yoktur.

Gezginlerin bize sanrılarla ilgili ayrıntılı bilgiler veren yazıları çok iyi bilinmektedir. Çöllerde yolunu yitirmiş, aç, susuz ve yorgun yolcuların görmüş oldukları seraplar, bu konuda kusursuz birer örnektirler. Hayatımız tehlikeye girdiği zaman ortaya çıkan gerginlik, hayal gücümüzü, çevrenin kötü etkilerinden uzaklaşabilmek için, pırıl pırıl ve iç açıcı bir durum yaratmak zorunda bırakmaktadır. Serap, yorgunlara cesaret verecek, ne yapacaklarını bilemeyenlerin yitirdikleri gücü tazelemelerine yardımcı olacak, yolcunun kuvvetini ya da duyarlığını artıracak yeni bir durum yaratmaya çalışacaktır; öbür yandan, yatıştırıcı, uyuşturucu bir madde gibi insanın sefaletinin korkunçluğunu da giderebilecektir.

Sanrı bizim için yeni bir şey değildir, çünkü buna benzer olaylarla daha önce algıda, bellek mekanizmasında ve hayal gücü alanında da karşılaşmış bulunuyoruz. Rüyaları göz önünde bulundurduğumuz zaman da yine aynı şeyi görüyoruz. Hayal gücünü kuvvetlendirerek ve yüksek merkezlerin eleştirici gücünü bir yana iterek sanrı olayını yaratmak güç değildir. Şiddetli ihtiyaçların, tehlikeli şartların söz konusu olduğu durumlarda ve insanın gücünü tehdit eden bir kuvvetin baskısı ile, insan zayıflık duygusuna karşı koymaya çalışmakta ve bu mekanizma sayesinde onu yenebilmektedir. Gerginlik ne kadar çoksa, eleştirici yeteneklere de o derece az yer verilmektedir. "Elinizden geldiği kadar kendinize yardımcı olunuz" ilkesi ile, bu şartlar altındaki herhangi bir kimse, ruhsal enerjisinin bütün kuvvetiyle kendi hayal gücünü sanrılar yaratmaya zorlayabilir.

Yanılgı (*illusion*) sanrı ile yakından ilgilidir; aradaki biricik fark yanılgıda bir dış temas noktasının kaldığı, ama Goethe'nin "Peri Padişahı" adlı hikâyesinde olduğu gibi bu noktanın yanlış yorumlandığıdır. Temel durum, ruhsal tehlike duygusu, aynıdır.

Başka bir örnek, ruhun yaratıcı gücünün gerektiği zaman nasıl bir yanılgı ya da sanrı yaratabileceğini gösterecektir. Çok iyi bir ai-

leden geldiği halde, kötü bir eğitim görmüş olması yüzünden hiçbir baltaya sap olamamış bir adam önemsiz bir işe girmişti. Bir şey olabilmek umudundan büsbütün vazgeçmişti. Büyük bir umutsuzluğa kapılmıştı. Ayrıca, ruhsal gerginliği arkadaşlarının sitemleri ile daha da artmıştı. Bu şartlar altında içmeye başlamıştı; içki ona hem tatlı bir unutuş imkânı veriyor hem de başarısızlığını örtecek bir bahane oluyordu. Bir süre sonra bir hezeyan nöbeti dolayısıyla hastaneye getirilmişti.

Hezeyan hali, sanrı ile yakından ilgilidir ve fazla alkolden ileri gelen bir zehirlenme hezeyanı içerisinde sık sık fare, böcek, yılan gibi küçük hayvanlar görülmektedir. Hastanın işi ile ilgili başka birtakım sanrılar da ortaya çıkabilmektedir.

Hastamız içkiye şiddetle karşı olan bir doktorun eline düşmüştür. Doktor onu sıkı bir tedaviye sokmuş ve hasta böylece alkolizmden tam olarak kurtulmuştur; iyileşip hastaneden çıktıktan sonra da üç yıl boyunca hiç içki içmemiştir. Bu sıralarda yeni bir şikâyetle tekrar hastaneye başvurmuştur. Çalışırken hep yan gözle, sırıtarak kendisine bakan bir adam gördüğünü söylemiştir. O şimdi bir işçi olarak çalışmaktadır. Bir seferinde, bu adamın kendisine gülmesinden her zamankinden çok öfkelendiği bir sırada kazmasını tutup ona doğru fırlatmıştır; gerçek bir adam mı, yoksa bir görüntü mü olduğunu bilmek istemiştir. Adam, atılan kazmanın önünden hızla çekilmiş, ama hemen onun üstüne atılmış ve onu fena halde dövmüştür.

Bu durumda hiç şüphesiz bir hayaletten söz edilemez; çünkü bir hayaletin bir adamı yumruklaması mümkün değildir. Ne var ki, bu olay kolayca açıklanabilir. Hastamız, sanrılar görme *alışkanlığını* gerçek bir insan üzerinde *denemiştir*. Bu bize, ilgili kişinin içki düşkünlüğünden kurtulmuş olmakla birlikte, gerçekte, hastaneden çıktıktan sonra daha da kötüye doğru gittiğini açık bir şekilde göstermektedir: İşinden olmuş, evinden çıkarılmış ve şimdi gerek kendinin, gerekse arkadaşlarının en aşağı iş olarak gördükleri bir işle –gündelikçi olarak– hayatını kazanmak zorunda kalmıştı. Duymuş olduğu ruhsal gerginlik azalmamıştı. İçkiden kurtulmuş olmakla birlikte ve bu iyileşmenin büyük yararlarına rağmen, gerçekte daha da çaresiz bir hale gelmişti; çünkü içkinin verdiği avuntudan da yoksun kalmıştı. İlk işini içkinin yardımı ile iyi kötü yürütebiliyordu; evde kendisi-

ne hiçbir şey başaramamasından ötürü ağır suçlamalarda bulunulduğu zaman da, bir ayyaş olması ona bir iş sahibi olma yeteneksizliğinden daha az utanç verici bir bahane olarak görünüyordu. Alkolizmden kurtulduktan sonra, yeniden gerçekle karşı karşıya gelmiş ve önceki durumundan hiç de daha az sıkıntılı olmayan bir duruma düşmüştü. Artık başarı kazanamadığı zaman ne kendini avutabilecek ne de suçu yükleyebilecek bir şey vardı ortada; içkiden bile yoksun kalmıştı.

Böyle bir ruhsal tehlike ile karşılaştığı bir sırada sanrılar tekrar ortaya çıkmıştır. Kendini daha önceki durumunda imiş gibi görüyor, dünyaya hâlâ bir ayyaşmış *gibi* bakıyor ve bu davranışı ile açık ve seçik bir şekilde, bütün hayatını içki yüzünden mahvettiğini ve artık bu konuda yapacak hiçbir şey olmadığını söylemek istiyordu. Hasta olmakla, çukur kazmak gibi hiç de onur verici olmayan ve bu yüzden kendisine çok tatsız gelen bu işten, kendi başına herhangi bir karar vermek zorunda kalmaksızın sıyrılabileceğini umuyordu.

Yukarıda söz konusu edilen sanrı, tekrar hastaneye başvurmak zorunda kalıncaya kadar uzun bir zaman sürüp gitmişti. Şimdi, eğer içki düşkünlüğü hayatını mahvetmemiş olsaydı, bir şeyler ortaya koymuş olabileceği düşüncesiyle kendini avutabiliyordu. Böylece, kendine vermiş olduğu değeri yüksek bir düzeyde tutabiliyordu. Onun için önemli olan şey, çalışmaktan çok, kendine vermiş olduğu değeri yitirmemekti. Olanca gücü ile, talihi ters gitmemiş olsaydı, büyük şeyler başarmış olabileceği kanısını sürdürmeye çalışıyordu. Kendisine kuvvet veren şey buydu; başka insanların kendisinden hiç de daha iyi olmadıklarını, yalnızca kendi yolunda aşılmaz bir engelin var olduğunu düşünmesi ancak bu şekilde mümkün oluyordu. Avutucu bir bahaneye, bir özür aramaya götüren bir ruh hali, onun için bir sırıtan adam hayali yaratmıştı; bu hayalet, kendine vermiş olduğu değeri korumasını sağlıyordu.

3. Hayal Kurma

Ruhun başka bir yaratıcı yeteneği de hayal kurmadır. Bu faaliyetin izlerini daha önce belirtmiş olduğumuz çeşitli olaylarda bulmak mümkündür. Bazı hatıralar bilincin o keskin odak noktası içerisinde

nasıl yansıyorsa ya da hayal gücünün o acayip üstyapıları nasıl şekil kazanıyorsa, tıpkı bunlar gibi hayal kurma da ruhun yaratıcı faaliyetinin bir parçası olarak görülmelidir. Herhangi bir hareketli organizmanın temel yeteneklerinden biri olarak ortaya çıkan önceden-görmek ve önceden-yargıda bulunmak, hayal kurmada önemli bir etkendir. Hayal kurma, insan organizmasının hareketliliğine bağlıdır ve gerçekte, bir önceden görme ya da önceden-bilme yönteminden başka bir şey değildir. Çocukların ve yetişkinlerin bazen "hulya" adını da verdiğimiz bu hayalleri hep gelecekle ilgilidir; "İspanya'da kurulan şatolar" gerçek faaliyete örnek olmak üzere yaratılmış hayali şekiller olarak insanların faaliyetinin gayesini oluşturmaktadırlar. Çocukluk hayallerinin incelenmesi, bu hayallerde güçlü olmak için gösterilen çabanın üstün bir rol oynadığını açık bir şekilde ortaya koyar. Çocuklar hulyalarında ihtiraslarının, hırslarının gayesi ile ilgilenirler, bu konuyu işlerler. Hayallerinin çoğu "büyüdüğüm zaman" cümlesi ya da bu gibi bir cümle ile başlar. Sanki hâlâ büyümemiş gibi yaşayan birçok yetişkin insan vardır. Güçlü olmak için gösterilen çaba üzerinde açıkça durulmuş olması, bize yine, ruh hayatının ancak belli bir gayenin var olması halinde gelişebileceğini göstermektedir. Bizim uygarlığımızda bu gaye sosyal bakımdan kendini kabul ettirmek ve sosyal bir önem kazanmaktır. Bir insan belirgin bir özelliği olmayan bir gaye üzerinde hiçbir zaman uzun bir süre duramaz; çünkü topluluk hayatı, üstün olma isteğini ve yarışmada başarı kazanma umudunu ortaya çıkaracak şekilde, insanın hiç durmadan kendini ölçüp biçmesiyle birlikte gider. Çocukların hayallerinde o derece belirgin olan önceden-görme şekilleri, hemen her zaman çocuğun gücünü dile getiren durumlarla ilgilidir.

Burada herhangi bir genelleştirme yapmamalıyız, çünkü hayal kurmanın derecesi ya da hayal gücünün kapsamı konusunda kural koymak mümkün değildir. Daha önce söylemiş olduğumuz şeyler birçok durum için geçerlidir; ama bunları bazı durumlara uygulamak mümkün olmayabilir. Hayata kavgacı bir gözle bakan çocuklar, hayal güçlerini daha çok geliştireceklerdir; çünkü kendi tavırlarının sonucu olarak almış oldukları önlemler gerginliklerini artırmaktadır. Bu bakımdan, hayatları her zaman hoş geçmeyen zayıf çocukların hayal güçleri daha çok gelişmekte ve bu gibi çocuklar özel-

likle kendilerini hayale kaptırma eğilimi göstermektedirler. Gelişmelerinin belli bir döneminde, hayal kurma yetenekleri hayatın gerçeklerinden kaçma mekanizması halini alabilir. Hayal, gerçeğin suçlanması olarak kötüye kullanılmış olabilir. Bu gibi durumlarda hayal gücünün hayali kaldıracı ile hayatın bayağılığını aşmış olan bir insanda güçten sarhoş olma diyebileceğimiz bir durum çıkar ortaya.

Güçlü olmak için gösterilen çaba ile birlikte sosyal duygu da hayal dünyasında büyük bir rol oynamaktadır. Çocukluk hayallerinde güçlü olmak için gösterilen çabalarda çoğu zaman şu ya da bu gibi bir sosyal gayenin göz önünde tutulduğu görülmektedir. Bu sosyal duygu, bir kurtarıcı ya da iyi bir şövalye olma, kötü kuvvetlere, fena adamlara ve bu gibi şeylere karşı zafer kazanan bir kahraman olma hayallerinde açıkça kendini göstermektedir. Çocuğun kendi ailesine değil de başka bir aileye ait olduğu şeklinde bir hayale de sık sık rastlanmaktadır. Çocukların çoğu, gerçekte başka bir aileden olduklarına ve önemli bir kişi olan gerçek babalarının bir gün gelip onları alıp götüreceğine inanırlar. Bu genellikle, derin bir aşağılık duygusu duyan çocukların, acısını duydukları yoksunluklar yüzünden arka plana itildikleri ya da aile çevrelerinde görmüş oldukları sevgi ve şefkatten tatmin olmadıkları durumlarda ortaya çıkmaktadır. Büyüklük düşünceleri, sanki şimdiden büyümüş gibi hareket eden çocukların dış tavırlarında kendini belli etmektedir. Bazen bu gibi hayallerin büsbütün patolojik ifadelerine de rastlanmaktadır: büyükler gibi yalnızca fötr şapka giyen ya da erkeklere benzemek için yerden sigara izmaritleri toplayıp içen çocuklarda olduğu gibi; ya da erkeklere benzemek isteyerek delikanlılara yakışacak şekilde giyinen ve davranan genç kızlarda olduğu gibi.

Hayal gücünden yoksun oldukları söylenen çocuklar da vardır. Bu hiç şüphesiz doğru değildir. Bu çocuklar ya kendilerini ifade edememektedirler ya da onları hayal kurmaya karşı savaş açmaya götüren başka nedenler işe karışmaktadır. Bir çocuk, hayal gücünü baskı altına almakla belli bir güçlülük duygusuna ulaşmayı başarmış olabilir. Gerçeğe uyma çabaları engellenmiş olan bu çocuklar, hayal kurmanın erkeklere yakışmayan, çocukça bir şey olduğuna inanırlar ve kendilerini hayale kaptırmak istemezler; bu isteksizlik o dereceyi bulabilir ki, sanki hayal güçleri hiç yokmuş gibi bir izlenim uyandırırlar.

4. Rüyalar: Genel Düşünceler

Daha önce söz konusu ettiğimiz hulyalardan başka, uyuduğumuz sırada ortaya çıkan önemli ve anlamlı bir faaliyet, yani rüyalar üzerinde de durmamız gerekecektir. Genellikle rüyaların, hulyalarda rol oynayan aynı sürecin bir tekrarı olduğu söylenebilir. Görmüş geçirmiş eski psikologlar, bir insanın karakterinin rüyalarından kolayca anlaşılabileceğine dikkati çekmişlerdir. Gerçekten de, rüyaların, tarihin başlangıcından bu yana insanlığın düşüncesinde çok büyük bir yer tuttuğunu görüyoruz. Hulyada olduğu gibi rüyada da, geleceğini, kendisine güvenlik verecek bir gayeye doğru yöneltmeye, tasarlamaya ve planlamaya çalışan bir organizmanın faaliyeti söz konusudur. Aradaki en göze çarpan fark, hulyaların oldukça kolay anlaşılmasına karşı, rüyaların seyrek olarak anlaşılabildiğidir. Rüyaların anlaşılamamasında şaşılacak bir şey yoktur ve biz bunu, genellikle, rüyaların gereksiz ve anlamsız olmasının belirtisi olarak yorumlama eğilimini gösteririz. Şimdilik, güçlükleri yenmeye ve gelecekteki durumunu sağlamlaştırmaya çalışan bir insanın güçlü olmak için gösterdiği çabanın rüyalarında yansımış olduğunu söylemekle yetinelim. Rüyalar bize ruhsal hayatın sorunları ile ilgili önemli ipuçları vermektedirler.

5. Kendini Başkasının Yerine Koyabilme ve Özdeşleşme

Ruhun yalnızca gerçekten var olan şeyleri algılamakla kalmayıp, aynı zamanda gelecekte ortaya çıkabilecek şeyleri hissetmek ve kestirmek gibi bir yeteneği de vardır. Her hareketli organizma, çevreye uyma problemiyle hiç durmadan karşılaşmakta olduğu için, bu yetenek böyle bir organizma için gerekli olan önceden-görme fonksiyonuna önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bu yeteneğe "özdeşleşme" ya da "kendini başkasının yerine koyabilme" diyoruz. Bu yetenek insanoğlunda olağanüstü bir şekilde gelişmiştir. Ö derece yaygındır ki, ona ruhsal hayatın her köşesinde rastlamak mümkündür.

Önceden-görme zorunluluğu ruhsal hayatın varlığının ilk şartıdır. Ortaya çıkabilecek belli bir durumda nasıl hareket etmemiz gerektiğini önceden görmek, kestirmek ve bu konuda önceden-yargıda bulunmak zorunda olduğumuza göre, düşüncelerimizin, duygularımızın ve

algılarımızın karşılıklı ilişkileri sayesinde, henüz ortaya çıkmamış bir durum hakkında sağlam bir yargıya nasıl ulaşabileceğimizi öğrenmiş olmalıyız. Bir görüş noktasına ulaşmamız gerekecektir ya da daha büyük bir sakınganlıkla (ihtiyatla) ondan kaçacağız.

Kendini başkasının yerine koyabilme yeteneği, bir insanın başka bir insanla konuşması sırasında ortaya çıkmaktadır. Bir kimse ile özdeşleşmemiz mümkün olmazsa, o kimseyi anlamamız imkânsızdır. Dram, bu yeteneğin sanat alanındaki ifadesidir. Kendini başkasının yerine koyabilme yeteneğinin başka örneklerine, bir insanın başka bir insanın tehlikede bulunduğunu fark etmesi halinde duyduğu acayip bir rahatsızlık duygusunun ortaya çıktığı durumlarda rastlıyoruz. Bu duygu o derece kuvvetli olabilir ki, insan, kendisi için herhangi bir tehlike olmasa bile, elinde olmayarak savunma hareketleri yapar. Birisi bardağını düşürdüğü zaman yapılan o çok iyi bilinen hareketi hepimiz biliriz. Bir kriket oyunu sahasında bazı oyuncuların topun gidişini birtakım beden hareketleri ile izlediklerini, böylece sanki topun gidişini etkilemek istermiş gibi hareketlerde bulunduklarını görürüz. Aynı şekilde futbol maçları sırasında da büyük tribünde yer almış olan bütün seyirciler, tutmuş oldukları takıma doğru eğilecekler ya da top öteki tarafta olduğu zaman birtakım karşı koyma hareketleri yapacaklardır. Bunun herkeste rastlanan bir belirtisi, bir otomobilde bulunan kimselerin, tehlikede olduklarını hissettikleri anda ellerinde olmadan yaptıkları o hayali fren hareketidir. Yüksek bir binanın üstünde cam silen birini gördüğü zaman bir kasılma ve savunma hareketi yapmaksızın geçebilen pek az kimse vardır. Bir konuşmacı birdenbire şaşırıp da konuşmasına devam edemediği zaman, dinleyiciler bir rahatsızlık ve sıkıntı hissederler. Özellikle tiyatroda kendimizi oyuncuların yerine koymaktan ya da kendi içimizde çok çeşitli roller oynamaktan kolay kolay kendimizi kurtaramayız. Bütün hayatımız, özdeşleşme yeteneğine sıkı sıkıya bağlıdır. Bir başkası imişiz gibi hareket etmeyi ve hissetmeyi dile getiren bu yeteneğin kaynağını arayacak olursak, doğuştan gelen bir sosyal duygu ile karşılaşacağız. Bu, gerçekten de, evrensel bir duygudur ve birbiriyle ilişkili unsurlardan oluşan bütün bir dünyanın kendi içimizdeki yankısından başka bir şey değildir; insan olmanın kaçınılmaz bir ayırt edici niteliğidir. Bize, kendimizi kendi dışımızdaki nesnelerle birleştirme yeteneğini vermektedir.

Sosyal duygunun çeşitli dereceleri olduğu gibi, kendini başkalarının yerine koyabilme yeteneğinin de çeşitli dereceleri vardır. Bunu çocuklarda bile görmek mümkündür. Bebeklere sanki insanmışlar gibi davranan çocuklar vardır; bazıları ise, daha çok, bebeklerin içinde ne olduğunu merak ederler. Sosyal ilişkileri insanlardan, daha az değerli ya da cansız objelere yansıtmakla, bir insanın gelişmesi büsbütün durmuş olabilir. Çocuklukta rastlamış olduğumuz şekliyle hayvanlara eziyet etme vakaları, başka varlıklarla özdeşleşme yeteneğinin ve sosyal duygunun hemen hemen tümüyle ortadan kalkması halinde mümkündür. Böyle bir yoksunluk, çocukları, insanlığa yakınlık duyan kimseler olarak gelişmek bakımından pek az bir değeri ve önemi olan şeylere ilgi göstermeye götürür. Bu gibi çocuklar yalnızca kendilerini düşünürler ve başkalarının sevinçlerine ve kederlerine hiçbir ilgi duyamaz hale gelirler. Bütün bunlar, kendini başkalarının yerine koyabilme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması ile sıkı sıkıya ilgilidir. Kendini bir başkası ile birleştirme konusundaki yeteneksizlik o derece aşırı bir hal alabilir ki, bir insanın başka insanlarla herhangi bir işbirliğinde bulunmayı kesinlikle reddetmesi bile mümkün olabilir.

6. İpnotizma ve Telkin

Bireysel Psikoloji, "Bir insanın bir başkasının davranışını etkilemesi nasıl mümkün olabilir?" sorusunu, bu olayın ruhsal hayatımızın görünüşlerinden biri olduğunu söyleyerek cevaplandırmaktadır. Bir insanın başka bir insanı etkilemesi mümkün olmasaydı, her türlü sosyal hayatımız imkânsız olurdu. Bu karşılıklı etkiler bazı durumlarda sözgelişi, öğretmenle öğrenci, ana baba ile çocuklar, karı ile koca arasındaki ilişkilerde göze çarpacak kadar belirgin bir hal almaktadır. Sosyal duygunun etkisi altında, insanın kendi çevresinden etkilenmeyi bir dereceye kadar istemiş olduğunu görüyoruz. Etkilenmeye hazır olma derecesi, etki yapan kimsenin etkilemeye çalıştığı kişinin haklarını ne derece göz önünde tuttuğuna bağlıdır. Zarar verilen bir insan üzerinde devamlı bir etkide bulunmak imkânsızdır. Bir insan ancak kendi haklarının gözetildiğini hissettiği zaman en iyi şekilde etkilenir. Pedagojide çok önemli bir noktadır bu. Belki de başka türlü bir eğitim sistemi düşünmek, hatta böyle bir sistemi yürütmek mümkün ola-

bilir; ama yukarıda belirtmiş olduğumuz noktayı göz önünde bulunduran bir eğitim sistemi hiç şüphesiz uygun olacaktır; çünkü bu, insanın en ilkel içgüdüsü ile, yani başka insanlara ve dünyaya olan bağlılığı ile ilgilidir.

Böyle bir sistem, ancak kendini toplumun etkisinden bile bile çekmiş bir insan söz konusu olduğu zaman başarılı olmayacaktır. Bu çekiliş gelişigüzel bir olay değildir. Sürekli bir savaşın ortaya çıkmış olmasını ve bu savaş boyunca o insanın çevresindeki dünya ile olan bağlarının yavaş yavaş çözülmesini, öyle ki en sonunda sosyal duyguya açıkça karşı koymuş olmasını gerektirir. Artık böyle bir insanın davranışını şu ya da bu şekilde etkilemek çok güç, hatta imkânsız olacaktır.

Kendisini etkilemeye çalışan her harekete bir karşı koyma hareketi ile tepki gösteren bir insanın içler acısı halinde bunu görmek mümkündür.

Kendilerini çevrenin baskısı altında hisseden çocukların, eğiticilerin etkisine yumuşak başlılıkla tepkide bulunacakları beklenemez. Bununla birlikte, bazı durumlarda dış baskı o derece kuvvetli olabilir ki, her türlü engeli ortadan kaldırabilir; bunun sonucu olarak da otoriter etkiden kaçmak ve ona itaat etmemek mümkün olmaz. Böyle bir itaatin sosyal yönden hiçbir yararı olmadığını kanıtlamak kolaydır. Bu bazen öyle tuhaf bir biçimde ortaya çıkar ki, itaat eden insanı hayata ayak uyduramayacak bir hale getirebilir. Bu gibi kimseler, göstermiş oldukları kölece bir itaat yüzünden, başka bir kimseden gelen uygun bir emir olmadıkça herhangi bir harekette bulunma ya da düşünme gücünü kendilerinde bulamazlar. Çeşitli sonuçlara yol açan bu aşırı itaatin ne derece tehlikeli olduğunu anlayabilmek için, bazı çocukların büyüdükten sonra da başkasının emirlerine itaat etmeleri; hatta (yalnızca başkalarının sözünden çıkamamaları yüzünden) suç işlemeye kadar varan davranışlarda bulundukları gerçeğini göz önünde tutmak yeter.

Bunun ilgi çekici örneklerini çetelerde görmek mümkündür. Çetenin emirlerini yerine getirenler bu kategoriye girerler; çetenin reisi ise genellikle kendisini faaliyet sahasından uzak tutar. Bir çetenin eseri olan hemen her önemli suç vakasında, kölece bir itaat gösteren bu gibi adamlardan biri ya da birkaçı arslanın ağzındadır. Çeşitli sonuçlara yol açan bu körü körüne itaat o derece kuvvetli olabilir ki, bazen köleliklerinden gerçekten memnun olan ve onu harisliklerini giderecek bir yol olarak gören kimselere bile rastlayabiliriz.

Eğer normal bir karşılıklı etki durumunun sınırları içerisinde kalacak olursak, akla ve mantığa uygun gelen şeylere en çok uysallık gösteren, sosyal duyguları en az bozulmuş olan kimselerin etkilenmeye en elverişli olduklarını göreceğiz. Buna karşılık, üstünlük kazanmak ve başkalarına söz geçirmek için şiddetli bir istek duyanları etkilemek çok güçtür. Gözlemlerimiz bu gerçeği her gün doğrulayagelmektedir.

Ana babaların çocuklarından şikâyet etmeleri, ancak çok seyrek olarak çocuğun körü körüne itaati ile ilgilidir. En yaygın şikâyetler çocuğun itaatsizliği dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. İncelemeler, bu gibi çocukların çevrelerinde bulunan kimselerden daha üstün olmaya çalıştıklarını göstermektedir; küçük hayatlarını engelleyen duvarları yıkmaya çalışmaktadırlar. Evde kendilerine hatalı bir şekilde davranılmış olması yüzünden, eğitim amacı ile gösterilen gayretler de onları etkileyememektedir.

Güçlü olmak için gösterilen şiddetli çaba, bir insanın eğitilebilirlik derecesiyle ters orantılıdır. Bu gerçeğe rağmen, aile içi eğitimimiz genellikle çocuğun harisliğini teşvik etmeye ve onun kafasında büyüklük fikirleri uyandırmaya çalışmaktadır. Bu bizim düşüncesizliğimizden değil, bütün kültürümüzün aynı şekilde büyüklük hayalleri ile belirlenmiş olmasından ileri gelmektedir. Uygarlığımız içerisinde olduğu gibi aile içerisinde de, çevresindeki bütün insanlardan daha büyük, daha iyi, daha çok şan ve ün kazanmış olan bir insana herkesten çok önem verilmektedir. Boş gururla ilgili bölümde, harisliği teşvik eden bu eğitim yönteminin toplum hayatına ne derece aykırı olduğunu ve ruhun gelişmesinin harisliğin ortaya çıkardığı güçlükler yüzünden ne derece engellendiğini gösterme fırsatını bulacağız.

Her medyum, kayıtsız şartsız itaat etmesinin sonucu olarak her vesile ile çevresinden etkilenen insanlardakine benzer bir durum içerisindedir. Kısa bir süre için herkesin kaprisine boyun eğdiğimizi düşünün! İpnotizma buna benzer bir hazırlığı gerektirmektedir. Herhangi bir kimse ipnotize edilmeyi istediğini söyleyebilir ya da buna inanabilir; ama bunun için ruhsal bakımdan itaat göstermeye hazırlıklı olmak gerekir. Bir başkası bilinçli olarak karşı koyabilir, buna rağmen tabii olarak itaat etmeye istekli olabilir. İpnotizmada, yalnızca medyumun ruhsal tavrı onun davranışını belirlemektedir. Söylediği ya da inandığı şeylerin önemi yoktur. Bu noktanın iyice bilinme-

mesi, ipnotizma ile ilgili bazı yanlış bilgilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İpnotizmada, genellikle ipnotize edilmeye karşı koymaya çalışır gibi *gözüken,* oysa ipnotizmacının isteklerine boyun eğmeye adamakıllı istekli olan kimselerle karşılaşırız. Bu hazır oluşun çeşitli sınırları olabilir; böylece, ipnotizmanın sonuçları insandan insana değişebilir. Hiçbir vakada ipnotize edilmeye hazır olma derecesi, ipnotize edenin iradesine bağlı değildir. Bütünüyle medyumun ruhsal tavrı ile belirlenmiştir.

Gerçekte, ipnotizma bir dereceye kadar uykuya benzer. Esrarlı yanı, yalnızca bu uykunun bir başkasının emri ile olmasıdır; böyle bir emir ancak ona itaat etmek isteyen birisi bulunduğu zaman etkili olabilir. Belirleyici etkenler, her zamanki gibi, medyumun ya da deneğin mizacı ve karakteridir. Ancak eleştirici yeteneklerini kullanmaksızın başkasının isteklerine boyun eğmeye hazır olan bir kimse ipnotik uykuya dalabilir; ipnotizma, hareket merkezlerini de ipnotizmacının emrine uymak üzere seferber edecek şekilde her türlü hareket yeteneğini ortadan kaldırması bakımından normal uykudan fazla bir şeydir. Bu durumda, normal uykudan kalan şey yalnızca bir yarı uyku halidir; öyle ki, denek ancak ipnotizmacının, hatırlamasına izin verdiği şeyleri hatırlayabilir. İpnotizmadaki en önemli olgu, ruhun en güzel ürünleri olan eleştirici yeteneklerimizin ipnotizmadaki kendinden geçme hali sırasında büsbütün felce uğramasıdır. İpnotize edilmiş bir denek, sanki ipnotizmacının uzamış bir eli, onun emriyle çalışan bir organı haline gelmiştir.

Başkalarının davranışını etkileyebilen birçok insan, bu yeteneğin kendine özgü esrarlı bir güçten ileri geldiğini sanır. Bu, özellikle telepati ve ipnotizma yetenekleri olanların zararlı faaliyetleri söz konusu olduğu zaman, büyük ölçüde kötü işlere yol açar. Bu gibi insanlar, insanlığa karşı o derece büyük suçlar işlerler ki, kötü emellerine uygun gelen her türlü aracı kullanmaktan çekinmezler. Bu demek değildir ki, bu gibi kimselerin yapmış oldukları her şey bir madrabazlığa dayanmış olsun. Ne yazık ki, insan dediğimiz hayvan, özel güçleri olduğunu iddia eden herkesin kurbanı olacak derecede bir itaat gösterebilmektedir. Ayrıca, çok sayıda insan, herhangi bir sınama girişiminde bulunmaksızın bir otoriteyi kabul etme alışkanlığını edinmiştir. Halk, aldanmaktan hoşlanır. Akla uygun bir incelemede bulunmaksızın her

türlü blöfü yutmak ister. Bu gibi faaliyetler, insan toplumunun hayatına hiçbir düzen getirmeyecek, baskı altında tutulan kimselerin tekrar tekrar isyan etmesinden başka bir işe yaramayacaktır. Hiçbir telepatici, hiçbir ipnotizmacı deneylerini uzun bir süre devam ettirmek imkânını bulamamıştır. Bu gibi kimseler sık sık kendilerini adamakıllı aldatan bir sözde medyumla karşılaşmaktadırlar. Bu bazen kendi güçlerini medyumlar üzerinde denemeye çalışan önemli bilim adamlarının da başına gelmiştir.

Gerçekle sahteliğin tuhaf bir şekilde birbirine karıştığı başka durumlar da vardır: Burada medyum sanki aldatılmış bir aldatıcıdır; kısmen ipnotizmacıyı aldatır, ama aynı zamanda onun iradesine boyun eğer. Burada göze çarpacak şekilde işleyen kuvvet hiçbir zaman ipnotizmacının kuvveti değildir; her zaman medyumun ona boyun eğmeye ve itaat etmeye hazır olması büyük önem taşır. İpnotizmacının blöf yapma yeteneğinden başka medyumu etkileyen esrarlı bir gücü yoktur. Akla uygun bir biçimde yaşamaya alışmış, kendi kararlarını kendi veren, başkalarının sözlerini eleştiri süzgecinden geçirmeden kabul etmeyen bir insan, hiç şüphesiz ipnotize edilmeye elverişli değildir; bu yüzden de hiçbir zaman herhangi bir telepati gücü sergilemeye elverişli değildir. İpnotizma ve telepati, kölece bir itaatin görünüşlerinden başka bir şey değildir.

Bu noktada telkini de göz önünde bulundurmak zorundayız. Telkin, en iyi şekilde, izlenimler ve uyarımlar kategorisi içerisinde ele alındığı zaman anlaşılabilir. İnsanın yalnızca ara sıra uyarılmadığı açıktır. Hepimiz hiç durmadan dış dünyadan gelen sayısız izlenimlerin etkisi altındayızdır. Bir uyarım hiçbir zaman yalnızca algıdan oluşmuş değildir. Bir izlenim hissedildikten sonra da etkileri sürüp gitmektedir. Bu izlenimler, başka bir varlığın istek ve ricaları halini aldığı zaman, yani ikna etmek ya da kanıtlamak için gösterilen çabalar olarak ortaya çıktığı zaman telkinden söz ederiz. Telkin, telkin altında bırakılmak istenen kimsede daha önceden var olan bir görüş noktasının ya değiştirilmesi ya da güçlendirilmesi ile ilgilidir. Burada en büyük güçlük, her insanın dış dünyadan gelen uyarımlara çeşitli tepkiler göstermesinden ileri gelmektedir. Bir insanın etkilenebilme derecesi, o insanın bağımsızlığına sıkı sıkıya bağlıdır. İki tip insanı hatırda tutmak zorundayız. Bunlardan biri, her zaman başka bir insanın

düşüncesine gerektiğinden çok değer verir ve bu yüzden kendi düşüncesine, ister doğru ister yanlış olsun, pek değer vermez. Başkalarının önemini abartma ve seve seve onların kanılarına ayak uydurma eğilimi gösterir. Bu gibi insanlar telkine ve ipnotizmaya son derece elverişlidirler. İkinci bir tip, her türlü uyarım ve telkini bir hakaret olarak kabul etmektedir. Burada yalnızca kendi kanılarının doğru olduğuna inanan ve gerçekten doğru olup olmadığını hiçbir şekilde araştırmaya kalkmayan insanlarla karşılaşıyoruz. Bunlar başka bir insandan gelen her şeyi küçümserler. Her iki tipte de bir zayıflık duygusu vardır. İkinci tipte bu zayıflık, başka bir insandan hiçbir şey almamak şeklinde ortaya çıkar. Bu gruba giren insanlar, başkalarının sözlerini ve fikirlerini kabul etmeye hazır olduklarını söyleyerek övünmekle birlikte, genellikle çok kavgacıdırlar. Kendi yalnızlıklarını güçlendirmek için bu şekilde başkalarına açık ve akla uygun olan şeyleri benimsemeye yatkın kimseler olduklarını söylerler. Gerçekte onlara yaklaşmak pek mümkün değildir ve onlarla bir iş yapmak son derece güçtür.

V

Aşağılık Duygusu ve Kendini Kabul Ettirme Çabası

1. İlk Çocukluk Yılları

Hiç şüphesiz şimdi, tabiatın üvey çocuğu imiş gibi davrandığı çocukların, –daha küçük yaşta hayatın sevinçlerinden yararlanmak imkânını bulan başka çocuklarla karşılaştırıldıkları zaman– hayata ve insanlara karşı büsbütün farklı bir tavır takındıklarını kabul etmeye hazır durumdayız. Dünyaya birtakım organik kusurlar ve yetersizliklerle gelen çocukların, küçük yaşlarından beri, çoğu zaman sosyal duygularının engellenmesine yol açan acı bir yaşama savaşına giriştiklerini temel bir yasa olarak ortaya koyabiliriz. Bu gibi çocuklar başkalarına uymaya çalışacak yerde, hiç durmadan kendileriyle ve başkaları üzerinde yaratmış oldukları izlenimle uğraşır dururlar. Organik kusurlar ve yetersizlikler için söylenenler, dünyaya karşı düşmanca bir tavrın takınılmasına yol açan fazladan bir yük olarak rol oynayan herhangi bir sosyal ve ekonomik sıkıntı için de doğrudur. Hayata belli bir yön veren eğilimler çok erken yaşlarda ortaya çıkmaya başlar. Bu gibi çocuklar, çoğu zaman, daha hayatlarının ikinci yılında, yaşama savaşı için arkadaşları kadar iyi bir şekilde donatılmamış oldukları duygusuna kapılırlar. Birlikte oynanan oyunlarda ve eğlencelerde kendi-

lerine güvenme cesaretini gösteremediklerini hissederler. Daha önce yoksun kaldıkları şeylerin sonucu olarak, bir ihmal edilmiş olma duygusuna kapılmışlardır; bu duygu, takınmış oldukları endişeli bir bekleyiş tavrında dile gelmektedir. Her çocuğun hayattaki yerinin aşağı (*inferior*) bir yer olduğunu unutmamalıyız. Ailesinin göstermiş olduğu belli bir sosyal duygu olmasaydı, çocuğun bağımsız bir hayat sürmesi mümkün olamazdı. Çocuğun zayıflığı ve çaresizliği göz önünde tutulacak olursa, her insan hayatının başlangıcında, az çok derin bir aşağılık duygusunun var olduğu görülecektir. Her çocuk, hayatın güçlükleri ile tek başına savaşamayacak kadar güçsüz olduğunu er geç anlayacaktır. Bu aşağılık duygusu, her türlü çocukça çabanın kaynağı olan bir hareket noktası, bir itici güç olarak rol oynamaktadır. Çocuğun, huzur ve güvenliğe nasıl ulaşacağını belirlemekte, hayatının gayesini belirlemekte ve bu gayeye götürecek yolu çizmektedir.

Bir çocuğun eğitilebilir olması, organik imkânlarına sıkı sıkıya bağlı olan bu özel durumu ile ilgilidir. Eğitilebilir olma, iki etkenden zararlı bir şekilde etkilenebilir. Bu etkenlerden biri, aşırı, şiddetli ve çözümlenmemiş bir aşağılık duygusudur; öbürü ise yalnızca güvenlik, huzur ve sosyal dengeye ulaşmayı değil, aynı zamanda kendi gücünü çevreye kabul ettirme çabasını ve başka insanlardan üstün olma isteğini de gerektiren bir gayenin benimsenmiş olmasıdır. Kendilerine bu gibi bir gaye edinmiş olan çocukları kolayca tanımak mümkündür. Her yaşantıyı bir yenilgi olarak yorumladıkları ve kendilerini hem başka insanlar hem de tabiat tarafından ihmal edilmiş ve olumsuz bir anlamda başkalarından farklı tutulmuş olarak gördükleri için bu gibi çocuklar "problem" çocuklar halini almışlardır. Bütün bu etkenler göz önünde tutulduğu zaman, böyle bir çocuğun hayatında hatalı, yetersiz ya da "çarpık" diyebileceğimiz bir gelişmenin nasıl bir zorunlulukla ortaya çıkabileceğini görmek mümkündür. Her çocuk, hatalı bir gelişme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Her çocuk, şu ya da bu zamanda kendini tehlikeli bir durum içerisinde bulmaktadır.

Her çocuk, yetişkinlerden oluşmuş bir çevre içerisinde büyümek zorunda olduğu için kendini zayıf, küçük ve yalnız başına yaşayamayacak kadar güçsüz hissetme eğilimindedir; yapabileceğini düşündüğümüz basit şeyleri bile doğru, hatasız ve becerikli bir şekilde yapabileceğine güvenememektedir. Eğitim hatalarımızdan birçoğu buradan ileri gelir. Yapabileceğinden daha çok şey istemekle, çocuğun güçsüz-

lüğünü ve çaresizliğini yüzüne vurmuş oluruz. Hatta bazı çocuklara, bile bile, küçüklükleri ve çaresizlikleri hissettirilmektedir. Bazıları sanki oyuncakmış, canlı bir bebekmiş ya da dikkatle gözetilmesi gereken değerli bir eşya imiş gibi görülmekte; bazılarına da gereksiz bir yük oldukları hissettirilmektedir. Ana babalar ve başka yetişkinlerdeki bu gibi tavırların bir araya gelmesi, çoğu zaman, çocuğu yalnızca iki şeye gücünün yettiği gibi bir inanca götürür: büyüklerin hoşuna gitmek ya da gitmemek. Ana babaların yaratmış olduğu bu çeşit bir aşağılık duygusu, uygarlığımızın bazı ayırt edici nitelikleri ile daha da artabilir. Çocukları ciddiye almama alışkanlığı bu kategoriye girer. Bir çocuk, kendini, hiçbir hakkı olmayan önemsiz bir kimse gibi görür, bir kenarda oturup büyüklerin lafına karışmaması gereken, nazik, sessiz vb. olmak zorunda bulunan bir kimse gibi.

Çocukların çoğu, başkaları onunla alay edecekler diye sürekli bir korku duyarak büyür. Çocuklarla alay etmek ağır bir suçtur. Bunun etkileri çocuğun ruhunda izler bırakır, onun yetişkin bir insan olduğu zamanki alışkanlıklarını ve hareketlerini belirler. Çocukken kendisiyle hiç durmadan alay edilmiş bir yetişkini çarçabuk tanımak mümkündür; yine gülünç bir durumda kalmak korkusundan bir türlü kendini kurtaramamaktadır. Çocukları bu şekilde ciddiye almamanın başka bir görünüşü de, onlara, doğru olmadığı ilk bakışta fark edilen yalanlar söyleme alışkanlığıdır; bunun sonucu olarak çocuk yalnızca yakın çevresinden şüphe etmekle kalmaz, aynı zamanda hayatın gerçekliğinden ve ciddiliğinden de şüphe eder hale gelir.

Okulda hiçbir neden olmaksızın, durup dururken gülen çocuklar vardır; bu gibi çocuklar bu konuda sorguya çekildikleri zaman, okulu, tıpkı ana babalarının yapmış oldukları şakalar gibi, ciddiye alınmaya değer bulmadıklarını söylemişlerdir.

2. Aşağılık Duygusunun Giderilmesi; Kendini Kabul Ettirme ve Üstün Olma Çabası

Bir insanın hayatının gayesini belirleyen şey, aşağılık, yetersizlik ve güvensizlik duygusudur. Kendini gösterme ve ana babanın dikkatini çekme eğilimi, hayatın ilk günlerinde belirmeye başlamaktadır. Burada, aşağılık duygusunun da etkisiyle gittikçe gelişerek, bir insanın göze

çarpacak şekilde çevresinden üstün olma gayesini de içine alan bir kendini kabul ettirme isteğinin belirtilerinin ortaya çıktığını görüyoruz.

Sosyal duygunun derecesi ve niteliği, üstün olma gayesini belirlemede yardımcı olmaktadır. İster çocuk, isterse yetişkin olsun hiçbir insanı, kişisel üstünlük gayesi ile sosyal duygusunun derecesi arasında bir karşılaştırma yapmaksızın, değerlendirmek mümkün değildir. Bireyin gayesi o şekilde konulmuştur ki, bu gayenin gerçekleşmesi ya bir üstünlük duygusu duymayı sağlasın ya da hayatı yaşanmaya değer hale getirecek bir kişilik düzeyine yükseltecek imkânı vaat etmiş olsun. Duyularımıza değer kazandıran, duygularımızı birbirine bağlayan ve düzenleyen, hayal gücümüze biçim veren ve yaratıcı güçlerini yöneten, neyi hatırlayacağımızı, neyi unutmamız gerektiğini belirleyen şey bu gayedir. Duyularımızın, duygularımızın, heyecanlarımızın ve hayallerimizin nicel yönden bile kesin olmadıklarını gördüğümüz zaman ne derece rölatif bir değer taşıdıklarını anlayabiliriz. Ruhsal faaliyetimizin bu unsurları, belli bir gaye için gösterilen çabadan etkilenmekte, bu şekilde algılarımız belli bir önyargıya bağlanmış olmakta ve kişiliğin bütün çabasına yön veren en son gayeye uygun düşecek şekilde gizlice seçilmektedirler.

Kendimize, gerçekten var olmayan, yapay (suni) olarak yarattığımız belli bir noktaya, varsaydığımız bir şeye göre yön veririz. Ruhsal hayatımızın yetersizliğinden ötürü böyle bir varsayım zorunlu olmaktadır. Bu, başka bilimlerde başvurulan varsayımlara çok benzemektedir: dünyanın, gerçekte var olmadığı halde son derece yararlı olan boylamlara bölünmesi gibi. Ruhsal alanda varsayılan şeyler söz konusu olduğu zaman şu şekilde hareket etmemiz gerekir: yakından gözlediğimiz zaman var olmadığını kabul etmek zorunda kalsak bile, belirli bir noktayı yine de varsaymak. Bu varsayımın amacı şudur: hayatın karmakarışıklığı içerisinde kendimize bir yön vermek, böylece rölatif değerleri anlayabilmek. Bunun yararı, bir kere böyle bir noktanın varlığını kabul ettik mi, her duyuyu ve her duyguyu ona göre sınıflayabilmemizdir.

Bu bakımdan, Bireysel Psikoloji, kendisi için bir anlama sistemi ve yöntemi yaratmaktadır: İnsan davranışını, belirli bir gayeye ulaşmak için gösterilen çabanın organizmanın kalıtımla geçen temel imkânları üzerinde yaptığı etki sonucunda ortaya çıkan belirli bir ilişkiler siste-

mi imiş gibi görmek ve anlamak. Bununla birlikte, deneylerimiz bize göstermiştir ki, bir gayeye ulaşmak için gösterilen çabanın varlığını kabul etmek, elverişli bir varsayımdan fazla bir şeydir. Gerçekte, bilinçli ya da bilinçdışı hayatın gerçeklerine de uygun düşmektedir. Bir gaye için gösterilmiş olan çaba, yani ruhsal hayatın belli bir amaca doğru yönelmiş olması yalnızca felsefi bir varsayımı değil, temel bir gerçeği de dile getirmektedir.

Uygarlığımızın en göze çarpan kötülüklerinden biri olan böyle bir güçlü olma çabasının gelişmesine en uygun şekilde nasıl karşı koyabileceğimiz sorusunu ortaya attığımız zaman, bir güçlükle karşılaşıyoruz: Çünkü bu çaba, çocuğun kolayca ele alınamayacağı bir dönemde başlamaktadır. Bir insanı düzeltme ve aydınlatma çabalarına ancak o insanın hayatının daha sonraki dönemlerinde başlanabilmektedir. Ama bu dönemde çocukla *birlikte yaşamak* onun sosyal duygusunu geliştirme konusunda öylesine bir imkân yaratmaktadır ki, güçlü olmak için gösterilen çaba ihmal edilebilir bir etken haline gelmektedir.

Başka bir güçlük de şudur: Çocuklar güçlü olmak için gösterdikleri çabayı açıkça dile getiremezler, onu sevgi perdesi altında gizlerler ve işlerini perde arkasından yürütürler. Böylece, kendi imkânları içerisinde, kendilerini açığa vurmaktan kurtulmayı umarlar. Durdurulmamış, dizginlenmemiş bir güçlü olma çabası, çocuğun ruhsal gelişmesinde bozukluklar yaratabilir, aşırı bir güvenlik isteğinin doğmasına, böylece cesaretin küstahlığa, itaatin korkaklığa, sevginin ise dünyaya söz geçirmeyi sağlayacak kurnazca bir hainliğe dönüşmesine yol açar. Her tabii duygu ya da ifade, önünde sonunda, çevreye egemen olma amacını güden ikiyüzlü bir düşünce ile birlikte gider.

Eğitim, çocuğun güvensizliğini gidermek gibi bilinçli ya da bilinçdışı bir istek, ona yaşama yollarını öğretme ve eğitilmiş olmaktan ileri gelen bir anlayış kazandırma, onu başka insanlara yönelen bir sosyal duygu ile donatma çabası dolayısıyla, çocuk üzerinde belirli bir etkide bulunur. Bütün bu önlemler, hangi kaynaktan gelmiş olurlarsa olsunlar, yetişmekte olan çocuğu güvensizliğinden ve aşağılık duygusundan kurtaracak araçlar olarak rol oynarlar. Böyle bir süreç boyunca çocuğun ruhunda olup bitenleri, geliştirmiş olduğu karakter özellikleri ile değerlendirmek zorundayız; çünkü bunlar çocuğun ruhsal faaliyetinin aynasıdırlar. Çocuğun gerçek bir temele dayanan "aşağı"

durumu, ruhsal kazançları bakımından önemli olsa da, güvensizlik ve aşağılık duygusunu ölçmede kriter olamaz; çünkü bunlar geniş ölçüde çocuğun onları yorumlayış biçimine bağlıdır.

Herhangi bir özel durumda çocuğun kendisini hatasız olarak değerlendirmesini bekleyemeyiz; hatta yetişkinlerden de bunu bekleyemeyiz. İşte özellikle burada karşımıza hemen birtakım güçlükler çıkmaktadır. Bir çocuk öyle karmaşık bir durum içerisinde büyüyecektir ki, yetersizlik derecesi ile ilgili hatalardan kaçınmak hiçbir şekilde mümkün olmayacaktır. Başka bir çocuk içerisinde bulunduğu durumu daha iyi yorumlayabilecektir. Ama genellikle ele alındığı zaman, çocuğun aşağılık duygusu ile ilgili yorulmaması günden güne değişecek ve en sonunda iyice sağlamlaşarak çocuğun kendine belli bir değer vermesine yol açacaktır. Böylece, kendine vermiş olduğu değer çocuğun her türlü davranışına temel olan "değişmez bir unsur" halini alacaktır. Bu belirli norma ya da "değişmez bir unsur olarak kendine vermiş olduğu değere" göre çocuğun aşağılık duygusundan kurtulmak için yaratmış olduğu telafi eğilimleri, şu ya da bu gibi bir gayeye doğru yönelmiş olacaklardır.

Ruhun acı veren aşağılık duygusunu gidermek üzere başvurduğu böyle bir telafi mekanizmasının benzerlerine organik dünyada da rastlıyoruz. İyice bilindiği gibi, bedenimizin yaşamak için gerekli olan organları, normal durumlarının herhangi bir şekilde bozulması dolayısıyla eski verimliliklerini yitirdikleri zaman aşırı derecede gelişirler ve aşırı bir fonksiyonda bulunurlar. Böylece, kan dolaşımı güçlükleri söz konusu olduğu zaman, kalp bütün bedenden yepyeni bir kuvvet alarak normal bir kalpten daha güçlü bir hal alıncaya kadar büyüyebilir. Aynı şekilde ruh da, aşağılık duygusunun, kendini küçük ve güçsüz olarak görme gibi acı veren bir düşüncenin baskısı altında, bütün imkânları ile bu "aşağılık kompleksi"ni yenmeye çalışır.

Aşağılık duygusu, çocuğun kendi zayıflığını hiçbir şekilde gideremeyeceği gibi bir korkuya kapılmasına yol açacak kadar şiddetli bir hal aldığı zaman, şöyle bir tehlike ortaya çıkmaktadır: Çocuk, aşağılık duygusunu giderme çabası içerisinde yalnızca güç ve kuvvet dengesini yeniden kurmaya çalışmakla yetinmemekte, aynı zamanda aşırı bir telafi mekanizmasına başvurmaya, bu yüzden dengeyi bozacak şekilde öbür uca doğru gitmeye çalışmaktadır.

Güçlü ve üstün olma çabası öyle aşırı ve şiddetli bir hal alabilir ki, bu durumda artık patolojik bir çabadan söz etmek gerekli olur. Böyle bir durum ortaya çıktığı zaman, hayatın sıradan ilişkileri hiçbir şekilde tatmin edici olmamaktadır. Bu gibi vakalarda, hareketler belli bir büyüklük tavrı ile belirlenmişlerdir. Bu hareketler gayelerine iyice uymuşlardır. Patolojik bir güçlü olma eğilimi gördüğümüz her yerde, hayattaki yerlerini sağlamlaştırabilmek için olağanüstü çabalar harcayan, bu konuda büyük bir telaş ve sabırsızlık gösteren, daha şiddetli içtepilerle hareket eden ve başka hiç kimseyi hesaba katmayan insanlarla karşılaşırız. Bunlar, aşırı bir dereceye varmış olan üstün olma gayelerine ulaşabilmek için aşırı hareketler yapmaları ile dikkati çeken çocuklardır; başkalarının hayatına karşı gösterdikleri saldırgan davranışlar, kendi hayatlarını savunma ihtiyaçları ile birlikte gitmektedir. Onlar dünyaya karşıdır; dünya da onlara karşıdır.

Bu ihtiyacın her zaman kelimenin en kötü anlamı ile ortaya çıkması gerekmez. Güçlü olma çabalarını, doğrudan doğruya toplumla çalışmayacak şekilde dile getiren çocuklar da vardır ve bunların harisliklerinde herhangi bir anormal özellik göze çarpmayabilir. Bununla birlikte, faaliyetlerini ve başarılarını dikkatle incelediğimiz zaman, genellikle toplumun onların başarılarından yararlanamadığını görürüz; çünkü hırsları, sosyal olmayan, bencil bir nitelik taşımaktadır. Haris olmaları yüzünden hep başka insanların yolunu engelleyen bozucu unsurlar olarak rol oynamaktadırlar. Yavaş yavaş başka birtakım özellikler de ortaya çıkacak ve bütün bunlar, insan ilişkilerinin tümünü göz önünde bulundurduğumuz zaman, gitgide topluma karşı olan bir nitelik kazanacaklardır.

Bu gibi görünüşlerin başında böbürlenme, boş gurur ve her ne pahasına olursa olsun herkesten üstün olma isteği gelmektedir. Bu sonuncusu, ustaca bir şekilde, bireyin bir dereceye kadar kendi kendini yükseltmesi ve ilişki kurduğu herkesi küçük görmesi ile gerçekleşebilir. Burada önemli olan şey, bireyi başka insanlardan ayıran "mesafe"dir. Böyle bir insanın takınmış olduğu tavır yalnızca çevre için rahatsız edici olmakla kalmaz, aynı zamanda o insan için de zararlı olur; çünkü ona her zaman hayatın karanlık yanlarını gösterir ve hayattan tat almasına imkân vermez.

Bazı çocukların içerisinde yaşadıkları çevrede saygınlıklarını sağlamak üzere gösterdikleri aşırı bir güçlü olma çabası, onları çok geç-

meden günlük hayatın sıradan işlerine ve görevlerine karşı koyan bir tavır takınmaya zorlar. Böyle bir güçlü olma hırsı duyan bir insanı ideal bir sosyal varlıkla karşılaştıracak olursak, birkaç denemeden sonra, onun sosyal göstergesini, yani kendisini başkalarından ayırma derecesini belirlemek mümkün olabilecektir. İnsan tabiatı üzerinde kesin bir görüşe ulaşmış olan bir kimse, beden kusurları ve yetersizlikleri konusunda uyanık bulunmakla birlikte, bu gibi karakter özelliklerinin daha önce ruhun gelişmesi ile ilgili birtakım güçlükler olmaksızın gerçekleşmiş olamayacağını bilecektir.

İnsan tabiatı üzerinde, ruhun kendine özgü gelişmesi sırasında ortaya çıkabilecek güçlüklerin değerini kavramaktan ileri gelen gerçek bir bilgiye ulaştığımız zaman, bu bilgi, sosyal duygumuzu tam olarak geliştirebilmişsek eğer, hiçbir şekilde zarar verici bir araç olarak kullanılamaz. Bu sayede başka insanlara yardım etmemiz mümkün olabilir. Herhangi bir beden kusuru ya da hoşa gitmeyen bir karakter özelliği olan bir kimseyi, duymuş olduğu öfkeden ötürü ayıplamamalıyız. O bundan sorumlu değildir. Gerçekte, alabildiğine öfkelenme hakkını kabul etmeli ve onun durumu ile ilgili olarak oluşmuş ortak bir ayıplama davranışında bizim de payımızın bulunduğunu bilmeliyiz. Asıl ayıplanacak olan biziz, çünkü onun durumunu yaratan sosyal sefalete karşı alınan yetersiz önlemlerde bizim de payımız vardır. Böyle bir görüş noktasından hareket edecek olursak, önünde sonunda durumu düzeltmemiz mümkün olacaktır.

Böyle bir insana aşağı ve değersiz bir toplumdışı yaratık olarak değil, kendi benzerimiz, insan kardeşimiz olarak yaklaşıyoruz; ona kendini çevresindeki bütün insanlarla eşit durumda görebilmesi için çeşitli imkânlar bulabileceği bir ortam yaratıyoruz. Organ ya da beden kusurları hemen göze çarpan bir insanın görünüşünün sizin için ne kadar rahatsız edici bir şey olabileceğini düşünün! Bu sizin sosyal değerlerin anlamını tam olarak kavrayabilmeniz ve kendinizi sosyal duygunun gerçeği ile tam bir uyum haline getirebilmeniz için ihtiyaç duyacağınız eğitim derecesi ile ilgili iyi bir göstergedir. Bu durumda uygarlığımızın, böyle bir insana ne derece borçlu olduğuna da bir karar vermesi gerekmektedir.

Dünyaya organik kusurlar ve yetersizliklerle gelenlerin, daha ilk günlerinden bu yana hayatın kendilerine fazladan bir yük yüklemiş olduğunu hissedecekleri ve bunun sonucu olarak hayatın tümü karşı-

sında kötümser bir tavır takınacakları apaçıktır. Organlarındaki kusurlar ve yetersizlikler pek göze çarpmadığı halde, şu ya da bu gibi bir nedenle şiddetli bir aşağılık duygusu duyan çocuklar, kendilerini buna benzer bir durum içerisinde bulmaktadırlar. Aşağılık duygusu, gerçek bir temeli olmadığı halde o derece şiddetli bir hal alabilir ki, bunun sonucu olarak çocuk, dünyaya sanki gerçekten büyük bir sakatlıkla gelmiş gibi olur. Sözgelişi kritik dönemdeki çok sert bir eğitim böyle bir kötü sonuca ulaşmada rol oynayabilir. Hayatlarının ilk günlerinde bağırlarına saplanmış olan diken hiçbir zaman sökülüp atılamaz ve yaşantılarının o soğuk havası, onları kendi çevrelerinde bulunan insanlara yaklaşmaktan alıkoyar. Böylece, sevgi ve şefkatten yoksun bir dünya içerisinde bulunduklarına inanırlar ve bu dünya ile ilişki kurabilecek hiçbir ortak nokta bulamazlar.

Bu konuda bir örnek verelim: Hiç durmadan görev duygusunun ne kadar kuvvetli ve yaptığı her şeyin ne derece önemli olduğundan söz etmesi ile dikkati çeken bir hastanın, karısı ile olan ilişkileri son derece bozulmuştu. Burada herhangi bir olayı eşine biraz olsun söz geçirebilmek için araç olarak değerlendiren iki insanla karşı karşıyayız. İkisini birbirinden büsbütün soğutan ağız patırtıları, sitemler ve hakaretler kaçınılmaz sonuçlar olarak ortaya çıkmaktadır. Erkeğin, hiç değilse karısı ve arkadaşları söz konusu olduğu sürece, biraz olsun sahip olduğu bir sosyal duygu, üstünlük hırsı ile engellenmektedir.

Bu insanın hayat hikâyesinden aşağıdaki olguları öğreniyoruz: On yedi yaşına gelinceye kadar beden bakımından hemen hiç gelişmemişti. Sesi küçük bir çocuğun sesi gibiydi, bedeninde ve yüzünde tüy yoktu ve okulun en ufak çocukları arasındaydı. Bugün otuz altı yaşındadır. Dış görünüşünde tam anlamı ile erkekçe olmayan hiçbir şey yoktur; tabiat, açığını kapatmış ve o on yedi yaşındayken henüz yapmamış olduğu şeyleri tam olarak gerçekleştirmiştir. Ama o, sekiz yıl boyunca gelişememe durumundan ötürü acı çekmiş ve o sıralarda tabiatın bu anormalliği giderebileceğine hiçbir şekilde güvenememiştir. Bütün bu dönem boyunca, her zaman bir çocuk olarak kalacağını düşünerek üzülüp durmuştur.

Bu ilk yaşlarda onun şimdiki karakter özelliklerinin ilk belirtilerini bulmak mümkündür. Sanki çok önemli bir kişiymiş ve yaptığı her şey sanki çok büyük bir önem taşıyormuş gibi bir tavır takınmıştır.

Her vesileyle başkalarının dikkatini çekmeye çalışmıştır. Zamanla, bugün kendisinde görmüş olduğumuz karakter özelliklerini kazanmıştır. Evlendikten sonra karısına hiç durmadan onun sandığından çok daha büyük ve çok daha önemli bir insan olduğunu göstermeye çalışmış; karısı ise her zaman kocasma kendi değeri ile ilgili iddialarının temelsiz olduğunu kanıtlamaya uğraşmıştır. Bu şartlar altında, daha nişanlılık döneminde bile bozulma belirtileri gösteren evlilikleri, iyi bir yönde gelişememiş ve sonunda sosyal bir problem halini almıştır. Hastamız bu sıralarda doktora başvurmuştur; çünkü evliliğin bozulması, zaten sallantılı bir durumda bulunan kendine verdiği değeri büsbütün sarsmıştır. İyileşebilmek için, ilk olarak, doktordan insan tabiatını nasıl tanıyabileceğini, hayatta işlemiş olduğu hatayı nasıl değerlendirebileceğini öğrenmek zorunda kalmıştır; ve bu hata, yani kendi aşağı durumunu hatalı bir biçimde değerlendirmiş olması, tedavi edildiği zamana gelinceye kadar onun bütün hayatını etkilemiştir.

3. Hayat Grafiği ve Dünya Görüşü

Bu gibi vakaları örnek olarak verdiğimiz zaman, genellikle, çocukluk izlenimleri ile hastanın şimdiki şikâyeti arasındaki ilişkiyi göstermek gerekecektir. Bu ise matematik bir formüle benzeyen bir grafikle çok iyi bir şekilde gösterilebilir. İki noktayı birleştiren bir çizgi, böyle bir denklemi temsil etmektedir. Birçok durumda bu hayat grafiğini, yani bir insanın tüm hareketlerinin izlediği manevi çizgiyi çizmeyi başarabiliyoruz. Eğrinin denklemi, o insanın ilk çocukluk yıllarından beri benimsemiş olduğu davranış kalıbıdır. Belki de bazı okuyucular, aşırı derecede basitleştirmek yüzünden insan kaderini küçümsemeye çalıştığımızı ya da her insanın kendi hayatının efendisi olduğu görüşünü inkâr etme eğilimini gösterdiğimizi, böylece hür iradeyi ve yargı gücünü inkâr ettiğimizi sanacaklardır. Hür irade söz konusu olduğu sürece bu suçlama doğrudur. Gerçekte, en sonunda alacağı şekil pek az bir değişiklik göstermekle birlikte, temel içeriği, kuvveti ve anlamı ilk çocukluktan bu yana olduğu gibi kalan bu davranış kalıbını, belirleyici bir etken olarak görüyoruz; hatta çocukluktan çıktıktan sonraki yıllarda yetişkin kimselerin çevresi ile olan ilişkileri bazı hallerde bu davranış kalıbını değiştirmiş olsa bile... İncelemeleri-

mizde ilk çocukluk günlerinin hikâyesini derinleştirmek zorundayız, çünkü ilk çocukluk günlerinde edinilmiş olan izlenimler bir çocuğun hangi yönde gelişeceğini olduğu kadar, gelecekteki yaşama savaşında nasıl bir tavır takınacağını da belirlemektedir. Yaşama savaşındaki tavrında, çocuk, kendisi ile birlikte geliştirdiği her çeşit ruhsal imkâna başvuracaktır; ilk çocukluk günlerinde etkisini hissetmiş olduğu özel baskı, hayata karşı tavrını belirleyecek ve ilkel bir biçimde dünya görüşünü ve hayat felsefesini şekillendirecektir.

İnsanların çocukken hayata karşı takınmış oldukları tavırları değiştirmediklerini öğrenmek bizi şaşırtmamalıdır. Bununla birlikte, bu tavır daha sonraki hayatta ilk çocukluk günlerindekinden farklı bir biçimde ifade edilmektedir. Bu bakımdan, çocuğu, sahte bir hayat görüşü edinmesine meydan vermeyecek ilişkiler içerisinde yetiştirmek gerekir. Çocuğun beden gücü ve dayanıklılığı bu süreçte önemli bir etken olarak rol oynar. Sosyal durumu ve onu yetiştirenlerin karakter özellikleri de aynı derecede önemlidir. Hayata karşı göstermiş olduğu tepki, başlangıçta kendiliğinden ortaya çıkan, otomatik bir tepki olmakla birlikte tepki tipleri daha sonraki hayatta belli bir gayeliliğe göre şekil değiştirir. Başlangıçta kişisel ihtiyaçlarla ilgili etkenler, çocuğun elemini ve mutluluğunu şartlandırır; ama çocuk daha sonraki yıllarda bu ilkel ihtiyaçlarının baskısından kurtulmayı ve onları dizginlemeyi başarabilir. Bu olay, çocuğun kendi kendini keşfetmeye başladığı, aşağı yukarı, kendinden söz ederken "ben" kelimesini kullandığı sıralarda ortaya çıkar. Yine bu sıralarda, çocuk, çevresi ile belirli bir ilişki kurmuş olduğunu da fark eder. Bu ilişki hiçbir şekilde nötr değildir; çünkü çocuğu farklı bir tavır takınmaya ve ilişkilerini dünya görüşünün, mutluluk ve kusursuzluk anlayışının ona sunmuş olduğu gereklere göre ayarlamaya zorlamaktadır.

İnsanlığın ruhsal hayatının bir gayeye doğru yönelik olduğu konusunda söylemiş olduğumuz şeyleri hatırlayacak olursak, bu davranış kalıbının bozulması mümkün olmayan bir bütün oluşturduğunu gittikçe daha açık ve seçik bir şekilde anlayacağız. Görünüşte birbirine karşıt olan ruhsal eğilimlerin bulunduğu durumlarda, bir insanı ancak bir "kişilik bütünü" olarak ele alma zorunluluğu gittikçe daha açık bir hal almaktadır. Okuldaki ve evdeki davranışları birbirine kesinlikle karşıt olan çocuklar olduğu gibi, karakter özellikleri

gerçek karakterlerini anlamaya imkân vermeyecek kadar çelişken gözüken yetişkinler de vardır. Aynı şekilde, dıştan bakıldığı zaman hareketleri ve kendilerini açığa vurma biçimleri birbirinin aynı gibi gözükmekle birlikte, temel davranış kalıpları incelendiği zaman birbirlerinden büsbütün farklı oldukları anlaşılan iki insana da rastlamak mümkündür. İki insan aynı şeyi yaparmış gibi göründükleri halde, gerçekte her biri ötekinden farklı, apayrı bir şey yapmış olabilir; buna karşılık, görünüşte farklı şeyler yapan iki insan da, gerçekte aynı şeyi yapmış olabilir.

Bu şekilde, birçok anlamın mümkün olması dolayısıyla, ruhsal hayatın görünüşlerini hiçbir zaman tek başlarına değerlendiremeyiz; tersine, onları yönelmiş oldukları temel gayeye göre değerlendirmek zorundayız. Bir olayın gerçek anlamı, ancak o olayın bir insanın hayatının tümü içerisinde nasıl bir değer taşımış olduğunu bildiğimiz zaman anlaşılabilir. Bir insanın ruhsal hayatını, ancak o insanın hayatını dile getiren her türlü hareketi temel davranış kalıbının bir görünüşü olarak gördüğümüz zaman anlayabiliriz.

Bütün insan davranışının bir gayeye ulaşmak için gösterilen çabaya dayandığını, yani başlangıç noktaları ile olduğu kadar gayeleri ile de şartlandırılmış bulunduğunu sonunda kavrayabildiğimiz zaman, en büyük hataların nereden ileri gelebileceğini de anlamış oluruz. Bu hataların kaynağı, her birimizin kendi başarılarımızı ve ruhsal imkânlarımızı kendi özel davranış kalıbımıza göre ve bireysel yaşama kalıbımızı güçlendirecek şekilde kullanmış olmamızdır. Bu, ancak herhangi bir şeyin doğru olup olmadığını sınamaya çalışacak yerde, bütün algılarımızı kendi bilincimizin gölgesi altında ya da bilinçdışı hayatımızın derinliklerinde algılamış olmamız, değiştirmemiz ve kendimize mal etmemiz sonucunda mümkün olmaktadır. Bu süreci yalnızca bilim aydınlatabilir ve anlaşılabilir bir hale getirebilir ve yine yalnızca bilim onu değiştirebilir. Bu noktadaki açıklamalarımızı bir örnekle bitirmek istiyoruz. Bu örnekle ilgili her olayı, daha önce öğrenmiş olduğumuz Bireysel Psikolojinin kavramları ile çözümlemeye ve açıklamaya çalışacağız.

Genç bir kadın hasta, hayata karşı duyduğu giderilemez bir tatminsizlik duygusundan şikâyet etmektedir; o bu duygunun, bütün gününü dolduran çeşitli görevlerin çokluğundan ileri geldiğine inan-

maktadır. Dıştan bakıldığında onun telaşlı bir insan olduğunu görebiliyoruz; bakışlarındaki tedirginliği ve basit bir iş yapmak zorunda kaldığı zaman her seferinde büyük bir huzursuzluktan yakındığını fark ediyoruz. Ailesinden ve dostlarından, her şeyi ciddiye aldığını ve yaptığı işin yükü altında ezildiğini öğreniyoruz. Üzerimizde bıraktığı izlenim, birçok insanın ortak özelliği olan "her şeyi gerektiğinden çok ciddiye alma" gibi bir ayırt edici nitelikle belirlenmiş bir insan olduğudur. Ailesindeki bireylerden biri onun için, "Her şeyi büyük bir sorun haline getirir" demekle bu konuda bize bir ipucu vermiştir.

Her türlü basit işi bu şekilde son derece ağır ve önemli bir iş olarak görme eğiliminin, birtakım insanlar üzerinde ve evlilik ilişkilerinde nasıl bir etkide bulunabileceğini düşünmeye çalışalım. Böyle bir eğilimin, artık en basit işleri bile yapamayan bir insanın, herhangi bir iş yapmaya zorlanmaması için çevresindekilere yaptığı bir çağrıyı dile getirdiğini görmemezlikten gelemeyiz.

Bu kadının kişiliği konusunda henüz tam bir bilgimiz yoktur. Kendisi hakkında biraz daha bilgi vermesi için onu teşvik etmek gerekecektir. Bu gibi incelemelerde üstü kapalı bir şekilde ve gereken incelikle davranmak zorundayız. Hastaya otoriter bir şekilde davranmamamız gerekir, çünkü böyle bir davranış onda düşmanca bir tavır uyandırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bir kere onun güvenini kazandıktan ve karşılıklı konuşma imkânı sağlandıktan sonra, bütün varlığı ile yalnızca tek bir gaye ile ilgilenmiş olduğu sonucuna varıyoruz. Davranışı bize şunu göstermektedir: Birisine, büyük bir olasılıkla kocasına, artık herhangi bir yükümlülük ve sorumluluk taşımaya katlanamayacağını, kendisine ilgi ve şefkatle davranılmasını istediğini göstermeye çalışmaktadır. Böyle bir tavrın geçmişte belirli bir dönemde başladığını ve bu gibi yükümlülüklerin o sırada kendisinden kesinlikle istenmiş olduğunu tahmin edebiliriz. Yıllar önce bu kadının en çok ihtiyaç duyduğu şeyin şefkat gösterilmek olduğu bir dönemden geçmek zorunda kaldığını itiraf etmesini sağlayabiliyoruz. Şimdi onun davranışını daha iyi anlayabiliyoruz; böyle bir davranış, onun ilgi görmek istediğini kuvvetlendiren bir tavrı ve şefkat görmek için duyduğu şiddetli ihtiyacın her nedense tatmin edilmediği bir durumun yeniden ortaya çıkmasını önlemeye yönelik bir çabayı dile getirmeye çalıştığını göstermektedir.

Bulgularımız onun yaptığı bir açıklama ile daha da sağlamlaşmıştır. Birçok bakımdan kendisinin tam tersi olan, yapmış olduğu mutsuz bir evlilikten kurtulmak isteyen bir arkadaşından söz açmıştır. Bir gün bu arkadaşını ayakta, elinde bir kitap, kocasına tatsız bir sesle o gün yemek hazırlayacak hali olmadığını söylerken yakalamıştır. Bu sözler, kadının kocasını öfkelendirmiş, bu yüzden karısının bütün kişiliğini acı acı eleştirmesine yol açmıştır. Bu olayla ilgili olarak hastamız şunları söylemektedir: "Bu olayı düşündüğüm zaman, benim tuttuğum yolun çok daha iyi olduğunu sanıyorum. Kimse bana bu şekilde acı sözler söyleyemiyor, çünkü ben sabahtan gece yarılarına kadar işten başımı alamıyorum. Benim evimde bir öğle yemeği vaktinde hazır olmadığı zaman kimse bana bir şey diyemiyor, çünkü benim bütün zamanım telaş, acele ve sürekli bir didinme içerisinde geçiyor. Şimdi, tuttuğum bu yoldan vazgeçmem doğru olur mu?"

Bu ruhta olup bitenleri anlamak mümkündür. Oldukça zararsız bir şekilde belli bir üstünlüğe ulaşmaya çalışmakta, ama aynı zamanda hiç durmadan şefkat görmek isteğinde bulunmakla her türlü acı söz ve sitemden de kendini kurtarmaktadır. Böyle bir mekanizma başarılı olduğu için, ondan vazgeçmesini istemek pek akla uygun görünmemektedir; ne var ki, davranışı daha fazla bir şeyler de ifade etmektedir. Şefkat görmek için yaptığı çağrı (bu aynı zamanda başkalarına söz geçirme çabasını da dile getirmektedir) hiçbir zaman yeterince etkili olamamıştır. Bu noktada birçok çelişme ortaya çıkmaktadır. Evde herhangi bir şey mi kayboldu, bu her zaman bir sorun olmaktadır; ayrıca, o kadar çok işi vardır ki, hiç durmadan baş ağrıları çekmekte ve didinip durmasını haklı göstermek zorunda olmasından ötürü hiçbir zaman rahat uyuyamamaktadır. Katılacağı bir davet son derece önemli bir olaydır. Bunun için olağanüstü hazırlıklar yapmak gerekecektir. En küçük bir faaliyet bile ona gerektiğinden çok daha ağır geldiği için bir daveti kabul etmek ona göre saatlerce ve günlerce hazırlanmayı gerektiren güç bir iştir. Bu durumda, ya davete katılamayacağı için üzüntülerini bildireceğini ya da en azından geç geleceğini az çok kesinlikle önceden söyleyebiliriz. Böyle bir insanın hayatındaki sosyal duygu hiçbir zaman belli sınırları aşamamaktadır.

Evlilik hayatında bu şefkat görme ihtiyacı ya da çağrısı dolayısıyla özel bir önem kazanan bir sürü ilişki vardır. Sözgelişi, bir kocanın

işi yüzünden eve gelmemesi, tek başına ziyaretler yapmak ya da üyesi olduğu derneklerin toplantısına katılmak zorunda kalması mümkündür. Karısını bu gibi durumlarda evde yalnız bırakması, şefkat ve ilgi gösterme konusunda bir ihmal değil midir? İlk olarak şunu söyleyebiliriz: Evlilik, bir erkeği mümkün olduğu kadar evde tutmayı haklı göstermektedir ve çoğu zaman da durum budur. Böyle bir yükümlülük bir dereceye kadar hoş görülebilirse de gerçekte, meslek sahibi bir erkek için katlanılmaz güçlükler yaratmaktadır. Bu gibi durumlarda karı koca arasındaki uyumsuzluk kaçınılmaz olacaktır. Nitekim, yukarıda söz konusu edilen durumda çarçabuk bu gibi uyumsuzlukların ortaya çıktığını görüyoruz. Koca, bazı geceler karısını uyandırmadan yatağa girmeye çalışmış, ama onu hâlâ uyanık bulup da kendisine sitemle baktığını görünce şaşırmıştır.

Burada, çok iyi bilinen bu çeşit durumların hepsini ayrıntılı bir şekilde anlatma gereğini duymuyoruz. Aynı zamanda, tartışmakta olduğumuz özellikleri yalnızca kadınlarda rastlanan küçük kusurlar olarak görmemek gerektiğini de biliyoruz; çünkü birçok erkek de aynı tavrı takınmaktadır. Yalnızca özel bir ilgi görmek isteğinin çoğu zaman farklı bir seyir izleyebileceğini göstermeye çalışıyoruz. Üzerinde tartışmakta olduğumuz durumda, olay aşağıda belirtildiği şekilde geçmiş olmalıdır. Koca, şu ya da bu gibi bir nedenle bir akşamı dışarıda geçirmek zorunda kaldığı zaman, karısı ona, toplantılara bu kadar seyrek olarak katılmış olduğu için, eve her zaman erken gelmek zorunda olmadığını söylemektedir. O bunu şaka yollu bir tonda söylemekle birlikte, sözlerinin çok ciddi bir anlamı vardır. İlk bakışta bir önceki izlenimin tersi imiş gibi görünüyorsa da, daha yakından baktığımız zaman aradaki bağlantıyı görebiliyoruz. Kadın, çok fazla hoşgörüsüz davranmayacak kadar zekidir. Dıştan bakıldığı zaman son derece sevimlidir. Karakterine söyleyecek bir şey yoktur; o bizi burada yalnızca psikolojik yönden ilgilendirmektedir. Kocasına söylemiş olduğu sözlerin gerçek anlamı, ültimatomu gerçekte *kadının* verdiğini göstermektedir. Şimdi o buna müsaade ettiğine göre, kocası da eve geç dönebilirdi; oysa eğer erkek, kendisinin uygun bulduğu nedenlerle geceyi dışarıda geçirmiş olsaydı, kadın kendini fena halde incinmiş ve küçük düşürülmüş hissedecekti. Kadının sözleri sanki bütün bu durumun üstüne bir perde çekmektedir. Böylece

o yönetici durumuna geçmekte, kocası ise sosyal yükümlülüklerini yerine getirmekle birlikte, karısının isteğine ve iradesine bağımlı bir hale gelmektedir.

Şimdi, özel bir şefkat görmek için duyulan bu ihtiyacı, bu kadının böyle bir duruma ancak emir veren kendisi olduğu zaman katlanabildiği gerçeği ile bağlantılı hale getirelim. Birdenbire, bu kadının hayatı boyunca hiçbir zaman ikinci planda kalmamak, hep kendi dediğini kabul ettirmek, herhangi bir acı söz ve sitem işiterek güvenliğini yitirmemek, her zaman kendi küçük dünyasının merkezinde kalmak gibi bir içtepi ile hareket ettiğini fark ediyoruz. İçerisinde bulunduğu her durumda böyle bir davranış biçiminin varlığını göreceğiz; sözgelişi, yeni bir hizmetçi tutmak zorunda kaldığı zaman son derece tedirgin olmaktadır. Burada, yeni hizmetçiye de eskisi kadar söz geçirip geçiremeyeceği konusu ile ilgilendiği apaçıktır. Aynı şekilde, bir gezinti yapmak üzere evden çıkacağı zaman, kayıtsız şartsız egemen olduğu bir alandan uzaklaşmış olmakta ve kendini dış dünya içerisinde, birdenbire artık hiçbir şeyin kendisine bağlı olmadığı bir sokakta bulmaktadır. Burada, gelip geçen otomobillerden kendini kollamak zorunda kalmakta ve gerçekten de bu dış dünyada çok bağımlı bir duruma düşmektedir. Evdeki despotluğunun derecesini anlayabildiğimiz zaman, gerginliğinin nedeni ve anlamı son derece açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Bu ayırt edici nitelikler çoğu zaman öyle hoş şekiller altında ortaya çıkabilir ki, insan ilk bakışta o kimsenin acı çektiğini hiçbir zaman fark etmez. Öbür yandan, bu acı çok yüksek bir dereceye varmış olabilir. Bu gerginliğin daha aşırı bir hal aldığını ve yaygınlaştığını düşünün! Bir otobüse binmekten korkan insanlar vardır, çünkü otobüste kendi iradelerinin efendisi değildirler ve bu o dereceye varır ki, sonunda evlerinden hiç çıkmak istemezler.

İlgilendiğimiz durumda, çocukluk izlenimlerinin bir insanın daha sonraki hayatındaki etkisini ışığa çıkaracak bir örnek daha vardır. Bu kadının kendi görüş açısından kesinlikle haklı olduğu gerçeğini inkâr edemeyiz. Eğer bir insanın tavrı ve bütün hayatı olağanüstü bir yakınlık, sevgi, saygı, şefkat ve onur kazanmaya yönelmişse, bu durumda, her zaman üzerinde çok fazla yük varmış ve hep yorgun ve bitkinmiş gibi davranmak, bu gayeye götürecek iyi bir araçtır. Eleştirilmekten kurtulmanın, aynı zamanda çevrede bulunan kimseleri kendisine na-

zik davranmak zorunda bırakmanın ve kararsız bir ruhsal dengeyi bozabilecek her şeyden kaçınmanın en iyi yolu budur.

Hastamızın hayatında bir hayli gerilere doğru gidecek olursak, daha okuldayken bile ev ödevini yerine getirmediği zamanlar olağanüstü heyecanlandığını, böylece öğretmeninin kendisine çok yumuşak davranmasını sağladığını öğreniyoruz. Bu bilgiye ek olarak o şunları da söylemiştir: Üç kardeşin en büyüğü imiş; ondan daha küçük bir erkek kardeşi, bir de her ikisinden de küçük kız kardeşi varmış. Hiç durmadan erkek kardeşi ile çekişir dururmuş. Aile içerisinde herkes erkek kardeşini beğenirmiş. Hiç kimse onun okul çalışmalarının başarılı olup olmamasına aldırış etmediği halde (oysa başlangıçta çok iyi bir öğrenciymiş), herkes erkek kardeşinin okul çalışmalarına ilgi gösterirmiş; bu yüzden o çok öfkelenirmiş. Sonunda artık buna katlanamaz hale gelmiş ve niçin kendi başarılarına da aynı şekilde değer verilmediği konusunda hiç durmadan sızlanmaya başlamış.

Böylece bu küçük kızın eşitlik için çaba harcadığını ve ilk çocukluk yıllarından bu yana yenmeye çalıştığı bir aşağılık duygusu duyduğunu anlayabiliriz. Okul hayatında başvurduğu telafi mekanizması onun kötü bir öğrenci haline gelmesine yol açmıştır. Okulda kötü notlar alarak dikkati çekmeye, böylece erkek kardeşini bu bakımdan geçmeye çalışmıştır! Hiç şüphesiz bu mekanizma herhangi bir yüksek davranış normu ile ilgili değildir; ama olup bitenler böyle bir çocukça yorumlayış açısından görülecek olursa, o oldukça akla uygun bir şekilde hareket etmiştir; çünkü böylece ana babasının dikkatini sık sık kendi üzerine çekebilmiştir. Başvurmuş olduğu mekanizmalardan bazılarının bilinçli olması gerekir, çünkü kötü bir öğrenci olmak *isteğini* oldukça açık bir şekilde dile getirmektedir.

Bununla birlikte, ana babası okuldaki başarısızlıkları konusunda kendilerini pek üzmemişlerdir. O zaman ilgi çekici bir durum ortaya çıkmıştır. Birdenbire okul çalışmalarında göze çarpan bir başarı görülmüştür, çünkü bu sıralarda küçük kız kardeşi yeni bir rolle sahneye çıkmıştır. Bu küçük kız kardeş de okulda başarı gösterememiştir; ama annesi onun başarısızlığına erkek kardeşin başarısızlığına gösterdiği aynı ilgiyi göstermiştir; çünkü hastamız yalnızca derslerde başarı gösteremediği halde, kız kardeşi davranış ve hareketler konusunda kötü notlar almıştır. Böylece, küçük kız kardeşi annesinin dikkatini

daha kolay çekebilmiştir, çünkü davranışlarla ilgili kötü notlar, yalnızca okul çalışmaları ile ilgili başarısızlıklardan büsbütün farklı bir anlam taşımaktadır. Bu gibi kötü davranışlar, ana babayı çocukları ile daha çok ilgilenmek zorunda bırakan son derece önemli bir durumu dile getirmektedir.

Hastamız, eşitlik için yaptığı savaşta geçici olarak yenilgiye uğramıştır. Oysa eşitlik için yapılan savaşta yenilmek, hiçbir zaman sürekli bir barışa götürmez. Hiçbir insan böyle bir duruma katlanamaz. Bu bakımdan hastamızın karakterini belirleme konusunda katkıda bulunan yeni eğilimler ve faaliyetlerin hiç durmadan karşımıza çıkacağını beklemek gerekecektir. Şimdi, işinin başından aşkın olmasının, her zaman telaş etmesinin, kendini baskı altında imiş gibi göstermek istemesinin anlamını daha iyi anlıyoruz. Başlangıçta bu çabalar annesine yönelmişti ve ana babasını kız ve erkek kardeşlerine olduğu kadar kendisine de dikkat göstermek zorunda bırakma amacını güdüyordu; aynı zamanda, ana babasının kendisine kardeşlerinden daha kötü davranmış olmaları yüzünden onlara yaptığı bir sitemi de dile getiriyordu. O zaman yaratılmış olan temel tavır bugüne kadar süregelmiştir.

Bu kadının hayatının daha önceki dönemlerine kadar da gidebiliriz. Çocukluğunda başından geçen son derece etkileyici bir olayı hatırlamaktadır: Yeni doğmuş olan erkek kardeşine sopa ile vurmak istemiş, ama annesinin dikkati sayesinde bebeğe büyük bir zarar vermesi önlenmiştir. O, bu sıralarda üç yaşında imiş. Bu küçük kız, daha o zaman bile annesinin onu ihmal etmesinin ve ona daha az değer vermesinin yalnızca kendisinin kız olmasından ileri geldiğini fark etmiştir. "Keşke erkek olarak dünyaya gelseydim!" sözünü birçok defa tekrarlamış olduğunu çok iyi hatırlamaktadır. Erkek kardeşinin doğuşu yalnızca kendi pabucunun dama atıldığını ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda onu son derece incitmiştir; çünkü kardeşine, bir erkek çocuk olarak, kendisinin hiçbir zaman görmediği kadar iyi davranılmıştır. Bu eksikliği telafi edebilmek çabası içerisinde, her zaman işlerin altından kalkamıyormuş gibi bir tavır takınmak zorunda kalmıştır.

Şimdi, böyle bir davranış kalıbının onun ruhuna ne derece kök saldığını gösterecek bir rüyayı yorumlayalım. Hastamız, kendini rüyasında evde kocası ile konuşurken görmüştür; ama kocası erkek değil

de kadınmış gibi görünmektedir. Bu ayrıntı, bu kadının bütün yaşantılarında ve ilişkilerinde benimsemiş olduğu bir davranış kalıbının sembolüdür. Rüyanın anlamı, kocası ile eşit duruma gelmiş olmasını ifade etmektedir. Kocası artık bir zamanlar erkek kardeşinin olduğu gibi üstün durumda bulunan bir erkek değil, bir kadındır. Kocası ile kendisi arasında yükseklik alçaklık farkı yoktur. Rüyasında, çocukluğundan beri istemiş olduğu bir şeye ulaşabilmiştir.

Böylece, bir insanın ruhsal hayatı içerisindeki iki noktayı birbirine bağlamayı başarabildik. Onun yaşama biçimini, hayat grafiği ile ilgili eğriyi, davranış kalıbını ışığa çıkarabildik. Bütün bunları bilmekle, şu şekilde özetleyebileceğimiz tek bir tabloya ulaşabiliyoruz: Burada, karşımızda, birtakım yumuşak araçlara başvurarak üstün bir rol oynamaya çalışan bir insan vardır.

VI
Hayata Hazırlanma

Bireysel Psikolojinin en temel ilkelerinden biri, her türlü ruhsal olayın belirli bir gaye için yapılan bir hazırlık olarak görülebileceğidir. Daha önce ayrıntılı bir şekilde göstermeye çalıştığımız üzere, ruhsal hayatın oluşumu içerisinde, bireyin isteklerinin gerçekleşebileceği bir gelecek için sürekli bir hazırlığın yapılmış olduğu daima göze çarpmaktadır. Bu, genel bir insani yaşantıdır ve her insan böyle bir süreçten geçmek zorundadır. İdeal bir gelecekten söz eden bütün mitler, efsaneler ve destanlar bununla ilgilenmektedirler. Bütün milletlerin bir zamanlar var olmuş bir cennetle ilgili kanılarına ve bu sürecin yankısı olarak insanlığın her türlü güçlüğün yenilebileceği bir gelecekle ilgili isteklerine, bütün dinlerde rastlamak mümkündür. Ruhun ölümsüzlüğü ya da başka bir bedene girerek yeryüzüne döneceği dogması, ruhun yeni bir kılığa bürünüp tekrar ortaya çıkabileceği inancının belirli bir kanıtıdır. Her peri masalı, insanlığın mutlu bir gelecek umudunu hiçbir zaman yitirmemiş olduğunu dile getirmektedir.

1. Oyun

Çocuğun hayatında, gelecek için yapılan hazırlığı çok açık bir şekilde gösteren önemli bir olay vardır: oyun. Oyunlar ana babaların ve

eğiticilerin gelişigüzel fikirleri olarak değil, eğitime yardımcı olan ve çocuğun hevesini, hayal gücünü, yaşama tekniğini teşvik eden araçlar olarak görülmelidir. Her oyunda gelecek için yapılan bir hazırlık göze çarpmaktadır. Bir çocuğun herhangi bir oyuna yaklaşım biçimi, seçtiği ve önem verdiği oyunlar, çocuğun çevresi karşısındaki tavrını, çevresi ile ilişkilerini ve başka insanlarla kendisi arasında nasıl bir bağlantı kurmuş olduğunu dile getirmektedir. Çocuğun düşmanca mı, yoksa dostça mı bir tavır takındığı ve özellikle başkalarını yönetme eğilimini gösterip göstermediği, oyunda açıkça belli olmaktadır. Bir çocuğu oynarken gözlemekle, hayat karşısındaki bütün tavrını görebiliriz. Oyun her çocuk için son derece önemlidir. Çocuk oyunlarını, çocuğu daha sonraki hayatına hazırlayacak bir araç olarak görmek gerektiğini bize öğreten Gross olmuştur. Pedagoji profesörü olan Gross, hayvanların oyunlarında da aynı eğilimlerin var olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Şu var ki, oyunun özel niteliği yalnızca "gelecek hayata hazırlanma" kavramı ile açıklanamaz. Oyunlar, her şeyden önce toplum hayatı ile ilgili egzersizlerdir; çocuğa, sosyal duygusunu tatmin etme ve gerçekleştirme imkânını verirler. Oyundan ve oynamaktan kaçan çocuklar, büyük bir olasılıkla hayata iyi uyamamışlardır. Bu gibi çocuklar kendi istekleriyle her çeşit oyundan el çekerler ya da başka çocuklarla oynama imkânını buldukları zaman genellikle onların oyunlarının tadını kaçırırlar. Böyle bir davranışın bellibaşlı nedenleri gurur, kendini pek beğenmeme ve bunun sonucu olarak da kendine düşen rolü kötü bir şekilde oynama korkusudur. Genellikle bir çocuğu oyun oynarken gözlemekle, sosyal duygusunun ne derece kuvvetli olduğunu büyük bir kesinlikle söyleyebiliriz.

Oyunda dikkati çeken başka bir etken de, çocuğun emretme ve başkalarını yönetme eğiliminde kendini açığa vuran üstünlük gayesidir. Çocuğun nasıl kendini göstermeye çalıştığını ve lider rolü oynama isteğini gerçekleştirebilecek fırsatlar yaratan oyunları ne derece tercih ettiğini gözlemekle, bu eğilimi ışığa çıkarmak mümkündür. Hayata hazırlanma, sosyal duygu ve başkalarına söz geçirme çabası ile ilgili bu etkenlerden hiç değilse birini kapsamayan pek az oyun vardır.

Bununla birlikte, oyunda başka bir etken daha işe karışmaktadır: çocuğun oyunda kendini ifade edebilme imkânı. Çocuk, oyunda az çok kendi başına hareket eder ve başarısı öteki çocuklarla olan ilişki-

si ile desteklenir. Bu yaratıcı eğilimi özellikle kuvvetlendiren birçok oyun vardır. Gelecekteki bir meslek için hazırlık olma bakımından çocuğun yaratıcı güçlerini geliştirme imkânını veren oyunlar ayrı bir önem taşırlar. Birçok insanın hayat hikâyesi incelendiği zaman, küçük yaşlarda bebeklerine elbise diken çocukların daha sonra terzi oldukları görülmüştür.

Oyun, ruhla sıkı sıkıya ilgilidir, bir çeşit meslek gibidir ve bu şekilde görülmelidir. Bu bakımdan, oynayan bir çocuğu rahatsız etmek, önemsiz görülebilecek bir şey değildir. Oyunu hiçbir zaman vakit öldürülecek bir araç olarak görmemek gerekir. Oyuna, gelecek için hazırlanma gibi bir gaye açısından bakıldığı zaman, her çocukta ilerideki yetişkin halinden bir şeyler bulunduğu görülecektir. Böylece, elimizde herhangi bir insanın çocukluğu ile ilgili bilgiler olduğu zaman, o insanı daha kolay değerlendirmemiz mümkün olacaktır.

2. Dikkat ve Oyalanma

Dikkat, ruhun ayırt edici niteliklerinden biridir ve insanın başarılarında birinci derecede rol oynamaktadır. Duyu organlarımızı kendi içimizdeki ya da kendi dışımızdaki özel bir olaya yönelttiğimiz zaman, bütün bedenimize yayılacak yerde yalnızca belli bir duyu organımızın, sözgelişi, gözlerimizin sınırları içerisinde kalan özel bir gerginlik duyarız, belli bir şeyin hazırlanmakta olduğu duygusuna kapılırız. Göz söz konusu olduğu zaman, görme ekseninin yönü bize böyle bir gerginlik duygusu vermektedir.

Dikkat, ruhun ya da hareketli organizmanın herhangi bir bölümündeki özel bir gerginlik halini gerektirdiğine göre, başka gerginlikler bir yana itilmektedir. Böylece, yalnızca tek bir şeye dikkat göstermek istediğimiz zaman, bizi rahatsız eden şeylerin hepsini bir yana itmek isteriz. Ruh söz konusu olduğu sürece, dikkat, kendimizle belirli bir olgu arasında özel bir köprü kurma isteği ile ilgili bir tavrı, bütün gücümüzün belirli bir amaca yönelmesini gerektiren alışılmamış bir durumdan ya da bir ihtiyaçtan ileri gelen bir saldırı hazırlığını dile getirmektedir.

Hastalık ve zayıf akıllılık bir yana, her insanda dikkat gösterme yeteneği var olmakla birlikte, dikkatsiz insanlara da sık sık rastlan-

maktadır. Bunun birçok nedeni vardır. İlk olarak, yorgunluk ve hastalık dikkat gösterme yeteneğini etkileyen etkenler olarak rol oynarlar. Bundan başka, yalnızca dikkat göstermek istemedikleri için dikkatsiz olan insanlar da vardır; çünkü dikkat göstermeleri gereken obje, davranış kalıplarına uymamaktadır; buna karşılık, kendi yaşama biçimlerine uygun gelen bir şey söz konusu olduğu zaman dikkatleri çarçabuk uyanmaktadır. Dikkatsizlikle ilgili başka bir neden de, karşı koyma eğiliminde aranmalıdır. Çocuklar karşı koyma eğilimine kolayca kendilerini kaptırırlar; bu gibi çocukların kendilerine yapılan her türlü uyarıma "hayır" cevabını verdiklerine sık sık rastlanır. Çocuklar, karşı koyma davranışlarını açıkça belirtmek ihtiyacını duyarlar. Böyle bir çocuğu, öğrenmesi gereken şeyleri temel davranış kalıbına ve yaşama biçimine uyduracak şekilde yola getirmek, eğiticinin ve ustalıkla yönetilen bir eğitimin görevi olmalıdır.

Bazı insanlar her değişikliği görürler, işitirler, algılarlar. Bazıları hayata yalnızca gözleri ile, bazıları ise yalnızca işitme organları ile yaklaşırlar. Bazıları hiçbir şey görmezler, hiçbir şeye dikkat etmezler ve görme duyusu ile ilgili şeylerle ilgilenmezler. En fazla duyarlı olan alıcı organlarının uyarılmaması nedeniyle, içerisinde bulunduğu durum kendisi için son derece önemli olduğu halde dikkat göstermeyen bir insanla karşılaşmamız mümkündür.

Dikkatin uyanmasındaki en önemli etken, dünyaya gerçekten derin bir ilgi duymaktır, ilgi, dikkatten çok daha derinde bulunan bir ruhsal tabakadır. İlgi duyduğumuz zaman dikkat de göstereceğimize şüphe yoktur. İlginin var olduğu yerde bir eğiticinin dikkat üzerinde durması gerekmez. Dikkat, belirli bir amaç için bir bilgi alanını kavramamıza imkân veren basit bir araçtır. Hiç kimse bu süreçte hata yapmaksızın gelişmiş değildir. Bunun sonucu olarak, herhangi bir insanın bu gibi hatalı tavırları değişmez bir hale geldiği zaman, dikkat şu ya da bu şekilde işe karışmakta, hayata hazırlanmak bakımından önemli olmayan şeylere doğru yönelmektedir. *İlgi* bir insanın kendi bedenine ya da kendi gücüne yöneldiği zaman, bu ilgileri harekete geçiren şeylerin var olması halinde, elde edilecek bir şeyin söz konusu olduğu ya da kendi gücünün tehlikeye girdiği durumlarda insan *dikkat* göstermeye çalışacaktır. Güçlü olmaya duyulan ilginin yerini herhangi bir yeni ilgi almadıkça, dikkat başka bir şeye yönelememekte-

dir. Kendilerini başkalarına kabul ettirmeleri ve önemli bir kişi olarak görünmeleri söz konusu olduğu zaman, çocukların çarçabuk ne kadar dikkatli olduklarını gözlemek mümkündür. Kendilerini ilgilendiren "herhangi bir şey" bulunmadığı duygusuna kapıldıkları zaman ise dikkatleri kolayca dağılmaktadır.

Dikkatsizlik, gerçekte, bir insanın dikkat göstermesi gereken bir durumdan kendini çekmeyi tercih etmesinden başka bir şey değildir. Bu bakımdan, bu insanın dikkatini bir nokta üzerinde toplayamadığını söylemek doğru olmaz. Dikkatini başka bir şey üzerinde çok iyi bir şekilde toplayabildiği kolayca kanıtlanabilir. İrade gücünün ve enerjinin bulunmayışı da dikkati bir nokta üzerinde toplayamama yeteneksizliğine benzer. Bu gibi durumlarda, genellikle, farklı bir yönde gerçekleşen yenilmez bir enerji ve inatçı bir irade ile karşılaşırız. Bunun tedavisi basit bir iş değildir; ancak insanın bütün yaşama biçimini değiştirmekle mümkün olabilir. Her zaman, başka bir gayenin izlenmiş olması yüzünden ortaya çıkan bir dikkatsizlikle karşılaşmış olduğumuzdan emin olabiliriz.

Dikkatsizliğin sürekli bir ayırt edici nitelik halini alması seyrek olarak karşılaştığımız bir olay değildir. Kendilerine yapmak istemedikleri birtakım görevler verilmiş olan insanların, bu görevi yalnızca bir dereceye kadar yerine getirdikleri ya da hiçbir şekilde yerine getirmek istemedikleri, bunun sonucu olarak da hep başka birine yük oldukları sık sık görülmektedir. Bu gibi kimselerin sürekli dikkatsizlikleri, kendilerinden istenen herhangi bir işi yapmak zorunda kaldıkları anda ortaya çıkan değişmez bir karakter özelliğidir.

3. Suçluluğa Götüren İhmal ve Unutkanlık

Herhangi bir insanın sağlığı ve güvenliği, gerekli önlemlerin alınmaması yüzünden tehlikeye girdiği zaman, genellikle, ihmalden ileri gelen bir suçtan söz ederiz. Suçluluğa yol açan böyle bir ihmal, dikkatsizliğin en aşırı derecesini gösterir. Bu dikkatsizlik, bir insanın başka insanlar karşısındaki ilgisizliğinden ileri gelmektedir. Çocuk oyunlarındaki ihmalci davranışları gözlemekle, çocukların yalnızca kendilerini mi düşündüklerini, yoksa başkalarının haklarına dikkat etmeye mi çalıştıklarını anlamak mümkündür. Bu gibi olaylar bir insanın

topluluk bilincinin ve sosyal duygusunun belirli ölçüleridir. Sosyal duygu yeterince gelişmediği zaman, insanın başkalarına gereken ilgiyi göstermesi ceza tehdidi altında bile son derece güç olmaktadır; buna karşılık, iyice gelişmiş bir topluluk bilincinin bulunması halinde bu ilgi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Suçluluğa götüren ihmal, bu bakımdan, sosyal duygunun yetersizliği ile ilgilidir. Bununla birlikte, bir insanın başka insanlar karşısında kendisinden beklemiş olduğumuz ilgiyi niçin göstermediğini araştırmayı ihmal edecek kadar hoşgörüsüz olmamalıyız.

Dikkatimize birtakım sınırlar koyarak unutkanlığı sağlamak mümkündür; tıpkı elden kaçırdığımız değerli şeyleri unutmaya çalıştığımız gibi... Daha fazla bir gerginlik olasılığının –yani ilginin– bulunmasına rağmen, bu ilgi, hoşnutsuzluk yüzünden o derece sönmüş olabilir ki, bir unutkanlık ya da bellek hatası ortaya çıkabilir, hiç değilse ortaya çıkması kolaylaşabilir: Çocukların okul kitaplarını orada burada unutmaları gibi. Çocukların, okul çevrelerine henüz alışamamış olduklarını kanıtlamak hiç de zor değildir. Hiç durmadan anahtarlarını kaybeden ya da başka bir yere koyan kadınlar, genellikle ev kadınlığını meslek olarak seçmiş olmaktan hiçbir zaman hoşnut olmayan kadınlardır. Unutkan insanların unutkanlıkları, çoğunlukla, açıkça isyan etmeyi tercih etmemekle birlikte, bir dereceye kadar, işlerine ilgi duyamamış olmalarından ileri gelmektedir.

4. Bilinçdışı Alan

Buraya kadar söylediğimiz, genellikle kendi ruhsal hayatlarında olup bitenlerin anlamını bilinçli olarak fark etmeyen insanların var olduğunu göstermiştir. Yalnızca dikkatli bir insan, o da nadiren olmak üzere, her şeyin ne şekilde olup bittiğini size söyleyebilecektir. Bazı ruhsal yetenekleri bilinç alanında aramamak gerekir; dikkatimizi bir dereceye kadar bilinçli bir şekilde zorlayabilirsek de gerçekte dikkati uyaran şey bilincimizin değil ilgilerimizin alanına girer; ilgilerimiz ise genellikle bilinçdışı alanda yer alırlar. Bu bilinçdışı alan en geniş kapsamı ile ele alındığı zaman, ruhsal hayatın bir görünüşü, aynı zamanda ruhsal hayatta rol oynayan önemli bir etkendir. Bir insanın davranış kalıbını o insanın bilinçdışı alanında arayabiliriz ve bulabiliriz. Bi-

linçli hayat içerisinde bu davranış kalıbının yalnızca bir yankısına ya da ters görüntüsüne rastlarız. Kendini boş gurura kaptırmış olan bir kadın, birçok durumlarda kendi boş gururunun farkında değildir; tersine, o şekilde hareket edecektir ki, herkes onu alçakgönüllü sanacaktır. Boş gururlu olmak için, boş gururlu olduğumuzu bilmek zorunlu değildir. Gerçekte, bu kadının amaçları için, boş gururlu olduğunu bilmesinin hiçbir yararı yoktur; çünkü bunu bilmiş olsaydı, boş gururlu olmayı sürdüremeyecekti. Dikkatimizi herhangi bir dış objeye ya da başka bir şeye yönelterek kendi boş gururumuzla ilgili bir şeyleri görmezlikten gelmek suretiyle etkili bir güvenliğe ulaşabiliriz. Her şey karanlıkta olup biter. Boş gurura kapılmış bir adama boş gururundan söz etmeye kalkacak olursanız, bu konuda onunla konuşmanın çok güç olduğunu göreceksiniz. Rahatsız olmamak için konudan uzaklaşma ya da lafı döndürüp dolaştırma eğilimini gösterebilecektir. Bu bizi, görüşümüzün doğruluğuna daha çok güvenir hale getirecektir. Birtakım dolambaçlı yollarla işin içinden sıyrılmaya çalışacak ve biri çıkıp da farkına varmaksızın çevirdiği dolabı ortaya çıkaracak olursa hemen savunma durumuna geçecektir.

İnsanlar ikiye ayrılabilirler: Bilinçdışı hayatları hakkında ortalama bir insandan daha çok şey bilenler ve daha az şey bilenler; yani insanlar bilinç alanlarının genişlik derecesine göre birbirlerinden ayrılırlar. Birçok durumda, ikinci tipten olan bir insanın küçük bir faaliyet sahası üzerinde dikkatini toplamasına rağmen, birinci tipten olanlar çok yönlü bir alanla ilgilenirler ve insanlara, nesnelere, olaylara, fikirlere büyük ilgi duyarlar. Kendilerini bir yana itilmiş, çaresiz, zayıf ve güçsüz hisseden insanlar, şüphesiz hayatın küçük bir bölümünden tat alacaklardır; çünkü hayata yabancıdırlar ve hayatın problemlerini, kurallara iyice ayak uydurmuş olan kimselerin gördüğü kadar açık ve seçik bir şekilde görememektedirler. Bu gibi kimseler iyi bir arkadaş, iyi bir eş olamazlar. Hayatın güzelliklerini pek anlayamazlar. Hayata çok sınırlı bir ilgi duydukları için, hayat problemlerinin ancak çok önemsiz bir bölümünü anlayabilirler; çünkü hayata daha geniş bir görüş açısından bakacak olurlarsa, güçlerini yitireceklerinden korkarlar. Hayatta karşımıza çıkan bireysel durumlar bize, çoğu zaman, bir insanın kendi yaşama güçlerini ve yeteneklerini bilmediğini, çünkü kendisine gereken değeri vermediğini gösterebilmektedir. Böyle bir insa-

nın, aynı zamanda, kendi kusurlarını da yeterince değerlendiremediğini göreceğiz; gerçekte her şeyi kendi bencilliğinden ötürü yaptığı halde, kendini iyi bir insan olarak görebilecektir. Ya da tersine, kendini bir bencil olarak gördüğü durumların derin bir incelemesi, gerçekte onun çok iyi bir insan olduğunu gösterebilecektir. Sizin kendiniz hakkında ne düşündüğünüzün ya da başka insanların sizin hakkınızda ne düşündüğünün gerçekte pek önemi yoktur. Önemli olan şey, insan toplumuna karşı takınılan genel tavırdır, çünkü her insanın her türlü isteğini, ilgisini ve faaliyetini belirleyen şey budur.

Yine iki tip insanla karşı karşıyayız. Birinci grupta, daha bilinçli bir hayat yaşayanlar, hayatın problemlerine gözlerini yummaksızın, objektif bir şekilde yaklaşanlar vardır, ikinci gruptaki bireyler ise, hayata her zaman önyargılarla yaklaşırlar ve onun yalnızca bir bölümünü görürler. Bu tip insanların davranışları ve konuşmaları hep bilinçdışı bir şekilde yönetilmektedir. Birlikte yaşayan iki insanın hayatta birtakım güçlüklerle karşılaşmaları mümkündür, çünkü onlardan biri sürekli olarak ötekine karşı olma veya karşı koyma gibi bir davranış içerisinde olabilir. Eşine az rastlanan bir olay değildir bu. Hatta her iki tarafın da birbirine karşı koymaya çalışması mümkündür. Her ikisi de, kendisinin ötekine karşı koymaya çalıştığını bilmeyebilir, kendisini haklı görebilir ve kendisinin barış ve huzur sağlamaya çalışan bir kimse olduğunu gösterecek kanıtlar öne sürebilir. Şu var ki, olgular onu yalancı çıkarmaktadır. Görünüşte saldırgan olduğu fark edilmediği halde, gerçekte, hiçbir sözü yoktur ki, karşı koyma davranışını dile getiren bir uyarma ile karşısındakine yapılan bir saldırıyı dile getirmemiş olsun. Daha derin bir inceleme sonucunda, hayatı boyunca düşmanca ve savaşçı bir tavır takındığı görülecektir.

İnsanlar, farkında olmaksızın, kendi içlerinde hiç durmadan faaliyet gösteren birtakım güçler geliştirirler. Bu güçler, onların bilinçdışı alanlarında gizlenir, hayatlarını etkiler ve ışığa çıkarılmadıkları zaman bazen daha da acı sonuçlara yol açarlar. Dostoyevski, böyle bir durumu *Budala* adlı eserinde o derece güzel bir şekilde dile getirmiştir ki, bu örnek o zamandan beri psikologların hayranlığını çekegelmiştir. Bir toplantıda kibar bir hanım, romanın kahramanı olan dükü, yanında bulunan pahalı bir Çin vazosunu devirmemesi için iğneleyici bir dille uyarmıştır. Dük ona bu konuda dikkatli davranacağını

söylemiş, ama birkaç dakika sonra vazoyu yere düşürerek kırmıştır. Toplantıda bulunanlardan hiçbiri bu olayı yalnızca bir kaza olarak görmemiştir; herkes bunu tabii bir sonuç olarak görmüş ve hanımefendinin sözlerinden incinmiş olan bu adamın bütün karakterini göz önünde tutacak şekilde yorumlamıştır.

Bir insan hakkında yargıda bulunurken yalnızca onun bilinçli hareketlerini ve sözlerini göz önünde tutmamalıyız. Çoğu zaman, bilinçli olarak fark etmediği davranış ve düşüncelerindeki küçük ayrıntılar, onun gerçek tabiatını tanımada bize daha iyi bir ipucu vereceklerdir.

Tırnaklarını yeme ya da burnunu karıştırma gibi hoşa gitmeyen birtakım alışkanlıkları olan kimseler, bu şekilde hareket etmekle, inatçı insanlar oldukları gerçeğini açığa vurduklarının farkında değildirler; çünkü kendilerini böyle bir davranış özelliğine götüren ilişkileri anlayamamaktadırlar. Şu var ki, bu gibi insanların çocukken bu gibi alışkanlıklarından ötürü tekrar tekrar azar işitmiş olmaları gerektiği bizim için çok açıktır; bütün uyarmalara ve azarlamalara rağmen bu alışkanlıklarından vazgeçmemiş olmaları, inatçı kimseler olmalarını gerektirir. Eğer gözlem yapmada daha fazla ustalaşmış olsaydık, bir insanın tüm varlığını yansıtan bu gibi önemsiz ayrıntıları dikkatle gözden geçirmekle, o insanla ilgili geniş kapsamlı sonuçlar çıkarmamız mümkün olabilirdi.

Aşağıda belirtilmiş olan iki vaka, bilinçdışı olayların bilinçdışında kalmasının ruhsal kazanç bakımından ne derece önemli olduğunu gösterecektir. İnsan ruhu, bilinç hayatını yönetme gücüne sahiptir; yani herhangi bir ruhsal hareket için gerekli olan şeyi bilinçli hale getirebilir; buna karşılık, bireyin davranış kalıbının sürdürülmesi için elverişli olarak görülen şeyleri de bilinçdışında tutabilir ya da bilinçdışına itebilir.

Birinci vaka, ailenin ilk çocuğu olan ve kendinden küçük bir kız kardeşle birlikte büyüyen bir genç adamla ilgilidir. On yaşındayken annesi ölmüştür ve bundan sonra çok akıllı, iyi niyetli, ahlak kurallarına bağlı bir kimse olan babası çocukların yetiştirilmesini kendi üzerine almak zorunda kalmıştır. Baba, olanca gücüyle oğlunun harisliğini teşvik etmeye çalışmış ve onu daha çok çaba göstermeye zorlamıştır. Çocuk, kendi sınıfında birinci olmaya, lider olmaya gayret etmiş, kendisini olağanüstü bir şekilde geliştirmiş, ahlaki ve bilimsel ni-

telikler söz konusu olduğu sürece her zaman birinci olmuş, böylece daha başlangıçtan bu yana hayatta önemli bir rol oynamasını isteyen babasını çok memnun etmiştir.

Zaman geçtikçe bu genç adam birtakım özellikler kazanmış, bu yüzden babasının üzülmesine ve oğlunun bu özelliklerini değiştirmek için çaba harcamasına neden olmuştur. Kız kardeşi ağabeyinin en büyük rakibi halini almıştır. Bu kız kardeş de, başarı kazanmada daha çok zayıflığını bir silah olarak kullanmakla birlikte, çok iyi bir şekilde gelişmiş ve erkek kardeşinin zararına olmak üzere daha çok dikkat çekmeyi başarabilmiştir. Ev işlerinde göze çarpan bir ustalık kazanmış, erkek kardeşinin ise bu konuda onunla yarışması güç olmuştur. Bir erkek çocuk olarak, başka alanlarda kendini kolayca kabul ettirdiği ve çarçabuk önemli bir kişi haline gelebildiği halde, ev işlerinde böyle bir başarıya ulaşmasının çok güç olduğunu görmüştür. Babası, çok geçmeden, ergenlik çağı yaklaştıkça, çocuğunun sosyal hayatının gittikçe çok farklı bir hal aldığını fark etmiştir. Çocuk, her çeşit sosyal hayattan tam anlamı ile uzaklaşmaya başlamıştır. Her türlü yeni tanışıklığa karşı düşmanca bir tavır takınır olmuş ve bu yeni tanışıklıklar kızlarla ilgili olduğu zaman düpedüz kaçar hale gelmiştir. Başlangıçta babası bunda tuhaf bir şey görmemiştir; ama zaman geçtikçe çocuğun sosyal ilişkileri o hale gelmiştir ki, evden güçlükle dışarı çıkmaya başlamış ve ufak tefek gezintiler bile, hava iyice karardıktan sonra yapılmadığı takdirde, oğlanı rahatsız eder olmuştur. O derece eve kapanmaya başlamıştır ki, sonunda eskiden tanımış olduğu kimselere bile selam vermez hale gelmiştir; bununla birlikte, okuldaki davranışlarında ve babasına karşı tavrında hiçbir olumsuz değişiklik olmamıştır.

Artık hiç kimse onu hiçbir yere götüremez hale geldiği zaman, babası oğlunu doktora götürmüştür. Birkaç konsültasyon, problemin nedenini ışığa çıkarmaya yetmiştir. Çocuk, kulaklarının çok küçük olduğunu, bu yüzden herkesin onu çok çirkin bulduğunu sanmaktadır. Gerçekte böyle bir durum söz konusu değildir. Çocuğun bu konudaki itirazları ortadan kaldırılacak şekilde cevaplandırıldığı ve kulaklarının hiç de başka çocuklarınkinden farklı olmadığı kendisine söylendiği ve kendisinin bunu başka insanlardan uzaklaşmak için bir bahane olarak kullandığı kanıtlandığı zaman, çocuk, dişlerinin ve saçlarının da çok çirkin olduğunu söylemiştir. Oysa bu da doğru değildir.

Öbür yandan, görülmemiş derecede haris olduğunu fark etmek güç olmamıştır. Kendisi de haris olduğunun farkındadır ve onu hiç durmadan daha çok çalışmaya zorlamakla, böylece hayatta yüksek bir mevki elde edebilmesini sağlamaya zorlamakla, babasının, onda böyle bir karakter özelliği yarattığına inanmaktadır. Gelecekle ilgili tasarıları, büyük bir bilim adamı olma isteğinde en üst noktaya ulaşmıştır. Böyle bir özellik, eğer her türlü insanlık ve dostluk yükümlülüğünden kaçma eğilimi ile birlikte ortaya çıkmamış olsaydı, bu derece göze çarpıcı olmazdı. Bu oğlan niçin bu derece çocukça kanıtlara başvurmaktadır? Bu kanıtlar doğru olsaydı hayata karşı tedbirli ve endişeli bir tavır takınması haklı görülebilirdi; çünkü çirkin bir adamın, bizim uygarlığımızda, birçok güçlükle karşılaştığına hiç şüphe yoktur.

Daha derin bir inceleme bu çocuğun büyük hırsının yanında özel bir gayesi olduğunu da göstermiştir. Daha önceleri hep sınıf birincisi olmuş ve her zaman sınıf birincisi olarak kalmak istemiştir. Bir insanın böyle bir gayeye ulaşabilmesi için, dikkatini bir nokta üzerinde toplayabilmesi, çalışması ve bu gibi birtakım araçlara sahip olması gerekir. Ne var ki, bütün bunlar onun için yeterli değildir. Gereksizmiş gibi gözüken her şeyi hayatından çıkarıp atmaya çalışmıştır. Kendi kendine şöyle demiş olabilirdi: "Ünlü bir kimse olacağıma ve kendimi tümüyle bilimsel çalışmalarıma vereceğime göre, her türlü sosyal ilişkiyi gereksiz bir şey olarak bir yana atmalıyım."

Ama bunları ne söylemiş ne de düşünmüştür. Tersine, bir bahane olarak öne sürdüğü ve gerçekte hiç de önemli olmayan çirkinliğini, amacına ulaştıracak bir araç olarak kullanmıştır. Bu önemsiz olguya gerektiğinden çok değer vermiş olması, onun gerçekte yapmak istediği şeyi yapmasını haklı göstermesi ile ilgilidir. Bu durumda, gizli amacına ulaşabilmek için, yanlış bir düşünceden hareket ederek, çirkinliğini abartmak cesaretini göstermekten başka bir şeye ihtiyaç duymamıştır. Birinci olma gayesine ulaşabilmek için, dünyadan elini eteğini çeken bir derviş gibi yaşamak istediğini söylemiş olsaydı, bu düşünce herkese apaçık gelebilirdi. Bilinçdışı bir şekilde kendini büyük bir adam olma düşüncesine adamış olmasına rağmen, bilinçli olarak böyle bir amacın farkında değildi.

Hayattaki her şeyden vazgeçip yalnızca bir tek konuda kazanma isteği hiçbir zaman bilinçli değildi. Eğer bunu bilinçli olarak bilmiş ol-

saydı ve büyük bir bilim adamı olabilmek için hayattaki her şeyden vazgeçmeye açıkça karar verseydi, çirkin bir insan olduğunu ve topluluk hayatına katılmaya cesaret edemediğini söyleyerek amacına ulaşmaya çalıştığı zamanki kadar kendine güvenemezdi. Üstelik, her zaman birinci olmak ve başta gelmek gayesinde olduğunu ve bu gayeye ulaşabilmek için her türlü insani ilişkiden vazgeçmeye hazır olduğunu açıkça söylemekle, başkalarının önünde gülünç duruma düşmüş olurdu. Korkunç bir düşünce olurdu bu, hiç kimsenin düşünmeye cesaret edemeyeceği bir düşünce! Hem kendimizin hem de başkalarının menfaati gereğince açıkça benimseyemeyeceğimiz birtakım düşünceler vardır. Bunun için, bu çocuğun hayatına yön veren temel düşünce, onun bilinçdışı alanında kalmıştır.

Şimdi, böyle bir insana, hayatına yön veren başlıca etkenleri açıklarsak ve belirli bir davranış kalıbından vazgeçmek zorunda kalacağı korkusu ile bakmaya cesaret edemediği birtakım eğilimleri kendisine göstermeye çalışırsak, ister istemez bütün ruhsal mekanizmasını altüst etmiş oluruz. Bu insanın her ne pahasına olursa olsun önlemeye çalıştığı şey, böyle bir durumda ortaya çıkmış, bilinçdışı düşünceler açık ve seçik bir hale gelmiş olacaktır. O zaman, düşünülmemesi gereken düşünceler, benimsemeye cesaret edemediğimiz fikirler, bilinçli olduğu zaman bütün davranışımızı altüst edecek eğilimler olduğu gibi ortaya çıkmış olacaktır. Her insanın kendi tavrını haklı gösterecek düşüncelere bağlanması ve tuttuğu yolda ilerlemesini engelleyebilecek her türlü düşünceyi reddetmesi insani ve evrensel bir olaydır. İnsanlar ancak dünya görüşleri bakımından kendileri için değerli olan şeylere cesaret ederler. Bu konuda bize yararlı olan şeyleri bilinçli olarak biliriz; buna karşılık, kanıtlarımızı bozabilecek her şeyi bilinçdışına iteriz.

Üzerinde duracağımız ikinci vaka, çok yetenekli bir gençle ilgilidir. Öğretmen olan babası oğlunu hep sınıf birincisi olmaya teşvik etmiştir. Bu vakada da, çocuğun ilkönce art arda başarılar kazandığını görüyoruz. Neye el atsa hep birinci olmuştur. Kendi grubunun en hoş, en alımlı çocuğu o olmuş ve pek çok yakın arkadaş edinmiştir.

On sekiz yaşına geldiği zaman bu çocukta büyük bir değişikliğin meydana geldiğini görüyoruz. Hayattan hiçbir tat almaz olmuş, ruhça çökmüş, dikkatini bir nokta üzerinde toplayamaz hale gelmiş ve dünyadan gitgide daha fazla elini eteğini çekmiştir. Birisiyle arkadaş

olur olmaz ilgisini keser olmuştur. Herkes onun davranışında bir pürüz olduğunu sezmiştir. Bununla birlikte, babası onun eve kapanmasını olumlu karşılamakta ve bu şekilde oğlunun kendini çalışmalarına daha çok vereceğine inanmaktadır.

Bu çocuk, tedavisi sırasında, babasının onu hayatın her türlü zevkinden alıkoyduğundan; yaşamak için cesaretinin ve kendine güveninin kalmadığından; geri kalan günlerini yalnız başına acılar içerisinde geçirmekten başka bir şeyi bulunmadığından bahsederek durmadan sızlanmıştır. Derslerdeki başarısı çarçabuk azalmış ve koleji bitirememiştir. Hayatındaki değişikliğin, bir toplantı sırasında çağdaş edebiyat konusundaki bilgisizliği yüzünden arkadaşlarının yanında gülünç duruma düşmesi ile başladığını söylemiştir. Buna benzer durumların tekrarlanması, bir köşeye çekilmesine ve toplumdan kaçmasına yol açmıştır. Bütün felaketinin babasının yüzünden olduğu gibi bir düşünceye iyiden iyiye kendini kaptırmış ve baba ile oğul arasındaki ilişkiler gün günden kötüye doğru gitmiştir.

Bu iki vaka birçok bakımdan birbirine benzemektedir. Birinci durumda, hastamız kız kardeşi ile çatışmaktadır; ikincisinde ise suçlu olan bir babaya karşı düşmanca bir tavır takınmak söz konusudur. Her iki hasta da büyük bir adam, bir kahraman olma idealine göre hareket etmişlerdir. Her ikisi de bu ideallerle o derece kendilerinden geçmişlerdir ki, hayatla her türlü ilişkilerini ve cesaretlerini yitirmişler, mücadeleden büsbütün el çekmekten başka bir şey yapamayacak hale gelmişlerdir. Ama ikinci hastamızın, kendi kendine şöyle dediğini hiç sanmıyoruz: "Kahramanlara yaraşan bir hayat yaşayamayacağıma göre hayattan büsbütün el çekeceğim ve geri kalan ömrümü acı duygular içerisinde geçireceğim."

Hiç şüphesiz babası suçluydu ve çocuk kötü bir şekilde eğitilmişti. O yalnızca kötü bir şekilde eğitildiğini görüyor, hiç durmadan bundan şikâyet ediyordu; böylece, dünyadan elini eteğini çekmiş olmasını haklı göstermek istiyordu. O kadar kötü bir şekilde eğitilmişti ki, toplumdan el çekmek onun için mümkün olan tek çözüm yoluydu. Bu sayede öyle bir duruma ulaşmıştı ki, artık herhangi bir başarısızlık yüzünden acı çekmesi söz konusu değildi ve felaketinin bütün sorumluluğunu babasına yüklemişti. Ancak bu şekilde kendine vermiş olduğu değeri bir parça olsun kurtarabilmiş ve önemli bir kişi olmak için gös-

terdiği çabayı tatmin edebilmişti. Parlak bir geçmişi vardı ve gelecekte kazanacağı zaferler, yalnızca babasının kötü eğitimi yüzünden, en parlak başarılarının engellenmesi gibi bir felaket dolayısıyla, gerçekleşemeyecekti.

Bir bakıma, kafasında bilinçdışı olarak şöyle bir düşünce zincirinin bulunduğunu söyleyebiliriz: "Şimdi hayatın 'ateş hattına' yaklaştığıma göre ve her zaman birinci olmanın artık pek o kadar kolay olmadığını anlamış olmamdan ötürü, hayattan büsbütün el çekmek için elimden geleni yapacağım." Ne var ki, böyle bir şeyin düşünülmesi şüphesiz mümkün değildi. Hiç kimse böyle bir şey söyleyemez, ama içinden sanki böyle düşünüyormuş gibi hareket edebilir. Bu, daha başka kanıtlara başvurularak gerçekleşir; bu çocuk yalnızca babasının eğitim hataları üzerinde durmakla toplumdan kaçmayı başarabilmiş ve yaşamak için gerekli olan her türlü kararı vermekten kurtulabilmiştir. Eğer yukarıdaki düşünce zincirini bilinçli olarak fark etmiş olsaydı, gizli davranışı ister istemez bozulmuş olacaktı. Bunun için bu düşünce bilinçdışı olarak kalmıştır.

Bu derece parlak bir geçmişi olduğuna göre, onun yeteneksiz bir insan olduğunu kim iddia edebilirdi? Artık yeni zaferler kazanmadığı için şüphesiz hiç kimse onu ayıplayamayacaktı. Babasının onu eğitmek için göstermiş olduğu çabaların zararlı etkisi küçümsenemezdi. Çocuk, kendi kişiliği içerisinde hem yargıç, hem davacı, hem de avukat durumundaydı. Şimdi böyle bir elverişli durumdan vazgeçmesi mi gerekiyordu? Çocuk, elinde tuttuğu kaldıracı kullandığı sürece, yalnızca ve istediği kadar babasını suçlu tutabileceğini çok iyi biliyordu.

5. Rüyalar

Bir insanın rüyalarından onun bütün kişiliği ile ilgili sonuçlar çıkarmanın mümkün olduğu epeyce zamandan beri bilinmektedir. Goethe'nin çağdaşı olan Lichtenberg, bir insanın karakterinin ve özel niteliğinin, sözlerinden ve hareketlerinden çok, rüyalarından anlaşılabileceğini söylemişti. Bu, bir parça ileriye gitmektir. Biz ruhsal hayatın tek bir olayının büyük bir dikkatle ve ancak başka olaylarla ilişkili olarak ele alınması gerektiği görüşündeyiz. Bu bakımdan, bir insanın rüyalarından o insanın karakteri ile ilgili sonuçlar çıkarabilmek için, bu

sonuçların bireyin başka ayırt edici nitelikleriyle desteklenmesi ve rüyalarla ilgili yorumumuzu bunlarla doğrulamamız gerekmektedir.

Rüyaların yorumlanması tarihten önceki çağlara kadar iner. Kültür tarihinin gelişmesi içerisindeki çeşitli dönemlerin araştırılması, özellikle mitlerin ve destanların ortaya koymuş olduğu gibi, eski çağlardaki insanların rüyaların yorumlanması ile bizden daha çok ilgilendiğini göstermektedir. Aynı zamanda, eski çağlarda ortalama bir insanın, rüyaların dilini bugünkü ortalama insandan daha çok anladığını da görüyoruz. Eski Yunanlıların hayatında rüyaların ne derece rol oynadığını, Cicero'nun rüyalar hakkında yazdığı kitabı ya da Kutsal Kitap'ta anlatılan birçok rüyayı hatırlamak, bu noktayı doğrulamaya yetecektir. Kutsal Kitap'taki rüyalar ya akıllıca yorumlanmış ya da bir insanın onları anlayabileceği ve gerektiği şekilde yorumlayabileceği denli açık ve seçik bir dille ifade edilmiştir; Yusuf'un kardeşlerine anlattığı "demetler"le ilgili rüyada olduğu gibi. Büsbütün farklı bir kültürde ortaya çıkmış olan *Nibelungen* destanlarında rüyaların kanıt olarak kullanıldığını bile görüyoruz.

Rüyaları insan ruhunu incelemek ve tanımak bakımından bir araç olarak ele alacak olursak, problemi, rüyalarda ve rüya yorumlarında hayali ve tabiatüstü etkiler arayan araştırıcıların görüş açısından göremeyeceğiz demektir. Rüyalardan öğrendiğimiz şeylere, ancak daha derin gözlemlerle ulaştığımız gerçeklerle doğrulandıkları ve desteklendikleri zaman bağlı kalacağız.

Rüyaların gelecekle ilgili özel bir anlamı olduğuna inanma eğilimi bugün bile sürüp gitmektedir. Rüyalarından etkilenecek kadar ileriye giden idealistler vardır. Böylece, hastalarımızdan biri her türlü onurlu işten kaçarak kendini borsa oyunlarına kaptırmıştır. Her zaman, gördüğü rüyalara göre oynamayı alışkanlık edinmiştir. Rüyalarına göre hareket etmediği zaman hep zarar ettiğini gösteren kanıtlar toplamıştır. Şüphesiz, rüyasında, dikkatini sürekli olarak uyanık tuttuğu bu konudan başka bir şey görmüş değildi. Bu şekilde, rüyasında kendi yaptığı şeyi beğenmiş ve böylece oldukça uzun bir zaman, yalnızca rüyasına dayanarak hareket ettiği için pek çok para kazanmış olduğunu söyleyebilmiştir. Bir zaman sonra, rüyalarından hiçbirine değer vermediğini açıklamıştır. Öyle görünüyor ki, bütün parasını kaybetmiştir. Rüya görmeksizin de borsada oynayanların başına sık sık böy-

le şeyler geldiği için, bunda olağanüstü bir yan görmüyoruz. Özel bir konu ile şiddetle ilgilenen bir insan, bir problemi çözme zorunluluğunu geceleyin bile duyar. Bazı insanlar pek az uyurlar ve sorunlarını hiç durmadan kafalarında evirip çevirirler; bazıları ise uyurlar, ama rüyalarında hep tasarıları ile uğraşıp dururlar.

Uyuduğumuz sırada kafamızda yer alan bir özel olay, dünle yarın arasındaki bir köprüden başka bir şey değildir. Bir insanın genellikle hayata karşı takındığı tavrı bilirsek, "şimdi" ile "sonra" arasında ne şekilde köprü kurduğundan haberimiz olursa, genellikle rüyalarında kurduğu köprülerin özelliklerini de anlayabiliriz ve buradan geçerli birtakım sonuçlar çıkarabiliriz. Başka bir deyimle, bütün rüyaların temelinde hayata karşı takınılmış olan genel tavrın bulunduğunu söyleyebiliriz.

Genç bir kadın aşağıdaki rüyayı görmüştür: Rüyasında kocası evlilik yıldönümlerini unutmuş, kadın da ona sitem etmiştir. Bu rüyanın birçok anlamı olabilir. Böyle bir sorunun ortaya çıkması bize hemen şunu göstermektedir: Bu evlilikte birtakım pürüzler vardır; kadın, kendisinin ihmal edildiğini hissetmektedir. Bununla birlikte, rüyasında kendisinin de evlilik yıldönümlerini unuttuğunu söylemiştir. Ama sonunda hatırlayan yine o olmuş ve kocasına da o hatırlatmıştır, "iyi bir eş" olan odur. Kendisine daha başka sorular sorulduğunda, gerçekte hiçbir zaman böyle bir şey olmadığını, kocasının evlilik yıldönümlerini hep hatırladığını söylemiştir. Bu bakımdan, onun gelecek için endişe duyduğunu görüyoruz; böyle bir şey *olabilirdi.* Buradan aynı zamanda şöyle bir sonuç da çıkarabiliriz: Kocasına olması *mümkün olan şeyler* için dırdır etmek, kaypak birtakım kanıtlara başvurmak ve sitemler etmek eğilimini göstermektedir.

Elimizde ulaşmış olduğumuz sonuçları destekleyebilecek başka kanıtlar olmasaydı, yaptığımız yorumlamaya yine de güvenmeyebilirdik. En eski çocukluk hatırasının ne olduğu kendisine sorulduğu zaman, bu kadın hiç hatırından çıkmayan bir olayı anlatmıştır. Üç yaşında iken teyzesi ona tahta bir kaşık armağan etmiş ve o böyle bir kaşığı olduğu için çok gurur duymuştur: Ama bir gün oyun oynarken kaşığını dereye düşürmüş ve kaşık suya kapılıp gitmiştir. Bu yüzden günlerce o kadar üzülmüştür ki, çevresindeki herkes bu olaya ilgi göstermiştir.

Görmüş olduğu rüya bizi, şimdi de evliliğini bu şekilde elinden kaçırabileceğini düşünmüş olduğunu kabul etmeye sevk etmektedir. Kocası evlilik yıldönümlerini unutacak olursa, bunun sonucu ne olacaktır?

Başka bir sefer rüyasında kocasının kendisini yüksek bir binaya çıkardığını görmüştür; merdivenler gitgide dikleşmektedir. Belki de çok yükseğe çıkmış olabileceğini düşünerek fena halde başı dönmüş, bir endişe nöbetine tutulmuş ve kendini kaybetmiştir. İnsan uyanıkken de buna benzer bir duyguya kapılabilir; özellikle yüksek yerlerde duyulan korkunun yükseklikten çok derinlikten ileri geldiği durumlarda ortaya çıkan bir baş dönmesinden rahatsız olan kimselerde böyle bir duygunun ortaya çıktığı görülmektedir. İkinci rüya ile birincisi arasında bağlantı kurarak bu rüyadaki düşünceleri, duyguları ve içerikleri birlikte ele aldığımız zaman, bu kadının düşmekten korktuğunu, bir kötülük, bir felaket olacak diye endişe duyduğunu açıkça görebiliriz. Kocasının ona karşı gösterdiği sevginin azalması ya da buna benzer bir şey onun için bir felaket olabilecektir. Kocası ile geçinemezse, ne olacaktır? Evlilik hayatları altüst olursa ne olacaktır? Aralarında birtakım sahneler patlak verebilecek, kavgalar çıkabilecek, bu yüzden kadın kendini kaybedip bayılabilecektir. Gerçekten de, karı kocanın kavga ettiği günlerden birinde böyle bir olay olmuştur.

Şimdi rüyanın anlamını daha iyi anlıyoruz. Belli bir materyalden şu ya da bu şekilde yararlanabildiğimiz ve bazı ifade şekillerine ulaşabildiğimiz zaman, rüyanın kapsamına giren heyecani unsurların ve düşüncelerin içeriklerinin ne olduğunun ya da hangi araçlarla ifade edilmiş olduklarının hemen hiçbir önemi yoktur. Bir insanın hayatı ile ilgili bir sorun, rüyada kılık değiştirmiş bir biçimde ortaya çıkmaktadır. O sanki şöyle der gibidir: "Çok yüksekten düşmemek için, çok yükseğe çıkmamalısınız." Goethe'nin *Evlilik Şarkısı*'ndaki bir rüyayı burada hatırlamak iyi olacaktır. Bir şövalye evine dönüyor ve şatosunu pek ıssız buluyor. Yorgun olduğu için hemen yatağına uzanıyor ve rüyasında yatağının altından çıkan minicik cücelerin kendi aralarında bir evlilik töreni yaptıklarını görüyor. Bu rüya pek hoşuna gidiyor; şövalyenin kendine bir eş bulma isteğini doğrular gibi bu rüya. Rüyada minyatür halinde gördüğü şey daha sonra gerçek hayatta kendi evliliğini kutlarken gerçekleşiyor.

Bu rüyada çok iyi bilinen birtakım unsurlar çıkıyor karşımıza. İlk olarak, şairin kendi evliliğine duyduğu ilginin arka planda gizlice yer aldığını görüyoruz. Aynı zamanda rüyayı gören kişinin duymuş olduğu şiddetli bir ihtiyaçla, o anda içerisinde bulunduğu duruma karşı belli bir tavır takındığını da görebiliyoruz. İçerisinde bulunduğu durum evlenmesini gerektirmektedir. Rüyasında evlilik sorunu ile uğraşmakta ve ertesi gün de "Ben de evlensem iyi olur" düşüncesiyle evlenmeye karar vermektedir.

Şimdi yirmi sekiz yaşında bir erkeğin gördüğü bir rüya üzerinde duralım. Rüyanın mekanizması, bir hastanın ateşinin izlemiş olduğu seyri gösteren bir eğri gibi yukarıdan aşağıya doğru inmekte ve bu erkeğin hayatındaki ruhsal mekanizmaları çok açık bir şekilde dile getirmektedir. Güçlü olmak ve başkasına söz geçirmek için gösterilen çabalar ve eğilimlerin temelinde bulunan aşağılık duygusu kolayca fark edilebilmektedir. Bu genç adam şunları anlatmıştır: "Birçok insanla birlikte bir gezideydik. Yolda bir ara iskelede inmek zorunda kaldık, çünkü bindiğimiz gemi çok küçüktü, bu yüzden geceyi o şehirde geçirmek zorundaydık. Geceleyin geminin batmakta olduğu haberi geldi ve geziye katılanların hepsi geminin batmasını önlemek üzere suyu boşaltma işlemine yardıma çağrıldılar. Bavullarımda bazı değerli şeylerim olduğunu hatırladım ve herkes suyu boşaltmaya yardım ederken ben içeri koştum. İşten kaçarak, bagaj yerini aramaya başladım ve pencereden çantamı çekip çıkarmayı başarabildim. Aynı anda çok sevdiğim çakımın da çantamın yanında durduğunu gördüm. Onu da alıp çantamın içine attım. Gemi gitgide daha fazla sulara gömülürken bir tanıdığımla birlikte denize atlayıp karaya çıkmayı başarabildik. İskele çok yüksek olduğu için bir hayli yürüdük ve sarp bir uçurumun kenarına geldik. Şimdi buradan aşağıya inmek zorundaydım. Aşağıya doğru kaymaya başladım. Bu arada arkadaşımı kaybetmiştim. Gittikçe daha hızlı kayıyor ve öleceğim diye korkuyordum. Sonunda uçurumun dibine gelebildim ve tam da bir tanıdığın önüne düştüm. Daha önce bir greve katılmış ve grevcilerle birlikte soğukkanlılıkla çalışmış olması dolayısıyla tanıdığım bir adamdı bu ve onun bu hareketi benim hoşuma gitmişti. Şimdi bana acı sözlerle sitem ediyordu; sanki ötekileri gemide yüzüstü bıraktığımı biliyormuş gibiydi. 'Burada işiniz ne?' diye sormuştu. Her yandan sarp kayalar-

la çevrilmiş bir uçurumdan kurtulmaya çalışıyordum. Kayaların tepesinden aşağıya doğru ipler sarkıyordu. Çok ince oldukları için onlara tutunarak tırmanmaya cesaret edemiyordum. Uçurumdan çıkmak için yaptığım her tırmanma denemesi tekrar aşağıya kaymamla son buluyordu. Sonunda tepeye ulaşabildim, ama oraya nasıl çıktığımı bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki, yukarıya çıkmak için gösterdiğim sabırsızlık yüzünden rüyanın bu bölümünü bile bile görmek istemedim. Yukarıda, uçurumun kenarında, uçuruma bakan yanı parmaklıkla korunmuş bir yol vardı. İnsanlar yoldan gelip geçiyor ve beni dostça selamlıyorlardı."

Bu rüyayı gören kişinin hayatının ilk yıllarına kadar geri gidecek olursak, ilk işittiğimiz şey beş yaşına gelinceye kadar hep ciddi bir şekilde hasta olduğu, beş yaşından sonra da sık sık hastalanmakta devam ettiğidir. Sağlığının bozuk olması yüzünden ana babası ona dikkat ve endişe ile bakmışlardır. Başka çocuklarla pek az bir ilişkisi olmuştur. Büyüklerle ilişki kurmak istediği zaman da, ana babası, çocukların büyüklerin laflarına karışmaması gerektiğini, çocukların büyüklerin akranı olmadığını söyleyip durmuşlardır. Böylece, ilk çocukluğunda, sosyal hayat için gerekli olan temas noktalarını bulmakta güçlük çekmiş ve yalnızca ana babası ile ilişki kurabilmiştir. Bunun sonucu olarak, akranlarından bir hayli geri kalmış ve onlara ayak uyduramamıştır. Arkadaşlarının onu budala bir çocuk olarak gördüklerini ve her vesileyle alaya aldıklarını duyunca hiç şaşmadık. Bu durum da onun arkadaş edinmesine engel olmuştur.

Bütün bu şartlardan, en yüksek dereceye ulaşan olağanüstü bir aşağılık duygusu ortaya çıkmıştır. Çocuğun eğitimi, iyi niyetli ama çok çabuk öfkelenen asker bir baba ile, zayıf, anlayışsız ve çok otoriter bir anne tarafından yürütülmüştür. Ana babası hep kendi iyi niyetlerinden söz edip durmaktadır, ama çocuğun çok sıkı bir eğitim görmüş olduğu da bir gerçek. Çocuğun cesaretini yitirmiş olması bu konuda önemli bir rol oynamıştır. İlk çocukluk hatıraları arasında aklında kalan çok önemli bir olay, üç yaşında iken annesinin yarım saat süre ile onu bezelyelerin üzerinde diz çökmek zorunda bırakmasıdır. Bunun nedeni, çocuğun annesine itaatsizlik etmiş olmasıdır; niçin itaatsizlik ettiğini de annesi çok iyi bilmektedir, çünkü çocuk ona anlatmıştır. Atla geçen birinden korkmuş, annesinin söylediği şeyi bu

yüzden yapmak istememiştir. Gerçekte, çocuk pek az dayak yemiştir; ama dayak yediği zaman hep köpekleri dövmek için kullanılan çok uçlu bir kamçı ile dövülmüştür. Dayaktan sonra da her zaman özür dilemesi ve niçin dayak yediğini söylemesi istenmiştir. Babası, "Çocuk niçin dayak yediğini, ne gibi bir suç işlediğini bilmelidir" demiştir. Bir kere haksız yere dövülmüş, daha sonra niçin dayak yediğini söyleyemediği için tekrar dövülmüştür; işin doğrusu, o gün çocuk herhangi bir suç işlediğini itiraf edinceye kadar dayak yemiştir.

Ana babasına karşı daha ilk günlerinden beri düşmanca bir duygu beslemeye başlamıştır. Aşağılık duygusu o dereceyi bulmuştur ki, üstün bir kişi olmayı aklından bile geçiremez hale gelmiştir. Okul hayatı da ev hayatı gibi art arda gelen küçük ya da büyük başarısızlıklarla dolmuştur. En küçük bir zafer kazanma umudunu bile yitirmiştir. Okulda on sekiz yaşına gelinceye kadar hep alay konusu olmuştur. Hatta bir gün öğretmeni bile onunla alay etmiştir. Onun kötü bir ev ödevini sınıfta yüksek sesle okumuş, okurken de alaylı birtakım sözler söylemiştir.

Bu gibi vesilelerle herkes onu yalnızlığa itmek için elinden geleni yapmıştır. Sonunda dünyadan elini eteğini çeker olmuştur. Ana babası ile olan mücadelesinde, ona pahalıya mal olmakla birlikte çok etkili bir yönteme başvurmuştur. Konuşmamaya karar vermiş ve bu şekilde hareket etmekle, kendini dış dünyaya bağlayabilecek en önemli tutamak noktasını elden kaçırmıştır. Hiç kimse ile konuşmak imkânını bulamadığı için, yapayalnız kalmıştır. Herkes tarafından yanlış anlaşıldığı için hiç kimse ile –özellikle ana babası ile– konuşmak istememiştir; bunun sonucu olarak da kimse onunla konuşamaz hale gelmiştir. Topluma katılması yolundaki her çaba başarısızlıkla sonuçlanmış, daha sonraki hayatında da sevgi ilişkileri kurma yolunda attığı her adım büyük bir üzüntü ve hayal kırıklığı ile son bulmuştur. Yirmi sekiz yaşına gelinceye kadar hayatı hep böyle geçmiştir. Bütün ruhunu kaplayan derin aşağılık duygusu, daha sonra, aşırı bir harisliğin ortaya çıkmasına, önemli bir kişi, üstün bir insan olmak için dizginlenmemiş bir çaba göstermesine yol açmış, bu yüzden insanlara karşı besleyebileceği dostça duygular hiç durmadan engellenmiştir. Az konuştuğu ölçüde, ruhsal hayatı her çeşit başarı ve zafer rüyaları ile gece gündüz dolup taşar hale gelmiştir.

Böylece bir gece yukarıdaki rüyayı görmüştür. Bu rüyada ruhsal hayatının gelişmesi kalıbını ve mekanizmasını çok açık bir şekilde görebiliyoruz. Son olarak, Cicero'nun anlatmış olduğu bir rüyayı da hatırlatmak isterim. Edebiyat alanında, geleceği keşfetme bakımından hiçbir rüya bu kadar ün yapmamıştır.

Şair Simonides, bir gün yolda giderken, kim olduğunu bilmediği bir adamın cesedi ile karşılaşmış ve onun gereken şekilde gömülmesi için elinden geleni yapmıştır. Daha sonra bir deniz yolculuğuna çıkacağı sırada bu adamın hayaleti ona, bu yolculuğa çıkacak olursa geminin batacağını ve kendisinin de öleceğini bildirmiştir. Simonides yolculuğa çıkmaktan vazgeçmiş, gerçekten de o yolculuğa katılanların hepsi ölmüştür.*

Bu rüya ile ilgili bir olayın yüzyıllar boyunca bütün insanları son derece derin bir şekilde etkilemiş olduğu söylenmektedir.

Bu vakayı yorumlayacak olursak, o zamanlar gemilerin sık sık battığını, bunun için deniz yolculuğuna çıkacak birçok insanın yolculuğa çıkmadan önceki gecelerde buna benzer rüyalar gördüklerini, bu birçok rüyadan birinin bu şekilde doğrulanmış olduğunu, böylece gelecek nesillere ulaşacak kadar dikkati çektiğini kabul etmek zorunda kalırız. Olaylar arasında birtakım esrarlı ilişkiler arama eğilimini gösteren kimselerin bu gibi hikâyelere karşı özellikle zayıf olduklarını kestirmek güç değildir. Oysa biz, serinkanlılıkla ve ölçülü bir şekilde rüyayı şöyle yorumlayabiliriz: Şairimiz, kendini herhangi bir tehlikeye atmak istemediği için, büyük bir olasılıkla bu yolculuğa çıkmayı pek istememiştir. Karar verme zamanı yaklaştıkça, duraksamasını haklı gösterecek bir neden bulmakta güçlük çekmeye başlamıştır. Bunun için, gereken şekilde gömülmesi dolayısıyla kendine minnet borcu olan ölünün bir kâhin rolü oynamasına imkân vermiştir. Bu durumda, yolculuğa çıkmaması kolayca anlaşılabilecektir. Eğer gemi batmamış olsaydı ne rüyadan ne de olup bitenlerden belki de kimsenin haberi olmayacaktı. Yalnızca kafamızı allak bullak eden şeylerin farkına varırız; yalnızca bu gibi şeylerdir ki, bize, yeryüzünde hayal edebildiğimizden çok daha fazla bir bilgeliğin saklı bulunduğunu göstermektedir. Rüyanın da, gerçeğin de bir insanın hayata karşı takın-

* Bkz.: Enne Nielson, "The Unexplained, in its Course Through the Centuries" (Langewiesche-Brandt; Ebenhousen, Münih).

dığı aynı tavrı dile getirdiğini görebildiğimiz ölçüde, rüyaların geleceği keşfetme bakımından oynadığı rolü anlayabiliriz.

Göz önünde bulundurmamız gereken başka bir nokta, bütün rüyaların bu derece kolay anlaşılamayacağı gerçeğidir. Gerçekten de, rüyaların ancak pek azını kolayca anlayabiliriz. Bir rüya, üzerimizde belli bir izlenim bıraktıktan sonra, o rüyayı çarçabuk unuturuz ve rüya yorumunda usta değilsek eğer, rüyaların arkasında gizlenen şeyi anlayamayız. Bununla birlikte, bu rüyalar da, bir insanın faaliyet ve davranış kalıbının sembolik ve mecazi bir yankısından başka bir şey değildirler. Bir gülümseme ya da karşılaştırmanın gerçek anlamı, içerisinde bulunmaktan endişe duyduğumuz bir durumu anlamamıza imkân vermiş olmasıdır. Herhangi bir problemin çözümü ile uğraşıyorsak ve kişiliğimiz dikkatimizi özel bir yaklaşıma doğru yöneltiyorsa, bu durumda bizi böyle bir yaklaşıma doğru götüren bir itki aramaktan başka bir şeye ihtiyaç duymayız. Rüya, bir heyecanı şiddetlendirmeye ya da belli bir problem-durumun çözülebilmesi için gerekli olan enerjiyi yaratmaya son derece elverişlidir. Rüyayı gören kişinin aradaki bağlantıyı anlamamış olması hiçbir şeyi değiştirmez; gereken materyali ve herhangi bir itici gücü bulması yeter. Rüya, rüya gören kişinin düşünce süreçlerinin ne şekilde gerçekleştiğini açıkça ortaya koyacaktır, çünkü rüya gören kişinin davranış kalıbını dile getirecektir. Rüya, bir yerlerde bir ateş yandığını gösteren bir dumana benzer. Usta bir oduncu dumanı dikkatle izleyebilir ve ne çeşit bir odunun yanmakta olduğunu söyleyebilir. Psikiyatr da, aynı şekilde, bir insanın rüyalarını yorumlayarak o insanın tabiatı ile ilgili sonuçlar çıkarabilir.

Kısaca, rüya, bir insanın hayat problemlerinden birine çözüm yolu aradığını göstermekle kalmaz; aynı zamanda, bu problemleri ne şekilde ele aldığını da gösterir. Özellikle rüya gören kişinin dünya ve gerçekle olan ilişkilerini etkileyen şu iki etken; sosyal duygu ve güçlü olmak için *gösterilen çaba,* rüyada açıkça ortaya çıkacaktır.

6. Yetenek

Bir insanı değerlendirmemizi mümkün kılan ruhsal olaylar arasında, o insanın düşünce güçleri ile ilgili bir olayı göz önüne almadık. Bir insanın kendisi hakkında düşündüğü ve söylediği şeylere pek

az bir değer verdik. Her birimizin şu ya da bu şekilde yanılabileceğimizi ve her birimizin bencil, ahlaki ya da başka birtakım karmaşık mekanizmalarla, kendi ruhsal görünüşümüzü başka insanlara düzelterek sunmak ihtiyacını duyabileceğimizi düşünüyoruz. Bununla birlikte, elimizden gelen tek şey –her ne kadar sınırlı bir derecede mümkün olsa da– belli birtakım düşünce süreçlerinden ve bunların sözle anlatım biçimlerinden belirli sonuçlar çıkarmaktır. Bir insan hakkında doğru bir yargı vermek istiyorsak, düşünce ve konuşmayı inceleme alanımızın dışında bırakmamamız gerekir.

"Yetenek" dediğimiz şey, yani yargılar verebilme konusundaki özel güç ya da yeti dediğimiz şey, birçok gözlemlere, incelemelere ve testlere konu olmuştur. Bu testler arasında, çocuklar ve yetişkinler için kullanılan zekâ testleri herkesçe bilinmektedir. Bunlara aynı zamanda yetenek testleri de denilmektedir. Bugüne gelinceye kadar bu testler başarılı olmamıştır. Öğrencilere bu gibi testlerin uygulanmış olduğu her yerde elde edilen sonuçlar, genellikle öğretmenin teste başvurmaksızın keşfedebileceği cinsten şeyler olmuştur. Başlangıçta deneysel psikologlar bu testlerden bir hayli gurur duymuştur; ancak, bu gibi testlerin hemen hiçbir işe yaramadığı da açıkça ortaya çıkmıştır. Zekâ testlerine yapılan başka bir itiraz da, çocukların düşünme ve yargıda bulunma süreç ve yeteneklerinin düzenli bir şekilde gelişmediği, testlerde kötü sonuçlar almış birçok çocuğun birkaç yıl sonra birdenbire olağanüstü bir gelişme ve yeteneklilik gösterdiği gerçeği ile ilgilidir. Dikkate alınacak başka bir nokta da, büyük şehirlerden ve belirli sosyal çevrelerden gelen çocukların yaşama deneyleri daha zengin olduğu için testlere daha iyi hazırlanmış olmaları ile ilgilidir. Görünüşte daha zeki olmaları insanı yanıltabilir ve böyle bir hazırlık döneminden geçmemiş olan başka çocukları bir dereceye kadar gölgede bırakabilir. Zengin ailelerin sekiz ile on yaş arasındaki çocuklarının aynı yaştaki yoksul çocuklardan daha kavrayışlı oldukları herkesçe bilinmektedir. Bu, zengin çocukların daha yetenekli olması demek değildir; aradaki fark tümüyle daha önceki hayat şartlarından ileri gelmektedir.

Bugüne gelinceye kadar yetenek testlerinden pek bir şey elde etmemiz mümkün olamamıştır; Berlin ve Hamburg'ta uygulanmış olan testlerde en yetenekli imiş gibi görünen çocukların büyük bir yüzde-

sinin, eğitimlerinin daha sonraki dönemlerinde başarı gösteremedikleri çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu acı sonuçlar gözlerimizin önünde durmaktadır. Bu olay, zekâ testinden elde edilen sonuçlara bakarak bir çocuğun gelecekte sağlıklı bir şekilde gelişip gelişemeyeceğini kesin olarak söyleyemeyeceğimizi göstermektedir. Bireysel Psikoloji alanındaki deneyler ise, tersine, daha iyi sonuçlar vermektedir; çünkü belli bir gelişme derecesini belirleme amacını güdecek yerde, bu gelişmenin temelinde bulunan olumlu etkenlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadırlar. Aynı gözlemler, gerektiği zaman, çocuğun durumunu düzeltebilecek araçları da onun eline vermektedir. Bireysel Psikolojinin dayandığı ilke, çocuğun düşünce ve yargı güçlerini hiçbir zaman ruhsal yapısından ayırmamak, tersine, onları ancak başka ruhsal olaylarla bağlantılı hale getirecek şekilde görmektir.

VII
Cinsiyet

1. Cinsiyet Ayrımı ve İşbölümü

Daha önce belirtmiş olduğumuz noktalar, bütün ruhsal olaylara iki büyük eğilimin egemen olduğunu göstermiştir. Bu iki eğilim, *sosyal duygu ve güçlü olmak, başkalarına söz geçirmek için gösterilen çaba,* her çeşit insan faaliyetini etkilemekte, insanın güvenliğe ulaşmak ve hayatın üç büyük çağrısına –sevgi, iş ve toplum hayatı– cevap vermek için göstermiş olduğu çabalarla ilgili tavrını belirlemektedir. Ruhsal olaylar hakkında yargı verirken, insan ruhunu anlamak istiyorsak eğer, bu iki etkenin nitel ve nicel yönden ilişkilerini araştırmamız gerekir. Bu iki etkenin birbirleriyle olan ilişkileri, bir insanın topluluk hayatının mantığını kavrama derecesini, dolayısıyla topluluk hayatının gereklerinden ileri gelen işbölümüne ayak uydurabilme derecesini şartlandırmaktadır.

Her insan belli bir zamanda ya da belli bir yerde toplum hayatına katkıda bulunmak zorundadır. Kendi payına düşeni yapmayan, topluluk hayatının değerini inkâr eden bir insan, topluma karşı çıkan bir varlık haline gelir ve insanlığa yakınlık duymak, ilgi göstermek istemez. Bu durumun basit şekillerinde bencillikten, hainlikten, kendini her şeyin merkezi olarak görmekten, başkalarının canını sıkmaktan

söz ederiz. Daha karmaşık şekillerinde ise acayip görünüşlü insanlar, serseriler ve suçlularla karşılaşırız. Bu gibi özelliklerin ve ayırt edici niteliklerin genellikle hor görülmesi, bu niteliklerin ve özelliklerin sosyal hayatın gerekleri ile bağdaşamadıklarının ta baştan fark edilmiş olması ile ilgilidir. Bu bakımdan bir insan değeri, başka insanlara karşı takınmış olduğu tavırla ve topluluk hayatının gerektirdiği işbölümüne yaptığı katkı derecesi ile belirlenmiştir. Bir insanın topluluk hayatını onaylaması, onu başka insanlar için önemli bir kişi ve toplumun bireylerini birbirine bağlayan zincirin bir halkası haline getirir. Bu öyle bir zincirdir ki, şu ya da bu şekilde onu bozmak demek, insan toplumunu bozmak demektir. Bir insanın yetenekleri, o insanın toplumun üretim sistemi içerisindeki yerini belirlemektedir. Bu basit gerçeği gölgelendiren pek çok şey vardır; çünkü güçlü olma çabası ve başkalarına söz geçirmek için duyulan şiddetli istek yüzünden, normal işbölümü düzeni içerisine birtakım sahte değerler sokulmuştur. Başkalarına söz geçirmek için gösterilen bu çaba, üretim sistemini bozmakta, engellemekte ve insani değerler hakkında yargılar verebilmek için bize yanlış bir dayanak noktası olmaktadır.

İnsanlar toplum içerisinde bulunmaları gereken yerlere uymayı, adapte olmayı reddetmekle bu işbölümünü bozarlar. Üstelik, kendi bencil menfaatleri için topluluk hayatını ve topluluğu ilgilendiren işleri engelleyen insanların hatalı hırsları ve güçlü olma istekleri de bazı güçlükler çıkarır ortaya. Aynı şekilde, toplumumuz içerisindeki sınıf farklarından da bazı karışıklıklar doğmaktadır. Kişisel güç ve ekonomik menfaat, bütün iyi mevkileri belirli sınıflardan olan kimselere, yani daha güçlü olanlara ayırmakla, başka sınıflardan olanları ise bunlardan uzak tutmakla, iş alanındaki bölünmeyi etkilemektedir. Toplumun yapısı içerisindeki bu çeşitli etkenlerin göz önünde bulundurulması, işbölümünün niçin hiçbir zaman gerektiği şekilde işlemediğini anlamamızı mümkün kılmaktadır. Hiç durmadan işbölümünü bozan kuvvetler, bazı insanlar için imtiyazlar, bazıları içinse kölelikler yaratırlar.

İnsan türünün iki cinse ayrılmış olması başka türlü bir işbölümüne yol açmaktadır. Kadın, fizik yapısı dolayısıyla bazı faaliyetlerin dışında bırakılmış, öbür yandan, erkek de başka birtakım işlerde daha yararlı olduğu için bazı işlerden uzak tutulmuştur. Bu işbölümü

her türlü önyargıdan sıyrılmış bir ölçüye göre sağlamlaştırılmalı ve kadın haklarını savunan bütün hareketler, çatışmaların şiddeti içerisinde belirli bir ölçüyü aşmadıkça, bu görüş noktasının akla uygun olduğunu kabul etmelidirler. İşbölümü, kadını kadınlığından yoksun bırakmaz ya da erkekle kadın arasındaki tabii ilişkileri bozmaz. Kadın da, erkek de kendilerine en uygun gelecek iş imkânlarına ulaşmış olur. İnsani gelişmenin akışı içerisinde bu işbölümü o şekilde belirlenmiştir ki, kadın (aksi takdirde erkeği de uğraştıracak) dünya işlerinin belli bir bölümünü kendi üzerine almıştır; buna karşılık erkek de, kendi güçlerini daha etkili bir biçimde kullanabilecek hale gelmiştir. Çalışma güçleri kötüye kullanılmadıkça, beden ve ruh güçleri kötü bir gayeye doğru sapmadıkça, böyle bir işbölümünün anlamsız olduğu söylenemez.

2. Bugünün Kültürü İçerisinde Erkeğin Egemen Durumu

Kültürel gelişmenin, özellikle kendilerine bazı imtiyazlar sağlamak isteyen belirli sosyal sınıfların ve bireylerin çabaları ile kişisel bir güç kazanmaya doğru yönelmiş olması, bu işbölümünün bütün uygarlığımızı belirleyen özel kalıplar içerisinde şekillenmesine yol açmıştır. Bunun sonucu olarak, bugünün kültürü içerisinde erkeğin önemi geniş ölçüde artmıştır. Öyle bir işbölümü düzeni yaratılmıştır ki, imtiyazlı bir grup olan erkekler bazı elverişli durumları ele geçirmişler, bu da işbölümü düzeni içerisinde kadınlardan üstün durumda bulunmaları ve onlara söz geçirmeleri sayesinde gerçekleşmiştir. Böylece, egemen durumda bulunan erkek, elverişli mevkileri ve yerleri ele geçirmiş, hayatın daha hoş, daha zevkli yanlarını hep erkeklere ayıracak şekilde kadınların faaliyetine yön vermiş, bunun sonucu olarak da erkeğin işine gelmeyen faaliyetler kadınlara bırakılmıştır.

Durum böyle olunca, erkekler kadınlara egemen olmak için sürekli bir çaba göstermekte, kadınlar ise erkeğin bu egemenliğinden haklı olarak hoşnutsuzluk duymaktadırlar. Erkekle kadın arasında o derece sıkı bir bağ vardır ki, bu sürekli gerginliğin bazı ruhsal uyumsuzluklar yaratacağını ve her iki cinste de ister istemez son derece acı veren maddi sıkıntılara, rahatsızlıklara yol açacağını anlamak güç değildir.

Bütün kurumlarımızı, bütün geleneksel tavırlarımızı, yasalarımızı, ahlak kurallarımızı ve âdetlerimizi, erkeğin egemenliğini tantanalı bir biçimde sürdürebilmek için imtiyazlı erkeklerin ortaya koyduğu ve sürdürdüğü apaçıktır. Bu sosyal kurumlar çocuk bakım yuvalarına kadar sokulurlar ve çocuğun ruhu üzerinde büyük bir etkide bulunurlar. Her ne kadar çocuk bu gibi ilişkileri pek anlayamazsa da, heyecan hayatının bütün bunlardan geniş ölçüde etkilendiğini kabul etmek zorundayız. Sözgelişi, küçük bir erkek çocuğun kız elbisesi giymeye karşı korkunç bir öfke nöbeti ile tepkide bulunduğunu gördüğümüz zaman, bu gibi tavırları çok iyi gözlemek fırsatını buluruz. Bir erkek çocuğun güçlü olmak için duyduğu şiddetli istek belirli bir dereceye ulaştığı zaman, hiç şüphesiz onun erkek olarak dünyaya gelmiş olmanın imtiyazlı durumunu tercih ettiğini görürsünüz; çünkü bu imtiyazların kendisine her yerde üstünlük sağladığını kavramaktadır. İçerisinde yaşadığımız çağda, ailelerimizin eğitim sisteminin, güçlü olma çabasına aşırı bir değer verecek şekilde belirlenmiş olduğunu daha önce söylemiştik. Erkeğin imtiyazlı durumunu destekleme ve aşırı bir şekilde değerlendirme eğilimi bunun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır, çünkü ailenin gücünün sembolü genellikle babadır. Babanın esrarlı gidişgelişleri, çocuğun ilgisini annenin sürekli varlığından çok daha fazla çekmektedir. Çocuk, babasının oynadığı üstün rolü hemen fark etmekte ve herkese nasıl örnek olduğunu, her şeyi nasıl yoluna koyduğunu, her yerde nasıl başta geldiğini görmektedir. Herkesin ona nasıl itaat ettiğini ve annesinin nasıl ona akıl danıştığını da görmektedir. Babası her bakımdan güçlü ve kuvvetli olarak görünmektedir. Öyle çocuklar vardır ki, her şeyde babalarını ölçü olarak kabul ettikleri için babalarının söylediği her şeyin kutsal olması gerektiğine inanırlar; kendi görüşlerinin doğruluğuna kanıt olarak yalnızca babalarının bir kere böyle söylemiş olduğunu gösterirler. Babanın etkisinin bu derece belirli olmadığı hallerde bile çocuklar yine de babanın üstün durumda olduğunu düşüneceklerdir, çünkü ailenin bütün yükü onun üzerinde imiş gibi görünmektedir; oysa gerçekte babanın aile içerisinde daha güçlü bir durumda bulunmasını sağlayan şey yalnızca işbölümü ile ilgilidir.

Erkeğin üstünlüğünün köklerini araştırdığımız zaman, bunun tabii bir olayın sonucu olarak ortaya çıkmadığını gözden kaçırmamalıyız.

Erkeklere böyle bir üstün durumun sağlanabilmesi için hukuki yönden gerekli olan yasaların çıkarılması bunu göstermektedir. Bu, aynı zamanda, erkeğin üstün durumunun yasa ile yürürlüğe girmesinden önce, erkeklerin imtiyazlarının bu derece belirgin olmadığı bazı dönemlerin de geçmiş olması gerektiğini akla getirmektedir. Tarih, bu gibi dönemlere anaerkil (matriarkal) ailelerin egemen olduğu çağlarda rastlandığını göstermektedir. Böyle bir çağda, hayatta –özellikle çocuklarla ilgili konularda– önemli bir rol almış olan annedir, kadındır. Bu çağda klandaki her erkek, annesinin onurlu mevkiine saygı göstermek yükümlülüğünü taşımıştır. Bazı âdetler ve göreneklerde hâlâ bu eski alışkanlıkların izleri vardır: bütün yabancı adamları çocuğa "dayı", "dayızade" (ya da teyzezade") olarak tanıştırma âdetinde olduğu gibi. Anaerkil sistemden erkeğin egemen olduğu bir sisteme geçmeden önce korkunç bir mücadelenin yapılmış olması gerekir. İmtiyazlarının ve özel haklarının tabiat tarafından verilmiş olduğuna inanmaktan hoşlanan erkekler, kendi cinslerinin bu imtiyazlara başlangıçtan beri sahip olmadığını, bu imtiyazları elde edebilmek için mücadele etmek zorunda kaldıklarını duyunca şaşıracaklardır.* Erkeğin zaferi kadına baş eğdirmekle birlikte gitmiş ve özellikle bu, uzun baş eğdirme sürecinin izlerini taşıyan yasal gelişmeler sonucunda ortaya çıkmıştır.

Erkeğin üstünlüğü tabii bir olay değildir. Bu üstünlüğün, gerçekte, ilkel toplumlar arasındaki sürekli savaşların sonucu olarak ortaya çıktığını gösterecek kanıtlar var elimizde; bu savaşlar boyunca erkek, savaşçı olarak daha üstün bir rol almış, sonunda bu yeni üstünlüğünü kendisi ve kendi gayeleri için önderliği elinde tutmak amacı ile kullanmıştır. Bu gelişme, mülkiyet ve miras haklarındaki bir gelişme ile birlikte gitmiş, bu son gelişme ise, genellikle erkeğin mülk sahibi olması ve mülkün mirasına konması dolayısıyla, erkek cinsinin üstünlüğüne temel olmuştur.

Büyümekte olan bir çocuğun bu konu üzerinde yazılmış kitapları okumasına gerek yoktur. Bu arkeolojik verileri bilmese de, erkeğin ailenin imtiyazlı bir üyesi olduğu gerçeğini hissetmektedir. Eski günlerden kalma bu imtiyazları, daha fazla bir eşitliğe yer verecek şekilde

---

* Bu gelişme, August Bebel'in *Woman and Socialism* adlı eseri ile Mathias ve Mathilde Vaerting'in *The Dominant Sex* adlı eserinde çok iyi bir şekilde dile getirilmiştir.

dikkate almamak eğilimini gösteren oldukça anlayışlı anne ve babaların bulunduğu ailelerde bile aynı şeyi görüyoruz. Ev işleri görevini yüklenmiş olan bir annenin, baba kadar değerli olduğunu bir çocuğa anlatmak çok güçtür.

İlk çocukluk günlerinden bu yana erkeğin sürüp giden bu imtiyazlı durumunu gören bir erkek çocuğu düşünün. Doğduğu günden beri bir kız çocuktan daha iyi karşılanmış, kendisine daha iyi davranılmıştır. Ana babaların genellikle erkek çocukları olmasını istemeleri çok iyi bilinen bir gerçektir ve sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bir erkek çocuk, hayatın her döneminde babası ile olan benzerliği dolayısıyla bazı imtiyazları olduğunu ve sosyal yönden kendine daha çok değer verildiğini hissetmektedir. Ona söylenen gelişigüzel şeyler ya da çeşitli vesilelerle çocuğun aklında kalan sözler, dikkatini, sürekli olarak, erkeğin rolünün daha önemli olduğu gerçeğine doğru çekmektedir.

Çocuk, erkeğin üstün durumunu, aynı zamanda, ev işlerinde hizmetçi olarak kadınların kullanılması âdeti ile de fark etmektedir. Son olarak çevresinde bulunan kadınların kendilerini erkeklerle eşit olarak görmemeleri de çocuğun bu duygularını kuvvetlendirmektedir. Evlilikten önce her kadının evleneceği erkeğe sorması gereken en önemli soru şudur: "Özellikle aile hayatında erkeğin üstün durumu konusunda ne düşünüyorsunuz?" Oysa bu soru genellikle hiç sorulmamaktadır. Bazı kadınlarda, erkeklerle eşit duruma gelmek için gösterilen çabayı görüyoruz; bazı kadınlarda ise şu ya da bu derecede bir vazgeçme, kadere boyun eğme davranışı ile karşılaşıyoruz. Buna karşılık, babanın, çocukluğundan bu yana, erkeğin rolünün daha önemli olduğu kanısını edinecek şekilde yetişmiş olduğunu görüyoruz. O bu kanıyı, açıkça söylenmemekle birlikte, kendisine verilmiş bir görev olarak yorumlamakta, hayatın ve toplumun gereklerini yalnızca erkeğin imtiyazlarına uygun gelecek şekilde karşılamaya çalışmaktadır.

Bu gibi ilişkilerin yarattığı her durum çocuğun dikkatini çekmektedir. Bunun sonucu olarak çocuk, kadının özel niteliği ile ilgili birtakım düşünceler edinmekte ve bu düşüncelerde kadın çoğu zaman acınacak bir durumda görünmektedir. Bu şekilde bir erkek çocuğun gelişmesi "erkekçe" bir nitelik kazanmaktadır. Güçlü olma çabasının gayesi yalnızca erkekçe nitelikler ve tavırlar kazanmaktır. Bu gibi tavırlardan tipik bir "erkekçe" erdem doğmaktadır. Bu niteliğin nere-

den ileri geldiğini açık ve seçik bir şekilde görebiliyoruz. Bazı karakter özellikleri erkekçe, bazıları ise kadınca olarak nitelenmektedir; şu var ki, bu gibi değerlendirmeleri haklı gösterecek bir temel yoktur. Erkek ve kız çocukların ruhsal durumlarını birbiriyle karşılaştırıp da böyle bir ayrımı destekleyecek birtakım kanıtların var olduğunu gördüğümüz zaman, gerçekte tabii bir olayla karşılaşmış değiliz; çok özel bir kanala doğru yöneltilmiş olan insanların kendilerini bu şekilde geliştirmiş olduklarını ve bu insanların yaşama biçimleri ile davranış kalıplarının özel bir güçlülük anlayışı ile belirlenmiş olduğunu görmekteyiz. Bu tip bir güçlülük anlayışı, zorlu bir kuvvetle, bireylerin hangi yönde gelişeceklerini belirlemektedir. "Erkekçe" ve "kadınca" karakter özelliklerinin farklılaşmasını haklı gösterebilecek bir neden yoktur. Bu özelliklerin her ikisinin de güçlü olmak amacı ile gösterilen çabayı gerçekleştirmek için kullanılabileceğini göreceğiz. Başka bir deyimle, itaat ve boyun eğme gibi "kadınca" özelliklerle de güçlü olmak mümkündür. Bir çocuğun itaat etmesinin sağladığı yararlar, ona bazen itaatsiz bir çocuktan daha çok dikkati çekmek fırsatını verebilir. Oysa, güçlü olmak için gösterilen çaba her iki durumda da karşımıza çıkmaktadır. Güçlü olma çabasının çok karmaşık şekillerde ortaya çıkması çoğu zaman ruhsal hayatı kavramamızı güçleştirmektedir.

Bir erkek çocuk büyüdükçe "erkekliği" önemli bir görev halini alır. Güçlü ve üstün olmak için duyduğu istek, su götürmez bir şekilde, erkek olma görevine doğru yönelir ve onunla birleşir. Güçlü olmak isteyen birçok çocuk için yalnızca erkek olduklarını fark etmek yeterli değildir; bu gibi çocuklar aynı zamanda erkek olduklarını kanıtlamak, dolayısıyla bazı imtiyazlar edinmek ihtiyacını duyarlar. Bunu bir yandan başkalarını geçmek için gösterdikleri çaba ile, dolayısıyla kendi erkekçe özelliklerini denemekle; öbür yandan çevresindeki kadınlara her vesile ile söz geçirmekle gerçekleştirirler. Görmüş oldukları karşı koyma derecesine göre, bu çocuklar gayelerine ulaşabilmek için ya dikbaşlılık etme ve başkaldırma yoluna giderler, ya da kurnazlık ve hileye başvururlar.

Her insan imtiyazlı durumda bulunan erkeğin ölçü birimlerine göre ölçüldüğü için, bir çocuğun gözleri önünde her zaman böyle bir ölçü biriminin bulunmasına şaşmamak gerekir. Önünde sonunda çocuk da kendini bir ölçü birimine göre ölçüp biçmekte ve faaliyetlerinin ye-

terince "erkekçe" olup olmadığını, "tam bir erkek" olup olmadığını kendi kendine sormakta, kendini bu açıdan gözden geçirmektedir. Bugün için neleri "erkekçe" özellikler olarak kabul ettiğimiz herkesçe bilinmektedir. "Erkekçe" dediğimiz nitelikler, her şeyden önce, salt bencil davranışlar, kendimize duyduğumuz sevgiyi tatmin eden şeyler, başkalarına söz geçirme, başkalarından üstün olma duygusu veren şeyler; cesaret, kuvvet, görev; çeşitli zaferler, başarılar kazanma, özellikle kadınlara söz geçirme; mevki, onur, unvan peşinde koşma gibi apaçık bir şekilde "etkin" olan ayırt edici niteliklerle desteklenen birtakım özellikler ve "kadınca" eğilimlere karşı kendini kuvvetlendirme isteği vb. şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Başkalarından üstün olmak için sürekli bir savaş vardır, çünkü üstün olmak "erkekçe" bir erdem olarak görünmektedir.

Bu şekilde her erkek çocuk yetişkin erkeklerde, özellikle babasında gördüğü bazı ayırt edici nitelikler kazanmaktadır. Suni bir şekilde beslenen bu büyüklük hayalinin çeşitli şekillerini toplumumuzun çeşitli görünüşlerinde bulmak mümkündür. Bir erkek çocuk, çok küçük yaştan başlayarak, kendisine birtakım güçler ve imtiyazlar sağlamaya çalışmaktadır. "Erkeklik" denilen şey budur. Kötü hal ve şartlarda bu özelliğin kabalığa ve sertliğe dönüştüğü herkesçe bilinmektedir.

Erkek olmanın sağladığı yararlar, bu şartlar altında insana çok çekici gelmektedir. Bu bakımdan, ya gerçekleştirilmesi imkânsız bir istek olarak ya da davranışlarını değerlendirmek imkânını verecek bir ölçü olarak "erkekçe" bir ideal peşinde koşan birçok kızla karşılaştığımız zaman şaşmamalıyız; bu ideal, bir hareket ve görünüş kalıbı halinde ortaya çıkmaktadır. Öyle görünüyor ki, kültürümüzde, her kadın erkek olarak dünyaya gelmiş olmayı istemektedir. Bu grup içerisinde, özellikle, farklı bir beden yapısından ötürü daha çok erkeklere uygun gelen faaliyetlerde ve oyunlarda kendini göstermek için aşırı bir istek duyan genç kızlarla karşılaşıyoruz. Bu gibi kızlar her ağaca tırmanırlar, kız çocuklardan çok erkek çocuklarla oynarlar ve her türlü "kadınca" faaliyetten sanki utanılacak bir şeymiş gibi kaçarlar. Yalnızca erkekçe faaliyetlerden zevk duyarlar. Üstün olmak için gösterilen çabanın, hayatın gerektirdiği faaliyetlerden çok, nesnelerin sembolleriyle ilgili olduğunu anladığımız zaman, bütün bu olayları erkekçe davranışların ve özelliklerin tercih edilmiş olması ile açıklayabiliriz.

3. Kadınların Erkeklerden Daha Aşağı Olduğu İddiası

Erkek, kendi üstünlüğünü yalnızca tabii bir durumun haklı bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir olay gibi göstermekle kalmamış, aynı zamanda bu üstünlüğün kadınların aşağı bir düzeyde bulunmasından ileri geldiğini de iddia etmiştir. Kadınların aşağı olduğu görüşü o kadar yaygındır ki, bütün ırklarda rastlanan ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu önyargı, erkeklerin duyduğu belli bir huzursuzlukla ilgilidir; bu huzursuzluğun kökleri ise kadınları gerçek bir endişe kaynağı haline getiren anaerkil sisteme karşı savaş açıldığı zamanlara kadar iner. Tarih ve edebiyatta bunun sürekli belirtilerini görüyoruz. Bir Latin yazarı şöyle yazıyor: "*Mulier est hominis confusio*" (Kadın, erkeğin bozulmuş halidir). İlahiyatçılar arasındaki tartışmalarda, bir kadının ruhu olup olmadığının sık sık tartışma konusu edildiği ve kadınların gerçekten insan olup olmadıkları konusunda bilgince tezler yazıldığı görülmüştür. Büyücü kadınlara yapılan eziyetlerin ve büyücü kadınların yakılması âdetinin yüzyıllar boyunca sürüp gitmesi, çok şükür ki bugün artık unutulmuş olan o eski çağın bu sorunla ilgili hatalarının, korkunç güvensizliğinin ve şaşkınlığının acı bir kanıtıdır.

Kutsal Kitap'ın ilk günah anlayışında ya da Homeros'un *İlyada*'sında rastlandığı gibi, kadınlar çoğu zaman her türlü kötülüğün kaynağı olarak görülmüştür. Güzel Helena'nın hikâyesi, bir kadının bütün milletleri nasıl felakete sürükleyebildiğini göstermektedir. Bütün çağlarda efsaneler ve peri masalları, kadının ahlak yönünden zayıflığı, sahteliği, ihaneti ve vefasızlığı ile ilgili örnekler vermektedirler. "Kadınca kuşbeyinlilik" hukuki durumlarda bir kanıt olarak bile kullanılagelmiştir. Bu önyargılarla birlikte, kadınların becerilerini, çalışma güçlerini ve yeteneklerini küçük görme gibi bir eğilim de göze çarpmaktadır. Bütün edebiyatlarda ve milletlerde mecazlar, kısa hikâyeler, özlü sözler, fıkralar kadınları küçültücü eleştirilerle doludur. Kadınlar fesatlıkla, dar kafalılıkla, budalalıkla ve bu gibi kusurlarla suçlanmışlardır.

Kadınların aşağı durumda olduğuna dair kanıtlar bulmak için bazen olağanüstü keskin zekâlıların ortaya çıktığını görüyoruz. Strindberg, Moebius, Schopenhauer ve Weininger gibi bu tezi tutan erkeklerin sayısı, çok sayıda kadının kaderlerine razı olmaktan başka bir

şey yapmamaları yüzünden daha da artmıştır. Bunlar kadınların bağımlı rolünün savunucusu olmuşlardır. Kadınların yaptığı işlere, erkeklerinkine eşdeğer işler söz konusu olduğu zaman bile daha az ücret ödenmesi, kadınların ve kadınlar tarafından yapılan işlerin aşağı görülmesinin başka bir belirtisidir.

Zekâ ve yetenek testlerinin sonuçları birbiriyle karşılaştırıldığı zaman, özel konularda, sözgelişi matematikte erkek çocukların daha yetenekli oldukları; kızların ise başka konularda, sözgelişi dil öğreniminde daha başarılı oldukları görülmüştür. Erkek çocukların, gerçekten de, ileride üzerlerine alacakları erkekçe işlere hazırlık niteliğinde olan çalışmalarda kızlardan daha yetenekli oldukları görülmektedir; ama bu yeteneklilik yalnızca görünüştedir. Kızların durumunu daha yakından gözleyecek olursak, kadınların daha yeteneksiz oldukları hikâyesinin bir efsaneden başka bir şey olmadığı açıkça görülecektir.

Bir kız çocuk her gün kızların erkeklerden daha yeteneksiz olduklarını ve yalnızca önemsiz işler yapabileceklerini işitip duracak olursa, bu kız çocuğun, kadınların daha acı bir kaderi olduğuna ve bu kaderi değiştirmenin mümkün olmadığına kesin olarak inanmasına ve çocukluğunda yeterince eğitim görmediği için de er geç kendi yeteneksizliğine gerçekten inanır hale gelmesine şaşmamak gerekir. Bu şekilde cesaretini yitiren bir kız çocuk, bir kızın "erkeklere ait" işlere girebilmesi imkânlarının büsbütün ortadan kalkmamış olduğu durumlarda, bu gibi işlere, o iş için gereken ilgiyi duyamayacağı gibi bir önyargı ile de yaklaşmaktadır. Önceleri böyle bir ilgi duymuş olsa bile, çok geçmeden ilgisini yitirmekte, böylece o iş için gerekli olan hazırlıklardan yoksun kalmaktadır.

Bu şartlar altında, kadınların yeteneksizliğini öne süren iddialar geçerli imiş gibi görünmektedir. Bunun iki nedeni vardır. İlk olarak, bir insanın değerinin genellikle yalnız iş açısından ya da tek yönlü ve bencil düşüncelerle açıklamak istemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan, işlenen suç veya hata daha da artmaktadır. Bu gibi önyargılarla, başarı ve yeteneğin ruhsal gelişme ile ne derece iç içe girmiş olduğunu kavramamız mümkün değildir. Bu bizi, kadınların daha yeteneksiz olduğu şeklindeki safsatanın ortaya çıkmasına yol açan ikinci ana etkene götürmektedir. Nedense, bir kızın dünyaya her zaman için kulağında çınlayan bir önyargı ile geldiği, bu önyargının onu kendi

değerine inanmaktan alıkoyduğu, kendine güvenini kırdığı, değerli şeyler yapabilmek umudunu kökünden yıktığı çoğu zaman gözden kaçmaktadır. Bu önyargı, hiç durmadan desteklenmekte ve bir kız çocuk, kadınlara ne derece aşağı roller verildiğine tekrar tekrar şahit olmaktadır. Bu bakımdan kızların, cesaretlerini nasıl yitirdiklerini, kendilerine düşen yükümlülükleri niçin yerine getiremediklerini ve kendi hayati problemlerinin çözümünü niçin bulamadıklarını anlamak güç değildir. Bu durumda gerçekten de yararsız ve yeteneksiz bir hale gelmektedirler. Şu var ki, eğer bir insanın kendisine duyduğu saygıyı toplumla ilişkilerini bozacak derecede zedeleyecek olursak, herhangi bir şey ortaya koyabilme umudundan büsbütün vazgeçmesine yol açarsak, cesaretini yitirmesine neden olursak ve sonra da gerçekten hiçbir şey yapamayacak halde olduğunu görürsek, bu durumda haklı olduğumuzu iddia etmeye kalkmamalıyız; çünkü onun bu acıklı durumundan bizim sorumlu olduğumuzu kabul etmek zorundayız.

Bizim uygarlığımızda bir kız kolayca cesaretini ve kendine güvenini yitirmektedir; bununla birlikte, bazı zekâ testleri, 14-18 yaşları arasındaki bir grup genç kızın, oğlanlar da dahil olmak üzere, bütün gruplardan daha yetenekli olduğu gibi ilgi çekici bir sonuç vermiştir. Daha derin araştırmalar, bu kızların hepsinin, ya annenin tek başına evin gelirini sağladığı ya da hiç değilse ailenin geçimine geniş ölçüde yardımcı olduğu ailelerden geldiklerini göstermiştir. Bunun anlamı şudur: Bu kızlar, kadının daha yeteneksiz olduğu gibi bir önyargının ya hiç bulunmadığı ya da çok hafif bir derecede bulunduğu bir ortam içerisinde yetişmişlerdir. Annelerinin çalışmasının değerini kendi gözleri ile görebilmişler, bunun sonucu olarak da daha hür, daha bağımsız bir şekilde ve kadınların daha güçsüz olduğu inancından ileri gelen engellemelerden hiçbir şekilde etkilenmeyerek gelişebilmişlerdir.

Bu önyargıya karşı olan başka bir kanıt da çeşitli alanlarda, özellikle edebiyatta, sanatta, el sanatlarında, tıpta başarı kazanmış olan çok sayıda kadının, bu gibi alanlarda çalışan erkeklerin başarıları ile boy ölçüşebilecek değerli eserler vermiş olabilmeleridir. Üstelik, herhangi bir başarı göstermemekle kalmayıp aynı zamanda son derece yeteneksiz olan o kadar çok erkek vardır ki, erkeklerin aşağı cins olduğu konusunda birtakım kanıtlar (şüphesiz yanıltıcı kanıtlar) bulmak da kolayca mümkündür.

Kadınların aşağı bir cins olduğu önyargısı ile ilgili olarak ortaya konan acı sonuçlardan biri, kavramları bir şemaya göre ayrı ayrı gözlere yerleştirecek şekilde yapılmış olan ayrım ve sınıflamadır. Böyle bir sınıflandırmada, "erkeklere ait" özellikler değerli, güçlü, başarılı, yetenekli gibi nitelikleri dile getirmekte; "kadınlara ait" özellikler ise itaat etme, köle gibi hizmet etme, bağımlı olma gibi niteliklerle eşanlama gelmektedir. Böyle bir kanı, insan düşüncesine o derece kök salmıştır ki, uygarlığımız içerisinde değerli görünen her şey "erkekçe", daha az değerli ya da gerçekten küçültücü olan her şey ise "kadınca" imiş gibi görünmektedir. Kendilerine "kadın gibi" oldukları söylenen erkeklerin bunu en büyük hakaret olarak kabul ettiklerini hepimiz biliriz; oysa bir kıza "Erkek gibisin" dediğimiz zamanlar hiçbir hakaret söz konusu olmayabilir. Söyleyiş biçimi, kadınlarla ilgili olan, kadınca özellikleri hatırlatan her şeyin küçük görüldüğünü dile getirmektedir.

Kadınların aşağı oldukları ile ilgili bu yanlış iddiayı doğrularmış gibi gözüken karakter özellikleri daha yakından dikkatle incelendiği zaman, engellenmiş bir ruhsal gelişmenin belirtisi olarak görünmektedirler. Her çocuğu "yetenekli" bir insan haline getirebileceğimizi iddia etmiyoruz; ama her çocuğu her zaman için "yeteneksiz" insanlar kategorisine sokacak şekilde yetiştirmemiz mümkündür. Biz çok şükür ki, hiçbir zaman böyle bir şey yapmadık. Ne var ki, başkaları bu konuda hayli başarılı olmuşlardır! Çağımızda böyle bir kaderin erkeklerden çok, kızları etkilemiş olmasını anlamak güç değildir. Bu "yeteneksiz" çocukların, sanki bir mucize olmuşçasına, birdenbire büyük bir yeteneklilik gösterdiklerine sık sık rastlamışızdır.

4. Kadınlık Rolünden Kaçma

Erkek olmanın sağladığı elverişli durumların apaçık oluşu, kadınların ruhsal gelişmesinde ciddi bozukluklar yaratmakta, bunun sonucu olarak da kadınlık rolü evrensel diyebileceğimiz bir tatminsizlik duygusuna yol açmaktadır. Kadının ruhsal gelişmesi, dünya içerisindeki yerleri dolayısıyla şiddetli bir aşağılık duygusu duyan kimselerin ruhsal gelişmesinin izlemiş olduğu aynı yollardan geçmektedir ve aynı kurallara bağlıdır. Kadınların aşağı olduklarını iddia eden önyargı, durumun karmaşıklığını daha da artırmaktadır. Eğer birçok kız, şu

ya da bu şekilde bir telafi imkânı bulabiliyorsa, bunu karakter gelişmesine, zekâsına ve bazen de imtiyazlı bir durumda bulunmasına borçludur. Bu durum, bir hatanın nasıl başka hatalara yol açabileceğini göstermektedir. Bu gibi imtiyazlar, kadınlara sanki büyük bir saygı gösteriliyormuş gibi bir izlenim yaratan bazı elverişli durumları andıran şeylerdir: özel haklar ve bağışıklıklar, birtakım yükümlülüklerin dışında tutulma, lüks imkânları vb. gibi. Bu noktada bir parça idealizm olduğu söylenebilir, ama bu idealizm önünde sonunda hep erkeklerin yararına olan ve erkekler tarafından konulmuş bir ideali dile getirmektedir. George Sand, "Kadınların erdemi, erkeklerin güzel bir buluşudur" demekle bunu çok etkili bir biçimde belirtmiştir.

Kadınlık rolüne karşı açılan savaşta genellikle iki tip kadının bulunduğunu görüyoruz. Bunlardan birine daha önce dikkati çekmiştik: Etkin (aktif) bir yönde, erkeklere benzemeye çalışacak şekilde gelişen genç kız. Böyle bir genç kız, görülmemiş derecede enerjik ve hırslıdır ve her zaman hayatta başarı kazanmak için mücadele eder. Erkek kardeşlerini ve erkek arkadaşlarını geçmeye çalışır, daha çok erkeklerin tekelinde bulunan faaliyetleri tercih eder, sporla ve buna benzer şeylerle ilgilenir. Çoğu zaman aşk ve evlilik ilişkilerinden kaçar. Böyle bir ilişki kurduğu zaman da kocasından üstün olmaya çalışarak evliliğin ahengini bozar. Her türlü ev işlerine karşı büyük bir isteksizlik duyabilir. Ev işleriyle ilgili her türlü yeteneğe sahip olduğunu açıkça ya da dolaylı bir şekilde kabul etmemesi bu isteksizliğin belirtisidir ve devamlı bir şekilde ev işlerine yetenekli olmadığını kanıtlamaya çalışması da bunu gösterir.

Bu tip bir kadın, erkeklerin tavrından ileri gelen kötülüğü "erkekçe" bir tepki göstererek telafi etmeye çalışmaktadır. Kadınlığa karşı takındığı savunma tavrı bütün varlığının temelidir. Böyle bir insan, halk arasında "erkek gibi kız" (Erkek Fatma), "oğlan gibi kız", "erkek gibi kadın" vb. deyimlerle nitelenmektedir. Ne var ki, böyle bir niteleme yanlış bir anlamadan ileri gelir. Birçok insan, bu gibi kızlarda doğuştan gelen bir etkenin rol oynadığını, belli bir erkeklik hormonu ya da maddesinin bu kızların "erkekçe" bir tavır takınmalarına yol açtığını sanır. Oysa, bütün uygarlık tarihi, kadınlar üzerinde yapılan baskıya ve kadınların bugün katlanmak zorunda kaldıkları engellemelere hiçbir insanın katlanamayacağını göstermektedir; böyle bir durumda ka-

lan her insan isyan edecektir. Bu isyan şimdi "erkekçe" dediğimiz bir yönde ortaya çıkıyorsa, bunun nedeni, yalnızca mümkün olan *iki* cinsel rolün bulunmuş olması ile ilgilidir, insan kendini iki modelden birine doğru, ya ideal bir kadına ya da ideal bir erkeğe doğru yöneltmek zorunda kalmaktadır. Kadınlık rolünden kaçma, bu bakımdan, ancak "erkekçe" bir tavır takınmakla mümkündür. Bu durum gizli bir hormonla ilgili olacak yerde, belirli bir zaman ve mekân içerisinde başka bir çözüm yolunun bulunmamasından ileri gelmektedir.

Bir kızın, ruhsal gelişmesi sırasında karşılaşmış olduğu güçlükleri hiçbir zaman gözden kaçırmamalıyız. Her kadına erkeklerle tam bir eşitlik sağlayamadığımız sürece, onların hayatla, uygarlığımızın gerekleriyle ve sosyal hayatımızın kalıpları ile tam olarak uzlaşmasını bekleyemeyiz.

Hayatı boyunca bir vazgeçme tavrı takınan, inanılmayacak derecede bir uyum, itaat ve alçakgönüllülük gösteren kadın ikinci tipe girmektedir. Görünüşte her yere uymakta, nereye gitse tutunabilmektedir; ama o derece beceriksiz ve güçsüzdür ki, hiçbir şey ortaya koyamamaktadır. Nevrotik belirtiler gösterebilir ve bu belirtiler, zayıf oluşu yüzünden dikkat ve ilgi görme ihtiyacını dile getirmek bakımından ona yardımcı olabilir. Böylece, nasıl yetiştirildiğini, hayatını nasıl kötüye kullandığını ve bütün bunların genellikle sinir rahatsızlıkları ile birlikte gittiğini ve onu sosyal hayat için son derece elverişsiz bir hale getirdiğini açığa vurmuş olur. Kendisi dünyadaki en iyi insanlardan biridir, ama ne yazık ki hastadır ve yaşama savaşını tatmin edici bir şekilde yürütememektedir. Hiçbir zaman çevresindekileri memnun edememektedir. Boyun eğmiş olması, alçakgönüllülüğü, kendini baskı altına alması, birinci tipten olan kadınlarınki gibi bir isyandır; açıkça "Mutlu bir hayat değil bu!" diyen bir isyan.

Kadınlık rolüne karşı kendini savunacak yerde, aşağı düzeyde bir yaratık olduğu ve alınyazısı gereğince hayatta bağımlı bir rol oynamak zorunda bulunduğu gibi acı veren bir düşünceyi içinde saklayan kadın, üçüncü tipi oluşturmaktadır. Kadınların aşağı durumda bulunduğuna, hayatta değerli olan şeyleri yalnızca erkeklerin yapabileceğine kesinlikle inanmıştır. Bunun sonucu olarak da, erkeğin imtiyazlı durumunu kabul etmektedir. Böylece, yetenekli ve başarılı bir yaratık olarak erkeği öven ve erkeğe özel bir yer verilmesini isteyen koroya o

da katılmaktadır, bu şekilde onların sesini daha da güçlendirmektedir. Zayıflık duygusunu açıkça dışarıya vurmakta, böylece kendi zayıflığını başkalarına kabul ettirmek ve onlardan destek görmek ister gibi görünmektedir. Oysa böyle bir tavır, uzun uzun hazırlanmış bir isyanın başlangıcıdır. Öç almak istercesine evlilik sorumluluklarını kocasına aktaracak ve "Bunları ancak bir erkek yapabilir" sözünü sık sık tekrarlayarak her şeyi kocasına yükleyen kayıtsız bir tavır takınacaktır.

Her ne kadar kadın aşağı bir yaratık olarak görülüyorsa da çocukların eğitimi geniş ölçüde ona düşmektedir. Bu en önemli ve en güç işle ilgili olarak, yukarıda belirtmiş olduğumuz üç tip kadının durumunu açıklamaya çalışalım. Bu noktada, tipleri birbirinden daha açık bir şekilde ayırt etmemiz mümkün olmaktadır. Birinci tipten olan ve "erkekçe" bir tavır takınan kadınlar zalimce davranacaklar, cezalandırmaya önem verecekler, böylece çocukların üzerinde büyük bir baskı yapacaklardır; bu gibi çocuklar ise hiç şüphesiz bu baskıdan kaçıp kurtulmak isteyeceklerdir. Bu tip bir eğitim etkili olabildiği zaman, verebileceği en iyi sonuç hemen hiçbir değeri olmayan bir çeşit askeri eğitimdir. Çocuklar genellikle bu çeşit annelerin çok kötü bir eğitici olduklarını düşünürler. Gürültü patırtı, telaş, her zaman kötü bir etkide bulunur; bu yüzden kız çocukların annelerini taklit etmesi, erkek çocukların ise hayatları boyunca ürkek bir hale gelmesi gibi bir tehlike ortaya çıkar. Bu gibi annelerin otoritesi altında yetişmiş olan erkeklerin birçoğunun, acı veren bir duygu kanlarına işlemişçesine kadınlardan mümkün olduğu kadar kaçtıklarını ve hiçbir şekilde hiçbir kadına güvenmediklerini görüyoruz. Bunun sonucu olarak, "Erkeklerin ve kadınların payına düşen kadınsı ve erkeksi unsurların hatalı bir şekilde pay edildiği"nden söz eden bazı araştırıcıların hâlâ var olmasına rağmen, patolojisini kolayca anlayabileceğimiz bir erkek-kadın ayrımı, cinsler arasında kesin bir bölünme ve ayrılma ortaya çıkarmaktadır.

Öteki tiplerden olan kadınlar da eğitici olarak aynı derecede başarısızdırlar. Hiçbir şeye inanmama konusunda o derece ileri giderler ki, çocuklar çok geçmeden onların kendilerine güvenemediklerini anlarlar ve kendi başlarına gelişirler. Bu gibi hallerde anne, çocuğa söz geçirebilmek için daha çok çaba gösterir, hiç durmadan söylenir, çocuğu azarlar ve onu babasına söylemekle tehdit eder. Erkek bir eğitici-

ye başvurmuş olması, zayıflığını açığa vurmakta ve kendi eğitiminin başarısına inanmadığını göstermektedir. Yalnızca erkeklerin bir şeyler yapabileceği, bunun için eğitim işini de onların yürütmesi gerektiği şeklindeki görüşünü doğrulamak istermiş gibi, eğitim alanında da arka plana çekilmektedir. Bu tipten olan kadınlar, herhangi bir başarı kazanma gücünden yoksun olduklarını hissettikleri için, eğitim alanında şu ya da bu gibi bir çaba göstermekten kaçınırlar ve sorumluluklarını hiçbir rahatsızlık duymaksızın kocalarına ya da çocukların eğiticilerine bırakırlar.

Kadınlık rolünden hoşnut olmama, "daha yüksek" olarak nitelenen bazı gayeler uğruna hayattan elini eteğini çeken kızlarda daha da açık bir şekilde ortaya çıkar. Rahibeler ya da bekârlığı gerektiren başka bir meslek seçmiş olanlar bunun en iyi örneğidir. Kadınlık rolleri ile uzlaşamamaları, bu hareketlerinde açıkça görülür. Aynı şekilde, birçok kız küçük yaştan bu yana iş hayatına atılmıştır; çünkü çalışmanın sağladığı bağımsızlığı, kendilerini evlenmek zorunda kalma tehlikesinden koruyan bir araç olarak görmüşlerdir. Burada da harekete geçirici etken, kadın rolünü yüklenmek istememekle ilgilidir.

Evliliğin gerçekleştiği, kadınlık rolünün isteyerek benimsenmiş olduğunu sandığımız durumlar için ne söylenebilir? Evliliğin her zaman bir kızın kadınlık rolü ile uzlaşmış olmasının belirtisi olarak görülemeyeceğini biliyoruz. Otuz altı yaşında bir kadının durumu bunun tipik bir örneğidir. Bu kadın, çeşitli sinir rahatsızlıklarından şikâyet ederek doktora başvurmuştur. Yaşlı bir erkekle çok otoriter bir kadının evliliğinden dünyaya gelen en büyük çocuktur. Annesinin, çok güzel bir genç kız olduğu halde yaşlı bir adamla evlenmiş olması, bu evlilikte kadınlık rolüne karşı bir isteksizliğin rol oynayabileceği şüphesini uyandırmaktadır. Ana babanın bu evliliği mutlu bir evlilik olmamıştır. Anne, evi sık sık bağırıp çağırarak yönetmiştir; kendi isteklerinin her ne pahasına olursa olsun yerine getirilmesini istemiş, başka hiç kimsenin zevkini ve isteğini hesaba katmamıştır. Yaşlı adam her vesileyle kendi köşesine çekilmek zorunda kalmıştır. Kızları, annesinin, babasına divanda uzanıp dinlenme imkânını bile vermediğini söylemiştir. Annesinin bütün faaliyeti, uygun bulduğu bazı "ev ekonomisi ilkeleri"ni uygulamaya çalışmak olmuştur; bu ilkeler ailedeki kişiler için kesin bir yasa olarak konulmuştur.

Hastamız, babası tarafından çok şımartılan çok yetenekli bir çocuk olarak büyümüştür. Buna karşılık annesi ondan hiçbir zaman memnun olmamış ve hep ona karşı cephe almıştır. Daha sonra, annenin çok daha iyi davrandığı bir erkek çocuğun dünyaya gelmesi ile birlikte, ana kız arasındaki ilişkiler katlanılmaz bir hal almıştır. Küçük kız, babasında kendisine bir destek bulduğunu fark etmiştir; babası başka konularda ne kadar iddiasız, ne kadar silik olursa olsun, kızının menfaati söz konusu olduğu zaman şiddetle onun tarafını tutmuştur. Böylece kız, annesinden bütün kalbiyle nefret eder hale gelmiştir.

Bu sürekli çatışmada, annesinin titizliği kızın en çok hücum ettiği nokta olmuştur. Anne, titizliğinde o derece ileri gitmiştir ki, sözgelişi, hizmetçi kız bir kapı tokmağına dokunacak olsa hemen arkasından silinmesini ister olmuştur. Kız ise elinden geldiği kadar pis ve pasaklı bir şekilde dolaşmaktan ve fırsat buldukça evi kirletmekten özel bir zevk duymaya başlamıştır.

Genç kızın, annesinin ondan beklediği şeylerin tam tersini dile getiren bazı karakter özellikleri geliştirmiş olduğunu görüyoruz. Bu durum, kalıtımla geçen ayırt edici niteliklere karşıt bir kanıt olarak görülmektedir. Eğer bir çocuk yalnızca annesini son derece kızdıracak birtakım karakter özellikleri geliştiriyorsa, bunların temelinde bilinçli ya da bilinçdışı bir planın var olması gerekir. Anne ile kız arasındaki kin bugüne kadar süregelmiştir; bundan daha şiddetli bir düşmanlığın var olabileceğini düşünmek mümkün değildir.

Bu küçük kız sekiz yaşına geldiği zaman ortada şöyle bir durum vardı: Baba her zaman kızının tarafını tutuyordu; anne ise hep asık bir yüzle dolaşıyor, iğneli birtakım uyarmalarda bulunuyor, "kurallarını" kabul ettirmeye çalışıyor ve kızını azarlıyordu. Kız huysuz ve düşmanca bir tavır takınmıştı; annesinin faaliyetini engelleyen olağanüstü bir alaycılık tavrını benimsemişti. Durumu daha da karmaşık hale getiren bir etken, annesinin gözdesi olan küçük oğlanın kalp kapakçıkları ile ilgili bir hastalığı olması, çok şımartılması ve hastalığını annesinden daha çok ilgi görebilmek için bir araç olarak kullanmasıydı. Ana babanın, çocuklarına karşı her zaman birbirlerine karşıt tavır takındıkları dikkati çekiyordu. Küçük kız işte bu şartlar altında büyümüştü.

Bu kızcağız, daha sonra, hiç kimsenin açıklayamayacağı bir sinir rahatsızlığına tutulmuştu. Annesine karşı beslediği kötü düşüncelerden şiddetli bir acı duyuyordu; bunun sonucu olarak bütün faaliyetlerinde kendini engellenmiş olarak hissediyordu. Sonunda birdenbire, ama başarısız bir şekilde, dine büyük bir ilgi duymaya başladı. Bir zaman sonra bu kötü düşünceler ortadan kayboldu. Herhangi bir ilacın bu konuda etkili olabileceği akla gelmekle birlikte, daha büyük bir olasılıkla, annenin savunma durumuna geçmek zorunda kalmasının bunda rol oynamış olabileceği düşünülebilir.

Geriye, bu küçük kızın yıldırım ve gök gürültüsünden duyduğu şiddetli bir korku kalmıştır.

Küçük kız, yıldırım ve gök gürültüsünün annesine karşı beslediği kötü düşüncelerin bir sonucu olarak ortaya çıktığına ve bu gibi kötü düşünceleri için bir gün yıldırım çarpmasına uğrayacağına inanıyordu. Bu dönemde çocuğun, annesine karşı duyduğu kinden nasıl kendini kurtarmaya çalıştığını görebiliyoruz. Çocuk gittikçe gelişiyordu ve parlak bir geleceği olduğu tahmin ediliyordu, Öğretmenlerinden birinin şöyle demesi onun üzerinde büyük bir etki yapmıştı: "Bu küçük kız, istediği her şeyi yapabilir." Bu sözler gerçekte pek önemli olmamakla birlikte, bu kız için şu anlama geliyordu: "İstersem, bir şeyler yapabilirim." Bunun bilincine vardıktan sonra, annesine karşı açtığı savaşın daha da şiddetlendiğini görüyoruz.

Sonunda büyümüş, güzel bir genç kız olmuş, evlenme çağına gelmişti. Birçok erkek kendisiyle evlenmek istemişti. Ama erkeklerle çok sert bir şekilde konuştuğu için onlarla olumlu bir ilişki kurması mümkün olamamıştı. Yalnızca bir tek erkeğe, komşuları olan yaşlı bir erkeğe ilgi duymuş, herkes bir gün onunla evlenmeye kalkacak diye kaygılanmaya başlamıştı. Oysa bu adam bir süre sonra başka bir yere taşınmış ve genç kızın yirmi altı yaşına gelinceye kadar başka bir isteyeni çıkmamıştı. Girip çıktığı çevrelerde genç kızın bu durumu çok dikkati çekiyordu ve hiç kimse bunun nedenini kestiremiyordu; çünkü hiç kimse onun problemlerini anlayamıyordu. Çocukluğundan beri annesine karşı sürdürdüğü sürekli savaş yüzünden son derece kavgacı olmuştu. Savaş onun zaferiydi. Annesinin davranışı bu çocuğu hiç durmadan öfkelendirmiş ve çocuğun annesine karşı yeni zaferler kazanmaya çalışmasına yol açmıştı. Başkaları ile sert bir

şekilde tartışmak ve çatışmak onun en büyük zevki olmuştu. Bu şekilde kendi boş gururunu açığa vurmaktadır. Bu gibi tartışma ve çalışmalara yalnızca karşısındakini yeneceğine aklı yattığı zaman girişmeye istekli olması da takınmış olduğu "erkekçe" tavrın belirtisi olarak görülmelidir.

Yirmi altı yaşına geldiği zaman, çok saygıdeğer, dürüst bir adamla tanışmıştır; bu adam, genç kızın düşmanca tavrından ürkerek geri çekilmemiş ve ona çok ciddi bir şekilde kur yapmaya başlamıştır. Ona çok yumuşak ve alçakgönüllü bir tavırla yaklaşmıştır. Genç kızın yakınları bu adamla evlenmesi için ona baskı yapmışlar, ama genç kız her seferinde bu adamdan hiç hoşlanmadığını ve onunla evlenmeyi düşünmediğini söylemiştir. Genç kızın karakterini bildiğimize göre, bu durumu anlamak güç değildir; bununla birlikte, iki yıl karşı koyduktan sonra, sonunda onunla evlenmeye karar vermiştir. Bu kararına yol açan şey, erkeği bir köle haline getirebileceğine ve ona her dediğini yaptırabileceğine kesinlikle inanmış olmasıdır. Gizliden gizliye, onda, bir zamanlar kendisinin her dediğini yapmış olan babasının bir kopyasını bulacağını umut etmiştir.

Bir hata işlediğini çok geçmeden fark etmiştir. Evlenmelerinden birkaç gün sonra kocası, oturma odasında oturup piposunu içerek rahat rahat gazetesini okumaya başlamıştır. Sabahları dairesine gidip öğle yemekleri için tam vaktinde eve gelmeye ve yemek hazır olmadığı zaman da bir parça söylenmeye başlamıştır. Karısından temizlik, yumuşaklık, dakiklik gibi özellikler beklemiş, genç kadının yerine getirmeye alışık olmadığı, yersiz ya da gereksiz gibi görülebilecek bazı isteklerde bulunmuştur. Karı koca arasındaki ilişkilerin bir zamanlar baba kız arasındaki ilişkilere en ufak bir benzerliği olmamıştır. Genç kadının bütün hayalleri yıkılmıştır. Kocasından ne kadar çok şey isterse, kocası onun isteklerini o derece az yerine getirmiş; buna karşılık kocası ona ev kadınlığı rolünü ne kadar hatırlatırsa, kadın da ev kadınlığını o derece ihmal eder olmuştur. Kadın, onu sevmediğini erkeğe açıkça söylediği için, kendisinden bu gibi isteklerde bulunmaya hiç de hakkı olmadığını her gün başına kakmak fırsatını bulmuştur. Ama bunun kocası üzerinde hiçbir etkisi olmamıştır, isteklerini amansız bir şekilde sürdürmüş, bu yüzden kadın, geleceğini çok karanlık görmeye başlamıştır. Bir zamanlar hep arka planda kalmanın sarhoş-

luğu içerisinde ona kur yapmış olan bu dürüst ve görevine bağlı erkek, bir kere ona sahip olduktan sonra birdenbire kendine gelmiştir.

Genç kadının anne olması da karı koca arasındaki uyumsuzluğu hiçbir şekilde değiştirememiştir. Kadın yeni görevler yüklenmek zorunda kalmıştır. Bu sıralarda olanca gücüyle damadının tarafını tutan annesiyle olan ilişkileri de gittikçe bozulmuştur. Evdeki sürekli savaş o derece ağır silahlarla yapılmaya başlanmıştır ki, ara sıra erkeğin de karısına karşı kötü bir şekilde ve saygısızca davrandığı olmuş, dolayısıyla kadının bazı şikâyetlerinde haklı olduğu görülmüştür. Erkeğin bu davranışı yalnızca karısının yanına yaklaşamamış olması ile ilgilidir; bu ise kadının, kadınlık rolü ile uzlaşamamasının sonucu olarak görünmektedir. Başlangıçta kadın, imparatoriçe rolünü sonsuza kadar sürdürebileceğini ummuştur; hayatı boyunca yanında her türlü isteğini yerine getirecek bir kölesi olacağını sanmıştır. Ancak bu şartlar altında yaşayabileceğini düşünmüştür.

Şimdi ne yapmalıydı? Kocasından boşanıp annesinin yanına mı dönmeliydi? Ve yenilmiş olduğunu ilan mı etmeliydi? Bağımsız bir hayat sürmeye hiçbir zaman hazırlanmamış olduğu için, buna gücü yetmiyordu. Ayrıca boşanmayı gururuna ve onuruna da yediremiyordu. Hayatı perişan bir hal almıştı; bir yandan kocası onu eleştirip duruyordu; öbür yandan annesi, ağır silahları ile, titizlik ve düzenlilik konusunda bitip tükenmek bilmeyen dırdırı ile karşısına dikiliyordu.

Birdenbire genç kadında bir titizlik ve tertiplilik baş gösterdi. Bütün gün evi silip süpürüyor, cilalıyor, temizliyordu. Sonunda ne yapacağını anlamış ve annesinin yıllar boyunca kafasına sokmaya çalıştığı şeyleri öğrenmiş gibiydi. Başlangıçta annesi bıyık altından gülmüş olmalıydı; kocası da bu genç kadının çekmeceleri, dolapları, kıyıyı köşeyi boşaltıp temizlediğini görerek, birdenbire ortaya çıkan bu değişiklikten herhalde önceleri memnun kalmıştı. Şu var ki, böyle bir titizlik çok aşırı bir hal alabiliyordu. Evi öyle silip süpürmüş, öyle temizlemişti ki, el atılmamış, temizlenmemiş hiçbir köşe bucak kalmamıştı; bu konuda öyle aşırı bir gayret gösteriyordu ki, bu yüzden herkes onu, o herkesi rahatsız eder olmuştu. Bir şeyi yıkayıp temizlediği zaman biri gelip onu kullanacak olsa, yeniden yıkayıp temizlemek zorunda kalıyor ve kendisinden başka hiç kimsenin bunu yapabileceğini düşünemiyordu.

Hiç durmadan yıkama ve temizleme şeklinde ortaya çıkan bu hastalık, kadınlık rolüne karşı düşmanca bir tavır takınan ve böyle bir titizlik sayesinde kendilerini bu derece temiz olmayan kimselerden daha üstün bir hale getirmeye çalışan kadınlarda son derece sık rastlanan bir olaydır. Bilinçdışı alanda, bütün bu çabaların amacı yalnızca ev halkının sabrını taşırmaktır. Bu kadının evi kadar düzeni bozulmuş pek az ev vardır. Onun gayesi temizlik değil, ev halkının rahatını huzurunu kaçırmaktı.

Kadınlık rolü ile uzlaşmanın yalnızca *görünüşte* olduğu birçok durumdan söz etmek mümkündür. Hastamızın hiçbir kadın arkadaşının olmaması, hiçbir kadınla geçinememesi ve başka bir insanın kişiliğine saygı göstermemesi, ondan beklemiş olduğumuz yaşama kalıbına çok uygun gelmektedir.

Gelecekte kızları daha iyi yetiştirmemize imkân verecek yöntemler geliştirmemiz gerekecektir; kızlarımız böylece hayata daha kolay uyabilecekler ve daha iyi hazırlanmış olacaklardır. En elverişli şartlar altında bile bazen hayata ayak uydurmak mümkün olamamaktadır. Üzerinde durduğumuz vakada da durum böyle olmuştur. Kadınların aşağı düzeyde olduğu iddiası, her ne kadar gerçek bir psikolojik anlayış ve kavrayışa ulaşmış olanlar tarafından kabul edilmese de, yasalar ve geleneklerle sürdürülegelmektedir. Bu bakımdan, toplumun bu konudaki hatalı tekniğini kavramak ve karşı önlemler almak için uyanık bulunmalıyız. Kadınlara karşı patolojik denilebilecek abartılmış bir saygı duyduğumuz için değil, ama bugünkü hatalı tutumumuzun bütün sosyal hayatımızın gereklerine aykırı olmasından ötürü böyle bir savaş açmak zorundayız.

Bu vesile ile, çoğu zaman kadınları küçültmek için kullanılan başka bir konu üzerinde duralım: "tehlikeli çağ" denilen, elli yaş sıralarında ortaya çıkan ve bazı karakter özelliklerinin belirmesiyle birlikte giden dönem. Fizik değişiklikler, menopoz dönemine girmiş olan kadına, hayatı boyunca o derece emek pahasına ulaşmış olduğu bir parçacık sözde önemi bile sonsuza dek yitireceği acı günlerin gelip çatmış olduğunu haber vermektedir. Bu şartlar altında şimdi eskisinden çok daha sallantılı bir hale gelmiş olan durumunu koruyabilmek için, işine yarayabilecek herhangi bir aracı iki misli çaba harcayarak aramaya çalışmaktadır. Bizim uygarlığımızda, insanın yalnızca şimdi-

ki başarıları üzerinde durulmaktadır. Yaşlanmakta olan her insan, ama özellikle yaşlanmaya başlamış olan her kadın, bu dönemde birtakım güçlüklerle karşılaşmaktadır. Yaşlanmakta olan bir kadına hemen hiç değer vermemekle yapılmış olan zarar her insanı etkilemektedir; hiç değilse hayatımızın en olgun döneminde kendi değerimizi yalnızca günlük başarılarla ölçemeyeceğimizi kabul ettiğimiz sürece bu böyledir. En çok faaliyette bulunduğu günlerde bir insanın ortaya koymuş olduğu şeyler, güçlerinin ve faaliyetlerinin ister istemez azalacağı yıllarda ona destek olmalı, saygınlık sağlamalıdır. Bir insanı artık yaşlandı diye toplumun maddi ve manevi ilişkilerinin büsbütün dışında bırakmak doğru değildir. Kadınlar söz konusu olduğu zaman bu durum tam anlamı ile küçük görülmeye ve köleliğe kadar varmaktadır. Hayatının bu dönemini aklına getiren bir genç kızın duyduğu endişeyi düşünün! Kadınlık elli yaşında bitmiş değildir: Bir insanın onuru ve değeri bu yaştan sonra da aynı şekilde sürmektedir. Bu konuda ona güvence vermeliyiz.

5. Cinsler Arasındaki Gerginlik

Bütün bu mutsuz görünüşlerin temelini, uygarlığımızın hatalarında aramak gerekir. Uygarlığımız bir önyargıdan hareket etmektedir; ama bu önyargı aynı zamanda uygarlığımızın her yönünü etkilemekte ve her türlü görünüşünde ister istemez karşımıza çıkmaktadır. Kadınların aşağı olduğu safsatası ve bu safsata ile birlikte giden erkek cinsinin üstünlüğü iddiası, cinsler arasındaki uyumu hiç durmadan bozmaktadır.

Bunun sonucu olarak, cinsler arasındaki sevgi ilişkilerinde olağanüstü bir gerginlik ortaya çıkmıştır, dolayısıyla kadınla erkek arasındaki her türlü mutluluk umudunu tehlikeye sokmuş ya da çoğu zaman tümüyle yok etmiştir. Bu gerginlik bütün sevgi hayatımızı zehirlemekte, bozmakta ve için için kemirmektedir. Uyumlu bir evliliğin niçin bu kadar az olduğu bununla açıklanabilir; bu kadar çok çocuğun, evliliğin bu derece güç ve tehlikeli bir şey olduğu kanısını edinecek şekilde yetişmiş olmasının nedeni de budur.

Yukarıda söz konusu ettiğimiz türden önyargılar yüzünden, çocuklar hayatı genellikle gerektiği şekilde anlayamamaktadırlar. Bir-

çok genç kızın, evliliği hayattan bütün bütün el çekmeyi gerektiren güç bir durum olarak gördüğünü düşünün! Evliliği kaçınılmaz bir bela olarak gören kadınları ve erkekleri düşünün!

Cinsler arasındaki bu gerginlikten doğan güçlükler bugün çok şiddetli bir hal almıştır. Bir kızın, toplumun ona zorla yüklediği cinsel rolden kaçma eğilimi arttıkça ve erkeklerde, imtiyazlı bir rol oynama isteği bütün akıldışı niteliğine rağmen sürüp gittikçe, bu güçlükler daha da artacaktır.

Arkadaşlık, cinsel rolle gerçek bir uzlaşmanın ve cinsler arasındaki gerçek bir dengenin en belirgin göstergesidir. Cinsler arası ilişkilerde bir insanın ötekine bağımlı olması, bir milletin ötekine bağımlı olması gibi katlanılmaz bir şeydir. Herkes bu problemi büyük bir dikkatle gözden geçirmelidir; çünkü hatalı bir tavırdan ileri gelebilecek güçlükler her iki taraf için de son derece zararlı olmaktadır. Hayatımızın o kadar önemli ve o derece yaygın bir görünüşüdür ki bu, hepimizi ilgilendirmektedir. Günümüzde, bir çocuk öteki cinsi küçük görmek ve inkâr etmek gibi bir davranış kalıbına sürüklendiği için bu problem daha da karmaşık bir hal almıştır.

Soğukkanlılıkla yapılacak bir eğitim şüphesiz bu güçlükleri yenebilirdi; şu var ki, günümüzün telaşı ve acelesi, tam olarak doğrulanmış ve denenmiş eğitim yöntemlerinin bulunmayışı, özellikle hayatımızın çocuk odalarına kadar el atan yarışmalı niteliği, daha sonraki hayatın eğilimlerini amansız bir şekilde belirlemektedir. Bu kadar insanın herhangi bir aşk ilişkisi kurmaktan bu derece ürkmüş olması, büyük ölçüde, her erkeği her türlü şartlar altında, ister kurnazlık ve hainlikle, isterse zora başvurarak erkekliğini kanıtlamaya zorlayan o gereksiz baskıdan ileri gelmektedir.

Bu durumun, aşk ilişkilerinde her türlü açık kalpliliği ve güveni bozmaktan başka bir işe yaramadığı apaçıktır. Don Juan, erkekliğinden şüphe eden ve aşk alanında kazandığı başarılarda hiç durmadan erkeklik gücünü gösterecek kanıtlar arayan bir erkektir. Erkekle kadın arasında bu derece yaygın olan güvensizlik, her türlü içtenliğe engel olmakta ve bunun sonucu olarak da bütün insanlık acı çekmektedir. Erkeklik idealinin abartılması sürekli bir meydan okumaya, sürekli bir kışkırtmaya ve huzursuzluğa yol açmakta, önünde sonunda boş gurur, kendine gerektiğinden çok değer verme ve imtiyazlı durumunu sürdür-

mek isteme gibi özelliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bütün bunlar hiç şüphesiz sağlıklı bir toplum hayatını engellemektedir. Kadın haklarının elde edilmesi için yapılan hareketlerin ilk hedeflerine karşı savaş açmamıza gerek yoktur. Hürriyet ve eşitliğe ulaşmak için göstermiş oldukları çabalarda onları desteklemek görevimizdir; çünkü önünde sonunda bütün insanlığın mutluluğu, kadının, kadınlık rolü ile uzlaşabilmesini mümkün kılan birtakım şartların yerine getirilmiş olmasına bağlıdır; bir erkeğin kadınlarla olan ilişkilerinin uygun bir çözüme ulaşma imkânı da yine buna bağlıdır.

6. Reform Denemeleri

Cinsler arasındaki ilişkileri daha iyi bir hale getirmek için yapılmış olan değişikliklerin en önemlisi kız ve erkek çocukların birlikte eğitimidir. Şu var ki, birlikte eğitim ilkesi evrensel olarak kabul edilmiş değildir; bu ilkeden yana olanlar ve bu ilkeye karşı olanlar vardır. Birlikte eğitimden yana olanlar, iki cinsin bu sayede birbirlerini çok erken yaşta tanıyabileceğini, böylece yanlış önyargıların ve bunların kötü sonuçlarının bir dereceye kadar önlenebileceğini en güçlü kanıt olarak öne sürmektedirler. İtiraz edenler ise, genellikle, kız ve erkek çocukların daha okul hayatına başladıkları çağda bile birbirlerinden son derece farklı olduklarını, birlikte eğitimin bu farkları artırmaktan başka bir işe yaramayacağını, çünkü erkek çocukların kendilerini zor bir durumda hissedeceklerini karşı bir kanıt olarak ileri sürmektedirler. Bunun nedeni, kızların ruhsal gelişmesinin, okul yıllarında, erkek çocuklarınkinden daha büyük bir hızla gerçekleşmiş olmasıdır. Erkek çocuklar, imtiyazlarını sürdürebilmek ve kızlardan daha yetenekli olduklarını göstermek gereğini duydukları için, imtiyazlarının çarçabuk sönen bir sabun köpüğünden başka bir şey olmadığını birdenbire anlamak zorunda kalacaklardır. Başka birtakım araştırıcılar da, birlikte eğitimde, erkek çocukların kızların karşısında endişe duyduklarını ve kendilerine verdikleri değeri yitirdiklerini öne sürmektedirler.

Bu kanıtlarda bir gerçek payı olduğuna şüphe yoktur; ama bütün bunlar ancak birlikte eğitimi her iki cinsin birbirinden daha yetenekli ve güçlü olmak için yaptıkları bir *yarışma* olarak gördüğümüz zaman söz konusudur. Öğretmenler ve öğrenciler birlikte eğitimden bu-

nu anlıyorlarsa, o zaman birlikte eğitim zararlı bir öğretidir. Eğer birlikte eğitim hakkında daha iyi bir fikri olan, yani birlikte eğitimi cinslerin gelecekte toplum içerisinde üzerlerine alacakları görevlerle ilgili bir *işbirliğine* hazırlık ve yetişme dönemi olarak gören bir öğretmen bulamayacaksak, böyle bir durumda her türlü birlikte eğitim girişimi başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Birlikte eğitime karşı koyanlar, bu başarısızlıkta kendi tutumlarının doğrulanmış olmasından başka bir şey göremeyeceklerdir.

Bütün bunları gerektiği şekilde anlatabilmek için bir şairin yaratıcı gücüne sahip olmak gerekecektir. Biz yalnızca ana noktaları belirtmekle yetinmek zorundayız. Yeni yetişen bir genç kız, sanki aşağı bir yaratık imiş gibi hareket etmektedir; organik kusurlar ve yetersizlikler konusunda söylediklerimiz, aynı şekilde onun için de geçerli olmaktadır. Aradaki fark şudur: Kendisinin aşağı bir düzeyde bulunduğu inancı bir kıza çevresi tarafından telkin edilmiştir; böyle bir davranış kalıbına o derece kaçınılmaz bir şekilde itilmiştir ki, keskin görüşlü araştırıcılar bile zaman zaman kadınların gerçekten aşağı olduğuna inanma gibi bir hataya düşmüşlerdir. Bu yanlışlığın evrensel sonucu olarak her iki cins de, önünde sonunda, saygınlık kazanmak için başvurulan yolların anaforuna kendini kaptırmış ve kendisine hiç de uygun gelmeyen bir rol oynamaya çalışmıştır. Ya bunun sonucu ne olmuştur? Erkeğin de, kadının da hayatı daha karmaşık bir hal almış, aralarındaki ilişkiler her türlü içtenliğini yitirmiş, kafalarının içi bir sürü safsata ve önyargı ile dolmuş, bu yüzden her türlü mutluluk umudunu elden kaçırmışlardır.

VIII

Çocuğun Aile Çevresi İçerisindeki Yeri

Bir insan hakkında kesin bir yargı vermeden önce, onun hangi şartlar içerisinde yetişmiş olduğunu bilmemiz gerektiğine sık sık dikkati çekmiştik. Bu yetişme sürecinde bir çocuğun aile çevresi içerisinde almış olduğu yer çok önemlidir. Bu konuda yeterince bilgi edindikten sonra, insanları genellikle böyle bir görüş noktasına göre sınıflandırabiliriz ve herhangi bir kimsenin ilk çocuk mu, tek çocuk mu, en küçük çocuk mu, vb. olduğunu öğrenebiliriz:

İnsanlar en küçük çocuğun genellikle apayrı bir tip olduğunu çok uzun bir zaman önce anlamış görünmektedirler. Birçok peri masalında, efsanelerde, Kutsal Kitap'taki hikâyelerde en küçük çocuğun bu özel durumu çok açık bir şekilde belirtilmiştir. Gerçekten de, en küçük çocuk, ailenin bütün bireylerinden oldukça farklı bir durum içerisinde büyümektedir; çünkü ana baba ona özel bir yer vermekte ve çocukların en küçüğü olduğu için üstüne titremektedir. Bu çocuk yalnızca çocukların yaşça en küçüğü değil, genellikle bedence de en ufağıdır; bunun sonucu olarak da yardıma en çok o ihtiyaç duymaktadır. Kız ve erkek kardeşleri onun bu zayıf çağlarında bir dereceye kadar büyümüşler ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır; bunun için, o genellikle kardeşlerinden daha sıcak bir hava içerisinde yetişmektedir.

Bunun sonucu olarak en küçük çocuğun hayata karşı tavrını göze çarpacak şekilde etkileyen ve apayrı bir kişilik yapısı kazanmasına yol açan birçok ayırt edici nitelik ortaya çıkar. Burada, görüşümüzle açık bir çelişmeye düşer gibi görünen bir duruma dikkati çekmek gerekecektir. Hiçbir çocuk en küçük çocuk olmaktan hoşlanmaz; kimsenin güvenmediği, herhangi bir şeyin altından kalkabileceğine hiç kimsenin hiçbir zaman inanmadığı bir çocuk olmak istemez. Bunu fark etmiş olması, bir çocuğu, her şeyi yapabileceğini başkalarına kanıtlamaya çalışmak gibi bir isteğe götürür. Güçlü olmak için gösterdiği çaba göze çarpacak derecede artar; dolayısıyla en küçük çocuk genellikle herkesten üstün olma isteğini duyan, ancak herkesten üstün olduğu zaman tatmin olabilen bir insan haline gelir.

Eşine az rastlanan bir tip değildir bu. En küçük çocukların bazıları, aile içerisinde kim varsa hepsini geçerler ve ailenin en yetenekli üyesi haline gelirler. Şu var ki, bu en küçük çocukların bazıları daha şanssız bir durumdadırlar. Bunlar da başkalarını geçmek isteğini duyarlar; ama daha büyük erkek ve kız kardeşleri ile olan ilişkileri yüzünden gereken faaliyeti göstermek imkânından ve kendine güvenden yoksundurlar. Kendisinden daha büyük olan kardeşlerini geçme imkânını bulamadığı zaman, en küçük çocuk, genellikle ödevlerini yapmaktan kaçan, korkak bir tavır takınan, her zaman görevlerinden kaçmak için bir bahane bulmaya çalışan ve hiç durmadan sızlanan bir çocuk halini alır. Haris olmasına haristir; şu var ki, bu harislik onu bazı durumlardan sıyrılıp kaçmaya zorlamakta ve harisliğini hayatın zorunlu problemlerinin dışında kalan faaliyetlerle tatmin etmeye götürmektedir; bu sayede, yeteneksizliğini ortaya çıkaracak durumlardan bir dereceye kadar kurtulabilmektedir.

Şüphesiz birçok okuyucuda, en küçük çocuğun sanki ihmal ediliyormuş gibi davrandığı ve bir aşağılanma duyduğu izlenimi uyanacaktır. Araştırmalarımızda hep böyle bir aşağılık duygusu ile karşılaştık ve aynı zamanda en küçük çocuğun ruhsal gelişmesinin bu acı veren duyguyla belirlenmiş olduğunu gördük. Bu anlamda, en küçük çocuk, dünyaya yetersiz organlarla gelen bir çocuğa benzer. Çocuğun *hissettiği* şey, gerçekte onun hissettiği gibi olmayabilir. Bir insanın gerçekten aşağı bir durumda bulunup bulunmadığının önemi yoktur. Önemli olan şey, onun kendi durumunu nasıl *yorumladığıdır*. Bu gi-

bi hataların çocuklukta, sık sık ortaya çıktığını çok iyi biliyoruz. Bu çağda çocuk birçok sorunlar, imkânlar ve sonuçlarla karşı karşıyadır.

Bir eğitici ne yapmalıdır? Böyle bir çocuğun boş gururunu daha çok teşvik edecek şekilde mi hareket etmelidir? Onu hiç durmadan ön plana mı itmeli, böylece her şeyde birinci olmasını mı sağlamaya çalışmalıdır? Hayatın gereklerine zayıf bir cevap olurdu bu. Deneylerimiz bize, bir insanın birinci olup olmamasının pek bir önemi olmadığını göstermiştir. Tersine, birinci olmanın, en üstün olmanın önemli olmadığını telkin etmek çok daha iyi olurdu. Gerçekten de, her zaman birinci olan, her şeyde en üstün olan insanlarla karşılaşmaktan bıktık usandık artık. Tarih ve deneyler bize göstermiştir ki, mutluluk yalnızca birinci olmak ya da en üstün olmak demek değildir. Çocuğa böyle bir ilkeyi telkin etmek, onu tek yönlü bir insan haline getirecek, her şeyden önce de iyi bir insan olma imkânını ortadan kaldıracaktır.

Bu gibi öğretilerin ilk sonucu, bir çocuğun yalnızca kendini düşünmesi ve yalnızca başka birinin kendisini geçip geçmeyeceği sorunu ile uğraşmasıdır. Böyle bir çocuğun başka insanlara karşı kin ve haset duyguları beslediğini, kendi durumundan ise endişe duyduğunu görüyoruz. En küçük çocuğun hayatta almış olduğu yer, onu hep başkalarını geçmeye çalışan bir koşucu haline getirmiştir. Ruhunda gizlenmiş olan yarışçı ya da maraton koşucusu onun bütün davranışı ile, özellikle onun ruhsal hayatını bütünüyle değerlendirmeyi öğrenmemiş olanların fark edemediği ufak tefek hareketlerle kendini açığa vurmaktadır. Bu gibi çocuklar bir geçit resminde her zaman önde yürürler; hiç kimsenin kendi önlerine geçmesine katlanamazlar. Böyle bir koşu ya da yarış tavrı birçok çocuğun ayırt edici niteliği olarak görünmektedir.

En küçük çocuk tipi genellikle bazı değişiklikler göstermekle birlikte, bazen tipik bir örnek olarak ortaya çıkar. En küçük çocuklar arasında bütün ailenin kurtarıcısı haline gelen etkin ve yetenekli kimselere rastlıyoruz. Kutsal Kitap'taki Yusuf'un hikâyesini hatırlayınız! Burada en küçük çocuğun durumunun olağanüstü bir şekilde dile getirildiğini görüyoruz. Geçmiş yıllar bize bu problemi açıklar gibidir; hem de bugün o derece gayretle elde etmeye çalıştığımız bir açıklık ve seçikliğe tam bir şekilde ulaşmış olarak. Yüzyıllar boyunca yitip gitmiş olan pek çok değerli materyali yeniden bulmaya çalışmak zorundayız.

Bu tipin başka bir şekli olan ikinci bir tipe de sık sık rastlıyoruz. Maraton koşucumuzun birdenbire aşmayı göze alamadığı bir engelle karşılaştığını düşünün. Bu engelin çevresinde dönüp durarak güçlükten kaçmaya çalışacaktır. Bu tipten olan bir en küçük çocuk, cesaretini yitirdiği zaman, hayal edebileceğimiz en korkak insan haline gelir. Hep arka planda kaldığını görürüz; her iş kendisine çok ağır gelir; başarısızlığına özür bulmayı bir sanat haline getirmiştir; hiçbir zaman yararlı bir iş yapmaya çalışmayan, bütün gücünü, zamanını boş yere harcamakla tüketen bir insan halini almıştır. Gerçek bir çatışmada her zaman başarısızlığa uğrar. Kendine genellikle her türlü yarışma imkânının ortadan kalktığı bir faaliyet sahası aramaya çalışır. Başarısızlıkları için her zaman bir özür bulacaktır. Çok zayıf olduğunu, çok nazlı büyütüldüğünü ya da erkek ve kız kardeşlerinin ona gelişme fırsatı vermediklerini öne sürebilecektir. Gerçek bir fizik kusuru olduğu zaman daha da acı bir kaderle karşılaşmaktadır; bu durumda, kaçma davranışını haklı gösterebilmek için rahat rahat zayıflığından yararlanabilmektedir.

Bu tiplerden her ikisinin de iyi bir insan olması son derece güçtür. Birinci tip, yarışmanın kendi başına bir değer taşıdığı bir dünyaya daha uygun gelmektedir. Bu tip bir insan, manevi dengesini ancak başka insanların zararına olmak üzere sürdürebildiği halde, ikinci tipten olan kimseler bir aşağılık duygusu altında ezilirler ve yaşadıkları sürece hayata ayak uyduramamış olmanın acısını çekerler.

En büyük çocuğun da aynı şekilde çok belirli ayırt edici nitelikleri vardır. İlk olarak, ruhsal hayatının gelişmesi için son derece elverişli bir durumda bulunmaktadır. Tarih, en büyük erkek çocuğun durumunun özellikle elverişli olduğunu ortaya koymuştur. Birçok millette, birçok sınıfta bu elverişli durum geleneklerle belirlenmiştir. Sözgelişi, Avrupalı çiftçilerde ailenin ilk çocuğunun, ilk çocukluk yıllarından beri aile içerisindeki yerini bildiğine ve ileride çiftliğin işlerini üzerine alacağını kavramış olduğuna, bu bakımdan bir gün gelip baba ocağından ayrılmak zorunda kalacaklarını bilen öteki çocuklardan daha elverişli bir durumda bulunduğuna şüphe yoktur. Toplumun öteki tabakalarında ise, en büyük çocuğun bir gün evin reisi olacağı kanısına sık sık rastlanmaktadır. Bu geleneğin iyice belirlenmemiş olduğu durumlarda bile (basit burjuva ve işçi ailelerinde olduğu gibi) en büyük çocuğun genellikle ana babasının yardımcısı ve onların yerini

tutan bir kimse olacak şekilde güçlü ve akıllı olduğu kabul edilmektedir. Çevresinde bulunan kimselerin ona her zaman birtakım sorumluluklar vermiş olmasının bir çocuk için ne kadar değerli olduğunu kestirmek güç değildir. Çocuğun aşağı yukarı şöyle düşündüğünü tahmin edebiliriz: "Sen daha iri yapılısın, daha güçlüsün, yaşça daha büyüksün, bunun için ötekilerden daha akıllı olmak zorundasın."

En büyük çocuğun bu yöndeki gelişmesi herhangi bir bozukluk olmaksızın gerçekleştiği zaman, onda yasaların ve düzenin bekçisi olan bir kişinin özelliklerinin ortaya çıktığını göreceğiz. Bu gibi kimseler genellikle güçlü olmaya büyük bir değer verirler. Bu, yalnızca kişisel bir güç kazanmaya verilen önemi değil, aynı zamanda genellikle güçle ilgili kavramları değerlendirme biçimlerini de dile getirir. Güç, en büyük çocuk için apaçık bir şeydir; önemli olan ve onur vermesi gereken bir şeydir. Bu gibi insanların göze çarpacak kadar tutucu olmalarına şaşmamak gerekir.

Güçlü olmak için gösterilen çabanın dünyaya ikinci olarak gelen çocuk için de özel bir anlamı olduğunu görüyoruz. Bu gibi çocuklar her zaman üstün olmak zorunu duyarlar: Hayattaki faaliyetlerini belirleyen koşu ya da yarış tavrı, hareketlerinden açıkça belli olmaktadır. Kendi önünde daha önce bazı güçler kazanmış olan birinin bulunuşu, ikinci çocuk için kuvvetli bir uyarım rolünü oynamaktadır. Bu çocuk eğer güçlerini geliştirebilir ve ilk çocukla mücadeleye girişebilirse, genellikle büyük bir atılım yapabilmektedir; buna karşılık, güçlü olan ilk çocuk, ikinci çocuğun kendisini geçme tehlikesi ortaya çıkıncaya kadar kendini bir dereceye kadar güvenlik içerisinde hissetmektedir.

Kutsal Kitap'taki Asaf ile Yakup efsanesinde bu durum çok canlı bir şekilde dile getirilmiştir. Bu hikâyede mücadele gerçek bir güçten çok, güce benzer bir şeye ulaşmak için sürüp gitmektedir. Bu gibi durumlarda bu mücadele, gayeye ulaşıp da ilk çocuk yenilinceye kadar ya da mücadeleyi kaybedip de genellikle sinir rahatsızlıkları şeklinde ortaya çıkan bir geri çekilme başlayıncaya kadar içten gelen bir zorlama ile devam eder. Dünyaya ikinci olarak gelen çocuğun tavrı, yoksul sınıfların duyduğu haset duygusuna benzetilebilir. Burada, kendine önem verilmediğini fark etmekten ileri gelen belirgin bir özellik göze çarpar. İkinci çocuk kendine o derece yüksek bir gaye koyabilir ki,

bu yüzden hayatı boyunca acı çeker ve hayatın gerçek olgunluklarını göz önünde tutacak yerde, geçici bir hayalin ve nesnelerin değersiz görünüşlerinin peşinden koştuğu için, iç huzurunu tümüyle yitirir.

Tek çocuk da hiç şüphesiz çok özel bir durum içerisinde bulunmaktadır. Kaderi, bütünüyle çevresindekilerin eğitim yöntemlerine bağlıdır. Ana babanın bu konuda başka türlü hareket etmeleri mümkün değildir. Onlar bütün eğitim çabalarını bu tek çocuk üzerinde toplamaktadırlar. Çocuk ise bu yüzden son derece bağımlı bir duruma girmekte; hiç durmadan birisinin kendine yol göstermesini beklemekte ve her zaman için kendine destek olacak birini aramaktadır. Hayatı boyunca şımartıldığı için, güçlüklerle karşılaşmaya alışmamıştır; çünkü birisi her zaman onun herhangi bir güçlükle karşılaşmasını önlemiştir. Her zaman için bir dikkat ve ilgi merkezi olması yüzünden kendisini gerçekten çok değerli bir kimse olarak görmeye başlamıştır. Öyle güç bir durum içerisinde bulunmaktadır ki, bu durumda hatalı tavırların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Eğer ana babası böyle bir çocuğun içerisinde bulunduğu durumun tehlikelerini kavrayacak olurlarsa, şüphesiz bu tehlikelerin birçoğunu önlemek mümkündür; ama en iyi şartlarda bile ortada yine de çözülmesi güç bir problem kalmaktadır.

"Tek" çocukların ana babaları genellikle görülmemiş derecede dikkatli ve tedbirli davranırlar; kendileri de hayatı büyük bir tehlike olarak görürler, bu yüzden çocuğa gerektiğinden fazla yardımcı olurlar. Çocuk da, onların dikkatini, ilgisini ve uyarmalarını fazladan bir baskı kaynağı olarak yorumlar. Sağlığına ve rahatına gösterilen sürekli dikkat, önünde sonunda çocuğun dünyayı çok düşman bir çevre olarak görmesine yol açar. Çocukta her zaman güçlüklerden korkma gibi bir duygu uyanır ve yalnızca hayatın tatlı yanları ile karşılaşacak şekilde yaşamış olduğu için, güçlükler karşısında acemi ve beceriksiz bir tavır takınır. Bu gibi çocuklar herhangi bir işi yalnız başlarına yapmak zorunda kaldıkları zaman çeşitli güçlüklerle karşılaşırlar ve er geç hayatta işe yaramaz bir hale gelirler. Hayatın zorunlu faaliyetlerinde başarı gösteremezler. Hiçbir işe yaramayan bir asalak olarak yaşarlar; kendileri hayatın tadını çıkarırken bütün insanların kendi isteklerine hizmet etmelerini beklerler.

Aynı ya da farklı cinsteki birçok erkek ve kız kardeşin birbiriyle yarıştıkları durumlarda ise çeşitli karmaşık sonuçlar çıkar ortaya. Bu bakımdan, herhangi bir durumun değerlendirilmesi son derece güç bir

hale gelir. Birçok kız arasında tek bir erkek çocuğun bulunmuş olması bunun belirgin bir örneğidir. Böyle bir evde kadınların etkisi egemen durumdadır ve oğlan arka plana itilmiştir; özellikle çocukların en küçüğü olduğu ve kendini güçlü bir kadınlar cephesinin karşısında gördüğü zaman... Kendini kabul ettirmek için gösterdiği çabalar büyük güçlüklerle karşılaşır. Her yandan tehdit edildiği için, erkeklere önemli bir yer veren geri kalmış uygarlığımızın her erkeğe tanıdığı imtiyazlı durumu, hiçbir zaman fark etmemektedir. Sürekli güvensizliği ve bir insan olarak kendine değer verme konusundaki güçsüzlüğü onun en ayırt edici niteliğidir. Kadın milletinden o derece ürkmüş olabilir ki, erkek olmanın toplum içerisinde daha az onurlu bir yer almak demek olduğu gibi bir duyguya bile kapılabilir. Cesaretini ve kendine olan güvenini kolayca yitirebilir; ya da uyarım o derece şiddetli olabilir ki, genç çocuk büyük başarılar kazanmak için kendini zorlar durur. Her iki hal de aynı durumdan ileri gelmektedir. Bu çocukların önünde sonunda ne olacakları, bu konuda rol oynayan başka etkenler ve bununla yakından ilgili olan olaylarda belirlenmiştir.

Demek ki, bir çocuğun aile içerisindeki yeri, çocuğun doğarken birlikte getirdiği bütün içgüdülere, tepkilere, yeteneklere vb. biçim ve renk verebilmektedir. Bunu kabul etmek, her türlü eğitim çabasında o derece zararlı bir etkide bulunan kuramları –belli birtakım özellikler ve yeteneklerin kalıtımla geçtiğini öne süren kuramları– değersiz hale getirmektedir. Hiç şüphesiz kalıtımın etkilerinin açıkça görülebileceği birçok durumlar ve imkânlar vardır: Ana babasından uzakta büyüyen, ama yine de "aile" özelliklerine benzer özellikler geliştiren çocukların durumunda olduğu gibi. Çocuklardaki bazı hatalı gelişme tiplerinin kalıtımla geçen beden kusurları ile ne kadar yakından ilgili olduğu hatırlanacak olursa, bu noktayı daha iyi kavramak mümkün olacaktır. Dünyaya zayıf bir bedenle gelen, bu yüzden çevresinin ve hayatın kendisinden beklediği şeyleri yerine getirme konusunda büyük gerginlikler duyan bir çocuğu ele alınız. Eğer bu çocuğun babası da dünyaya buna benzer organik kusurlarla geldiyse ve dünya karşısında böyle bir gerginlik duyduysa, benzer kusurların ve karakter özelliklerinin ortaya çıkmasına şaşmamak gerekir. Bu açıdan bakıldığı zaman, kazanılmış özelliklerin kalıtımla geçtiğini öne süren kuramın çok zayıf kanıtlara dayandığını göreceğiz.

Daha önce belirtmiş olduğumuz şeylere dayanarak, bir çocuğun gelişmesi sırasında işlenen hatalar ne olursa olsun, çocuğun bütün arkadaşlarını geçmek ve arkadaşlarından üstün olmasını sağlayacak birtakım güçler kazanmaya çalışmak istemesinden son derece ciddi sonuçların doğduğunu ileri sürmek mümkündür. Bizim kültürümüz içerisinde çocuk, tam anlamı ile, belirli bir kalıba göre gelişmek zorundadır. Eğer böyle bir zararlı gelişmeyi önlemek istiyorsak, çocuğun karşılaşmak zorunda kaldığı güçlükleri bilmemiz ve anlamamız gerekir. Bütün bu güçlüklerin altından kalkmamıza yardımcı olacak tek ve çok önemli bir görüş noktası vardır: sorunu, sosyal duygunun gelişmesi açısından görmek. Eğer bu gelişme başarılı oluyorsa, engeller önemli değildir; şu var ki, böyle bir gelişme için gereken imkânlar kültürümüz içerisinde oldukça az olduğu için, bir çocuğun karşılaştığı güçlükler önemli bir rol oynamaktadır. Bir kere bu nokta kabul edildi mi, bütün hayatını yaşama savaşı ile geçiren ya da hayatı bir üzüntü kaynağından başka bir şey olmayan bir sürü insanla karşılaşmamıza şaşmamak gerekir. Bu gibi kimselerin hatalı bir gelişmenin kurbanı olduklarını ve bunun kötü bir sonucu olarak hayata karşı takınmış oldukları tavırların da hatalı olduğunu anlamak zorundayız.

Bu bakımdan, başka insanlar hakkındaki yargılarımızda, çok alçakgönüllü olmalıyız; her şeyden çok da, ahlaki yargılar vermemeye, bir insanı ahlaki değeri bakımından yargılamamaya dikkat etmeliyiz. Tersine, bu gerçeklerle ilgili bilgilerimizi sosyal yönden değerlendirmeye çalışmalıyız. Hatalı bir biçimde gelişmiş ve yanlış bir yol tutmuş olan böyle bir insana sempati duyarak yaklaşmalıyız, çünkü onun içinde olup biten şeyleri ondan daha iyi anlayabilecek durumda bulunuyoruz. Bu bizi eğitim konusunda önemli birtakım yeni görüş açılarına götürecektir. Hatanın kaynağını bilmemiz, durumu düzeltebilmemiz için bize birçok etkili araç sağlayacaktır. Herhangi bir insanın ruhsal yapısını ve gelişmesini çözümlediğimiz zaman, yalnızca onun geçmişini anlamakla kalmayız; aynı zamanda geleceğinin ne olabileceğini de kestirebiliriz. Böylece, psikoloji bilimi bize bir insanın gerçekte ne olduğu konusunda belli bir fikir vermiş olur ve o insan bize yalnızca cansız bir siluet olarak değil, yaşayan bir varlık, canlı bir varlık olarak da görünmüş olur. Bunun sonucu olarak da, onun bir insan olarak değeri konusunda genellikle çağımızda yaygın olan anlayıştan çok daha anlamlı ve zengin bir duyguya ulaşabiliriz.

2. KİTAP
KARAKTER BİLİMİ

I
Genel Düşünceler

1. Karakterin Kaynağı ve Özel Niteliği

Karakter özelliği deyince, içerisinde yaşadığı dünyaya uymaya çalışan bir insanın geliştirmiş olduğu bazı belirli ifade biçimlerinin ortaya çıkmasını anlıyoruz. Karakter sosyal bir kavramdır. Ancak bir insanın çevresi ile olan ilişkilerini göz önünde bulundurduğumuz zaman bir karakter özelliğinden söz edebiliriz. Robinson Crusoe'nun nasıl bir karakteri olduğunun hiçbir önemi olamazdı. Karakter ruhsal bir tavırdır; bir insanın içerisinde yaşadığı çevreye yaklaşımının özelliğini ve ayırt edici niteliğini oluşturmaktadır; bir insanın önemli bir kişi olmak için göstermiş olduğu çabaların o insanın sosyal duygusu yönünde gelişmesini mümkün kılan davranış kalıbıdır.

Üstün olmak, güçlü olmak, başkalarına egemen olmak gayesinin birçok insanın faaliyetine nasıl yön verdiğini daha önce görmüştük. Bu gaye, bir insanın dünya görüşünü ve davranış kalıbını değiştirmekte ve ona ait çeşitli ruhsal ifadeleri belirli kanallara doğru sevk etmektedir. Karakter özellikleri bir insanın yaşama biçiminin ve davranış kalıbının dış görünüşlerinden başka bir şey değildirler. Bu şekilde, bu karakter özellikleri, bir insanın çevresine, başka insanlara, içerisinde yaşadığı topluma ve genellikle hayatın gereklerine karşı takındığı tav-

rı anlamamızı mümkün kılmaktadır. Karakter özellikleri, kişilik bütününün önem kazanmak ve kendini kabul ettirmek için başvurduğu araçlar ve mekanizmalardır; bunların kişilik bütünü içerisinde almış olduğu biçimler insanı belli bir yaşama tekniğine götürmektedir.

Karakter özellikleri, birçok kimsenin sandığı gibi ne kalıtımla geçerler ne de doğuştan var olan şeylerdir. Her insanın kendi hayatını yaşamasını ve herhangi bir durumda, her zaman bilinçli olmasa da, kendi kişiliğini ortaya koymasını mümkün kılan bir çeşit yaşama kalıbı olarak görülmelidir. Karakter özellikleri ne kalıtımla geçen güçlerin ifadesidirler ne de doğuştan var olan birtakım yatkınlıklardır; onları özel bir beden yapısını yaşatabilmek amacı ile kazanılmış özellikler olarak görmek gerekir. Sözgelişi, bir çocuk tembel olarak dünyaya gelmemiştir. Tembeldir, çünkü tembellik ona hayatı daha kolay bir hale getirecek en iyi araç olarak görünmekte, aynı zamanda önemli bir kişi olduğu duygusunu sürdürebilmek imkânını da vermektedir. Güçlü olmaya karşı takınılmış olan tavır, bir dereceye kadar, tembellik şeklinde ortaya çıkabilir. Bir insan, herhangi bir başarısızlıkla karşılaştığı zaman, doğuştan gelen bir kusuruna dikkati çekerek kendini temize çıkarabilir. Böyle bir tavrın gayesi her zaman şudur: "Bu kusurum olmasaydı, yeteneklerim parlak bir şekilde gelişebilirdi. Ama ne yazık ki böyle bir kusurum var!" Dizginlenmemiş bir güçlü olma çabası yüzünden çevresi ile sürekli bir savaşa girmiş olan başka bir insan da, bu savaşta kendisine yardımcı olacak ve güçlü olmasını sağlayacak bazı özellikler geliştirecektir: harislik, haset, güvensizlik, vb. Bu gibi karakter özelliklerinin kişiliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu kabul ediyoruz, ama kalıtımla geçtiğine ve değişmez olduğuna inanmıyoruz. Daha derin bir gözlem bize göstermektedir ki, bunlar davranış kalıbı için gerekli ve uygun olarak görülen, bu amaçla bazen hayatın çok erken yıllarında kazanılmış olan birtakım özelliklerdir. Bu özellikler, birinci dereceden etkenler değil, kişiliğin gizli gayesi ile ister istemez ortaya çıkmış olan ikinci dereceden etkenlerdir. Bu bakımdan, gayelilik açısından değerlendirilmeleri gerekir.

Bir insanın yaşama biçiminin, hareketlerinin, davranışının ve dünya görüşünün o insanın gayesi ile ne derece ilgili olduğunu daha önceki açıklamalarımızda göstermiştik. Belli bir amacı göz önünde tutmaksızın herhangi bir şeyi düşünmemiz ya da herhangi bir faaliyette

bulunmamız mümkün değildir. Çocuk ruhunun derin karanlıklarında daha başlangıçtan beri böyle bir gayenin var olduğunu görüyoruz. Bu gaye, çocuğun ilk günlerinden bu yana ruhsal gelişmesini yönetmektedir; hayatına belli bir biçim ve özellik vermektedir; bireyin bütün hareketlerini ve hayatının çeşitli görünüşlerini tek bir gayeye doğru yöneltmiş olması dolayısıyla onu farklı, apayrı bir kişilik haline getirmektedir. Bunu kabul etmek, bir kere bir insanın temel davranış kalıbını bildik mi, herhangi bir davranışını her zaman için anlayabileceğimizi kavramış olmak demektir.

Ruhsal olaylar ve karakter özellikleri söz konusu olduğu sürece, kalıtım bir dereceye kadar önemsiz bir rol oynar. Kazanılmış özelliklerin kalıtımla geçtiğini öne süren kuramı destekleyecek güvenilir kanıtlar yoktur elimizde. Bir insanın ruhsal hayatındaki belli bir olayı incelemek istediğimiz zaman, o insanın ilk günlerine kadar geri gitmemiz gerekecek ve gerçekten de her şey bize sanki kalıtımla geçmiş gibi görünecektir. Bütün bir aile, bir millet ya da bir ırk için ortak olan bazı karakter özelliklerinin bulunmuş olması, bir insanın bu gibi özellikleri ya başka birini taklit etmesiyle ya da kendini başkasının faaliyetleri ile özdeşleştirmiş olması ile açıklanabilir. Beden ve ruh hayatımızda, uygarlığımız içerisindeki bütün yeni yetişen gençler için özel bir anlam taşıyan bazı gerçekler, özellikler, ifadeler ve kalıplar vardır. Bunların ortak nitelikleri, taklit etmeyi teşvik etmiş olmalarıdır. Bazen görme isteği şeklinde ortaya çıkan bilme susuzluğu, görme organları ile ilgili bazı güçlükleri olan çocuklarda tecessüs gibi bir karakter özelliğine yol açabilir; ama böyle bir karakter özelliğinin ortaya çıkması zorunlu değildir. Bilmek için duyulan aynı susuzluk, çocuğun davranış kalıbı gerektirdiği zaman, başka bir karakter özelliğine de dönüşebilir. Aynı çocuk her şeyi kurcalamak, sökmek ve parçalamakla kendini tatmin edebilir ya da başka şartlar altında bir kitap kurdu haline gelebilir.

Birtakım işitme güçlükleri olan kimselerin güvensizliğini de aynı şekilde değerlendirebiliriz. Uygarlığımız içerisinde bu gibi insanlar daha büyük bir tehlike ile karşı karşıyadırlar ve bu tehlikeyi iyice sezmektedirler. Aynı zamanda alay edilme, küçük görülme tehlikesiyle de karşı karşıyadırlar ve çoğu zaman sakat kimseler olarak görülürler. Güvensizlik duygusu ile belirlenmiş bir karakterin gelişmesinde

bu etkenlerin çok büyük bir önemi vardır. Sağır kimselerin birçok zevkten yoksun kalmaları nedeni ile, bu gibi zevklere karşı düşmanca bir tavır takınmalarına şaşmamak gerekir. Şu var ki, bu gibi kimselerin güvensizlik duyguları ile belirlenmiş bir karakter yapısı ile doğmuş oldukları varsayımı doğru değildir. Suçlulukla ilgili karakter özelliklerinin doğuştan geldiğini öne süren kuram da aynı şekilde doğru değildir. Bir ailede birçok suçlunun bulunmuş olması buna kanıt olarak gösterildiği zaman, bir geleneğin ya da dünyaya karşı takınılan belli bir tavrın ve kötü bir örneğin bu gibi durumlarda birlikte rol oynadıkları gerçeğine dikkati çekmekle bu kanıtı çok etkili bir şekilde çürütmek mümkündür. Bu gibi ailelerdeki çocuklar, ilk çocukluk günlerinden beri hırsızlığın bir geçim yolu olduğunu öğrenmişlerdir.

Kendini başkalarına kabul ettirmek için gösterilen çaba da aynı şekilde ele alınabilir. Her çocuk hayatta o kadar çok engelle karşılaşır ki, hiçbir çocuğun şu ya da bu yönden önemli bir kişi olmak için çaba göstermeksizin büyüdüğü söylenemez. Bu çabanın nasıl bir şekil alabileceği, insandan insana değişir ve her insan kişisel bir önem kazanma problemini kendine özgü bir biçimde ele alır. Çocukların, karakter özellikleri bakımından ana babalarına benzedikleri varsayımı; şu gerçekle kolayca açıklanabilir: Çocuk, önemli bir kişi olma çabasında, çevresindeki kimseler arasında daha önceden önem kazanmış olan ve saygı uyandıran bazı insanları ideal bir örnek olarak almaktadır. Her nesil, kendinden önceki nesilden böylece bir şeyler öğrenir ve güçlü olma çabasının ortaya çıkarabileceği en büyük güçlükler ve karışıklıklar içerisinde öğrenmiş olduğu şeylere bağlı kalır.

Üstünlük gayesi gizli kapaklı bir gayedir. Bir sosyal duygunun bulunmuş olması bu gayenin açığa vurulmasını önlemektedir; gizlice gelişmek ve dostça bir maskenin arkasına gizlenmek zorundadır. Bununla birlikte, şu noktayı belirtmeliyiz: Biz insanlar birbirimizi daha iyi anlamış olsaydık, bu gayenin bu derece şiddetli ve kuvvetli bir şekilde ortaya çıkması mümkün olamazdı. Eğer her birimiz daha keskin bir görüşe ulaşabilseydik, yakınlarımızın karakterini daha açık ve seçik bir şekilde görebilseydik, yalnızca kendimizi daha iyi korumakla kalmaz, aynı zamanda başkasının güçlü olma çabasının ortaya çıkmasına da kolay kolay meydan vermezdik; bu durumda, böyle bir davranışta bulunmak onun için hiç de elverişli bir şey olmazdı. Bu

şartlar altında, güçlü olmak için gösterilen gizli çaba ortadan kalkardı. Bu bakımdan, bu ilişkileri daha derinden incelemek ve deneylerimiz sayesinde kazanmış olduğumuz açıklık ve seçiklikten yararlanmak uygun olacaktır.

Hayata hazırlanacak şekilde bir eğitim görmemizi son derece güçleştiren birtakım karmaşık kültürel şartlar içerisinde yaşıyoruz. Psikolojik bir keskin görüşlülüğün gelişebilmesi için en önemli araç insanlardan esirgenmiştir; bugüne gelinceye kadar okulların biricik hüneri, işlenmemiş bir bilgi yığınını çocukların önüne sermiş olmaları ve herhangi bir ilgi uyandırmaya çalışmaksızın çocukların bütün bu bilgi yığınını kendi yetenekleri ve imkânları ölçüsünde yutmaları için kolaylık sağlamaya çalışmalarıdır. Bu okulların birçoğu yalnızca iyi niyetli bir çaba göstermekten daha fazla bir şey yapamamıştır. İnsan tabiatını tanımayı mümkün kılacak en önemli önşart, şimdiye kadar çok ihmal edilmiştir. İnsanları ölçebilmek için kullandığımız standartları biz de eski okullarda öğrendik. Bu okullarda iyi ile kötüyü birbirinden ayırmayı ve farklı tutmayı da öğrendik. Öğrenmediğimiz şey, kavramlarımızı nasıl yeniden gözden geçireceğimizdir; bunun sonucu olarak, bu eksikliğimizi hayatımız boyunca sürdürüp gittik ve bugüne gelinceye kadar hep bunun acısını çektik.

Yetişkin kimseler olarak, çocukluğumuzun önyargılarına ve safsatalarına, sanki kutsal yasalarmışçasına hâlâ bağlı kalmakta devam ediyoruz. Karmaşık kültürümüzün bulanıklığı içerisine sürüklendiğimizin, nesnelerin gerçek bir bilgisinin hiçbir zaman imkân vermeyeceği birtakım görüş noktalarını benimsemiş olduğumuzun hâlâ farkında değiliz. Önünde sonunda, herkesten daha güçlü olmak gibi bir gaye ile, her şeyi kendi değerimizi artırma açısından yorumlamaya doğru gidiyoruz.

2. Karakterin Gelişmesi Bakımından Sosyal Duygunun Önemi

Güçlü olma çabasının yanında, sosyal duygu da karakterin gelişmesinde önemli rol oynar. Önemli bir kişi olmak çabası gibi bu da çocuğun ilk ruhsal eğilimlerinde, özellikle başkaları ile ilişki kurma ve sevilme isteğinde kendini gösterir. Sosyal duygunun gelişebilmesi için

gereken şartlar üzerinde daha önce durmuş olduğumuz için şimdi bu şartları kısaca tekrarlamakla yetineceğiz. Sosyal duygu, hem aşağılık duygusundan hem de bu duyguyu telafi etme amacını güden güçlü olma çabasından etkilenmektedir. İnsani varlıklar her çeşit aşağılık kompleksinin gelişmesi için çok elverişli bir ortam oluştururlar. Hayatta huzur ve mutluluğa ulaşabilmek amacı ile, ruhsal hayatımızın, aşağılık duygusunun ortaya çıktığı andan başlayarak telafi imkânları arayan, güvenlik ve bütünlüğe ulaşmaya çalışan bir tedirginlik hali ile belirlendiğini görüyoruz. Bir çocuğa karşı nasıl bir tavır takınmamız gerektiğini belirleyen kurallar, çocuğun aşağılık duygusu ile ilgili bilgimize dayanmaktadır. Bu kurallar şu şekilde özetlenebilir: Bir çocuğun hayatını çok acı bir hale getirmemeliyiz ve hayatın acı yanlarını çok erken yaşta öğrenmesine meydan vermemeliyiz; aynı zamanda, ona yaşamaktan tat alma imkânını da sağlamalıyız. Burada ekonomik nitelikte olan ikinci bir grup şart işe karışmaktadır. Ne yazık ki, çocuklar çoğu zaman boşu boşuna acı veren şartlar altında büyürler. Nitekim, anlayışsızlık, yoksulluk ve ihtiyaç önlenebilecek olaylardır. Beden kusurları bu konuda önemli bir rol oynarlar; çünkü bu gibi kusurlar normal bir yaşama biçimini imkânsız hale getirirler ve çocuğa, yaşayabilmek için özel imtiyazlara ve kurallara ihtiyacı olduğunu öğretirler. Bütün bu etkenleri denetleme imkânımız olsa bile, yine de bu gibi çocukların, hayatı güç bir şey, bir yük olarak görmelerini ve bu yüzden sosyal duygularının bozulması gibi büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmalarını önleyemeyiz.

Bir insanı, ancak sosyal duygusunu bir standart olarak alıp düşüncelerini ve hareketlerini ona göre ölçerek değerlendirebiliriz. Böyle bir görüş noktasından hareket etmemiz gerekir, çünkü toplum içerisindeki her insan toplumla kendisi arasında bir bağlantı kurmak zorundadır. Bu zorunluluk, başka insanlara neler borçlu olduğumuzu az çok açık bir şekilde kavramamıza imkân verir. Hayata atılmış bulunuyoruz ve toplum hayatının gereklerinin etkisi altındayız. Başka insanları değerlendirebilmek için bazı kriterlere ihtiyacımız olduğu gerçeğini belirleyen şey budur. Bireyin sosyal duygusunun gelişme derecesi, evrensel olarak geçer olan insani değerlerin biricik kriteridir. Ruhsal yönden, sosyal duyguya ne derece bağlı olduğumuzu inkâr edemeyiz. Hiçbir insan sosyal duygusunu büsbütün yok edemez. Başka insanla-

ra karşı görevlerimizden büsbütün sıyrılmamıza imkân yoktur. Sosyal duygu bize hiç durmadan uyarıcı sesini duyurmaktadır. Bu, sosyal duygumuzu her zaman bilinçli olarak göz önünde tutmuş olmamız anlamına gelmez. Ancak, sosyal duygumuzu bozması ya da bir yana itmesi için belirli bir gücün harekete geçmiş olması gerekir. Üstelik bu duygunun evrensel zorunluluğu, her insanın herhangi bir harekete girişmeden önce o hareketi sosyal duyguya dayandıracak şekilde haklı göstermesini de gerektirir. Düşüncelerimizi ve hareketlerimizi haklı göstermek ihtiyacı, sosyal birliğin bilinçdışı anlamının gerektirmiş olduğu bir şeydir. Bu, en azından, hareketlerimiz için sık sık hafifletici nedenler aramamızı gerektirir. Hiçbir zaman sosyal duygudan vazgeçmek istemeyişimize ya da hiç değilse başka insanlarla sanki sosyal bir bağlantı kurmuşuz gibi kendi kendimizi aldatmamıza yol açan özel bir yaşama, düşünme ve hareket etme biçimine sahip oluşumuz buradan ileri gelir. Kısaca, bu açıklamalar, sosyal duygunun "aldatıcı bir benzeri", bir serabı olduğunu ve bu "aldatıcı benzer"in bazı eğilimleri gizleyen bir örtü olarak rol oynadığını göstermektedir. Yalnızca bu eğilimlerin ortaya çıkarılması, bize, bir insanı ya da bir hareketi tam olarak değerlendirmek imkânını verir. Böyle bir aldanmanın mümkün oluşu, sosyal duyguyu değerlendirmemizi güçleştirmektedir. İşte bu güçlüktür ki, insan tabiatını tanımayı bir bilim haline getirmiştir. Şimdi, sosyal duygunun nasıl kötüye kullanılabileceğini gösterecek birkaç örnek vermek istiyorum.

Bir genç adam, bir gün arkadaşları ile denizde yüzerek bir adaya çıktıklarını ve orada bir süre kaldıklarını anlatmıştır. Bu sırada arkadaşlarından biri bir kayanın ucundan eğilmiş ve dengesini kaybederek denize düşmüştür. Bu genç adam da eğilmiş ve büyük bir merakla arkadaşının aşağıya düşmesini seyretmiştir. Daha sonra bu olay üzerinde düşündüğü zaman bu hareketinde tuhaf bir şey görmemiştir. Denize düşen genç adam kurtarılmıştır; şu var ki, bu durumda, hikâyeyi anlatan kişinin sosyal duygusunun pek az olduğunu söylemek gerekecektir. Hayatı boyunca kimseye bir kötülüğü dokunmamış, hatta ara sıra bir arkadaşlık kurabilmiş olsa bile, bu kişinin sosyal duygusunun yetersiz olduğunu kabul etmek zorunda kalacağız.

Bu cüretli varsayımın başka olgularla desteklenmesi gerekecektir. Bu genç adamın sık sık, tekrar tekrar kurduğu bir hulyası vardı: Bir

ormanın ortasındaki küçük sevimli bir evde bütün insanlardan uzak olarak yaşadığını hayal ediyordu. Resim yaparken de en sevdiği motif buydu. Hayallerin dilini anlayan ve bu genç adamın daha önceki hayat hikâyesini bilen bir kimse, bu hulyayı onun sosyal duygusunun zayıflığını doğrulayan bir belirti olarak görmekte güçlük çekmeyecektir. Herhangi bir ahlaki yargı vermeksizin, bu genç adamın, sosyal duygusunun gelişmesini engelleyen hatalı bir gelişmenin kurbanı olduğunu gösterecek olursak, ona haksızlık etmiş olmayız.

Gerçek ve sahte sosyal duygu arasındaki farkı görmemize yardım edecek bir hikâye vardır. Otobüse binmek isteyen yaşlı bir kadının ayağı kaymış ve karların içerisine düşmüştür. Kendi kendine kalkamamış ve bir sürü telaşlı insan onun bu zor durumunu fark etmeksizin yanından geçip gitmiştir. Sonunda, bir adam durmuş ve kadının kalkmasına yardım etmiştir. Bu sırada, o zamana kadar bir yere gizlenmiş olan başka bir adam onlara doğru koşmuş ve yaşlı kadının kurtarıcısını şu sözlerle kutlamıştır: "Tanrı'ya şükürler olsun! Sonunda doğru dürüst bir adama rastlayabildim. Beş dakikadır burada, bakalım şu yaşlı kadına kim yardım edecek diye bekliyordum. Bunu ilk düşünen sen oldun!" Bu olay, bize, sosyal duygunun benzeri olan şeyin nasıl kötüye kullanılabileceğini göstermektedir. Böyle bir apaçık hile ile, bir insan, kendini, başkalarını yargılayacak, kimini övecek, kimini ayıplayacak bir duruma yükseltmiş, ama tanık olduğu bir duruma yardımcı olmak için parmağını bile oynatmamıştır.

Sosyal duygunun ne kadar çok ya da ne kadar az olduğuna karar vermenin kolay olmadığı daha karmaşık durumlar da vardır. Bunları derin bir şekilde incelemekten başka yapacak bir şey yoktur. Bu şekilde hareket edildiği zaman artık uzun bir süre karanlıkta göz kırpmayacağız demektir. Bir savaşın hemen hemen kaybedildiğini bildiği halde boş yere binlerce askeri ölüme doğru iten generalin durumunu ele alalım. Bu general hiç şüphesiz milletin menfaati için bu şekilde hareket ettiğini söylemiştir ve birçok insan da onu onaylamıştır. Oysa kendini haklı göstermek için öne sürdüğü nedenler ne olursa olsun, onu gerçek bir insan olarak görmek güç olacaktır.

Bu gibi kaypak durumlarda doğru bir yargı verebilmek için evrensel olarak uygulanabilecek bir görüş noktasına ihtiyacımız vardır. Bizim için böyle bir görüş noktası, sosyal yönden yararlı olma ve insan-

lığın genel rahatı ya da "kamu yararı" kavramında bulunabilir. Bu görüş noktasını kabul edecek olursak, özel bir duruma karar vermede hemen hiç güçlük çekmeyeceğiz demektir.

Sosyal duygunun derecesi, bir insanın her türlü faaliyetinde kendini göstermektedir. Dış görünüşünde, sözgelişi, birkaç insana bakışında, el sıkma ya da konuşma biçiminde çok açık ve seçik bir şekilde görülebilir. Onun bütün kişiliği, hemen hemen sezgi ile hissettiğimiz şu ya da bu gibi bir silinmez izlenim vermiş olabilir. Bazen bir insanın davranışından bilinçdışı olarak öyle geniş kapsamlı sonuçlar çıkarırız ki, kendi tavrımız genellikle bu sonuçlara bağlı olur. Buradaki tartışmalarımızda, sezgiden ileri gelen bu bilgiyi bilinç alanına çıkarmaktan, böylece büyük hatalara düşmemek için sezgi ile elde ettiğimiz bu bilgiyi değerlendirmek ve doğru olup olmadığını denetlemekten başka bir şey yapmış değiliz. Bu bilgiyi bilinç alanına iletmemizin değeri, kendimizi hatalı önyargılara daha az kapılacak bir hale getirmiş olmamızdır. (Bu hatalı önyargılar, faaliyetlerimizi denetlemek ve yeniden gözden geçirmek imkânını bulamadığımız bilinçdışı alanda yargılar verdiğimiz zaman büyük bir rol oynarlar.)

Bir insanın karakterini değerlendirmek için, o insanın çevresini ve içerisinde bulunduğu şartları bilmek zorunda olduğumuzu bir kere daha tekrarlayalım. Tek bir olayı ele alıp bu olayı o insanın hayatından ayırarak değerlendirecek olursak, –sözgelişi, yalnızca beden yapısını ya da çevrenin ve eğitimin etkilerini göz önüne alırsak– ister istemez hatalı sonuçlara varmış oluruz. Bu iddianın değeri, insanlığın üzerinden büyük bir yükü çarçabuk kaldırmış olmasından ileri gelmektedir. Kendimizi daha iyi tanımamız, yaşama tekniğimizle birlikte, bazı ihtiyaçlarımıza daha uygun gelen bir yaşama kalıbına götürecektir. Bizim yöntemimizi uygulamakla, başkalarını, özellikle çocukları daha iyi bir yönde etkilemek ve böylece, karşılaşabilecekleri kör talihin kaçınılmaz sonuçlarını önlemek mümkün olabilecektir. Böylece, artık bir insan başlangıçta aile ya da kalıtımla ilgili şanssız bir durum içerisinde bulundu diye mutsuz bir kadere mahkûm edilmeyecektir. Yalnızca bunu başarabilmiş olmak, uygarlığımıza ileriye doğru kararlı bir adım atmak imkânını verecektir. Kendi kaderinin efendisi olduğunu bilme cesaretini gösterecek yepyeni bir nesil yetişecektir.

3. Karakter Gelişmesinin Yönü

Bir kişilikte dikkati çeken karakter özellikleri, o insanın ruhsal gelişmesinin çocukluktan beri almış olduğu yöne uygun olmalıdır. Bu yön dümdüz bir çizgi olabilir ya da sapmalar ve dolambaçlarla belirlenmiş olabilir. Birinci durumda, bir çocuk, gayesinin dümdüz bir çizgi boyunca gerçekleşmesi için çaba gösterir ve cesur, saldırgan bir karakter geliştirir. Karakter gelişmesinin başlangıçları genellikle bu gibi etkin, saldırgan özellikle belirlenmiştir. Ama bu çizgi kolayca değişebilir ve başka bir şekil alabilir. Birtakım güçlükler, çocuğun karşısında bulunan ve onu doğrudan doğruya saldırıya geçmesine sebep olacak şekilde gayesine ulaşmaktan alıkoyan büyük karşı koyucu güçlerden ileri gelmiş olabilir. Çocuk şu ya da bu şekilde bu güçlükleri yenmeye çalışacaktır. Dolambaçlı bir yoldan gitmiş olması da, aynı şekilde, birtakım ayırt edici karakter özelliklerinin belirlenmesine sebep olacaktır.

Karakter gelişmesindeki başka güçlükler de –organların kusurlu gelişmesi, çevrenin etkilerinden ileri gelen yenilgiler ve başarısızlıklar– çocuğun üzerinde buna benzer bir etkide bulunur. Üstelik, şu daha geniş çevrenin, dünyanın, kaçınılması mümkün olmayan şu koca öğretmenin etkisinin de büyük bir önemi vardır. Bizim uygarlığımız içerisinde yaşama sanatı, bir çocuğun öğretmenlerinin istekleri, şüpheleri ve heyecanlarında dile geldiği şekliyle, önünde sonunda çocuğun karakterini etkilemektedir. Her eğitim, bir öğrenciyi çağının yaygın kültürüne ve sosyal hayatına uygun gelecek şekilde geliştirmek üzere iyice düşünülüp taşınılmış bir tavrı ve belirgin bir niteliği dile getirmektedir.

Karakterin dümdüz bir çizgi üzerinde gelişmesinde her türlü engel tehlikelidir. Bu gibi engellerin bulunduğu yerde, çocuğun güçlü olma gayesini gerçekleştirmek için başvuracağı yollar düz ve doğru yoldan az çok sapmış olacaktır. Birinci durumda, çocuğun tavrında herhangi bir bozukluk olmayacak ve o, karşılaşmış olduğu güçlüklere doğrudan doğruya yaklaşabilecektir. İkinci durumda ise, büsbütün farklı bir çocuğun ortaya çıktığını göreceğiz: Ateşin yaktığını, bize karşı koyan birtakım güçler olduğunu ve bunlara dikkat etmek gerektiğini öğrenmiş olan bir çocukla karşılaşacağız. Böyle bir çocuk, kendini kabul ettirme ve güçlü olma gayesine doğrudan doğruya değil de, birtakım ruhsal dolambaçlar ve kurnazlıklarla ulaşmaya çalışacaktır. Bu

gibi bir çocuğun gelişmesi bu sapmaların derecesine bağlıdır. Aşırı derecede tedbirli olup olmaması, hayatın gereklerine ayak uydurup uyduramaması ve bu gereklerden kaçıp kaçmaması daha önce söz konusu edilmiş olan etkenlere bağlı olacaktır. Eğer görevlerine ve problemlerine doğrudan doğruya yaklaşamıyorsa, ürkek ve sıkılgan bir hale gelmişse, dosdoğru bir başkasının gözünün içine bakmaktan çekiniyorsa ya da gerçeği söylemek istemiyorsa, bu durumda öteki tipten bir çocuktur. Böyle bir çocuğun gayesi de cesur çocuğunkinin aynıdır; iki insan birbirinden farklı bir şekilde hareket etmiş olsalar da, gayeleri aynı olabilir.

Karakter gelişmesinin her iki tipine de, bir dereceye kadar, aynı insanda rastlamak mümkündür. Bu, özellikle çocuğun eğilimlerinin çok keskin bir şekilde belirlenemediği, dayandığı ilkelerin henüz esnek olduğu ve hep aynı yolu tutacak yerde, ilk denemesinin başarılı olmaması halinde başka bir yaklaşım aramak için gerekli girişim gücünü henüz yitirmediği hallerde ortaya çıkmaktadır.

Toplumun gereklerine uyabilmenin ilk şartı rahat bir sosyal hayattır. Bir insan çevresine karşı düşmanca bir tavır takınmadığı sürece, bir çocuğa topluma nasıl ayak uydurabileceğini kolayca öğretebilir. Aile içerisindeki savaş, ancak eğiticiler güçlü olma çabalarını çocuk üzerinde bir baskı yaratmayacak derecede azaltabildikleri zaman ortadan kalkabilir. Ayrıca, ana babalar bir çocuğun gelişmesinin dayandığı ilkeleri kavrayabilirlerse eğer, dümdüz bir çizgi üzerinde gelişen karakter özelliklerinin aşırı şekillere dönüşmesini, sözgelişi, cesaretin küstahlık, bağımsızlığın kaba bir bencillik halini alacak şekilde bozulmasını önleyebilirler. Aynı şekilde, zora başvuran bir dış otoritenin kölece bir itaat yaratmasına da engel olabilirler. Aksi takdirde de, bu çeşit bir zararlı eğitim çocuğun kendi içine kapanmasına, gerçekten korkmasına ve açık sözlülüğünün sonuçlarından ürkmesine yol açabilir. Eğitimde kullanılan baskı tekniği iki tarafı keskin bir kılıç gibidir. Gerçek bir uyuma değil, sözde bir uyuma götürmektedir. Zorla itaat etmek ancak görünüşte itaat etmek demektir. Çocuğun çevresiyle olan genel ilişkilerinin çocuk ruhunda yankılar uyandıracağını gözden kaçırmamak gerekecektir. Akla gelebilecek her türlü engelin çocuk üzerinde doğrudan doğruya bir etki mi yaptığı, yoksa dolaylı bir etkide mi bulunduğu da aynı şekilde çocuğun kişiliğindeki belirtiler-

den anlaşılacaktır. Bir çocuk genellikle dış etkileri eleştirici bir gözle değerlendiremez; çevresindeki yetişkinler ise ya bu gibi etkilerin farkında değildirler ya da onları anlayamamaktadırlar. Çocuğun kişiliği, karşılaşmış olduğu güçlükler ya da engellerle, bu engellere karşı gösterdiği tepkilerin bir araya gelmesinden oluşmuştur.

İnsanları başka bir şemaya göre de sınıflayabiliriz. Böyle bir sınıflamada kullanılan kriter, insanların karşılaşmış oldukları güçlükleri ne şekilde ele aldıklarıdır. İlk olarak, karakterleri genellikle dümdüz bir çizgi üzerinde gelişmiş olan insanlardan oluşan iyimserleri ele alalım. Bunlar her türlü güçlüğe kolayca karşı koyabilirler ve güçlükleri çok fazla önemsemezler. Kendilerine güvenleri vardır ve hayata karşı kolayca mutlu bir tavır takınabilirler. Hayattan çok fazla şey beklemezler, çünkü kendilerini iyi bir şekilde değerlendirirler ve kendilerini önemsiz ya da ihmal edilmiş bir kimse olarak görmezler. Böylece, hayatta karşılaşmış oldukları güçlükleri yalnızca kendilerinin zayıf ve güçsüz olduklarına inanmalarını haklı gösterecek yeni kanıtlar olarak gören başka tipten insanlarla karşılaştırıldıklarında, bu gibi iyimser kimseler güçlüklere daha kolay katlanabilirler. Daha güç durumlarla karşılaştıkları zaman ise, hataları düzeltmenin her zaman mümkün olduğunu düşünürler.

İyimserleri, tavır ve hareketlerinden hemen tanımak mümkündür. Ürkek değildirler; açık ve serbest bir şekilde konuşurlar; ne çok alçakgönüllüdürler ne de kendilerini engellenmiş ve tutuk hissederler. Bu gibi kimselerin bir heykelini yapmak isteseydik, onları kolları açık, başka insanları kucaklamaya hazır bir halde gösterirdik. Başkaları ile ilişki ve dostluk kurmada hiçbir güçlük çekmezler, çünkü güvensiz değildirler. Konuşmaları tutuk değildir; tavırları, hareketleri, yürüyüşleri tabii ve rahattır. Bu tipin katıksız örneklerine çocukluğun ilk yılları dışında seyrek olarak rastlanır; bununla birlikte, iyimserliğin ve sosyal ilişkiler kurma yeteneğinin birçok dereceleri vardır ki bizi yine de tatmin edebilmektedir.

Kötümserler ise büsbütün farklı tiplerdir. En büyük eğitim problemleri bu gibi kimselerde karşımıza çıkar. Bunlar çocukluk yaşantılarının ve izlenimlerinin sonucu olarak bir "aşağılık kompleksi" edinmiş olan kimselerdir. Bu gibi insanlar için her çeşit güçlük, hayatın hiç de kolay olmadığı duygusunu kuvvetlendirmektedir. Çocukken gör-

müş oldukları hatalı eğitimle desteklenmiş olan kötümser dünya görüşlerinin sonucu olarak, her zaman hayatın kötü yanlarını görürler. Hayatın güçlüklerini iyimserlerden daha çok fark ederler ve kolayca cesaretlerini yitirirler. Bir güvensizlik duygusundan rahatsız oldukları için, hiç durmadan, kendilerine destek olacak birini ararlar. Başkalarından yardım görmek için yapmış oldukları çağrı dış davranışlarından bellidir. Çocukken sürekli olarak annelerinin peşindedirler ve annelerinden ayrılır ayrılmaz ağlamaya başlarlar. Annelerinin arkasından ağlamaları bazen ileri yaşlarda da devam eder.

Dış tavırlarındaki çekingenlik ve ürkeklik, bu tipten olan kimselerin anormal tedbirlerini açığa vurmaktadır. Bu kötümserler, her zaman, pek yakında ortaya çıkabilecek tehlikeleri düşünüp dururlar. Hiç şüphesiz, bu tip insanlar iyi uyuyamazlar. Uyku, gerçekten de, bir insanın gelişme derecesini ölçme imkânını verecek kusursuz bir standarttır; çünkü uyku bozuklukları, bir güvensizlik duygusu karşısında büyük bir tedbirliliğin belirtisidir. Bu gibi insanlar sanki kendilerini hayatın tehlikelerine karşı daha iyi savunabilmek için hep tetikte gibidirler. Bu tip bir insan hayattan ne kadar az tat alır ve hayatı ne kadar az anlar! İyi uyuyamayan bir insan, iyi bir yaşama tekniği geliştirememiştir. Varmış olduğu sonuçlar gerçekten doğru ise, hiçbir zaman uyumaya cesaret etmemesi gerekirdi. Hayat onun sandığı kadar acı ise, uyku gerçekten de iyi bir çare olamazdı. Kötümser bir insan, hayatın bu gibi tabii olaylarına düşmanca bir tavırla yaklaşma eğilimini göstermekle, yaşamaya iyi hazırlanmamış olduğunu açığa vurmaktadır. Uykunun bozulmaması gerekir. Bir insanın hiç durmadan odasının kapısının iyice kilitlenip kilitlenmediğini düşündüğünü, rüyasında hep hırsızlar ve haydutlarla boğuşup durduğunu gördüğümüz zaman, böyle bir kötümser eğilimin var olduğunu tahmin edebiliriz. Gerçekte, böyle bir insanı uyurken bedeninin almış olduğu durumdan da tanımak mümkündür. Bu gruptan olan insanlar çoğu zaman oldukları yerde büzülerek ya da yorganlarını başlarına çekerek uyurlar.

İnsanlar, aynı zamanda, saldırganlar ve kendilerini savunanlar olmak üzere de birbirlerinden ayrılabilirler. Saldırı tavrı şiddetli hareketlerle belirlenmiştir. Saldırgan insanlar, cesur oldukları zaman, kendi yeteneklerini olanca şiddeti ile dünyaya kanıtlayabilmek için cesareti çılgınca bir cüret haline getirirler. Böylece, davranışlarını yöneten

o derin güvensizlik duygusunu açığa vurmuş olurlar. Endişeli oldukları zaman ise, kendilerini korkuya karşı dayanıklı hale getirmeye çalışırlar. "Erkek" rolünü gülünç ve abartılmış bir şekilde oynarlar. Bazıları da büyük acılara karşı her türlü şefkat ve yumuşaklığı bir yana itecek şekilde bir tavır takınırlar; çünkü bu gibi duyguları, zayıflık belirtisi olarak görürler. Saldırgan insanlar, kabalık ve zalimlik belirtisi gösterirler ve kendilerini kötümserliğe kaptırdıkları zaman, çevre ile olan bütün ilişkileri değişir. Çünkü bütün dünyaya düşman olmaları yüzünden ne insanlara sempati duyabilirler ne de onlarla işbirliği yapabilirler. Kendilerine, bilinçli olarak, çok yüksek bir değer verirler. Gurur, küstahlık ve kendi değerine inanmaktan ileri gelen bir duygu ile şişinip dururlar. Gerçekten zafer kazanmış, başarıya ulaşmış bir kimse imiş gibi kurum satarlar. Şu var ki, bütün bunları uluorta açığa vurmaları ve birtakım yersiz hareketler yapmaları, yalnızca dünya ile olan ilişkilerini bozmakla kalmaz, aynı zamanda kaypak ve çürük bir temel üzerine kurulmuş suni bir üstyapıdan başka bir şey olmayan bütün karakterlerini de ortaya koyar. Bu tip insanların uzun bir zaman sürüp gidebilecek olan saldırgan tavırları bu şekilde belirmeye başlar.

Bu gibi insanların daha sonraki gelişmeleri hiç de kolay değildir. İnsan toplumu bu tip insanlara iyi gözle bakmaz. Her zaman dikkati kendi üstlerine çekecek şekilde hareket etmeleri, kimsenin onlardan hoşlanmamasına yol açar. Herkesten üstün olmak için harcadıkları sürekli çaba yüzünden, çok geçmeden özellikle kendilerine benzer kimselerle çatışırlar; çünkü onlarda yarışma duygusu uyandırırlar. Hayat onlar için art arda gelen savaşlardan oluşmuş bir zincirdir; kaçınılmaz birtakım başarısızlıklarla karşılaştıkları zaman, zaferler ve başarılarla dolu olan hayatları birdenbire son bulur. Çarçabuk paniğe kapılırlar, uzun süren çatışmalarda kuvvetlerini yitirirler ve başarısızlıklarını telafi etmek imkânını bulamazlar.

Görevlerini yerine getirme konusundaki başarısızlıkları, onları eskisi kadar bile başarı kazanamayacak bir düzeye indirir ve gelişmeleri aşağı yukarı öteki tipin –birtakım saldırılarla karşı karşıya bulunduğunu sanan tipin– başladığı yerde durur. Bu ikinci tipten olan kimseler, her zaman ortaya çıkması mümkün olan saldırılara karşı savunma halindedirler. Güvensizlik duygularını saldırganlıkla değil, endişe, tedbirlilik ve korkaklıkla gidermeye çalışırlar. Bu ikinci tavrın, her zaman,

biraz önce söz konusu ettiğimiz saldırgan davranışlara başvurup da başarı kazanamadıktan sonra ortaya çıktığını kesinlikle söyleyebiliriz. Kendini savunma durumunda olan tipler, başarısız deneylerden çarçabuk hayal kırıklığına uğrarlar. Bu gibi deneylerden öyle kötü sonuçlar çıkarırlar ki, hemen bir kaçma davranışı benimserler. Bazen böyle bir kaçma davranışını benimsemekle sanki daha iyi bir iş yapıyorlarmış gibi bir tavır takınarak kendi kusurlarını gizlemeye çalışırlar.

Böylece, hatıralara dalıp hayal güçlerini işlettikleri zaman, kendilerini tehdit eden dış dünyadan kaçmaya çalışmaktan başka bir şey yapmış değillerdir. Bu tipten olan kimselerden bazıları, özel girişim güçlerini büsbütün yitirmemişlerse eğer, şu ya da bu şekilde toplumun genel yararına olan bir şeyler ortaya koymayı başarabilirler. Birçok sanatçı bu tipe girer. Onlar dünyadan el çekmişler, kendilerine hayaller ve ideallerden oluşan, hiçbir engelin bulunmadığı ikinci bir dünya yaratmışlardır. Bu sanatçılar kuraldışı örneklerdir. Bu tipten olan kimseler genellikle güçlüklere boyun eğerler ve başarısızlık üstüne başarısızlığın acısını çekerler. Herkesten ve her şeyden korkarlar, güvensizlikleri gitgide artar ve dünyadan düşmanlıktan başka bir şey bekleyemez hale gelirler.

Ne yazık ki, bizim uygarlığımızda bu gibi insanların davranışları, çoğu zaman başka insanların hareketlerinden ileri gelen acı deneyler yüzünden daha da kuvvetlenmektedir. Bu gibi kimseler, çok geçmeden, insanların iyi nitelikleri olduğuna inanamaz hale gelirler ve hayatın parlak yanlarını gözden kaçırırlar. Bu tipten olan kimselerin en belirgin ve en çok rastlanan özelliklerinden biri, başkalarına karşı takınmış oldukları eleştirici tavırdır. Bu bazen o derece aşırı bir hal alabilir ki, bu gibi kimseler başkalarındaki en önemsiz bir kusuru bile hemen fark ederler. Birlikte yaşadıkları kimseler için hiçbir zaman hiçbir yararlı şey yapmaksızın kendilerini insanlığı yargılayan bir yargıç durumunda görürler. Başkalarını eleştirmekle ve başkalarının işini bozmakla uğraşırlar. Güvensizlikleri yüzünden endişeli ve kararsız bir tavır takınmak zorundadırlar; öyle ki, herhangi bir görevle karşılaştıkları zaman, sanki her türlü karardan kaçmak istercesine şüpheler ve duraksamalar içerisinde bocalayıp dururlar. Bu tipi sembolik olarak çizmek istersek, bir elini kendini savunmak için öne doğru kaldıran, öteki eliyle de tehlikeyi görmemek için gözlerini kapayan bir insan olarak düşünebiliriz.

Bu gibi insanların hoşa gitmeyen başka karakter özellikleri de vardır. Kendilerine güvenmeyen kimselerin başkalarına da güvenmedikleri çok iyi bilinmektedir. Böyle bir tavrın kaçınılmaz sonucu, haset ve cimrilik gibi karakter özelliklerinin ortaya çıkmasıdır. Bu gibi şüpheci kimselerin içerisinde bulundukları yalnızlık, genellikle başkalarına zevk vermek ve başkalarının mutluluğunu paylaşmak istemedikleri anlamına gelmekte; böyle bir tavrı dile getirmektedir. Tanımadıkları kimselerin mutluluğu bile onlara neredeyse acı vermektedir. Bu gruptan olan bazı kimseler, kendilerinin bütün insanlardan üstün olduğu duygusunu sürdürebilmek için, kolay kolay yok edilemeyen etkili bir mekanizmaya başvururlar. Her ne pahasına olursa olsun üstün olmak istedikleri için öyle karmaşık bir davranış kalıbı geliştirirler ki, ilk bakışta onların insanlığa adamakıllı düşman oldukları hiçbir zaman akla gelmez.

4. Eski Psikoloji Okulu

İnsan tabiatını tanımak için yapılacak herhangi bir teşebbüsün, bu araştırmanın yönünü bilinçli bir şekilde bilmeksizin de gerçekleştirilmesi mümkündür. Bu konuda alışılagelmiş yöntem, ruhsal gelişme çerçevesi içerisinden tek bir nokta seçip bize yön verecek birtakım "tipler" ayırmaktadır. Sözgelişi, insanlar şu şekilde birbirlerinden ayrılabilirler: Bir yanda düşünceye dalmaya, kendi içine kapanarak düşünmeye daha çok yatkın olan, hayal dünyasında yaşayan, hayatın gerçeklerine yabancı olan kimseler vardır. Bu tipten olan insanlar, daha az düşünen, kendi içine kapanıp da uzun uzun düşünmeye hemen hiç kalkmayan, hayatın problemlerini etkin, gerçekçi ve pratik bir açıdan ele alan öteki tip kimselerden daha güç harekete geçerler. Hiç şüphesiz bu gibi tipler vardır. Bununla birlikte, eğer bu eski psikoloji okuluna bağlı kalmış olsaydık, çok geçmeden araştırmalarımıza son vermek ve başka psikologlar gibi, bir yanda hayal gücünün, öteki yanda ise çalışma yeteneğinin daha çok geliştiği tipler olduğunu kabul etmek zorunda kalırdık. Gerçek bir bilim için yeterli değildir bu. Bu gibi şeylerin *nasıl* ortaya çıktığını, ortaya çıkmalarının *zorunlu* olup olmadığını, bunları önlemenin ya da hiç değilse hafifletmenin mümkün olup olamayacağını kestirmemize imkân verecek daha iyi

kavramlara ihtiyacımız vardır: Bunun için bu gibi suni ve yüzeyde kalan ayrımlar, yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, bu çeşitli tipler gerçekten var olsa bile, insan tabiatının akla uygun bir şekilde incelenmesinde geçerli olamayacaklardır.

Bireysel Psikoloji, ruhun gelişmesini ruhsal ifade şekillerinin belirmeye başladığı andan başlayarak, yani ilk çocukluk günlerinden bu yana ele almaktadır. Bireysel Psikoloji göstermiştir ki, ifade şekilleri ister bütünüyle, isterse teker teker ele alınmış olsunlar, ya sosyal duygunun üstün bir durumda olması ile belirlenmişlerdir ya da güçlü olma çabasının daha belirgin olduğu ifade şekilleri olarak görünmektedirler. Böyle bir iddiada bulunmakla, Bireysel Psikoloji, bir insanı evrensel olarak geçer olan basit bir kavrama göre anlamamıza imkân veren anahtarı bulmuştur. Çok geniş bir uygulama alanı olan bu temel kavrama göre her insanı sınıflandırmak mümkündür. Bir psikologun özelliği olan gözlemde ustalık ve tedbirliliğin her zaman için var olması gereken bir şart olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bu apaçık öncül sayesinde belli bir standarda ulaşırız ve bir ruhsal olayın, daha çok sosyal duygunun üstün durumda bulunduğu, güç ve saygınlık kazanmak için gösterilen çabanın ise pek az olduğu bir durumu mu ifade ettiğini; yoksa daha çok bencillik ve harislik gibi niteliklerle belirlenmiş ve ilgili kimseye yalnızca çevresindekilerden üstün olduğu duygusunu vermek bakımından yararlı olan bir karakter özelliğini mi dile getirdiğini söyleyebiliriz. Böyle bir temelden hareket edildiği zaman, daha önce yanlış anlaşılmış olan bazı karakter özelliklerini daha açık ve seçik bir şekilde anlamak ve onları kişiliğin bütünü içerisindeki yerlerine göre değerlendirmek güç olmayacaktır. Herhangi bir insanın karakter özelliğini ya da davranış kalıbını anladığımız zaman ise, o insanın davranışını değiştirmemiz mümkün olacaktır.

5. Mizaç ve İçsalgıbezlerinin Salgıları

"Mizaçlar" ile ilgili sınıflama, ruhsal olaylar ve özelliklerin eski bir sınıflamasıdır. "Mizaç" denildiği zaman ne anlaşıldığını bilmek güçtür. Mizaç, bir insanın düşüncesindeki, konuşmasındaki ya da hareketlerindeki hız mıdır? Bir insanın bir görevi ele alma gücü ya da ritmi midir? Psikologların mizacın ayırt edici niteliği ile ilgili olarak yap-

tıkları açıklamalar gözden geçirildiği zaman, hepsinin son derece yetersiz olduğu görülecektir. İnsanların ilk defa ruhsal hayatı incelemeye başladıkları eski karanlık çağlara kadar inen bir anlayıştan –dört türlü mizaç olduğu anlayışından– bilimin hâlâ kendini kurtaramadığını kabul etmek zorundayız. Mizaçların "sıcakkanlı", "öfkeli", "hüzünlü" ve "soğukkanlı" olarak dörde ayrılması, eski Yunanistan'a kadar inmekte ve bu sınıflamanın Hippokrates'e ait olduğu sanılmaktadır. Bu sınıflama daha sonra Romalılar tarafından da kabul edilmiş ve günümüz psikolojisi içerisinde onurlu ve kutsal bir yadigâr olarak varlığını sürdüregelmiştir.

Sıcakkanlı tipe, hayattan tat aldığını açığa vuran, olayları çok fazla ciddiye almayan, saçlarını çarçabuk ağartmayan, her olayın en hoş, en güzel yanını görmeye çalışan, üzülecek bir şey söz konusu olduğu zaman üzülmekle birlikte kendini ruh çöküntüsüne kaptırmayan, perspektif duygusunu (yani olaylara çeşitli görüş açılarından bakma yeteneğini) yitirmeksizin mutlu şeylerden zevk duyan insanlar girmektedir. Bu tipten olan kimselere dikkatle bakacak olursak, oldukça sağlıklı insanlar olduklarını ve büyük kusurlarının bulunmadığını görürüz. Öteki üç tip içinse aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

Öfkeli tip, eski bir edebi eserde, yol üstünde bulunan bir taşı şiddetli bir tekmeyle bir yana fırlatan bir kimse olarak anlatılmıştır. Oysa sıcakkanlı tip rahatça taşın çevresinden dolaşıp geçebilmektedir. Bireysel Psikoloji diliyle söyleyecek olursak, öfkeli tipten olan bir insanın güçlü olmak için gösterdiği çaba o kadar kuvvetlidir ki, her zaman gücünü kanıtlamak zorunda bulunduğunu hissettiği için daha sert ve şiddetli hareketlerde bulunmaktadır. Karşısına çıkan bütün engelleri doğrudan doğruya saldırgan bir tavır takınarak yenmekten başka bir şey düşünmemektedir. Gerçekte, bu gibi kimselerin en şiddetli hareketleri, henüz güçlü oldukları duygusunu edinmedikleri, bu yüzden güçlü olduklarına inanabilmek için hiç durmadan güçlerini kanıtlamaya çalıştıkları ilk çocukluk yıllarında başlamaktadır.

Hüzünlü tip ise oldukça farklı bir izlenim uyandırır. Daha önce söz konusu ettiğimiz benzetmeye dayanarak söyleyecek olursak, hüzünlü tipten olan bir insan, taşı görür görmez o güne kadar işlediği bütün günahları hatırlayacak, gelip geçmiş hayatı üzerinde uzun uzun düşünmeye başlayacak ve geri dönecektir. Bireysel Psikoloji bu tip bir

insanı, güçlükleri yenebileceğine ve ilerleyebileceğine hiçbir zaman inanmayan, yeni bir serüvene atılma tehlikesini göze alamayan, bir gayeye doğru ilerleyecek yerde hareketsiz kalmayı tercih eden, kararsızlığı açıkça belli olan nevrotik bir kişi olarak görür.

Böyle bir insan bir şeyler yapmaya kalktığı zaman da her şeye aşırı bir tedbirlilikle başlar. Şüphe onun hayatında büyük bir rol oynar. Bu tipten olan bir insan başkalarından çok kendini düşünür, bu yüzden hayatla yeterince ilişki kurma imkânlarının çoğunu önünde sonunda elden kaçırır. Kendisi ile o derece ilgilenmektedir ki, gözlerini yalnızca geçmişe çevirebilmekte ya da zamanını yararsız iç gözlemlerle geçirmektedir.

Soğukkanlı tipten olan bir insan ise, genellikle hayata yabancıdır. Hayatta edinmiş olduğu deneylerden gereken sonuçları çıkarmayı başaramaz. Hiçbir şey onu çok fazla etkilemez, ilgilendirmez; başkaları ile arkadaşlık kuramaz; kısaca hayatla hemen hiçbir bağlantısı yoktur. Bütün öteki tipler içerisinde hayattan en uzak duran tip belki de budur.

Bu bakımdan, yalnızca sıcakkanlı tipten olanların iyi bir insan olabileceği sonucunu çıkarabiliriz. Şu var ki, sınırları kesin olarak belirlenmiş mizaçlara seyrek olarak rastlanmaktadır. Çoğunlukla belli bir tip, biri ya da öteki ile karışmış bir halde bulunur. Bu durum, geleneksel mizaç bilgisinin bütün değerini yitirmesine yol açmaktadır. Bu "tipler" ve "mizaçlar" değişmez de değildirler. Bir mizacın başka bir mizaca dönüştüğüne sık sık rastlarız: Bir çocuk başlangıçta öfkeli tipten bir kimse olarak gözüktüğü halde, daha sonra hüzünlü bir tipe dönüşebilir ve hayatının sonlarına doğru da soğukkanlı bir tip halini alabilir. Sıcakkanlı tipten olan bir insan, çocukluğunda aşağılık duyguları duymaya en az yatkın olan, önemli beden kusurları ve sakatlıkları pek bulunmayan, şiddetli sürtüşmelerle hemen hiç karşılaşmamış olan, bunun sonucu olarak da rahatça gelişebilen, hayatı severek, böylece sağlam bir temele dayanarak yaşayabilen biricik tip olarak görünmektedir.

Bu noktada bilim sahneye çıkmakta ve şöyle demektedir: "Mizaçlar, içsalgıbezlerinin yaptığı salgılara bağlı şeylerdir."* Tıp bilimindeki en yeni gelişmelerden biri, içsalgıbezlerinin önemi üzerinde durmak olmuştur. İçsalgıbezleri tiroid, hipofiz, böbreküstü bezleri, pa-

* Bakınız: Kretschmer, *Character and Temperament,* Berlin 1921.

ratiroid'ler, pankreastaki Langerhans adacıkları, erkek ve kadın cinsel organlarındaki bazı bezler ve başka birtakım histolojik unsurlardır ki, bunların fonksiyonları şimdiye kadar pek iyi anlaşılamamıştır. Bu bezlerin salgı kanalları yoktur; salgılarını doğrudan doğruya kana boşaltırlar.

Genellikle bütün organların ve dokuların gelişme ve faaliyetlerinin, kan dolaşımı ile bedenin her hücresine iletilen bu içsalgılardan etkilendikleri kabul edilmektedir. Bu salgıların harekete getirici ya da toksinleri temizleyici bir faaliyette bulundukları ve yaşamak için gerekli oldukları bilinmekle birlikte, gerçek önemleri hâlâ tam olarak anlaşılamamıştır. İçsalgıbezleri ile ilgili bilim, henüz başlangıç dönemindedir ve iç bezlerin salgılarının fonksiyonu ile ilgili temel gerçekler pek azdır. Ama bu yeni bilim kendini kabul ettirerek ve bu salgıların karakter ve mizacı belirlemiş olduğunu söyleyerek, karakter ve mizaç konusunda psikolojik düşünceye yön vermek istediğine göre, bu konu üzerinde biraz daha durmamız gerekiyor.

İlk olarak, önemli bir itirazı ele alalım. Tiroid bezinin yetersiz bir şekilde faaliyette bulunduğu eblehlik (*cretinism*) gibi bir hastalıkla karşılaştığımız zaman, soğukkanlı mizaca son derece benzeyen birtakım ruhsal görünüşlerle de karşılaştığımız doğrudur. Bu gibi kimselerin şişman, sanki şişmiş gibi bir görünüşleri olması, saçlarının patolojik bir biçimde gelişmesi ve derilerinin özellikle kalın olması bir yana, hareketleri de son derece ağır ve tembeldir. Ruhsal duyarlıkları göze çarpacak derecede azalmıştır ve girişim gücünden hemen büsbütün yoksundurlar.

Şimdi böyle bir vakayı, tiroid bezinde herhangi bir patolojik değişme olduğunu gösteren hiçbir kanıt bulunmadığı halde yine de soğukkanlı olarak nitelediğimiz bir tiple karşılaştıracak olursak, birbirinden büsbütün farklı birtakım karakter özellikleri olan apayrı iki görünüşle karşılaştığımızı kabul etmemiz gerekecektir. Bu bakımdan, tiroid bezinin salgısında, uygun bir ruhsal fonksiyonu devam ettirmeye yardımcı olacak bir şeylerin bulunduğunu söylemek mümkün olabilecektir; ne var ki, soğukkanlı mizacın tiroid bezinin salgısının bulunmamasından *ileri geldiğini* söyleyecek kadar ileri gitmemiz mümkün değildir.

Patolojik bir şekilde soğukkanlı olan tip, genellikle soğukkanlı olarak nitelediğimiz tipten büsbütün farklıdır. *Psikolojik bakımdan*

soğukkanlı olan bir karakter ve mizaç, *patolojik bakımdan* soğukkanlı olan tipten bireyin psikolojik hayat hikâyesi bakımından kesinlikle ayrılmaktadır. Bir psikolog olarak bizi ilgilendiren soğukkanlı tipler, hiçbir şekilde hep durgun olan insanlar değildirler. Bazen ne derece kuvvetli ve şiddetli tepkiler gösterdiklerini gördüğümüz zaman hayrete düşeriz. Bütün hayatı boyunca soğukkanlı olarak kalan bir soğukkanlı tip yoktur. Bu gibi bir insanın mizacının, aşırı derecede duygulu bir varlığın kendisi için yaratmış olduğu suni bir kabuktan, hayatı boyunca –belki de ruhsal yapısından ileri gelen bir eğilimle– yönelmiş olduğu bir savunma mekanizmasından, kendisi ile dış dünya arasına ördüğü bir kale duvarından başka bir şey olmadığını öğreneceğiz. Soğukkanlı mizaç bir savunma mekanizmasıdır; yaşama savaşında ortaya çıkan, ona karşı gösterilen anlamlı bir tepkidir; bu bakımdan, tiroid bezi işlemeyen bir eblehin anlamsız hantallığından, tembelliğinden ve yetersizliğinden büsbütün farklı bir durumu ifade etmektedir.

Tiroid bezi salgıları yetersiz olan hastaların soğukkanlı bir mizaç kazanmış oldukları hallerde bile, bu önemli ve anlamlı itirazı göz önünde tutmak gerekir. Tüm olarak ele alındığında sorunun can alıcı noktasi bu değildir. Gerçekte, birtakım karmaşık nedenler ve amaçlar bütününün, dış etkilerin katıldığı bütün bir organik faaliyet sisteminin bir aşağılık duygusu yaratmış olması söz konusudur. Bu aşağılık duygusu, bireyin kendi kendine vermiş olduğu değeri incitebilecek ve yaralayabilecek rahatsız edici şeylerden kaçmasını sağlayan soğukkanlı bir mizaca ulaşma çabasına yol açmaktadır. Ne var ki, daha önce genellikle söz konusu etmiş olduğumuz tipin özel bir şeklinden başka bir şey değildir bu. Burada tiroid bezinin kusurlu oluşu belirli bir organik kusur ya da yetersizlik olarak ortaya çıkmakta ve böyle bir kusurdan ileri gelen sonuçlar birinci derecede rol oynamaktadır. Bu organik kusur ya da yetersizlik hayata karşı daha gergin bir tavır takınmaya yol açmakta ve birey, içerisinde bulunduğu durumu birtakım ruhsal mekanizmalarla telafi etmeye çalışmaktadır; soğukkanlı mizaç bu ruhsal mekanizmaların çok iyi bilinen bir örneğidir.

İçsalgılarla ilgili başka anormallikleri göz önünde tutup bu anormalliklerle ilgili mizaçları inceleyecek olursak, bu görüşümüzün doğru-

luğunu göreceğiz. Böylece, Basedow ya da guatr hastalığında görmüş olduğumuz gibi, tiroid bezinin salgısının çok arttığı insanlar vardır. Bu hastalığın fizik belirtileri kalbin aşırı faaliyeti, nabız atışının hızlanması, fırlak ya da patlak gözler, tiroid bezinin büyümesi, ellerin ve ayakların –özellikle ellerin– az çok titremesidir. Bu gibi hastalar çabucak terlerler; sindirim aygıtları, tiroid salgısının pankreasın salgısı üzerindeki ikinci dereceden etkisinin sonucu olarak genellikle çok güç çalışır. Bu hastalar aşırı derecede duyarlıdırlar, kolayca öfkelenirler ve çoğu zaman çok belirli endişe halleri ile birlikte giden telaşlı, gergin ve sarsak faaliyetlerle belirlenmişlerdir. Guatr olmuş bir hastanın görünüşü, aşırı derecede endişeli bir insanın görünüşüne tıpatıp benzemektedir.

Bununla birlikte, bu durumun psikolojik endişeyle aynı olduğunu söyleyecek olursak büyük bir hataya düşmüş oluruz. Guatr hastalığında karşımıza çıkan psikolojik olaylar, endişe halleri, bazı beden ve ruh faaliyetlerini yerine getirme güçsüzlüğü, çabucak yorulma ve aşırı zayıflık, yalnızca psikolojik nedenlerden değil, aynı zamanda organik nedenlerden ileri gelmektedir. Böyle bir hasta, telaş ve endişe nevrozundan rahatsız olan bir insanla karşılaştırıldığı zaman arada çok büyük bir farkın bulunduğu görülecektir: Aşırı psikolojik faaliyetleri tiroid bezinin salgısının çok artmış olmasından ileri gelen, karakter yapıları kronik bir zehirlenmeden sonra gelen ikinci dereceden bir etken olarak görünen, içleri dışları sanki tiroid salgısı ile dolmuş bulunan insanların tersine olarak, çarçabucak öfkelenen bazı telaşlı ve endişeli insanlar vardır ki, büsbütün farklı bir kategoriye girmektedirler; çünkü bunların durumu, hemen hemen tümüyle daha önceki ruhsal yaşantıları ile belirlenmiştir. Hiç şüphesiz tiroid bezinin aşırı faaliyet gösterdiği bir insanın davranışlarında öteki gruptan olanların davranışlarına *benzer özellikler* görmek mümkündür; ama böyle bir insanın faaliyeti, karakter ve mizacın temel göstergesi olan *planlı ve amaçlı* bir nitelikten yoksundur.

Öteki içsalgıbezleri üzerinde de biraz durmak gerekecektir. Çeşitli içsalgıbezlerinin gelişmesiyle erkek ve kadın cinsel organlarındaki bezlerin gelişmesi arasındaki bağlantı özellikle önemlidir.* Biyolojik

* Bakınız: Alfred Adler, *Organ Inferiority and Its Psychic Compensation;* Adler, *Studie über die Minderwertigkeit von Organen.*

araştırmalarımızın ulaştığı temel ilkelerden biri şudur: Gonadlar ya da cinsel bezlerle ilgili birtakım anormallikler olmaksızın içsalgıbezlerindeki anormalliklere rastlamak mümkün değildir. Bu iki anormallik arasında özel bağlılık ve bu kusurlar ve yetersizliklerin birlikte ortaya çıkmasının nedeni, hiçbir zaman tam olarak belirlenememiştir. Başka organik kusurlar için varmış olduğumuz sonuçlar, aynı şekilde bu bezlerdeki organik kusurlar için de geçer olacaktır. Gonadların yetersiz olduğu durumlarda, hayata uymada güçlük çeken ve bunun sonucu olarak uyma konusunda kendine yardımcı olacak birçok ruhsal çareye ve savunma mekanizmalarına başvurmak zorunda kalan "organik güçlükleri olan bir insan" ile karşılaşıyoruz.

İçsalgıbezleri üzerinde araştırmalar yapan heyecanlı araştırıcılar, bizi, karakter ve mizacın tümüyle cinsel bezlerin içsalgılarına bağlı olduğunu düşünmeye götürmektedir. Bununla birlikte, erkek ve kadın cinsel organlarındaki bezlerin büyük anormalliklerine seyrek olarak rastlanmaktadır. Psikolojik bozuklukların söz konusu olduğu bu gibi durumlarda, kuraldışı bazı vakalarla karşılaşıyoruz. Cinsel bezlerdeki *fonksiyonel* bozukluklarla doğrudan doğruya ilgili olan özel ruhsal görünüşler daha çok cinsel bezlerin belirli hastalıklarından ileri gelmektedir, içsalgıbezleri ile ilgili uzmanların iddia ettikleri gibi, karakterin temelinde içsalgıbezlerinin bulunduğu konusunda hiçbir sağlam tıbbi kanıt bulamıyoruz. Organizmanın canlılığı için gerekli olan bazı uyarımların cinsel bezlerden ileri geldiği ve bu uyarımların çocuğun çevresi içerisindeki yerini belirleyebileceği inkâr edilemez. Bununla birlikte, bu uyarımları aynı şekilde başka organlar da yaratmış olabilir ve bütün bunlar özel bir ruhsal yapının zorunlu temeli değildirler.

Bir insana değer biçmenin güç ve titizlik göstermeyi gerektiren bir iş olması ve bu konuda işlenecek bir hatanın son derece önemli bir problem yaratması dolayısıyla burada bir uyarmada bulunmak zorundayız. Birtakım zayıf organlarla dünyaya gelen çocukların, bu noksanlıklarını telafi etmek üzere özel ruhsal mekanizmalar yaratma eğilimleri çok kuvvetli olmaktadır. *Ama böyle bir özel ruhsal yapı geliştirme eğilimini yenmek mümkündür.* Her ne durumda olursa olsun bir insanı, kesin olarak ve kaçınılmaz bir şekilde hayatta belli bir tavır takınmaya zorlayan herhangi bir organ yoktur. Gerçi böyle bir durum insanın cesaretini kırabilir; ama bu ayrı bir konudur. Biraz ön-

ce belirtmiş olduğumuz görüşe benzeyen birtakım görüş noktalarının var olabilmesi yalnızca şundan ileri gelmektedir: Şimdiye kadar hiç kimse, organik kusurları ve yetersizlikleri olan çocukların ruhsal gelişmelerindeki güçlükleri yenmeye çalışmamıştır. Bu çocukların, bu gibi kusurları ve yetersizlikleri yüzünden bazı hatalara düşmelerine fırsat verilmiştir; bu gibi çocuklar incelenmiş, gözlenmiş, ama onlara yardım etmek, onları desteklemek ve teşvik etmek düşünülmemiştir. İnsanları *sosyal konumları* (*position*) ve *çevreleri, bütün yaşantıları* ve *imkânları* içerisinde ele alan ve Bireysel Psikolojinin verilerine dayanan yeni psikoloji, bu konudaki öğretilerinin sonucu olarak kendi görüş noktasının doğru olduğunu kanıtlayacak ve *beden yapısını* ya da *eğilimleri* hareket noktası olarak alan bugünkü psikolojiyi teslim bayrağını çekmeye zorlayacaktır.

6. Özet

Tek tek karakter özellikleri üzerinde durmadan önce, şimdiye kadar tartışmış olduğumuz noktaları kısaca gözden geçirelim. Şu önemli düşünceyi ortaya attık: İnsan tabiatının, ruhsal çerçevesinden ve tüm ilişkilerinden sıyrılmış tek tek olayların incelenmesi ile anlaşılamayacağı... İnsan tabiatını tanıyabilmek için, uzun bir zaman aralığı ile birbirinden ayrılmış olan en az iki olayı birbiriyle karşılaştırmamız ve tek bir davranış kalıbı içerisinde birleştirmemiz gerekecektir. Bu şekilde hareket etmenin çok yararlı olduğu görülmüştür; bu bize, çeşitli izlenimler yığınını derlemek ve sistemli bir düzenleme ile, bu izlenimleri, karakterin doğru bir şekilde değerlendirilmesini mümkün kılacak bilgiler haline getirmek imkânını vermektedir. Eğer tek tek olaylara dayanarak yargıda bulunmuş olsaydık, kendimizi öteki psikologların ve pedagogların karşılaşmış olduğu aynı güçlüklerle karşı karşıya bulacaktık; böylece, her zaman yararsız ve verimsiz olarak gördüğümüz geleneksel kriterlere başvurmak zorunda kalacaktık. Bununla birlikte, eğer sistemimizin kaldıracını uygulayabileceğimiz birtakım noktalar bulabilirsek ve bunları tek bir kalıp halinde birleştirebilirsek, belirli kuvvet çizgileri olan ve bir bütün olarak insanı değerlendirmek imkânını veren yararlı bir sistemimiz olacak demektir. Yalnızca bu şartlar altındadır ki, sağlam bir bilimsel temele dayanabile-

ceğiz. Bir insanı daha yakından tanımamız, onun hakkında vermiş olduğumuz yargıyı ister istemez bir dereceye kadar değiştirmemize ya da düzeltmemize yol açacaktır. Eğitim alanında herhangi bir değişiklik yapmaya kalkmadan önce, bu sisteme göre eğitilecek insanın açık ve seçik bir görünümüne ulaşmamız gerekmektedir.

Böyle bir sistemi şekillendirmek imkânını verecek çeşitli yollar ve araçlar üzerinde tartıştık; örnek olarak da ya kendimizde denediğimiz ya da herhangi bir normal insandan bekleyebileceğimiz olayları seçtik. Ayrıca, ortaya koymuş olduğumuz bu sistemin, bir etkeni hiçbir zaman ihmal ermemesi gerektiği ve bunun da sosyal etken olduğu noktası üzerinde ısrarla durduk. Ruhsal hayatın tek tek olaylarını gözlemek yeterli değildir. Onları her zaman sosyal hayatla olan ilişkileri içerisinde göz önünde bulundurmak zorundayız. Toplum hayatımız için en önemli ve değerli tez şudur: *Bir insanın karakteri hakkında hiçbir zaman ahlaki bir yargı verilemez; bir insanın karakteri, onun çevresine karşı takınmış olduğu tavrın ve içerisinde yaşamış olduğu toplumla olan ilişkisinin bir göstergesidir.*

Bu fikirlerin ortaya konmasında iki evrensel insani olayla karşılaşıyoruz: Birincisi, insanları birbirine bağlayan evrensel bir sosyal duygunun var oluşudur. Bu sosyal duygu, uygarlığımızın bütün büyük başarılarının temelidir. "Sosyal duygu", herhangi bir insanın sosyal duygusunun derecesini kestirmemize imkân veren, ruhsal olayları etkili bir şekilde ölçmemizi mümkün kılan biricik kriterdir. Bir insanın topluma karşı nasıl bir tavır takındığını, insanlığa duyduğu yakınlığı nasıl ifade ettiğini, hayatını nasıl verimli ve canlı bir hale getirdiğini bildiğimiz zaman, insan ruhu hakkında somut bir izlenim edinmiş oluruz. Bundan sonra, karakterin değerlendirilmesi için ikinci bir kriter daha keşfettik: Sosyal duyguya en fazla düşman olan kuvvetlerin kişisel bir üstünlük ve güç kazanmak için gösterilen çabalar ve eğilimler olduğu... Bu iki görüş noktasından hareket ettiğimiz zaman, insanlar arasındaki ilişkilerin sosyal duygularının derecesi ile nasıl belirlenmiş olduğunu anlayabiliriz; bu sosyal duygu ise, insanların kişisel bir önem kazanmak için gösterdikleri çabaların karşıtıdır ve bu iki eğilim her zaman birbirinin karşısında yer almaktadır. Dinamik bir oyundur bu; dış görünüşleri karakter dediğimiz şey olan kuvvetlerden oluşmuş bir paralel kenardır.

II

Saldırgan Karakter Özellikleri

1. Boş Gurur ve Harislik

Kendini başkalarına kabul ettirmek için gösterilen çaba, en yüksek noktasına ulaşır ulaşmaz, ruhsal hayatta büyük bir gerginlik yaratır. Bunun sonucu olarak, güçlü ve üstün olma gayesi birey için daha belirgin bir hale gelir; insan bu gayeyi olanca gücüyle, olanca kuvvetiyle izler ve hayatı büyük bir zaferi beklemekle geçer. Böyle bir insan gerçeklik duygusunu yitirmiştir; çünkü her zaman başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğü sorunu ile uğraştığından ve daha çok başkaları üzerinde bıraktığı izlenimle ilgilendiğinden hayatla bağlantısını yitirmiştir. Böyle bir yaşama biçimi, insanın hareket serbestliğini olağanüstü bir derecede engeller ve boş gurur o insanın en belirgin karakter özelliği halini alır.

Her insan kendini bir dereceye kadar boş gurura kaptırmış olabilir; bununla birlikte, bir insanın boş gururunu açığa vurmasına iyi gözle bakılmaz. Bu bakımdan, boş gurur genellikle o derece gizlenmiş ve örtbas edilmiştir ki, çok çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Sözgelişi, gerçekte onda boş gururdan başka bir şey olmayan bir çeşit

alçakgönüllülük vardır. Bir insan başkalarının yargısını hiçbir şekilde dikkate almayacak kadar kendini boş gurura kaptırmış olabilir; başka biri herkesin kendisini beğenmesini şiddetle ister ve bunu kendi menfaati için kullanır.

Belli bir dereceyi aştığı zaman boş gurur son derece tehlikelidir. Boş gururun bir insanı nesnelerin *özünden* çok, *görünüşü* ile ilgili olan çeşit çeşit yararsız işe ve çabaya götürmesi ve hiç durmadan kendini düşünmeye ya da hiç değilse başkalarının kendisi hakkındaki kanılarını düşünmeye götürmesi bir yana bırakılacak olursa, en büyük tehlikesi insanın er geç gerçekle bağlantısını yitirmesine yol açmasıdır. O kimse, bu durumda, insanlar arasındaki bağlantıları anlayamaz hale gelir. Hayatla olan ilişkileri bozulur. Yaşama yükümlülüklerini unutur ve tabiatın her insandan istemiş olduğu katkıları özellikle gözden kaçırır. Bir insanı her olaya ve insana "Bundan nasıl yararlanabilirim?" gibi bir soru ile yaklaşmak zorunda bırakan böyle bir boş gurur kadar insanın serbestçe gelişmesini engelleyen başka bir kusur yoktur.

İnsanlar boş gurur yerine kulağa daha hoş gelen "harislik" ya da "gurur" kelimesini koymakla işin içinden sıyrılmaya alışmışlardır. Büyük bir gururla ne kadar haris olduklarını söyleyen ne çok insan vardır! "Enerjik" ya da "etkin" (faal) kavramlarına da sık sık başvurulur. Bu enerji toplumun yararına olduğu sürece onun değerini kabul edebiliriz; ama genellikle bütün bu "çalışkanlık", "etkinlik"; "enerji" ve "beceriklilik" deyimleri görülmemiş bir boş gurur derecesini gizlemek için kullanılan ifadelerden başka bir şey değildirler.

Boş gurur çok geçmeden bir insanın toplum içerisinde gereken şekilde davranmamasına yol açar. Çoğu zaman başkalarını rahatsız etmesine neden olur. Öyle ki, kendi boş gururlarını tatmin etmek imkânını bulamayan insanlar genellikle başkalarının hayatını engellemeye çalışırlar. Boş gururları gittikçe gelişen çocukların kendi değerlerini tehlikeli birtakım yollara başvurarak kanıtlamaya çalıştıklarını ve zayıf çocuklara ne kadar güçlü olduklarını göstermekten hoşlandıklarını görüyoruz. Hayvanlara zalimce davranmak bunun göze çarpan bir örneğidir. Cesaretlerini daha önceden yitirmiş olan bazı çocuklar ise boş gururlarını kolay kolay anlaşılması mümkün olmayan bazı ufak tefek hareketlerle tatmin etmeye uğraşacaklardır. Bu gibi çocuklar gerçek iş alanından kaçacaklar ve mizaçlarına uygun gelen ikinci de-

receden alanlarda kendilerini gösterecek bir kahraman rolü takınarak önem kazanmaya çalışacaklardır. Her zaman hayatın ne kadar acı olduğundan, kaderin kendilerine ne kadar kötü davrandığından sızlanan insanlar bu kategoriye girerler. Kanıtlamaya çalıştıkları şey şudur: Eğer bu derece kötü yetiştirilmemiş olsalardı, başlarına şu ya da bu gibi bir felaket gelmemiş olsaydı, bugün ön safta gelen kimseler arasında yer almış olurlardı. Hayatın "ateş hattı"na yaklaşmamak için hiç durmadan özürler, bahaneler bulurlar; boş gururlarını tatmin edecek biricik şey, kendileri için yaratmış oldukları hayallerdir.

Ortalama bir insan bu gibi kimselerle karşılaştığı zaman bazı güçlükler çekecektir; çünkü onları nasıl eleştireceğini ve değerlendireceğini bilemeyecektir. Kendini boş gurura kaptırmış olan bir kimse herhangi bir hatanın sorumluluğunu hep başkasının omuzlarına yüklemektedir. Kendisi her zaman haklıdır, başkaları ise her zaman haksızdır. Şu var ki, hayatta kimin haklı kimin haksız olduğunun pek bir önemi yoktur. Önemli olan biricik şey, bir insanın amaçlarına ulaşması ve başkalarının hayatına yapmış olduğu katkılardır. Kendini boş gurura kaptırmış olan bir insan, böyle bir katkıda bulunacak yerde şikâyetler, özürler ve bahanelerle uğraşıp durmaktadır. Burada, insan ruhunun çeşitli mekanizmaları ile, insanların her ne pahasına olursa olsun kendi üstünlük duygularını sürdürmek ve boş gururlarını şu ya da bu şekilde yaralanmaktan korumak için gösterdikleri çabalarla karşılaşıyoruz.

Büyük bir hırs olmadıkça insanlığın büyük başarılarının hiçbir zaman gerçekleşmemiş olacağı itirazı sık sık yapılagelmiştir. Yanlış bir görüş açısından öne sürülen yanlış bir görüştür bu. Hiçbir insan kendini boş gururdan büsbütün kurtaramayacağına göre, her insanda bir parça boş gururun var olduğunu kabul etmemiz gerekir. Şu var ki, bir insanın, insanlığın yararı için çalışmasında rol oynayan etken bu olmadığı gibi, ona büyük başarılar kazanma gücünü veren şey de hiç şüphesiz boş gurur değildir. Bu gibi *başarılar ancak bir sosyal duygunun uyarımı ile ortaya çıkarlar.* Bir deha eseri, ancak sosyal anlamı bakımından bir değer taşır. Bir eserin yaratılmasında herhangi bir boş gururun bulunması halinde, bu, o eserin değerini küçültmekten ve yaradılışını bozmaktan başka bir işe yaramaz; gerçek bir deha eserinde boş gururun pek bir etkisi yoktur.

Bununla birlikte, çağımızın sosyal ortamı içerisinde kendimizi bir parça olsun boş gururdan büsbütün kurtarmamız imkânsızdır. Bu gerçeğin kabul edilmesinde büyük yarar vardır. Bunu kabul etmekle uygarlığımızın bir yarasına dokunmuş oluyoruz; bu, nerede bir kötülük ve felaket varsa yalnızca orada karşımıza çıkan, birçok insanın sürekli mutsuzluğuna yol açan bir etkendir. Boş gururlu insanlar kimse ile geçinemeyen, olduklarından daha üstün görünmeyi amaç edindikleri için hayata ayak uyduramayan zavallı insanlardır. Yalnızca ünlü bir kişi olmaya çalıştıkları için, bu insanların kendilerini çarçabuk birtakım çatışmalar içerisinde bulmalarına şaşmamak gerekir. İnsanların karşılaşmış oldukları en karmaşık engeller içerisinde en büyük güçlüğün, bir insanın boş gururunu tatmin etmek için gösterdiği başarısız çabalardan ileri geldiği görülüyor. Boş gururun derecesini, hangi yönde faaliyet gösterdiğini ve gayesine ulaşmak için kullandığı araçları belirleyebilmek, karmaşık bir kişiliğin anlaşılmasını mümkün kılacak önemli bir tekniktir. Böyle bir anlayış, her zaman için, anormal bir boş gururun sosyal duyguya ne kadar zararlı olduğunu gösterecektir. Boş gurur ile bir insanın başka insanlara duyduğu yakınlığın bağdaşmasına imkân yoktur. Bu iki karakter özelliği hiçbir zaman bir araya gelemez; çünkü boş gurur hiçbir zaman toplumun ilkelerine bağlı kalamaz.

Boş gurur, kendi kaderini kendi içinde taşır. Topluluk hayatından gelen akla uygun itirazlar boş gururun gelişmesini hiç durmadan engeller. Toplum içerisinde ve küçük topluluklar halinde yaşamak, kesin bir şekilde uygulamak zorunda olduğumuz ilkelerdir. Bu bakımdan boş gurur, gelişmesinin ilk dönemlerinden bu yana kendini gizlemek, başka bir kılık altında ortaya çıkmak ve gayesine ulaşmak için dolambaçlı yollardan gitmek zorundadır. Kendini boş gurura kaptırmış olan bir insan, boş gururunun istediği zaferlere ulaşma yeteneği konusunda her zaman büyük şüpheler içerisinde kıvranacaktır. O hayal kurup enine boyuna düşünedursun, zaman geçip gitmektedir. Bir kere de zaman geçti mi, böyle bir insan neler yapabileceğini gösterme fırsatını hiçbir zaman bulamadığını özür olarak öne sürebilecektir.

Genellikle olayların akışı şöyle olmaktadır: Bir insan herhangi bir imtiyazlı duruma ulaşmak, kendini hayatın akışından koparmak ve herkesten ayrı durarak bütün insanların faaliyetini belli bir güvensiz-

likle seyretmek istemektedir; çünkü herkesi kendine düşman olarak görmektedir. Boş gururlu insanlar saldırı ve savunma durumu almak zorundadırlar. Çoğu zaman haklı imiş gibi görünmelerine yol açan, ilk bakışta akla uygunmuş gibi gelen önemli kaygılara, şüphelere düşerler. Ama bu gibi kaygılarla uğraşıp dururken büyük fırsatlar kaçırırlar, hayatla ve toplumla bağlantılarını yitirirler ve herkesin yerine getirmek zorunda olduğu görevleri ihmal ederler.

Onları daha yakından incelediğimiz zaman, bu kimselerde, arka planda bir boş gururun, kendini bin bir çeşit şeyde belli eden bir "her şeyi ve herkesi fethetme" isteğinin bulunduğunu görüyoruz. Bütün tavırlarında, kılık kıyafetlerinde, konuşma biçimlerinde ve insanlarla olan ilişkilerinde hep bu boş gururun belirtisini görmek mümkündür. Kısaca, nereye bakarsak bakalım, başkalarından üstün olmak için her türlü araca başvuran boş gururlu ve haris insanlarla karşılaşıyoruz. Bu tip insanların dış görünüşleri pek hoşa gitmediği için, boş gururlu kimseler, eğer akıllı iseler ve kendileri ile inkâr ettikleri toplum arasındaki mesafenin farkındaysalar, boş gururun dış görünüşlerini gizlemek için her türlü çareye başvuracaklardır. Böylece dış görünüşleriyle alçakgönüllü olan, boş gururlu olmadıklarını göstermek için dış görünüşlerini gerçekten ihmal eden insanlarla karşılaşırız. Sokrates'in, eski püskü elbiselerle kürsüye çıkan bir konuşmacıya şöyle seslendiği söylenir: "Atinalı genç adam! Elbisenin her yırtığından boş gururun sırıtıyor!" Boş gururlu olmadıklarına kesinlikle inanan insanlar vardır. Boş gurur çok daha derinlerde gizlendiği için, bu gibi kimseler yalnızca dıştan bakıldığı zaman bu şekilde görünürler. Boş gurur, bir insanın sosyal çevresinde her zaman ön planda olmak istemesi, hep kendini göstermek ihtiyacını duyması, bir sosyal toplantıyı ancak bütün dikkati kendi üstüne çekip çekmemesine göre iyi ya da kötü olarak değerlendirmesi vb. ile belirlenmiş olabilir. Bu tipten olan bazı insanlar ise hiçbir zaman topluluk içerisine çıkmak istemezler ve mümkün olduğu kadar bundan kaçınmaya çalışırlar. Bu toplumdan kaçış çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Davetleri kabul etmemek, geç gelmek, ev sahibini kendisini ısrarla, dil dökerek, iltifatlara boğarak davet etmek zorunda bırakmak böyle bir boş gururdan ileri gelen kurnazlıklardır. Başka birtakım insanlar ise ancak çok belirli şartlar altında toplum içerisine karışırlar ve boş gururlarını topluluğa katılma-

yarak, sanki topluluğun dışında imiş gibi davranarak açığa vururlar. Gururlu bir şekilde bunu övülecek bir özellik olarak gördüklerini söylerler. Bazıları da *her türlü* sosyal toplantıya katılmayı istemekle boş gururlarını dile getirmiş olurlar.

Bütün bunların önemsiz ve anlamsız ayrıntılar olduğu sanılmamalıdır; bunlar insan ruhuna derin bir şekilde kök salmıştır. Gerçekte, bu gibi özellikler gösterebilen bir insanın kişiliğinde sosyal duyguya pek az yer vardır; toplumun dostu olacak yerde düşmanı olma eğilimini göstermektedir. Bu gibi insanları, bütün çeşitlilikleri ile anlatabilmek için büyük bir yazarın şairlere özgü gücüne sahip olmak gerekir! Biz yalnızca onların kaba bir taslağını vermeye çalışıyoruz.

Her çeşit boş gururda karşımıza çıkabilecek ortak bir tema olarak, boş gururlu insanın, hayatta erişmesine imkân olmayan bir gaye edinmiş olduğu görülüyor. Dünyadaki bütün insanlardan üstün olmak istemekte ve bu gaye onun duyduğu yetersizlik duygusunun bir sonucu olarak görünmektedir. Kendini aşırı bir boş gurura kaptırmış olan bir insanın kendi değerine inanmadığını tahmin edebiliriz. Yetersizlik duygularının ortaya çıkmasıyla birlikte kendilerini boş gurura kaptırdıklarını bilinçli bir şekilde fark eden kimseler olabilir; ama bu bilgilerinden yararlanmadıkça, bunun bilincine varmış olmaları pek bir şey ifade etmez.

Boş gurur hayatın çok erken bir döneminde başlar. Hemen her türlü boş gururda genellikle bazı çocukça unsurlar vardır ve bunun sonucu olarak boş gururlu insanlar bizde hep çocuksu bir izlenim uyandırırlar. Boş gururun ortaya çıkmasını belirleyen çeşitli durumlarla karşılaşıyoruz. Bazen bir çocuk kendini ihmal edilmiş olarak görür, çünkü hatalı bir eğitimin sonucu olarak kendi önemsizliğini katlanılmaz bir yük olarak hisseder. Bazı çocuklar da aile gelenekleri dolayısıyla, bir kendini beğenmişlik tavrı takınırlar. Bunların ana babalarının da kendilerini başkalarından ayıran ve onlara büyük bir gurur veren böyle bir "aristokratik" tavırla belirlenmiş olduklarına emin olabiliriz.

Şu var ki, bu tavrın temelinde kendini apayrı bir insan olarak görmek; bütün insanlardan farklı olduğunu sanmak; bütün ailelerden "daha iyi" olan, duygusal yönden "daha yüce", "daha iyi" bir durumda bulunan, soy bakımından hayatta imtiyazlı bir yer alması gerektiğini düşünen bir aileden geldiğine inanmak gibi bir tavır bulun-

maktadır. Bu gibi imtiyazlara sahip olmayı istemek aynı zamanda hayata belli bir yön vermekte, bir çeşit davranışı ve bu davranışın ifade şekillerini belirlemektedir. Hayat bu tip insanların gelişmesine pek elverişli olmadığı için, aynı zamanda bu gibi kimseler özel birtakım imtiyazlar istemekle gülünç duruma düştükleri ya da düşmanlık uyandırdıkları için, bu tipten olan kimselerin çoğu çekingen davranarak dünyadan el çekerler, bir keşiş hayatı ya da başkalarına tuhaf gelen bir hayat sürerler. Evlerinde kaldıkları sürece kimseye karşı sorumlu olmadıkları için kendi hayal dünyalarında yaşayıp giderler ve olaylar başka türlü geçmiş olsaydı, gayelerine ulaşmış olabilecekleri inancıyla bu tavırlarının daha da güçlendiğini hissederler.

Bu tipten insanlar arasında bazen kendilerini adamakıllı yetiştirmiş, yetenekli, önemli sayılabilecek kimselere de rastlanır. Eğer yeteneklerini iyi kullanabilmiş olsalardı, belli bir değerleri olabilirdi. Şu var ki, bu gibi kimseler yeteneklerini kötüye kullanarak her gün biraz daha kendi hayal dünyalarına gömülürler. Toplumla etkin bir işbirliğinde bulunabilmek için öne sürmüş oldukları şartları kolay kolay yerine getirmek mümkün değildir. Sözgelişi, *alışık oldukları, öğrenmiş oldukları* ya da *bildikleri* şeylerden söz ederek, gerçekleşemeyecek şartlar ileri sürerler. Başkalarının *yaptıkları* ya da *yapmadıkları* şeylerin kendi âdetlerine ve alışkanlıklarına uygun olmadığını öne sürerek çeşitli bahaneler ve özürler bulurlar. Çok daha kaypak nedenler yüzünden öne sürdükleri şartları yerine getirmek imkânsız olabilir. Sözgelişi, erkekler "erkek" adını taşımaya layık olsalardı ya da kadınlar böyle olmasaydı her şey yolunda giderdi, diyebileceklerdir. Ama ne kadar iyi niyetli olunursa olunsun, bütün bu şartların yerine getirilmesi mümkün değildir. Bu bakımdan, bütün bunların, bir insanı ne kadar zaman kaybetmiş olduğunu düşünüp durmaktan kurtaracak uyuşturucu ya da sarhoş edici maddelere benzeyen tembelce özürler bulmaktan başka bir şey olmadıklarını söylemek zorundayız.

Bu gibi insanlar oldukça fazla bir düşmanlık duygusu ile belirlenmişlerdir ve başkalarının acısını, üzüntüsünü önemsememe eğilimini göstermektedirler. Bu sayede bir büyüklük duygusuna ulaşmaları mümkün olmaktadır. İnsan tabiatını çok iyi bilen La Rochefoucault, insanların çoğundan şöyle söz eder: "Onlar başkalarının acılarına kolayca katlanabilirler." Sosyal düşmanlık çoğu zaman sert, eleştirici bir

tavırla belirlenmiştir. Topluma düşman olan bu gibi kimseler her zaman herkesi ayıplarlar; eleştirirler, herkese karşı alaycı, yargılayıcı, suçlayıcı bir tavır takınırlar. Hiçbir şeyden hoşnut değildirler. Oysa yalnızca kötü olanı görmek ve suçlamak yetmez. İnsan kendine şu soruyu sormalıdır: "Bütün bunların düzelmesi için ben ne yaptım?"

Boş gururlu bir insan ne yapıp yapıp bütün insanlardan üstün olmaktan ve başka insanların karakterini acı acı eleştirmekten hoşlanır. Bu gibi kimselerin bazen çok ince bir teknik geliştirmiş olmalarına şaşmamak gerekir, çünkü bu konuda iyice yetişmişler, bir hayli deney edinmişlerdir. Bunların arasında son derece zeki, dikkati çekecek kadar kavrayışlı ve hazırcevap insanlara rastlamak mümkündür. İnsan herhangi bir şeyle olduğu gibi zekâ ve kavrayışla da kötülük edebilir ve hiciv yazarlarının yaptığı şekilde bunu bir eğlence ve kötülük aracı haline getirebilir.

Eleştirmekten bıkıp usanmayan bu gibi kimselerin her şeyi kötüleyen, hiçbir şeyi beğenmeyen tavırları, oldukça yaygın bir karakter özelliğinin belirtisidir. Buna "beğenmeme kompleksi" diyoruz. Gerçekten de bu deyim, boş gururlu bir insanın saldırı hedefinin ne olduğunu gösterir: Başka bir insanın değeri ve önemi... Kimseyi beğenmeme eğilimi bir insanın başkalarının değerini küçülterek kendisinin herkesten üstün olduğu duygusuna ulaşma çabasıdır. Başka insanın değerinin kabul edilmesi, boş gururlu bir insanın kişiliğine yapılmış bir hakaret olarak görülmektedir. Bu gerçek bize, daha başka sonuçlar çıkarmak ve boş gururlu bir insanın güçsüzlük ve yetersizlik duygusunun ne kadar derin olduğunu anlamak imkânını vermektedir.

Hiçbirimiz kendimizi bu kusurdan büsbütün kurtaramadığımıza göre, bütün bu söylenenlerden kendimizi ölçüye vuracak bir standart olarak yararlanmamız mümkündür. Şu var ki, binlerce yıldan beri süregelen bir geleneğin bizde kökleştirmiş olduğu bir şeyi kısa bir zamanda söküp atamayacağımızı unutmamalıyız. Bununla birlikte, eğer kendimizi aldatmaya kalkmazsak ve önünde sonunda zararlı ve tehlikeli olduğu ortaya çıkacak olan önyargılara kendimizi kaptırmazsak, bu yine de ileri bir adım olacaktır. Başkalarından farklı bir insan olmayı istemiyoruz; çevremizdeki insanların herkesten farklı kimseler olmasını da aramıyoruz. Tabii bir yasa, bizden başkaları ile işbirliği yapmamızı ve birbirimize el uzatmamızı istemektedir. İşbirliğinin bu

derece zorunlu olduğu bir çağda kendi boş gururumuzu tatmin etmeye çalışmamız yersiz bir davranıştır. İçerisinde bulunduğumuz çağda hayata karşı takınılmış olan boş gururlu bir tavrın çelişmeleri çok açık ve seçik bir şekilde görülmektedir; çünkü boş gururun insanı nasıl başarısızlığa götürdüğünü ve böyle bir gurura kendini kaptırmış olan bir insanın önünde sonunda toplumun şiddetli saldırılarına hedef olduğunu ya da toplumun sempatisine muhtaç bir hale geldiğini her gün görüyoruz. Boş gurur hiçbir zaman bugün olduğu kadar sakıncalı bir şey olmamıştır. Hiç değilse boş gururun daha iyi şekillerine ve görünüşlerine ulaşmaya çalışmalıyız; böylece, kendimizi boş gurura kaptırmamak elimizden gelmiyorsa, hiç olmazsa boş gururumuzu kamu yararına kullanmamız mümkün olabilecektir.

Aşağıdaki vaka, boş gururun harekete getirici bir kuvvet olarak oynadığı rolü çok iyi bir şekilde göstermektedir. Birçok kız kardeşin en küçüğü olan genç bir kadın, hayatının ilk günlerinden beri çok şımartılmıştır. Annesi gece gündüz kızına hizmet etmiş ve onun her isteğini yerine getirmiştir. Bu ilgi ve bakımın sonucu olarak, aynı zamanda bedence de çok zayıf olan bu en küçük kız ölçüsüz bazı isteklerde bulunur olmuştur. Bir gün, hasta olduğu zamanlar annesinin evde her istediğini yerine getirdiğini fark etmiş ve çok geçmeden hastalığın kendisi için son derece elverişli bir durum olduğunu anlamıştır.

Daha sonra, normal insanların hastalık karşısında duydukları hoşnutsuzluğu yitirmiş ve zaman zaman hasta olmak hoşuna bile gitmeye başlamıştır. Çok geçmeden hasta olmada o derece ustalaşmıştır ki, ne zaman isterse, özellikle canı bir şey istediği, bir şeyler elde etmeye çalıştığı zaman, kolayca hastalanır hale gelmiştir. Ne yazık ki, canı hep bir şeyler istemektedir. Bunun sonucu olarak da, çevresindekilerin elinde olan bir şeyi almak istediği zamanlar hep hastalanır olmuştur. Yalnızca hasta olmaları yüzünden aile içerisinde birinci derecede yer alan ve çevresindekilere her dediğini yaptıran, böylece daha güçlü olduklarını fark eden çocuklar ve yetişkinlerdeki bu "hastalık kompleksi"ne sık sık rastlanmaktadır. Aşırı duyarlı ve zayıf insanlar söz konusu olduğu zaman bu yolun sağladığı güçlü olma imkânları pek çoktur. Bu gibi insanlar, tabii olarak, bu yoldan güçlü olmaya çalışırlar, çünkü yakınlarının kendi sağlıklarına göstermiş olduğu ilgiyi önceden fark etmişlerdir.

Bir insan böyle bir durumda amaçlarına ulaşabilmek için ikinci dereceden birtakım mekanizmalara başvurabilir. Sözgelişi, ilk olarak yeterince yemek yememeye başlar; bunun sonucu olarak zayıf düşer ve aile bu hasta üyesi için güzel yemekler hazırlama konusunda aşırılığa kaçmak zorunda kalır, ondan sonra da iş çığrından çıkar. O insan, birinin her zaman kendi etrafında pervane olmasını istemeye başlar. Bu gibi kimseler yalnız kalmaya katlanamazlar. Yalnızca hasta oldukları ya da tehlikeli bir durumda bulundukları için sevdikleri kimsenin dikkatini çekerler. Herhangi bir hastalık ya da tehlikeli durumla özdeşleşerek buna kolayca ulaşırlar.

Bir insanın kendisini bir şeyle ya da bir durumla "özdeşleştirme" yeteneğine "empati" diyoruz. Belli bir durumun sanki gerçekten varmış gibi hissedildiği rüyalarımızda bu yeteneğin çok açık bir şekilde ortaya çıktığını görüyoruz. "Hastalık kompleksi"nin kurbanı olan insanlar bu şekilde güçlü olma alışkanlığını bir kere edindiler mi, bir rahatsızlık duygusu yaratmada öyle akıllıca davranırlar ve bunu o derece bir ustalıkla yaparlar ki, bu durumda yalandan, gerçeği bozmaktan ya da hayalden söz etmek mümkün olmayabilir. Herhangi bir durumla özdeşleşmenin, bu durum gerçekten söz konusu imiş gibi, bir etki yaratabileceğini çok iyi biliyoruz. Bu gibi insanların sanki gerçekten mideleri bulanıyormuş gibi kusabileceklerini ya da gerçek bir tehlike ile karşı karşıya imişler gibi endişe duyabileceklerini de biliyoruz. Genellikle bu gibi belirtilerle kendilerini açığa vurmaktadırlar. Sözgelişi, yukarıda söz konusu ettiğimiz genç kadın bazen "birdenbire sanki bir tarafına felç gelecekmiş gibi" bir korkuya kapıldığını söylemiştir. Bir şeyi öyle açık ve seçik bir şekilde hayal edebilen insanlar var ki, gerçekten dengelerini yitirecek hale gelirler; bu durumda hayalden ya da rol yapmaktan söz etmek mümkün değildir. Bütün iş, bu gibi bir hastalık şampiyonunun herhangi bir hastalık belirtisi ile, hiç değilse "sinirsel" bir belirti ile çevresini etkilemiş olmasıdır. Ondan sonra bu durumdan etkilenmiş olan herkes "hasta"nın yanında kalmakta, ona bakmakta ve onun rahat etmesi için dikkat göstermektedir. Bir insanın hastalığı, her normal insanın sosyal duygusunu harekete getirmektedir. Bu durum kötüye kullanılmakta ve biraz önce anlatmış olduğumuz gibi, bazı insanların güçlü olma duygularının temelini oluşturmaktadır.

Bir insanın başka insanların kişiliğini dikkate almasını gerektiren toplum hayatının yasalarına karşı koyma, bu gibi durumlarda çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ettiğimiz bu tip kimseler genellikle başka insanların acısını ve mutluluğunu anlayamazlar. İster istemez yakınlarının haklarına el uzatırlar; başkalarına yardım etmeyi akıllarından bile geçirmezler. Bazen korkunç çabalar pahasına, her türlü eğitim ve kültür aracını seferber ederek hayatta başarı kazanmaları mümkündür. Çoğu zaman başka insanların rahatına ve mutluluğuna yalnızca görünüşte kalan bir ilgi göstermeye gayret ederler. Gerçekte bütün davranışlarının temelinde, kendilerine karşı duydukları sevgiden ve boş gururdan başka bir şey yoktur.

Bu, hiç şüphesiz biraz önce sözünü ettiğimiz genç kadın için de doğrudur. Yakınlarından istediği şeylerin her türlü sınırı aştığı ortadadır. Annesi kahvaltısını yatağına getirmede yarım saat geç kalacak olsa, bu büyük bir kaygı ve üzüntü konusu olmaktadır. Bu gibi durumlarda, annesine bir şey olup olmadığını sormak için kocasını uyandırıp yatağından kaldırıncaya kadar rahat edememektedir. Zamanla annesi, genç kadının kahvaltısını getirme konusunda son derece dakik olmaya alışabilmiştir. Kocası için de aynı şey söz konusudur. Bir işadamı olduğu için hiç değilse bir dereceye kadar müşterilerini ve iş ortaklarını göz önünde tutmak zorunda kalmakta, ne var ki eve birkaç dakika geç geldiği zaman karısını tam bir sinir bunalımı içerisinde, endişeden titrer, soğuk terler döker bir vaziyette, duymuş olduğu müthiş korkular ve önsezilerden acı acı sızlanır bir halde bulmaktadır. Zavallı kocası da annesinin yaptığı şekilde hareket etmekten başka bir çare bulamamış ve o da ister istemez dakik olmak zorunda kalmıştır.

Birçok kimse bu kadının, bu gibi davranışlarından gerçekte pek yararlanmadığı ve bütün bunların hiç de büyük zaferler olmadığı itirazını öne sürecektir. Ama şunu hatırda tutmak gerekir ki, burada bütün bir olayın yalnızca küçük bir bölümünü dile getirdik. Bu kadının hastalığı "Dikkat edin!" anlamına gelen bir tehlike işaretidir. Aynı zamanda, hayatındaki bütün öteki ilişkilerin de bir göstergesidir. Bu basit çare ile çevresindeki herkesi susta durdurmaktadır. Sınırsız bir şekilde çevresine söz geçirme isteğinin gerçekleşmesinde boş gururunun tatmin edilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Böyle bir insanın, amacına ulaşabilmek için nereye kadar varabileceğini düşünün! Bü-

tün bunların ona neye mal olduğunu anladığımız zaman, bu tavrı takınmış olmasının ve bu gibi davranışlarda bulunmasının onun için ne büyük bir *zorunluluk* olduğunu anlayabiliriz. Söylediği şeylere kayıtsız şartsız ve kesin olarak itaat edilmedikçe rahat etmesi mümkün değildir. Oysa evlilik yalnızca bir kadının kocasının dakik olması demek değildir. Vermiş olduğu emirleri endişe halleriyle desteklemeyi öğrenmiş olan bu kadının bu zorunlu davranışından bin bir çeşit ilişkinin ortaya çıktığını görüyoruz. Görünüşte başkalarının rahatına ve mutluluğuna kuvvetli bir ilgi duymaktadır; ne var ki herkes kayıtsız şartsız onun iradesine boyun eğmek zorundadır. Bütün bunlardan yalnızca bir tek sonuç çıkarabiliriz: Başkalarından görmek istediği yakınlık, boş gururunu tatmin edecek bir araçtan başka bir şey değildir.

Bir insanın kendi dediğini yaptırmasının istemiş olduğu şeyden daha değerli göründüğü böyle bir ruhsal tavır seyrek olarak karşımıza çıkan bir olay değildir. Her aklına eseni, her kaprisini gerçekleştirmekten başka bir şey düşünmeyecek kadar bencil olan altı yaşında bir kızın durumu bunun iyi bir örneğidir. Çevresindekilere söz geçirerek kendi gücünü göstermek istiyordu; bu şekilde hareket etmesinin sonucu olarak genellikle başkalarına egemen olmayı başarabiliyordu. Ne yapıp yapıp kızı ile iyi geçinmeye dikkat eden annesi, bir seferinde, kızına sevdiği bir tatlıyı götürerek sürpriz yapmak istemiş ve şöyle demiştir: "Bak sana ne getirdim! Bilirim, bu tatlıyı çok seversin!" Küçük kız tabağı yere fırlatmış, tatlının üstüne basıp tepinmiş ve şöyle haykırmıştır: "Aman sen verdiğin için istemiyorum işte! Yalnızca ben istediğim zaman istiyorum!" Başka bir sefer annesi kızına yemekte kahve mi, süt mü içmek istediğini sormuştur. Küçük kız kapının ağzında durmuş ve çok açık bir şekilde şöyle mırıldanmıştır: "Kahve derse süt içeceğim, süt derse kahve içeceğim."

Bu çocuk fikrini açıkça söylemektedir. Ama aynı gruba giren birçok çocuk düşüncelerini bu derece açığa vurmaz. Belki de her çocukta bir dereceye kadar bu özellik vardır ve çocuk, eline pek bir şey geçmese de, hatta bu yüzden acı çekmiş ve mutsuzluğa düşmüş olsa bile, ne yapıp yapıp kendi dediğini yaptırmaya çalışacaktır. Bunlar çoğunlukla, kendi dediklerini yaptırma imtiyazını elde etmiş olan çocuklardır. Günümüzde bu gibi imtiyazlara rastlamak güç değildir. Bunun sonucu olarak, yetişkinler arasında başka insanlara yardım etmek is-

teyen kimselerden çok, kendi dediklerini yaptırmaya çalışan insanlarla karşılaşıyoruz. Bazıları boş gururlarında o derece ileri giderler ki, başkalarının telkin ettiği bir şeyi, kendi yararlarına da olsa ve dünyada bundan daha akla uygun hiçbir şey olmasa da, yapmak istemezler. Bu gibi kimseler, biri bir şey söylerken hemen itiraz etmek ve karşıt düşüncede olduklarını söylemek için karşılarındaki kişinin konuşmasının bitmesini bile bekleyemezler. Bazıları da kendilerini o derece bir boş gurura kaptırmışlardır ki, "evet" demek istedikleri zaman bile "hayır" derler.

Bir insanın hep kendi dediğini yaptırması ancak aile çevresi içerisinde mümkündür ve orada bile her zaman mümkün değildir. Yabancılarla olan ilişkilerinde cana yakın ve hatır gönül bilir kimseler sık sık çıkar karşımıza. Şu var ki, bu ilişkiler pek uzun sürmez, çarçabuk bozulabilir ve hiç şüphesiz bu gibi kimseler bu çeşit ilişkilere seyrek olarak ihtiyaç duyarlar. Hayatın gereği olarak insanlar her zaman birbirleriyle karşılaştıkları için, herkesin kalbini kazanan, ama daha sonra onları yüzüstü bırakan bu gibi insanlara rastlamak güç değildir. Birçoğu, faaliyetlerini aile çevresi içerisinde –aile hayatının sınırları içerisinde– tutabilmek için sürekli bir çaba gösterirler. Yukarıda söz konusu ettiğimiz hastamızın durumu da böyledir. Sevimli bir insan olduğu için, evinin dışında herkesin sevdiği çok hoş bir kimse olarak tanınıyordu; ama ne zaman evden çıkacak olsa çarçabuk geri dönüyordu. Ailesinin yanına dönme isteği, çeşitli yollara başvurma şeklinde ortaya çıkıyordu. Bir toplantıya katıldığı zaman baş ağrısından şikâyet etmekteydi (çünkü herhangi bir toplantıda evdeki kadar sınırsız bir gücü olmadığını hissediyordu); bunun sonucu olarak eve dönmek zorunda kalıyordu. Bu kadın, aile çevresinin dışında hayatının temel problemini çözmeyi –boş gururunu tatmin etmeyi– başaramadığı için, gerektiği anda ailesinin yanına dönebilmek üzere bir şeyler ayarlamak zorunda kalıyordu. Tanımadığı kimselerin arasında bulunduğu zaman, her seferinde endişe ve heyecana kapılıyordu. Çok geçmeden tiyatroya da gidemez olmuştu ve sonunda sokağa bile çıkamaz hale gelmişti; çünkü bu gibi durumlarda bütün dünyanın kendi iradesine bağlı olduğu duygusunu yitiriyordu. Aradığı şeyi aile çevresinin dışında –özellikle sokakta– bulması mümkün değildi. Bunun sonucu olarak da, yanında kendi çevresinden birisi olmadığı zaman evden dışarı çıkmak iste-

mediğini söylüyordu; hoşlandığı ideal durum şuydu: çevresinde her zaman kendi rahatını düşünen, kendisine ilgi ve dikkat gösteren kimselerin bulunması. Bu kadının incelenmesi, böyle bir davranış kalıbının onda ilk çocukluk günlerinden kaldığını göstermiştir.

Çocukken en küçük, en zayıf, en hasta olan o olduğu için ister istemez ötekilerden daha çok ilgi ve bakım görmüş ve şımartılmıştır. Şımartılan bir çocuk durumuna saplanıp kalmıştır; eğer bu tip bir davranışa kesinlikle karşı olan amansız hayat şartları ile yüz yüze gelmemiş olsaydı, hayatı boyunca her ne pahasına olursa olsun bu durumu sürdürmek isteyecekti. Hiç kimsenin inkâr edemeyeceği kadar dikkati çeken huzursuzluğu ve endişe halleri, boş gururundan ileri gelen problemi çözme konusunda başarılı olmadığını göstermektedir. Yetersiz bir çözüm yolu bulabilmiştir, çünkü içerisinde bulunduğu hayat şartlarına ayak uydurmak istememiştir; bu problemi çözme konusundaki başarısızlığından ileri gelen sonuçlar, sonunda kendisine o derece acı vermeye başlamıştır ki, bir doktorun yardımına ihtiyaç duymuştur.

Şimdi, hayatı boyunca o derece dikkatle kurmuş olduğu bu üstyapının üzerindeki perdeyi açmak gerekmiştir. Görünüşte doktorun yardımını istemesine rağmen, gerçekte değişmeye hazır olmadığı için büyük güçlükler çıkmıştır ortaya. Gerçekten istemiş olduğu şey, eskisi gibi ailesine söz geçirmeye devam etmek, ama bunu sokağa çıktığı zaman duyduğu endişe halinin acı bedeli ile ödemek zorunda kalmamaktır. Şu var ki, bunlardan biri olmaksızın ötekinin gerçekleşmesi imkânsızdır. İyi taraflarından yararlanmak, ama zararlarından kaçınmak istediği bilinçdışı davranışının mahkûmu olduğu kendisine gösterilmiştir.

Bu örnek, aşırı bir dereceye varmış olan bir boş gururun insana hayat boyunca nasıl yük olduğunu, insanın tam olarak gelişmesini nasıl engellediğini ve sonunda nasıl bir çöküntüye yol açtığını çok açık bir şekilde göstermektedir. Hasta yalnızca bu durumun yararlı taraflarına dikkat ettiği sürece bütün bu olup bitenleri açık bir şekilde anlayamamaktadır. Bunun için birçok insan, daha yerinde bir deyimle, boş gurur olarak nitelenebilecek hırslarının değerli bir özellik olduğunu sanır; çünkü böyle bir karakter özelliğinin insanı hiçbir zaman tatmin olmayan bir durumda bıraktığını, huzurunu da, uykusunu da kaçırdığını bir türlü anlayamaz.

İddiamızı temellendirmek için bir örnek daha verelim. Yirmi beş yaşında bir genç adam son sınavlarına girmek zorundadır. Ama sınavlara girememiştir, çünkü birdenbire konuya hiçbir ilgi duymaz hale gelmiştir. Son derece kötü bir ruh hali ile, kendini olduğundan daha küçük görmeye başlamış ve bu düşünce kafasında o derece yer etmiştir ki, sonunda sınava girmekten vazgeçmek zorunda kalmıştır. İlk çocukluğu ile ilgili hatıraları, gelişmesine karşı gösterdikleri anlayışsızlık yüzünden kendisini adamakıllı engellemiş olan ana babasına yaptığı şiddetli suçlamalarla belirlenmiştir. Böyle bir ruh hali içerisinde, aynı zamanda, bütün insanların değersiz olduğunu ve hiç kimseye ilgi duymadığını düşünmeye başlamıştır. Bu şekilde büsbütün yalnız kalmak için elinden geleni yapmıştır.

Kendi gücünü ortaya koyacak her türlü denemeden kaçmak için birtakım özürler ve bahaneler bulmasında, boş gururu sürekli bir harekete getirici kuvvet olmuştur. Şimdi tam o son sınavlara gireceği sırada bu zorlu düşüncelere kendini kaptırmış; sınava girmesini kesinlikle imkânsız kılan bir "sahneye çıkma korkusu"na (topluluk karşısına çıkma korkusuna) ve derslere duyduğu ilgisizlikten ileri gelen bir can sıkıntısına kapılmıştır. Bütün bunlar onun için son derece önemlidir, çünkü her ne kadar şimdi dikkati çekecek bir şeyler yapmayı başaramıyorsa da, "kişilik duygusu" ve kendine vermiş olduğu değer yine de kurtulmuştur. Böyle bir savunma mekanizmasını her zaman için sürdürüp gitmiştir. Bu şekilde güvenliğe ulaşmış, yeteneksizliğini hastalığa ve kötü talihe yükleyerek kendini avutmuştur. Bir insanın herhangi bir sınamaya ya da denemeye girmesini engelleyen böyle bir tavır, boş gururun başka bir şeklidir; gerçekten yetenekli olup olmadığını ortaya koyacak bir kararın yakın olduğu bir durumda geri dönmesini mümkün kılmaktadır. Başarısızlık yüzünden yitireceği onurunu düşünmekte, kendi yeteneğinden şüphe etmektedir; bir karar verme konusunda hiçbir zaman kendilerine güvenemeyen insanların sırrını o da öğrenmiştir.

Hastamız bu tip insanların grubuna girmektedir. Kendisi hakkında anlattığı şeyler, gerçekten de onun her zaman böyle olduğunu göstermiştir. Bir karar vermesi gereken herhangi bir durumun yakın olması halinde, her seferinde bocalamakta ve zayıflık belirtileri göstermektedir. Yalnızca hareketlerin ve hareket kalıplarının incelenmesiy-

le ilgilendiğimiz için, bizce onun bu davranışı kendi ilerlemesini durdurmak, engellemek istediğini dile getirmektedir.

Hastamız kardeşlerinin en büyüğü ve dört kız kardeş arasındaki biricik erkek çocuktur. Ayrıca, koleje gönderilmesi düşünülen tek çocuk da o olmuştur. Ailenin en göze çarpan, en parlak üyesi odur; kendisi için büyük umutlar beslenmiştir. Babası, çocuğun harisliğini teşvik etmek için elinden geleni yapmış, başarabileceği büyük işlerden söz etmekten bıkıp usanmamıştır. Bu çocuk, her zaman önünde duran bir gaye olarak, herkesten üstün olmayı istemiştir. Şimdi ise kararsızlık ve endişe içerisinde bocalamakta, kendisinden beklenilmiş olan şeyleri gerçekten başarıp başaramayacağından şüphe etmektedir. Boş gururu işte tam bu sırada imdadına yetişmiş ve ona geri çekilme yolunu göstermiştir.

Bu bize, haris bir boş gururun gelişme süreci içerisinde, insanın ilerlemesini imkânsız kılan zarın nasıl atılmış olduğunu gösterir. Boş gurur sosyal duygu ile çatışmaktadır ve onların bu karmakarışık savaşından kaçıp kurtulmak mümkün değildir. Bu gerçeğe rağmen, boş gururlu insanların, ilk çocukluk günlerinden bu yana sosyal duygularının karşı koymasını nasıl ezip geçtiklerini ve kendi yalnız yollarında nasıl yürümeye çalıştıklarını görebiliriz. Bunlar bize, kendi hayallerinin ürünü olarak acayip bir şehir planı tasarlayan, sonra da bu hayali planlarla şehri gezerek hayallerinde inşa etmiş oldukları yapıları yerlerinde görmek isteyen insanları hatırlatırlar. Şüphesiz aradıkları şeyleri hiçbir zaman bulamayacaklardır. Bütün bunların suçu da zavallı gerçeğe yüklenecektir. Bencil ve boş gururlu insanların kaderi aşağı yukarı budur. Böyle bir insan, başka insanlarla olan bütün ilişkilerinde, gayesine ya kuvvetle ya da hile ile ulaşmaya çalışır. Başkalarının haksız ve hatalı olduğunu göstermek için fırsat kollar. Ancak başka insanlardan daha akıllı ve daha iyi olduğunu, hiç değilse kendine kanıtlamayı başardığı zaman mutlu olur. Ama başkaları ona önem vermezler, onun meydan okuyuşuna aldırış etmezler. Savaş, başarısızlıktan zafere doğru gider, ama bittiği zaman boş gururlu dostumuz kendisinin haklı ve üstün olduğuna inanır.

Bunlar, bir insana neye inanmak istiyorsa onu hayal etmek imkânını veren kolay hilelerdir. Yukarıda belirtmiş olduğumuz vakada olduğu gibi, ders çalışmak, bir kitaptan bir şeyler öğrenmek ya da ger-

çek değerini ortaya koyabilecek bir sınava girmek zorunda kalan bir insanın, her şeyi hatalı bir görüş açısından görerek kendi yetersizliğini fark etmesi mümkündür. Bunun sonucu olarak, durumu aşırı derecede gözünde büyütür, hayattaki bütün mutluluğunun, bütün başarısının tehlikeye girdiğine inanır. İster istemez hiçbir insanın katlanamayacağı bir gerginlik hali içerisine düşer. Her türlü ilişkiyi son derece önemli bir olay olarak görür, söylenen her sözü, her kelimeyi kendi zaferi ya da yenilgisi açısından değerlendirir. Bu öyle sürekli bir savaştır ki, boş gururunu, harisliğini ve sahte umutlarını, yaşayabilmesi için gerekli bir davranış kalıbı haline getirmiş olan bir insanı önünde sonunda yeni güçlüklere doğru iter ve hayatta gerçek bir mutluluğa ulaşma imkânını ortadan kaldırır. İnsan ancak içerisinde bulunduğu hayat şartlarını kabul ettiği zaman mutluluğa ulaşabilir; kaçınılması mümkün olmayan bu *gerçek* şartlar bir yana itildiği zaman ise, insan sevince ve mutluluğa götüren bütün yolları kendine kapamış olur ve başkaları için bir hoşnutluk ve mutluluk vesilesi olan her şeyde başarısızlığa uğrar. Yapabileceği en iyi şey, hiçbir zaman gerçekleşmediğini bildiği halde, başkalarından daha üstün olduğunu ve onlara egemen durumda bulunduğunu hayal etmektir.

Eğer böyle bir üstünlüğe gerçekten ulaşmış olsaydı, bu üstünlüğü kabul etmek istemeyecek yeterince insan bulmakta güçlük çekmeyecekti. Bu durumda yapılacak hiçbir şey yoktur. Hiç kimse zorla bir başkasının üstünlüğünü kabul etmek istemez. Böyle bir zavallının elinde kala kala kendisi hakkındaki o şüpheli ve belirsiz yargısı kalır, insan bir kere bu yaşama kalıbını benimsedi mi, başkaları ile herhangi bir ilişki kurması ya da gerçek bir başarı kazanması güçtür. Bu oyunda hiç kimsenin kazanması mümkün değildir. Böyle bir oyuna girmiş olan oyuncular her zaman saldırılar ve yıkıntılarla karşılaşacaklardır. Her zaman üstün ve büyük bir kimse olarak *görünmek*, kolay bir iş değildir.

Bir insanın ünü başkalarına yaptığı yardımlara dayandığı zaman ise, bambaşka bir durumla karşılaşıyoruz. Bu durumda insan kendiliğinden onur kazanmakta ve başkaları bu konuda herhangi bir itirazda bulunmuş olsa bile bunun pek az bir değeri olmaktadır. Böyle bir kimse, onurunu sessizce koruyabilir; çünkü her şeyi boş gururuna bağlamaya kalkmaz. Önemli olan nokta, takınılmış olan bencil tavır-

dır; insanın kendi kişiliğini hiç durmadan yükseltmek istemesidir. Böyle bir tavır her zaman bir şeyler elde etmek, hep bir şeyler beklemek gibi bir amaçla belirlenmiştir. Boş gururlu bir insanı sosyal duygusu iyice gelişmiş, hayatı boyunca "Başkalarına ne verebilirim?" diye soracak şekilde hareket etmiş bir insanla karşılaştıracak olursanız, arada karakter ve değer bakımından büyük farklar olduğunu hemen görürsünüz.

Böylece, insanların binlerce yıldan beri anlamış oldukları bir görüş noktasına geliyoruz. Bu görüş noktası Kutsal Kitap'ın şu ünlü cümlesinde dile gelmiştir: "Vermek, almaktan daha güzel, daha kutsal bir şeydir." İnsan tabiatı ile ilgili büyük bir deneyin ifadesi olan bu kelimelerin anlamı üzerinde düşünecek olursak, burada başkalarına bir şeyler vermeye hazır olma gibi bir tavrın, bir ruh halinin söz konusu olduğunu görürüz. Belli bir ruhsal denge ve telafi imkânı yaratan şey, insanda kök salmış Tanrı vergisi şeylere benzeyen böyle bir verme, hizmet etme ve yardım etme tavrıdır.

Öbür yandan, hep bir şeyler elde etmek isteyen insanlar genellikle hayatlarından hoşnut değildirler; çünkü mutlu olabilmek için daha nelere sahip olmak, daha neler başarmak zorunda oldukları düşüncesine saplanıp kalmışlardır. Başkalarının ihtiyaçlarını hiçbir zaman göz önünde bulundurmayan, başkalarının felaketine sevinen bu tip bir insan, hayatla hiçbir zaman barışamaz ve uzlaşamaz. Kendi bencilliğinin koymuş olduğu yasalara başkalarının kayıtsız şartsız boyun eğmesini ister. Var olandan farklı bir cennet, farklı bir düşünce ve duygu biçimi ister. Kısaca, tatminsizliği de, böbürlenmesi de onda var olan başka ayırt edici nitelikler gibi kötü ve çirkin şeylerdir.

Dikkati çekecek ya da önemli bir kimse olduğunu belli edecek şekilde giyinen, güzel görünmek için maymun gibi süslenen, herhangi bir onur ya da saygınlık kazanacak bir duruma ulaştığı zaman başına taktığı upuzun kuş tüyleriyle dikkati çekmeye çalışan ilkel bir insanın yaptığı şekilde giyinip kuşanan insanlarda boş gururun başka ve daha ilkel şekillerine rastlıyoruz. En büyük zevki, her zaman güzel bir şekilde ve en son modaya göre giyinmek olan bir sürü insan vardır. Bu gibi insanların taktığı çeşitli süs eşyaları boş gururlarını dile getirmektedir; tıpkı gerçek anlamları kavrandığı zaman düşmanı korkutmak amacını güden bayraklar, düşmanca semboller ya da silahlar gi-

bi... Bu boş gurur bazen bize saçma görünen birtakım cinsel semboller ya da bedene yaptırılan dövmeler şeklinde de ortaya çıkabilir. Bu gibi hallerde, insanın kendini utanılacak bir duruma sokma pahasına başkalarını etkilemeye çalıştığını hissederiz. Utanmazca davranış, bazı insanlara bir büyüklük ve üstünlük duygusu verir. Bazıları da kaba, zalim ve inatçı oldukları ya da başkalarından uzak durdukları zaman aynı duyguyu duyarlar. Gerçekte, bunlar kötü tavırlar takınmaktan çok, sevgi göstermeye yatkın olan insanlar olabilirler ve zalimlikleri bir pozdan başka bir şey olmayabilir. Özellikle erkek çocuklarda gerçekte sosyal duyguya karşı takınılmış düşmanca bir tavırdan başka bir şey olmayan bir duygusuzlukla karşılaşıyoruz. Bu tip bir boş gurura kendilerini kaptırmış olan ve başkalarına acı verecek bir harekette bulunmayı isteyen kimseler, daha ince duygularına seslenildiği zaman kendilerini hakarete uğramış hissedeceklerdir. Böyle bir sesleniş, onların tavırlarını daha da kuvvetlendirmiş olacaktır. Öyle durumlarla karşılaşıyoruz ki, ana babalar acı duyduklarını söyleyerek çocuğu etkilemeye çalıştıkları zaman, çocuk onların bu üzüntülerinden kendi payına bir üstünlük elde ettiğini hissetmektedir.

Boş gururun kendini gizlemek istediğini daha önce belirtmiştik. Başkalarına egemen olmaktan hoşlanan boş gururlu insanlar, başkalarını kendilerine bağlayabilmek için önce onları elde etmek zorundadırlar. Bu bakımdan bir insanın gösterebileceği dostluk ya da arkadaşlığa ve başkaları ile ilişki kurmak istermiş gibi görünmesine aldanmamalıyız; aynı şekilde, böyle bir insanın başkalarına egemen olmaya çalışan ve kendi üstünlüğünü kabul ettirmek isteyen kavgacı, saldırgan bir kimse olmasının mümkün olamayacağına inanmak gibi bir yanılgıya da kendimizi kaptırmamalıyız. Bu savaşın ilk safhası, bir insanın düşmanına güven vermek ve her türlü tedbirliliği elden bırakmasını sağlayabilmek için onu tatlı sözlerle aldatmaktır. Dostça bir tavrın belirgin olduğu bu ilk safhada insan bu saldırgan kişinin, sosyal duygusu oldukça kuvvetli bir kimse olduğuna kolayca inanabilir. İkinci safha perdeyi kaldırmakta ve bize hatamızı göstermektedir. Bunlar bizi hayal kırıklığına uğratan insanlardır. Onların iki ruhlu olduklarını sanırız; oysa gerçekte bir ruhları vardır ve bu ruh onları mutlu bir başlangıcı acı bir sonuca götürmek zorunda bırakmaktadır.

İnsanlarla böyle bir yakınlık kurma tekniği o derece ileri gidebilir ki, bir spor halini alabilir: Başkalarını fethetme sporu... Aşırı bir fedakârlık gösterme gibi özellikler ortaya çıkabilir ve bu özellikler kendi başlarına bir çeşit zafer duygusu verebilir. Bu gibi kimseler insanlıktan tatlı dille söz ederler; davranışlarıyla başka insanlara karşı sevgi gösterilerinde bulunurlar. Bununla birlikte, bunu o derece gösterişli bir biçimde yaparlar ki, insan ruhunu gerçekten tanıyan bir kimsede şüphe uyandırırlar. Bir İtalyan suç psikologu şöyle demiştir: "Bir insanın ideal davranışı belli bir dereceyi aştığı zaman, insancıllığı ve insan sevgisi göze batacak kadar fazla olduğu zaman, güvensizlik duyabiliriz." Şüphesiz bu cümleyi biraz ihtiyatla karşılamalıyız; ama buradaki görüş noktasının geçerliğinden şüphe edemeyiz. Genellikle bu tip bir insanı kolayca tanımak mümkündür. Yaltaklanma kimsenin hoşuna gitmez. Çok geçmeden insanı rahatsız eder ve insan kendini bu çeşit bir yaltaklanmadan korumak ister. Böyle bir yöntemin haris insanlar için hiç de elverişli olmadığını göstermek zorundayız. Daha farklı bir yaklaşım ve daha yumuşak bir teknik seçmeleri gerekir.

Kitabımızın ilk bölümünde, çoğu zaman normal bir ruhsal gelişmeden sapmaya yol açan durumlar üzerinde durmuştuk. Bu gibi durumlarda çevrelerine karşı düşmanca bir tavır takınmış olan çocuklarla karşılaşmış olmamız, eğitim açısından birtakım güçlükler çıkarmaktadır ortaya. Öğretmen, hayatın gereklerine derin bir şekilde kök salmış olan görevlerini bilse de bu gerekleri çocuğa zorla kabul ettiremez. Bunu yapabilmenin biricik yolu, herhangi bir düşmanca durum yaratmaktan mümkün olduğu kadar kaçınmak ve çocuğu eğitimin *objesi* olarak değil de *süjesi* olarak görmektir; ona sanki öğretmenle aynı düzeyde olan yetişkin bir insanmış gibi davranmaktır. Bu durumda, çocuğun, kendini baskı altında hissetmesi ya da ihmal edilmiş olarak görmesi ve böylece öğretmenlerine savaş açma ihtiyacını duyması gibi bir hataya düşmesi kolay kolay mümkün değildir. Oysa yapılacak bir savaş, ister istemez, düşüncemizi, hareketlerimizi ve karakter özelliklerimizi geniş ölçüde belirleyen kültürümüze özgü hatalı bir hırsın ortaya çıkmasına neden olmaktadır; gitgide daha karmaşık bir hal alan ilişkilere ve kişiliğin başarısızlıklarına yol açmakta, sonunda insanın büsbütün bozulması ve tam bir çöküntü haline girmesi gibi bir sonuç yaratmaktadır.

İnsan tabiatı hakkında hepimize pek çok şey öğreten bir kaynak olan peri masallarının bize boş gururun tehlikelerini gösteren birçok örnek vermiş olması çok ilgi çekicidir. Burada, boş gururun dizginsiz bir şekilde gelişmesinin nasıl olup da kişiliğin yıkımına yol açtığını son derece etkili bir şekilde anlatan bir peri masalını yeniden gözden geçirmeliyiz: Hans Christian Andersen'in *Sirke Küpü* adlı hikâyesi... Bir balıkçı, tutmuş olduğu bir balığın hayatını bağışlamıştır; balık da, minnet duygusunun bir ifadesi olarak ona "Dile benden ne dilersen," demiş ve dilediği şeyi yerine getirmiştir. Ne var ki, balıkçının hiçbir zaman tatmin olmayan haris karısı, kocasına bu alçakgönüllü dileğini değiştirmesini söylemiş, ilk olarak da kendisini düşes, sonra kraliçe, en sonra da Tanrı yapması için kocasını tekrar tekrar balığa göndermiştir. Bu son istekten çok öfkelenen balık sonunda balıkçıyı büsbütün terk edip gitmiştir.

Boş gururun ve harisliğin gelişmesinin ucu bucağı yoktur. Peri masallarında olduğu gibi, boş gururlu insanların göstermiş oldukları şiddetli çabalarda da, güçlü olmak için gösterilen gayretlerin Tanrı'ya benzeme idealine ulaşma isteği şeklinde ortaya çıkmış olduğunu görmek çok ilgi çekicidir. Boş gururlu bir insanın (en aşırı durumlarda) sanki Tanrı imiş gibi hareket ettiğini, kendisini Tanrı'nın vekili imiş gibi gördüğünü ya da yalnızca Tanrı'nın gerçekleştirebileceği istekler ve dileklerde bulunduğunu görmek için uzun uzun araştırmaya gerek yoktur. Tanrı'ya benzemek için gösterilen bu çaba, boş gururlu bir insanın her türlü faaliyetinde kendini gösteren ve kendi kişiliğinin sınırlarına taşma isteğine kadar varan bir eğilimin en aşırı şeklidir.

Çağımızda bu eğilimin varlığını gösterecek birçok kanıt vardır. Ruh çağırmayla, ruhlar üzerindeki araştırmalarla, telepati ya da buna benzer şeylerle ilgilenen sayısı oldukça çok bir grup insan, insanlığın sınırlarını aşmak, insanlarda bulunmayan esrarlı güçlere ulaşmak isteyen, zamanı ve mekânı aşarak hayaletler ve ölü ruhlarla ilişki kurmaya çalışan kimselerden oluşmaktadır.

Daha derin bir araştırma yapacak olursak, insanların büyük çoğunluğunun Tanrı'nın yanı başında kendilerine küçük bir yer sağlama eğiliminde olduklarını göreceğiz. Eğitim idealleri Tanrı'ya benzemek olan bazı okullara hâlâ rastlayabiliyoruz. Daha önceki çağlarda, böyle bir gaye, gerçekten de her türlü dinsel eğitimin bilinçli idealiy-

di. Bu eğitimin sonuçlarını dehşetle görüyoruz. Bugün hiç şüphesiz daha akla uygun bir ideale ulaşmaya çalışmak zorundayız. Bununla birlikte, bu eğilimin insan ruhuna bu derece derin bir şekilde kök salmış olmasını anlayabiliriz. Psikolojik nedenler bir yana, insanlığın büyük çoğunluğunun insan tabiatı ile ilgili ilk bilgisini, insanın Tanrı'ya benzer olarak yaratıldığını söyleyen Kutsal Kitap'ın her zaman tekrar edilegelen cümlelerinden edinmiş olduğu bir gerçektir. Böyle bir anlayışın, bir çocuğun ruhunda ne kadar önemli ve ne kadar tehlikeli sonuçlar yaratabileceğini düşünmek güç değildir. Kutsal Kitap, hiç şüphesiz, bir insanın yargı verme gücü olgunlaştıktan sonra, kesin görüşlülüğüne hayran kalarak tekrar tekrar okuyacağı olağanüstü bir eserdir. Ama onu çocuklarımıza okutmayalım, hiç değilse bazı yorumlamalar yapmaksızın okutmayalım; öyle ki, çocuk, esrarlı birtakım güçler edinmeye kalkmaksızın ve yalnızca kendisi Tanrı'ya benzer olarak yaratıldı diye herkesin kendisine kul köle olmasını beklemeksizin bu hayatla yetinmeyi öğrenebilsin.

Her türlü hayalin gerçekleştiği bir ülkeyi dile getiren peri masalı *Ütopya* ideali, Tanrı'ya benzemek için duyulan bu susuzlukla yakından ilgilidir. Çocuklar bu gibi peri masallarının gerçekliğine çoğu zaman pek inanmazlar. Şu var ki, çocukların esrarlı şeylere karşı duydukları büyük ilgiyi göz önünde tutacak olursak, bütün bunların çekiciliğine nasıl kapıldıklarından ve kendilerini nasıl kolayca bu gibi hayallere kaptırdıklarından hiçbir zaman şüphe edemeyiz. Büyü fikrinin, başkaları üzerinde esrarlı bir güce sahip olma düşüncesinin bazı insanlarda kuvvetli bir şekilde var olduğunu ve iyice yaşlanıncaya kadar da sürüp gideceğini kabul etmek zorundayız.

Belki de hiçbir erkek kendisini şöyle bir düşünceden büsbütün kurtaramamaktadır: Kadınların erkekler üzerinde esrarlı bir etkisi olduğu gibi bir boş inançtan söz ediyoruz. Birçok erkeğin, sanki sevdiği kadının esrarlı bir etkisi altında olduğuna inanıyormuşçasına hareket ettiğini görmek mümkündür. Bu boş inanç bizi böyle bir inancın bugünkünden çok daha kesin bir şekilde egemen olduğu eski çağlara götürmektedir. En küçük bir bahane ile bir kadının sihirbaz ya da büyücü olarak suçlanması tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğu, bütün Avrupa'nın üstüne bir karabasan gibi çöken bir önyargının sürüp gittiği ve birçok yıllar boyunca bu önyargının bir dereceye kadar Avru-

pa tarihini belirlediği çağlardı bunlar. Bir milyon kadının bu yanılgının kurbanı olduğunu hatırlayacak olursak, artık yalnızca zararsız bir hatanın söz konusu olmadığını, bu boş inancın etkisinin, Engizisyon'un ya da Dünya Savaşı'nın dehşet verici etkileriyle boy ölçüşecek derecede zararlı olduğunu kabul etmemiz gerekecektir.

Dinsel tatmin isteğini kötüye kullanarak boş gururun tatmin edilmesine, Tanrı'ya benzeme çabalarında da rastlanmaktadır. Ruhsal bir sarsıntı geçiren bir insan için, başka insanlardan uzaklaşarak Tanrı ile kişisel bir ilişki kurmanın ne derece önemli olduğuna dikkati çekmemiz gerekir. Böyle bir insan kendini Tanrı'ya yakın olarak görür; tapınan kişinin içten duaları ve dinsel kurallara sıkı sıkıya bağlı olması dolayısıyla, Tanrı'nın, o kimsenin rahatı ve mutluluğu ile ilgilenmek sorumluluğunu duyacağını düşünür. Böyle bir dinsel hokkabazlık genellikle gerçek dinden o kadar uzaktır ki, yalnızca psikopatolojik olması bakımından dikkatimizi çekmektedir. Bir adamın belli bir duayı okumadan uyuyamadığını, çünkü bu duayı okumazsa birinin başına bir felaket gelebileceğine inandığını söylediğini duyduk. Bütün bu sabun köpüğü türünden şişirme şeyleri anlayabilmek için, bu gibi ifadelerin tersini bulup yorumlamak gerekecektir: "Ben dua edersem, onun başına hiçbir kötülük gelmeyecektir" cümlesi bunu dile getirmektedir. Bütün bunlar bir insanın kolayca sihirli bir güç kazanmasını mümkün kılan araçlar olarak rol oynarlar. Hiçbir değeri olmayan böyle bir oyuna başvurmakla bir insanın şu ya da bu gibi bir zamanda bir başkasının hayatındaki herhangi bir felaketi uzaklaştırabilmesinin gerçekten mümkün olacağına inanılmaktadır. Bu gibi dindar kimselerin hayallerinde, aynı şekilde, insanlığın sınırlarını aşmak için gösterilen çabalara da rastlanmaktadır. Bu hayallerde, nesnelerin özel niteliğini gerçekten değiştirebilme gücü olmayan, ama hayal kuran kişiyi gerçekle yüz yüze gelmekten alıkoyan birtakım cüretli davranışlara, boş hareketlere rastlanmaktadır.

Uygarlığımızda sihirli bir güce sahipmiş gibi görünen bir şey varsa o da paradır. Birçok insan para ile istediğimiz her şeyi yapabileceğimize inanır. Bu bakımdan, bu gibi insanların harisliğine ve boş gururlarının yalnızca paraya ve mal mülk kazanmaya yönelmiş olmasına şaşmamalıdır. Bu gibi kimselerin, dünya nimetlerini elde edebilmek için hiç durmadan çaba göstermelerini şimdi anlayabiliriz. Böyle bir çaba

bize her zaman patolojik olarak görünmektedir. Bir insanın mal mülk biriktirmekle büyücünün gücüne benzer bir güç edinmeye çalışması bir çeşit boş gururdan başka bir şey değildir. Yeterince para ve mal mülk edinmiş olmasına rağmen yine de para kazanmaya çalışan çok zengin bir adam, birtakım kuruntuları yüzünden aklını kaçıracak hale geldikten sonra şöyle bir itirafta bulunmuştur: "Evet, bilir misiniz ki, para beni her zaman, tekrar tekrar kendine doğru çeker!" Bu adam bu gerçeği kavramıştır; ama pek çok insan bunu anlamak cesaretini gösteremektedir. Bugün güç kazanmak, para ve mal mülk kazanmakla o derece iç içe girmiştir ki ve uygarlığımız para ve mal mülk kazanmak için gösterilen çabayı o kadar tabii görmektedir ki, para peşinde koşmaktan başka bir şey yapmayan bir sürü insanın boş gururlarından ötürü bu şekilde hareket ettiklerini hiç kimse fark edememektedir.

Son olarak, daha önce üzerinde tek tek durmuş olduğumuz görünüşlerin tümünü görmek imkânını verecek ve aynı zamanda boş gururun büyük ölçüde rol oynadığı başka bir olayı –suçluluk olayını– anlamamızı mümkün kılacak bir örnek vaka üzerinde duracağız. Bu vaka, bir erkek ve bir kız kardeşle ilgilidir. Daha küçük olan erkek kardeş yeteneksiz bir çocuk olarak görüldüğü halde, ablasının olağanüstü bir yeteneği olduğu düşünülmektedir. Erkek çocuk, kız kardeşi ile yarışmasına imkân olmadığını anladığı için her türlü yarışmadan vazgeçmiştir. Herkes ona yardım etmeye, herhangi bir güçlükle karşılaşmasını önlemeye çalıştığı halde çocuk arka plana çekilmiştir. Aynı zamanda, yeteneksizliğini açıkça kabul etmek gibi ağır bir yük almıştır sırtına. Çocukluğunun ilk günlerinden bu yana kendisine, kız kardeşinin hayatın güçlüklerini daha kolay yenebileceği, kendisinin ise yalnızca önemsiz işleri yapabilecek durumda olduğu telkin edilmiştir. Bu şekilde, kız kardeşinin daha yetenekli olması yüzünden insanlar onu, gerçekte hiç de öyle olmadığı halde, yeteneksiz bir çocuk olarak görmüşlerdir.

Bu derece ağır bir yükün altında ezilmiş bir şekilde okula başlamıştır. Kendi yeteneksizliğinin fark edilmesini her ne pahasına olursa olsun önlemeye çalışan kötümser bir çocuk olma eğilimini göstermiştir. Yaşı ilerledikçe, budala bir çocuk rolü oynamak zorunda kalacak yerde, kendisine yetişkin bir kimse imiş gibi davranılmasını ister olmuştur. On dört yaşındayken sık sık yetişkinlerin topluluğuna katılmaya başlamış, ama duymuş olduğu o derin aşağılık duygusu başına

dert olmuş ve onu, yetişkin bir beyefendi rolünü oynayabilmek için ne şekilde hareket etmesi gerektiğini düşünmek zorunda bırakmıştır.

Böylece, bir gün yolu bir geneleve düşmüş ve o zamandan beri de genelevlerden çıkmaz olmuştur. Bir yandan fahişelerle olan ilişkilerini sürdürebilmek için paraya ihtiyaç duyması, öbür yandan bir yetişkin rolü oynama isteği dolayısıyla babasından para istemekten çekinmesi yüzünden, kendisi için gerekli olan parayı babasından çalmaya başlamıştır. Bu hırsızlıklardan hiç de rahatsız olmamış ve kendisini sanki babasının veznedarı olan yetişkin bir kimse imiş gibi görmüştür. Bu durum, okulda çok önemli bir başarısızlık tehlikesi ile karşılaştığı güne kadar sürüp gitmiştir. Başarısızlığı, açığa vurmaya cesaret edemediği yeteneksizliğinin bir kanıtı olarak görülebilecektir.

Bunun sonucu olarak aşağıdaki olayların ortaya çıktığını görüyoruz: Birdenbire, çalışmalarını adamakıllı engelleyen bir vicdan azabı ve pişmanlık duygusuna kendini kaptırmıştır. Böyle bir mekanizmaya başvurmuş olması sayesinde durumu bir dereceye kadar düzelmiştir; çünkü başarısızlıkla karşılaşacak olursa, artık ele güne karşı bir özrü vardır. Vicdan azabı yüzünden o derece acı çekmektedir ki, onun yerinde kim olsa aynı şekilde derslerinde başarı gösteremeyecektir. Aynı zamanda, dikkatinin başka bir yerde olması da çalışmalarını engellemektedir, çünkü hep başka şeyler düşünmek zorunda kalmaktadır. Bütün bir gün böyle geçmiş, akşam olmuş ve o, çalışmaya gayret ettiğini sanarak yatıp uyumuştur; gerçekte, derslerine en ufak bir ilgi göstermiş değildir. Bundan sonra olup bitenler, oynamış olduğu bu rolü sürdürme konusunda ona yardımcı olmuştur.

Sabahları çok erken kalkmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak, bütün günü yorgun ve uykulu bir halde geçirmeye başlamış ve derslerine hiçbir şekilde dikkat gösterememiştir. Bu durumda, şüphesiz hiç kimse ondan kardeşi ile aşık atmasını bekleyemeyecektir. Şimdi bütün suçu yeteneksizliğine değil, kendisine hiç rahat vermeyen şu uğursuz vicdan azabına ve pişmanlık duygularına yüklemek mümkün olacaktır. Sonunda tepeden tırnağa silahlanabilmiştir ve kendisi bu durumdan hiçbir zarar görmeyecektir. Başarısızlık gösterecek olursa, hafifletici nedenleri bulunacak, hiç kimse onun yeteneksiz olduğunu söyleyemeyecektir. Başarı kazanacak olursa, kimsenin kabul etmek istemediği yeteneği kanıtlanmış olacaktır.

Bu gibi mekanizmalarla karşılaştığımız zaman, bunların boş gururdan ileri geldiğini kesinlikle söyleyebiliriz. Yukarıda belirtilmiş olan vakada, bir insanın, gerçekten var olmadığı halde var sanılan bir yeteneksizliğinin ortaya çıkmasını önlemek için suç işleme tehlikesine bile atılmaktan çekinmediğini görüyoruz. Harislik ve boş gurur hayatta bu gibi karışıklıklar ve sapmalar yaratabilmektedir. İnsanı her türlü açık kalplilikten, dürüstlükten, her türlü gerçek zevkten, gerçek sevinçten ve mutluluktan yoksun bırakmaktadır. Bu gibi durumları daha yakından incelediğimiz zaman, bütün bunların nedeni olarak budalaca bir hatadan başka bir şey görmemiz mümkün değildir.

2. Kıskançlık

Kıskançlık, olağanüstü sıklığı ile dikkati çeken bir karakter özelliğidir. Kıskançlık deyince yalnızca sevgi ilişkilerinde kıskanç olmayı değil, aynı zamanda her türlü insani ilişkide karşımıza çıkan bir kıskançlığı anlamak gerekir. Böylece, hayatlarının ilk çağlarında birbirlerini geçmeye çalışan çocuklarda kıskançlığın geliştiğini görüyoruz. Bu çocuklar aynı zamanda harislik gibi bir özellik de geliştirirler ve dünyaya karşı takındıkları düşmanca tavrı bu iki özellikle dile getirirler. Harisliğin kardeşi olan ve hayat boyunca sürebilen bir karakter özelliği olarak karşımıza çıkan kıskançlık, ihmal edilmiş olma duygusundan ya da başkalarından farklı tutulduğunu hissetmekten ileri gelmektedir.

Kıskançlık, ana babanın daha çok dikkat göstermesini gerektiren ve daha büyük yaşta olan çocuğun kendi pabucunun dama atıldığını hissetmesine yol açan küçük bir kız ya da erkek kardeşin dünyaya geldiği durumlarda hemen hemen evrensel olarak ortaya çıkan bir olaydır. Küçük kardeşleri dünyaya gelmeden önce ana babalarından görmüş oldukları sıcak sevgiye alışmış olan çocuklar, özellikle kıskanç bir hale gelirler. Sekiz yaşına gelinceye kadar üç cinayet işlemiş olan küçük bir kızın durumu, bu duygunun nereye kadar varabileceğini göstermektedir.

Bu küçük kız ince ve zayıf yapılı olduğu için herhangi bir iş görmekten alıkonulan, bir parça geri kalmış bir çocuktu. Bunun sonucu

olarak, başlangıçta oldukça rahat bir durum içerisindeydi. Ama altı yaşındayken bu rahat durum birdenbire değişmiş ve eve bir kız kardeş gelmiştir. Küçük kızın ruhunda tam bir değişme olmuş ve küçük kardeşine amansız bir kinle eziyet etmeye başlamıştır. Annesi ve babası onun bu davranışını anlayamadıkları için ona karşı sert davranmışlar ve yaptığı her kötü hareketten ne derece sorumlu olduğunu kendisine göstermeye çalışmışlardır. Bir gün, bu ailenin yaşamakta olduğu köyün kenarından geçen derede küçük bir kız çocuğun ölüsü bulunmuştur. Bir zaman sonra başka bir kız çocuk daha suda boğulmuş olarak bulunmuştur. Sonunda, hastamız üçüncü bir çocuğu suya atmak istediği bir sırada yakalanmıştır. Küçük kız, cinayetlerini kabul etmiş ve gözlem altına alınmak için bir akıl hastanesine yatırılmış ve sonra daha fazla bir eğitim görmek üzere bir tedavi kliniğine gönderilmiştir.

Bu vakada, küçük kızın kendi kız kardeşine karşı duyduğu kıskançlık başka küçük kızlara iletilmiştir. Erkek çocuklara karşı hiçbir düşmanca duygusunun olmadığı görülmüştür; öyle görünüyor ki, öldürmüş olduğu bu çocuklarda sanki kendi kız kardeşinin hayalini görmüş ve ihmal edilmesinin öcünü bu cinayetleri işleyerek almak istemiştir.

Erkek ve kız kardeşlerin birlikte bulundukları durumlarda kıskançlık duyguları daha da kolay ortaya çıkabilir. Uygarlığımızda bir kız çocuğun kaderinin hiç de çekici olmadığı çok iyi bilinmektedir. Bir kız çocuk, erkek kardeşinin dünyaya gelişinin daha büyük bir coşkunlukla karşılandığını, daha çok dikkat ve ilgi gördüğünü ve bir kızın yoksun bırakıldığı çeşit çeşit elverişli durumlardan yararlandığını gördüğü zaman, çarçabuk cesaretini yitirmektedir.

Bu çeşit bir ilişki ister istemez bir düşmanlık duygusu yaratır. Daha büyük bir kız kardeşin küçük kardeşine sevgi göstermesi, ona bir anne gibi davranması mümkündür; bununla birlikte, psikolojik yönden, bu durum daha önce belirtilmiş olan vakadan farklı olmayabilir. Yaşça büyük olan bir kız, küçük kardeşlerine karşı bir anne tavrı takındığı zaman, istediği gibi davranabildiği ve hareket edebildiği bir duruma yeniden ulaşabilmiş demektir. Böyle bir mekanizma, tehlikeli bir durumdan değerli bir şekilde yararlanmayı mümkün kılmıştır.

Erkek ve kız kardeşler arasındaki aşırı derecede bir yarışma, aile içi kıskançlıkların en sık rastlanan nedenlerinden biridir. Kız çocuk, kendini ihmal edilmiş olarak görmekte ve hiç durmadan erkek kardeşlerini geçmeye çalışmaktadır. Bazen çalışkanlığı ve enerjisi sayesinde, tabiatın da yardımı ile, erkek kardeşini geçmeyi başarabilmektedir. Kız çocuk, ilk gençlik dönemi sırasında, gerek beden gerekse ruh bakımından erkek çocuktan daha hızla gelişir, ama daha sonraki yıllarda bu fark yavaş yavaş bir eşitliğe doğru gider.

Bin bir çeşit kıskançlık vardır. Kıskançlık, başkalarına güvenememe ve onlara pusu kurma, başkalarını eleştiren bir tavır takınma ve sürekli bir ihmal edilmiş olma korkusu duyma gibi belirtilerle ortaya çıkabilir. Bu görünüşlerden hangisinin ön plana geçeceği, tümüyle, sosyal hayat için daha önce yapılmış olan hazırlıklara bağlıdır. Kıskançlığın bir şekli kendi kendini yiyip bitirme, başka bir şekli ise şiddetli bir inatçılık olarak görünmektedir. Başkalarının neşesini kaçırma, yok yere karşı koyma, başkasının hürriyetini kısıtlama ve bunun sonucu olarak onu kendine bağımlı kılma, bu karakter özelliğinin çeşitli görünüşlerinden başka bir şey değildir.

Başka birine birtakım davranış kuralları koymak, kıskançlığın en çok başvurduğu mekanizmadır. Bir insan hayat arkadaşına bazı sevgi kuralları koymaya kalktığı, sevdiği insanın etrafında bir duvar ördüğü ya da nereye bakması, ne yapması, ne şekilde düşünmesi konusunda ona birtakım uyarmalarda bulunduğu zaman, o insanın davranışlarında böyle bir özel ruhsal kalıbın var olduğunu görürüz.

Kıskançlık, aynı zamanda, başkasını aşağı görmek ve küçük düşürmek gibi bir amaca da yönelmiş olabilir. Bütün bunlar belli bir amaca hizmet eden araçlardan başka bir şey değildirler: Başkasının irade hürlüğünü elinden almak, onu birtakım kurallara bağlamak ya da zincirlemek... Dostoyevski'nin *Netoçka Nezvanova* adlı romanında bu tip bir davranışın çok güzel bir şekilde dile getirildiğini görüyoruz. Burada bir erkek, karısını hayatı boyunca baskı altında tutmayı başarabilmiş, böylece biraz önce tartışma konusu ettiğimiz yola başvurarak ona egemen olabilmiştir. Demek ki, kıskançlık, güçlü olmak için gösterilen çabanın çok belirgin bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Haset

Güçlü olma ve başkalarına söz geçirme (başkalarına egemen olma) çabasının bulunduğu yerde, haset etme gibi bir karakter özelliği de kesinlikle karşımıza çıkacaktır. Bir insanla o insanın görülmemiş derecede yüksek olan gayesi arasındaki uçurum, aşağılık kompleksi şeklinde görünmektedir. Bu kompleks, insanı ezmekte ve onun genel davranışını ve hayata karşı takındığı tavrı o derece etkilemektedir ki, insan gayesine ulaşmaktan çok uzak olduğunu sanmaktadır. Kendisini olduğundan daha değersiz görmüş olması ve hiçbir zaman hayatından hoşnut olmaması bu duygunun şaşmaz belirtileridir. Böyle bir insan, zamanını hep başkalarının başarısını ölçmeye çalışmak, başkalarının kendisi hakkında ne düşündüğü ile meşgul olmak ya da başkalarının neler ortaya koymuş olduğunu düşünmekle geçirir. Her zaman bir ihmal edilmiş olma duygusuna kapılır ve başkalarından farklı tutulduğunu hisseder. Oysa böyle bir insan gerçekte başkalarından daha çok şeye sahip olabilir, ihmal edilmiş olma duygusunun çeşitli görünüşleri, tatmin edilmemiş bir boş gururun, yakınlarından daha çok şeye sahip olma isteğinin, daha doğrusu her şeye sahip olma isteğinin belirtileridir. Bu tipten olan hasetçi insanlar bu isteklerini açığa vurmazlar; çünkü bir sosyal duygunun gerçekten varoluşu onları bu gibi düşünceleri düşünmekten bile alıkoyar. Ama *sanki* her şeye sahip olmayı istermiş gibi davranırlar.

Hiç durmadan başkalarının başarısını ölçmekten ileri gelen bu haset duygusu, mutluluğa ulaşma yolunda büyük imkânlar sağlayamamaktadır. Sosyal duygunun evrenselliği, haset duygusunun herkesçe kötü görülmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, biraz olsun haset duymayan pek az insan vardır. Hiçbirimiz bu duygunun büsbütün yabancısı değilizdir. Hayatın normal akışı içerisinde çoğu zaman bu göze çarpmayabilir; ama bir insan acı çektiği zaman, sıkıntılar içerisinde bunaldığı zaman, para, yiyecek, giyecek ya da yakacak sıkıntısı çektiği zaman, geleceğinden umudunu kestiği ve içerisinde bulunduğu kötü durumdan hiçbir şekilde kurtulmasına imkân görmediği zaman haset duygusu ortaya çıkmaktadır.

Biz insanlar bugün hâlâ uygarlığımızın başlangıç döneminde bulunuyoruz. Ahlak ve din sistemlerimizin haset duygularını yasaklamasına rağmen, henüz bu duygulardan büsbütün kurtulacak kadar bir

psikolojik olgunluğa ulaşmış değiliz. Parasız pulsuz bir kimsenin haset duymasını kolayca anlamak mümkündür. Eğer biri parasız pulsuz bir duruma düşmüş olsaydı, yine de haset duymayacağını kanıtlayabilmiş olsaydı, haset ancak o zaman anlaşılması güç bir şey olurdu. Bu konu üzerinde söylemek istediğimiz şey yalnızca şudur: İnsan ruhunun bugünkü durumu içerisinde bu etkeni hesaba katmak zorundayız. Faaliyetleri gerektiğinden çok sınırlandığı andan bu yana tek tek insanlarda da, gruplarda da haset duygusunun ortaya çıktığı bir gerçektir. Şu var ki, haset hiçbir şekilde onaylayamayacağımız en hoşa gitmeyen şekiller altında ortaya çıktığı zaman, bu haset duygusunu ve çoğu zaman onunla birlikte giden kini nasıl önleyeceğimizi gerçekten bilmiyoruz. Bizim toplumumuzda yaşayan herkesin açık ve seçik olarak bildiği bir şey varsa, o da bu gibi eğilimleri sınamaya kalkmamak ve tahrik etmemek gerektiğidir. Aynı zamanda, başkalarında haset uyandıracak şekilde davranmamak için yeterince incelik göstermiş olmamız da gerekir. Bunun hiçbir şeyi düzeltmediği doğrudur. Ne var ki, bir insandan en azından bekleyebileceğimiz şey şudur: Başka insanlardan şu ya da bu şekilde üstün olduğunu herkese göstermeye kalkmamasıdır. Kendi üstünlüğünü gereksiz yere açığa vuran bir insanın herhangi bir kimseyi kolayca incitmesi çok mümkündür.

Bu karakter özelliğinin kaynağında, bireyle toplum arasındaki çözülmez bağlantıyı görüyoruz. Başkalarından daha güçlü olduğunu açığa vuran ve toplum içerisinde sivrilen her insan, ister istemez, başarısını engellemek isteyen başka insanların karşı koyması ile karşılaşacaktır. Haset bizi, bütün insanların eşit bir hale gelmesi amacını güden birtakım kurallar koymak, önlemler almak zorunda bırakmaktadır. Önünde sonunda, sezgi ile kavradığımız bir teze aklımızla da ulaşmaktayız: *Bütün insanların eşitliği yasası*na... Bu yasanın bozulması, çarçabuk bir uyumsuzluk ve karşı koyma durumu yaratmaktadır, insan toplumunun temel yasalarından biri budur.

Hasetin belirtilerini bazen gerçekten de bir insanın dış görünüşünde kolayca görmek mümkündür. İnsanların, öteden beri hasetle ilgili özellikleri belirtmek için kullandıkları kelimelerin fizyolojik bir anlamı da vardır. Hasetten "sapsarı" ya da "yemyeşil" oldu demekle, hasetin kan dolaşımını etkilediğine işaret edilmiş olunur. Hasetin organik belirtileri kılcal damarların dış bölümünün kasılmış olmasıdır.

Hasetin pedagojik önemi söz konusu olduğu zaman tutabileceğimiz bir tek yol vardır: Haseti büsbütün yok edemediğimize göre, onu yararlı bir hale getirmek zorundayız. Bu ise, hasete, ruhsal hayata çok büyük bir zarar vermeksizin verimli olabilecek bir yön vermektir. Tek tek insanlar için olduğu kadar grup için de yararlı bir şeydir bu. Birey söz konusu olduğu zaman, ona, kendisine verdiği değeri yükseltecek bir iş yapmasını tavsiye edebiliriz; milletlerin hayatı söz konusu olduğu zaman ise, kendilerini ihmal edilmiş olarak gören ve kendilerinden daha mutlu olan komşularının milletler topluluğunda daha iyi bir durumda bulunduklarını boş bir hasetle seyreden milletlere, gelişmemiş olan tabii güçlerini geliştirebilecekleri yeni yollar göstermekten başka bir şey gelmez elimizden.

Hayatı boyunca haset eden bir kimsenin, topluluk hayatına hiçbir yararı olmayacaktır. Bu kimse, yalnızca başkalarından bir şeyler almaya, onları şu ya da bu şekilde bir şeylerden yoksun bırakmaya ve rahatsız etmeye çalışacaktır. Aynı zamanda, erişemediği gayeler için birtakım özürler, bahaneler öne sürme ve kendi başarısızlıklarından başkalarını sorumlu tutma eğilimini de gösterecektir. Kavgacı, bozguncu, insanlar arası iyi ilişkilerden pek hoşlanmayan, başkalarına yararlı olmaya çalışmayan bir insan haline gelecektir. Başkalarının durumuna ilgi göstermek zahmetine pek katlanmadığı için, insan tabiatını hemen hiç anlayamayacaktır. Kendi hareketlerinden ötürü başka birinin acı çekmesinden de duygulanamayacaktır. Hatta haset öyle bir dereceye varabilecektir ki, bir insan başkalarının acısından zevk duyar hale bile gelebilecektir.

4. Cimrilik

Cimrilik hasetle yakından ilgilidir ve genellikle onun suç ortağıdır. Cimrilik deyince yalnızca para biriktirme şeklinde ortaya çıkan bir açgözlülüğü değil, genellikle bir insanın başkasına zevk vermemesi, topluma ve başka insanlara karşı takındığı tavırda cimri davranması gibi belirtilerle ortaya çıkan daha genel cimrilik şekillerini de anlıyoruz. Cimri bir insan, sahip olduğu sefil hazineleri koruyabilmek için kendisinin etrafında bir duvar örmektedir. Cimriliğin, bir yandan harislik ve boş gururla bağlantısı vardır; öbür yandan hasetle ilişkisi olması da mümkündür. Bütün bu karakter özelliklerinin genellikle ay-

nı zamanda var olduklarını söyleyecek olursak hiç de abartma yapmış olmayız. Bu bakımdan, bu özelliklerden birine rastladığımız zaman ötekilerinin de var olacağını söylemek için insanı şaşırtan bir kâhin olmaya gerek yoktur.

Bugünün uygarlığında hemen herkes hiç değilse bazı cimrilik belirtileri göstermektedir. Ortalama bir insanın yapabileceği en iyi şey, cimriliğini gizlemek ya da abartılmış bir cömertlikle örtbas etmektir. Bu ise sadaka vermekten, cömertçe birtakım davranışlara başvurarak kendini başkalarından daha üstün bir hale getirmeye çalışmaktan (başkalarını küçülterek kendi kişilik duygusunu yükseltmekten) başka bir şey değildir.

Belli birtakım şartlar altında belirli yaşama biçimlerine yöneldiği zaman cimriliğin gerçekten değerli bir nitelikmiş gibi görülmesi mümkündür. Bir insan, zaman ya da iş bakımından cimri davranabilir ve bu sayede gerçekten büyük bir eser ortaya koyabilir. Günümüzde, kendi zamanını harcama konusunda cimri olan, hatta herkesin kendi işinde ve zamanında tutumlu olmasını isteyen bu gibi kimseleri ön plana iten bilimsel ve ahlaki bir eğilim vardır. Bu eğilim, kurumsal yönden, insana akla uygunmuş gibi gelebilir. Ama bu tezin günlük hayata uygulandığını gördüğümüz zaman, her seferinde belli bir insanın üstünlük ve güç kazanma gayesine hizmet ettiğini görürüz. Kuramsal olarak kabul edilen bu tez sık sık kötüye kullanılmakta, zaman ve iş bakımından cimri olan kimselerin bütün yükü başkalarının sırtına yükleme eğilimini gösterdikleri görülmektedir. Böyle bir faaliyeti, bütün öteki faaliyetler gibi, ancak evrensel yararlılığı bakımından ölçüye vurarak değerlendirebiliriz. İnsanlara makineden başka bir şey değillermiş gibi davranmak ve teknik faaliyetler için kural koyar gibi yaşama kuralları koymak, içerisinde yaşadığımız şu teknik çağın ayırt edici niteliğidir. Teknik faaliyet söz konusu olduğu sürece bu gibi kurallar çoğu zaman gereklidirler; ama insanlar söz konusu olduğu zaman bu kurallar önünde sonunda yalnızlığa, tek başına kalmaya ve insani ilişkilerin ortadan kalkmasına yol açarlar. Bu bakımdan, hayatımızı, biriktirmekten çok, başkalarına bir şeyler verecek şekilde ayarlamamız daha iyi olacaktır. Tüm kapsamı ile birlikte ele alınması gereken bir yasadır bu; böyle bir yasa ile insanın kötü bir şekilde hareket etmesi mümkün değildir. Gerçekten de, kamu yararı göz önünde tutulduğu sürece hiç kimsenin kötülük etmesine imkân yoktur.

5. Kin

Kin, genellikle, düşmanca bir tavır takınmış olan insanların ayırt edici bir niteliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman ilk çocukluk döneminde ortaya çıkan kin duyma eğilimleri, ya öfke nöbetlerinde olduğu gibi çok şiddetli bir şekil alabilir ya da huysuzluk ve hainlik etme gibi daha yumuşak şekillerde ortaya çıkabilir. Bir insanın kin duyma ve huysuzluk etme derecesi, o insanın kişiliğinin iyi bir göstergesidir. Bu gerçeği bildiğimiz zaman, o insanın ruhu hakkında epeyce bir şeyler öğrenmiş oluruz; çünkü kin ve hainlik kişiliğe belirli bir renk vermektedir.

Kin duygusu çeşitli yönlere doğru çevrilmiş olabilir. Bir insanın yerine getirmek zorunda olduğu çeşitli görevlere, tek tek insanlara, bir millete, bir sınıfa, belli bir ırka ya da karşı cinse yönelebilir. Kin duygusu açıkça ortaya çıkmaz; tıpkı boş gurur gibi kendini gizleyebilir, sözgelişi, genel bir eleştirici tavrın maskesi altına saklanabilir. Kin, bir insanın her türlü ilişki kurma imkânını ortadan kaldıracak kadar yaygın bir şekil alabilir. Bazen bir insanın ne derece kin duyabileceği tıpkı bir şimşek gibi birdenbire açığa çıkabilir. Yükümlü tutulmaması dolayısıyla savaşa gitmeyen, ama tüyler ürpertici katliamlardan ve başkalarının nasıl yok olup gittikleriyle ilgili yazıları okumaktan ne kadar zevk duyduğunu açığa vuran bir hastamızın durumu böyle olmuştur.

Ağır suçlarda da bu duruma sık sık rastlanır. Hiçbir şekilde nefret uyandırması ve insanı incitmesi söz konusu olmayan daha yumuşak şekillerinde, kin duyma eğilimleri sosyal hayatımızda büyük bir rol oynayabilirler. İnsanlığa karşı aşırı bir düşmanlık şeklinde ortaya çıkan insan sevmezlik, bu gibi gizli kapaklı kin duygularından biridir. O derece bir düşmanlık ve insan sevmezlikle belirlenmiş olan felsefe okulları (akımları) vardır ki, sertlik, amansızlık, açık bir zalimlik ve katı kalplilikle eşanlama gelebilirler. Ünlü kişilerin biyografilerinde bazen kin duygusunu örten perdenin birdenbire açılıverdiğini görürüz. Bu gibi ifadelerin kesinlikle doğru olup olmadığı tartışma konusu edilebilir. Ne var ki, burada önemli olan nokta, gerçek bir sanat eseri yaratmak istiyorsa eğer, insanlığa yakınlık duymak zorunda olan bir sanatçıda bile bazen kin ve zalimliğe rastlayabileceğimizi gözden kaçırmamamız gerektiğidir.

Kinin çeşitli şekillerini her yerde görebiliriz. Hepsini burada inceleme konusu etmeyişimizin nedeni, tek tek karakter özelliklerinin genel bir insan sevmezlikle olan bütün ilişkilerini göstermeye kalkmanın bizi konumuzdan çok uzaklara götüreceğidir. Sözgelişi, bazı işlerin ve mesleklerin, belli bir insan sevmezlik derecesini gerektiren bir ruh yapısına sahip olmadıkça seçilmesi mümkün değildir. Grillparzer, bir zamanlar şöyle demişti: "Bir insan şiir yazarak da zalimlik içgüdülerini tatmin edebilir." Hiç şüphesiz, yukarıda söz konusu etmiş olduğumuz mesleklerin kin duygusu olmaksızın yerine getirilemeyeceğini söylemek istemiyoruz. Tam tersine insanlığa düşman olan bir kimse, askerlik mesleği gibi bir iş tutmaya karar verdiği anda, bütün düşmanlık eğilimleri, hiç değilse görünüşte, sosyal sisteme uygun gelecek bir yöne girmektedir. Bu durum, o kimsenin içerisinde bulunduğu örgüte uymak zorunda olması ile ilgilidir ve bu mesleğe girmiş olan başka insanlarla bağlantı kurmak zorunluluğundan ileri gelmektedir.

"Suça yol açan ihmal" kategorisi altında toplanan davranışlarda, düşmanca duyguların çok iyi bir şekilde gizlendiğini görüyoruz. İnsanlara ya da mal mülke karşı böyle bir "suça yol açan ihmal" davranışı göstermek, ihmalci kimsenin, sosyal duygunun gerektirmiş olduğu her türlü düşünce ve kaygıyı gözden kaçırmış olması demektir. Bu sorunun hukuki görünüşleri, bitip tükenmeyen tartışmalara rağmen, hiçbir zaman tatmin edici bir şekilde aydınlatılamamıştır. "Suça yol açan ihmal" kategorisine giren bir hareketin suçla aynı olmadığı açıktır. Bir çiçek saksısını pencerenin ta kenarına koyup da en ufak bir sarsıntıda yoldan geçen birinin kafasına düşmesine yol açtığımız zaman, bu hareketimiz, saksıyı bile bile birinin kafasına fırlatmamızla aynı anlamı taşımaz. Şu var ki, bazı insanların bu tür ihmalci davranışları kesinlikle suçla ilgilidir ve insanları anlamak için bize bir ipucu verir. Yasalarda, "suça yol açan bir ihmal" göstermiş olan bir kimsenin bilinçli bir şekilde hareket etmemiş olması hafifletici neden olarak görülmekle birlikte, bilinçdışı bir düşmanca hareketin bilinçli bir kötü hareket sırasında karşımıza çıkan aynı düşmanlık derecesiyle belirlenmiş olduğunda şüphe yoktur. Çocukların oyunlarını gözleyecek olursak, bazı çocukların ötekilerin rahatına ve mutluluğuna pek az dikkat gösterdiklerini her zaman fark edebiliriz. Bu gibi çocukların, arkadaşlarına dostça davranmadıklarını kesinlikle söyleye-

biliriz. Bu gerçeği tam olarak ışığa çıkarabilmek için başka birtakım kanıtların daha ortaya çıkmasını beklemek gerekecektir; ama bu gibi çocukların oyunları sırasında ortaya her zaman bir aksilik, bir terslik çıkıyorsa, bu tip bir çocuğun oyun arkadaşlarının rahatını ve mutluluğunu düşünmeye alışkın olmadığını kabul etmek zorunda kalırız.

Bu noktada iş hayatımıza özel bir dikkat göstermeliyiz: İş hayatı, ihmalle düşmanca duygular arasındaki benzerliği gözden kaçırmamıza özellikle elverişlidir. İşadamları, rakiplerinin mutluluğu ile pek az ilgilenirler; ya da bu derece gerekli bulduğumuz sosyal duygu ile pek ilgilenmezler. Birçok işlerin ve girişimlerin, bir işadamının elverişli bir duruma ulaşmasının başka bir işadamının elverişsiz bir durumda kalmasına bağlı olduğunu öne süren kurama dayandığını görüyoruz. Bu gibi bir davranışta bilinçli bir kötü niyet olsa bile, genellikle böyle bir tavır herhangi bir şekilde cezalandırılmaz. "Suça yol açan ihmal"de karşımıza çıkan aynı sosyal duygu yokluğu, günlük iş hayatımızda da karşımıza çıkar ve bütün sosyal hayatımızı zehirler.

En iyi niyetlerle hareket edenler bile, iş hayatının baskısı altında ellerinden geldiği kadar kendilerini korumak zorundadırlar. Böyle bir kendini korumanın genellikle başka birine zarar verme ile birlikte gittiğini gözden kaçırırız. Bu konulara dikkati çekiyoruz; çünkü bunlar iş hayatındaki baskılar altında sosyal duygunun ortaya çıkmasının ne derece güç olduğunu göstermektedir. Her insanın, kamu yararı konusunda işbirliği yapmasının bugünkü gibi güç olacak yerde daha kolay bir hale geleceği bir çözüm yolu bulması gerekecektir. Gerçekten de, insan ruhu kendini elinden geldiği kadar iyi bir şekilde savunmak için daha iyi bir düzen kurmak üzere hemen çalışmaya başlayacaktır. Psikoloji bu konuda ona yardımcı olmalı ve yalnızca iş alanındaki ilişkileri anlamak için değil, aynı zamanda bu konuda rol oynayan ruhsal mekanizmaları anlamak için de bu gibi değişikliklere ışık tutmaya çalışmalıdır. Ancak bu şekildedir ki, bireyden ve toplumdan neler bekleyebileceğimizi bilmek mümkün olacaktır.

Ailede, okulda ve hayatta ihmalin yaygın olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Kuruluşlarımızın çoğunda ihmal davranışlarına rastlanabilmektedir. Hiçbir şekilde başka insanları dikkate almayan bir kimse bazen ön plana geçebilir. Şüphesiz bu şekilde hareket etmiş olmasının cezasını da çekmektedir. Başkalarını dikkate almayan bir in-

sanın davranışı, kendisi için genellikle can sıkıcı sonuçlar yaratır. Bazen bu ceza çok yıllar sonra uygulamaya konmuş olabilir. "Tanrı'nın değirmenleri yavaş yavaş öğütür." Aradan o derece zaman geçmiş olabilir ki, kendi davranışını hiçbir zaman denetlemeyen ve neden sonuç ilişkisini anlayamayan bir kimse aradaki bağlantıyı kavrayamaz. Haksız bir talihsizlikten yakınmalar buradan ileri gelir. Bu tip bir insanın kötü talih dediği şey, gerçekte böyle bir "aldırış etmeme" tavrına katlanamayan başka insanların bir süre sonra iyi niyetli çabalarından vazgeçmelerinden ve onunla arkadaşlık etmekten el çekmelerinden ileri gelmiş olabilir.

Görünüşte, "suça yol açan ihmal" davranışlarını açıklayabilecek herhangi bir akla uygun neden olmamakla birlikte, daha derin bir inceleme, bu gibi davranışların temel bir insan sevmezlikle belirlenmiş olduğunu açığa çıkaracaktır. Sözgelişi, arabasını çok hızlı süren bir şoför birisini ezdiği zaman, kafasının önemli bir işle meşgul olduğunu özür olarak öne sürecektir. Bu şoförün, küçük kişisel işlerini başkalarının mutluluğunun üzerinde tutan, onların başına getirebileceği kazalara önem vermeyen bir insan olduğu görülüyor. Bir insanın özel işleriyle toplumun rahatı ve mutluluğu arasında yapmış olduğu ayrım, o insanın insanlığa karşı takındığı düşmanca tavrın bir göstergesidir.

III

Saldırgan Olmayan Karakter Özellikleri

İnsanlığa açıkça düşman olmamakla birlikte, düşmanca bir tavrın yol açtığı bir *tecrit edilme* veya *yalnızlık* izlenimi edinmemize sebep olan karakter özellikleri, saldırgan olmayan karakter özellikleri olarak bir araya toplanabilir. Bu durumda, düşmanca eğilimlerin akışı bambaşka bir yol tutmuş gibidir. Ruhsal bakımdan sapa bir yol üzerinde olduğumuz izlenimini ediniriz. Burada, hiç kimseye zararı olmayan, ama hayattan ve insanlardan el çeken, her türlü ilişkiden kaçan ve yalnızlığı yüzünden başka insanlarla işbirliği yapmayı başaramayan kimselerle karşılaşıyoruz. Şu var ki, hayatın görevleri, genellikle birlikte çalışmakla yerine getirilebilir. Kendini başka insanlardan koparmış olan bir kimsede, topluma açıkça ve doğrudan doğruya savaş açmış olan bir insanda karşımıza çıkan aynı düşmanlık duygularının var olabileceğinden şüphe edebiliriz. Bu konuda önümüzde büyük bir araştırma alanı açılmaktadır. Bu tip karakter özelliklerinin bellibaşlı görünüşlerinden birçoğunu daha yakından inceleyeceğiz. Ele almamız gereken ilk özellik çekingenlik ve insanlardan kaçma olacaktır.

1. İnsanlardan Kaçma

İnsanlardan kaçma ve yalnızlık, çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Kendilerini toplumdan koparmış olan kimseler az konuşurlar ya da hiç konuşmazlar; başka insanların gözünün içine bakamazlar; biri bir şey anlatırken dinlemezler ya da başkaları kendilerine bir şey söylediği zaman dikkat göstermezler. Bütün sosyal ilişkilerde, hatta en basitlerinde bile, kendilerini başka insanlardan uzak tutmalarını sağlayan belli bir soğukluk davranışı gösterirler. Bu soğukluğu onların davranışlarından ve yaptıkları işlerden hissetmek mümkündür: el sıkışları, seslerinin tonu, selam verişleri ya da başkalarına selam vermek istemeyişleri vb. Her hareketleriyle, kendileriyle başka insanlar arasında bir mesafe yarattıkları görülmektedir.

Bütün bu yalnızlık mekanizmalarında gizli bir harisliğin ve boş gururun bulunduğunu görüyoruz. Bu gibi insanlar, toplumdan farklı olan yanlarını daha belirgin bir hale getirerek başkalarından üstün olmaya çalışırlar. Bunun sonucunda elde edebildikleri şey, olsa olsa hayali bir şan ya da gururdur. Sanki gurbetteymiş gibi yaşayan bu insanların görünüşte insana zararsızmış gibi gelen tavırlarında şiddetli bir düşmanlık duygusu vardır. Yalnızlık, bireylerin değil de grupların bir özelliği olarak da karşımıza çıkabilir. Dışarıdan gelen bir yabancıya kapılarını sımsıkı kapatmış olan aileleri herkes bilir. Düşmanca duyguları, kendilerini beğenmeleri, kendilerinin başka insanlardan daha iyi, daha soylu oldukları konusundaki inançları apaçık bir şekilde görülür. Yalnızlık sınıf, din, ırk, milliyet özelliği olarak da ortaya çıkabilir; yabancı bir şehirde dolaşırken yalnızca evlerin ve dairelerin yapı şekillerindeki farklılığı görmek, çeşitli sosyal tabakaların kendilerini başkalarından nasıl ayırmış olduklarını göstermek bakımından bazen son derece aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

Kültürümüzün köklü bir eğilimi insanların milletler, inanç grupları ve sınıflar olarak ayrılmasına yol açmaktadır. Bunun tek sonucu çökmüş, güçsüz geleneklerde dile gelen çatışmadır. Bu eğilim, ayrıca, bazı insanların kendi boş gururlarını tatmin etmek için gizli çatışmalardan yararlanmalarına ve grupları birbirine düşürmelerine elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Böyle bir grup ya da insan, kendini son derece kusursuz olarak görür, kendine en yüksek değeri verir ve ge-

nellikle hep başkalarının kötü olduğunu kanıtlamaya çalışır. Sınıflar ya da milletler arasındaki güçlükleri çoğaltmak için ellerinden geleni yapmaya çalışan kabadayılar, bunu özellikle kendi boş gururlarını artırmak için yaparlar. Dünya Savaşı ve sonuçları gibi kötü olaylar patlak verdiği zaman, bu gibi olaylara yol açmış olmanın suçunu hiçbir şekilde yüklenmek istemezler. Güvensizlik duyguları ile harekete geçen bu bozguncu insanlar, başkalarının zararına olmak üzere bir üstünlük ve bağımsızlık duygusuna ulaşmaya çalışırlar. Yalnızlık onların acı kaderleri ve küçük dünyalarıdır. Bu gibi kimselerin uygarlığımız içerisinde yetişmek ve ilerlemek gücüne sahip olmadıkları açıktır.

2. Endişe

İnsan sevmez bir kimsenin karakteri genellikle endişe ile belirlenmiştir. Endişe olağanüstü bir şekilde yaygın olan bir özelliktir. İlk çocukluğundan yaşlılık çağına gelinceye kadar insanın peşini bırakmaz, hayatını göze çarpacak şekilde zehirler, onu her türlü insani ilişkiden alıkoyar, sanki bir hayat yaşama ve dünyaya verimli bir katkıda bulunma umudunu yok eder. Korku, insani faaliyetlerin tümünü etkiler. Bir insan ya dış dünyadan korkabilir ya da kendi iç dünyasından ürkebilir. Birisi toplumdan korktuğu için ondan kaçar. Başka biri yalnız kalmaktan ürker. Endişeli kimseler arasında ister istemez başkalarından çok kendini düşünen o çok iyi tanıdığımız insanlar her zaman karşımıza çıkacaktır. Bir insan bir kere hayatın her türlü güçlüğünden kaçmak gerektiği gibi bir görüş açısını benimsedi mi, endişe hali, gereken durumlarda onun yardımına koşacaktır. İster yalnız evden çıkmak ya da bir arkadaştan ayrılmak, isterse bir işe girmek ya da birini sevmek söz konusu olsun, bir şeye başlayacakları, bir harekete girişecekleri sırada ilk tepkileri her zaman endişe duymak olan birtakım insanlar vardır. Bu gibi kimselerin hayatla ve başka insanlarla o kadar az temasları vardır ki, her türlü değişiklik onlarda korku uyandırmaktadır.

Bu özellik, bu gibi insanların kişilik gelişmesini ve dünyanın daha iyi, daha mutlu olmasına katkıda bulunma yeteneklerini göze çarpacak derecede engellemektedir. Bu durumda, her zaman tir tir titremek ya da kaçmak gerekmez. Birinin ayakları geri geri gider, başka biri çe-

şitli bahaneler, özürler arar. Ürkek bir insan, endişeli tavrının hep yeni bir durumla karşılaştığı zaman yüzeye çıktığını genellikle fark etmemektedir.

(Düşüncemizi doğrulamak bakımından) her zaman geçmişi ve ölümü düşünen insanlara rastlamak çok ilgi çekicidir. Geçmişi düşünmek, insanın kendi kendine bir çeşit eziyet etme aracıdır; ama göze batmayan, dolayısıyla çok hoşa giden bir araç... Ölümden ya da hastalıktan korkmak, her türlü görev ve yükümlülükten kaçmak için bahane arayan insanların ayırt edici niteliğidir. Her şeyin boş gururdan ileri geldiğini, hayatın çok kısa olduğunu, hiç kimsenin ne olacağını bilemediğini haykırır dururlar. Gerçek gayeleri öteki dünya ile ilgili olan insanlar için bu dünyanın günlük işleri tümüyle gereksiz bir çaba ve gelişmenin değersiz bir aşamasıdır. Birinci tipten olan kimseler her türlü sınavdan kaçarlar, çünkü harislikleri onları gerçek değerlerini ortaya çıkaracak bir sınava girmekten alıkoyar. İkinci tipten olan kimselerde de, aynı Tanrı idealinin, aynı üstünlük çabasının, hayata ayak uyduramamalarına yol açan aynı yükselme hırsının bulunduğunu görüyoruz.

Endişenin ilk ve daha ilkel şekline, yalnız kaldıkları zaman korkudan tir tir titreyen çocuklarda rastlıyoruz. Birinin onların yanına gelmesi hiçbir zaman bu çocukları rahatlandırmaz; böyle bir durumu başka amaçlar için kullanırlar. Eğer annesi böyle bir çocuğu yalnız başına bırakacak olursa, çocuk apaçık bir endişe hali içerisinde onu geri çağıracaktır. Şu var ki, bu hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Gerçekte, annesinin orada olup olmaması önemli değildir. Çocuk, daha çok, annesini kendi hizmetinde kullanmak ve ona söz geçirmek istemektedir. Çocuğa hiçbir ruhsal bağımsızlık imkânının tanınmamasının, buna karşılık, hatalı bir eğitimle, kendi işlerini hep başkalarına gördürmek isteme eğiliminin gelişmesine fırsat verilmiş olmasının bir belirtisidir bu.

Çocuklarda rastlanan endişe halinin belirtileri herkesçe bilinir. Özellikle hava kararınca, gece olunca, çevre ile ya da sevilen kişiyle ilişki kurmada herhangi bir güçlükle karşılaşıldığı zaman, bu gibi belirtiler daha açık ve seçik bir hal alırlar. Endişenin çığlığı, gece ile yıkılmış olan köprüyü yeniden kurmaktadır. Bu sırada birisi çocuğun imdadına koşacak olursa, yukarıda belirtmiş olduğumuz şey ortaya

çıkacaktır. Çocuk, birinin elektriği yakmasını, onunla oturmasını, oynamasını vb. isteyecektir. O birisi bu isteklere boyun eğecek olursa, çocuğun endişesi dağılmaktadır; ama üstünlük duygusu tehdit edildiği anda tekrar endişeli bir hale gelmekte ve bu şekilde üstün durumunu güçlendirmektedir.

Yetişkinlerin hayatında da buna benzer olaylara rastlanır. Yalnız başlarına sokağa çıkamayan insanlar vardır. Endişeli tavırlarından, sağa sola fırlattıkları endişeli bakışlarından bu gibi kimseleri tanımak mümkündür. Bazıları bir yerden bir yere gidemezler; bazıları da sanki bir düşman tarafından kovalanıyormuşçasına sokaklardan koşa koşa geçerler. Bazen bu tip bir kadın yolun karşı tarafına geçmek için birinden yardım rica eder. Bunlar zayıf, hasta, sakat insanlar değildirler. Kolayca yürüyebilirler ve sağlıkları da genellikle oldukça iyidir; ama en önemsiz bir güçlük karşısında endişe ve korkuya kapılırlar. Endişeleri ve güvensizlik duyguları genellikle evden çıkar çıkmaz başlar. Agorafobi ya da açık yerler korkusu bu bakımdan ilgi çekicidir. Böyle bir korkudan ötürü acı çeken bir ruhta, herhangi bir düşmanlığa kurban gitme endişesi hiçbir zaman ortadan kalkmamaktadır. Bu gibi insanlar, bazı özellikleri dolayısıyla başka insanlardan büsbütün farklı olduklarına inanırlar. Düşebilecekleri korkusu (bizce bu korku, bu gibi kimselerin kendilerini çok yüksek görmekte olduklarını ifade eder) onların bu tavırlarını dile getirir. Korkunun patolojik şekillerinde aynı güçlük ve üstünlük gayesini görmek mümkündür. Birçok insan için endişe, birini kendilerinin yanında olmaya ve kendileriyle meşgul olmaya zorlayacak apaçık bir araçtır. Bu şartlar altında, bu kimse odadan çıkar çıkmaz öteki tekrar endişeli bir hal alır. Bu durumda, herkes kendini hastanın endişesine göre ayarlamak zorundadır. Böylece bir insanın endişesi, bütün çevreye birtakım kurallar koyar. Herkes hastaya gelmek zorunda olduğu halde, hasta hiç kimseye gitmek zorunda değildir. Herkesi yöneten bir kraldır o.

Başka insanlardan korkma, ancak tek tek insanları tüm insanlığa bağlayan bağlarla giderilebilir. Ancak insan topluluğuna ait olduğunun bilincine varmış olan bir kimse hayat yolunda endişesiz yürüyebilir.

Avusturya'da 1918 Devrimi'nin olduğu günlerden ilgi çekici bir örnek verelim. O günlerde birçok hasta birdenbire doktora gelemeye-

ceğini bildirmiştir. Nedeni sorulduğu zaman çoğunlukla şu anlama gelen cevaplar vermişlerdir: Öyle güvensiz günler geçiriyoruz ki, insan yolda ne gibi kimselerle karşılaşacağını bilemez. Başka insanlardan daha iyi giyinmişseniz, başınıza ne geleceğini kestiremezsiniz.

O günlerde insanlar şüphesiz büyük umutsuzluklar içerisindeydiler; şu var ki yalnızca bazı kimselerin bu şekilde hareket etmiş olmaları dikkate değerdir. Niçin yalnızca bu insanlar böyle düşünmüşlerdir? Onların bu şekilde hareket etmeleri rastgele bir olay değildir. Korkuları, insanlarla hiçbir zaman bağlantı kuramamalarından ileri gelmiştir. Bu bakımdan, alışılmamış devrim şartları içerisinde kendilerini güvensiz hissetmişlerdir. Oysa kendilerini topluma ait olarak gören başka insanlar böyle bir endişe duymamışlar ve her zamanki gibi günlük işlerini sürdürmüşlerdir.

Çekingenlik, endişenin daha önemsiz değilse bile daha hafif bir şeklidir. Endişe için söylemiş olduğumuz şeyler, çekingenlik için de doğrudur. Çocukların etrafındaki ilişkiler sistemi ne kadar basit olursa olsun, çekingenlik her zaman onların başkaları ile bağlantı kurmaktan kaçmalarına ya da kurmuş oldukları ilişkileri bozmalarına yol açacaktır. Aşağılık duyguları ve başkalarından farklı olduklarını hissetmeleri, bu gibi çocukların yeni ilişkiler kurmaktan sevinç duymasını engellemektedir.

3. Yüreksizlik

"Yüreksizlik", karşılaşmış oldukları her görevi özellikle güç bulan kişilerin ayırt edici niteliğidir. Herhangi bir başarı kazanma, bir şeyler ortaya koyabilme gücüne sahip olduklarına inanmayan kimselerdir bunlar. Bu özellik, genellikle hareketlerin yavaşlığı ile kendini gösterir. Böylece insanla o insanın üzerine alacağı iş ya da görev arasındaki mesafe gitgide azalacak yerde, olduğu gibi kalır. Bazı özel hayat problemlerini çözümlemek zorunda oldukları zaman, olmaları gereken yerden başka bir yerde bulunan insanlar bu gruba girerler. Bu gibi kimseler, birdenbire, seçmiş oldukları mesleklere hiç de uygun olmadıklarını fark ederler ya da akla ve mantığa sığmayan o çeşit itirazlar öne sürerler ki, o mesleği yürütmeleri gerçekten de imkânsız hale gelir. Hareketlerin yavaşlığından başka, aşırı bir güvenlik arayı-

şı içinde olma ve aşırı bir şekilde hazırlanma ihtiyacını duyma da bir yüreksizlik belirtisi olarak karşımıza çıkar. Bu gibi faaliyetlerin tek amacı her türlü sorumluluktan kaçmaktır.

Bireysel Psikoloji, olağanüstü bir şekilde yaygın olan bu olayla ilgili sorunların tümünü "mesafe problemi" olarak nitelemiştir. Böyle bir psikoloji, bir insanı kesin olarak değerlendirmemize ve üç büyük hayat probleminin çözümünden o insanın ne derece uzak olduğunu ölçmemize imkân verecek bir görüş açısı getirmiştir. Bu problemler şunlardır: Bunlardan birincisi, bireyin sosyal sorumlulukları ile ilgili sorunlarını çözüp çözemediği; yani "ben" ile "sen" arasındaki ilişkileri ne şekilde yürüttüğü; kendisiyle başkaları arasındaki ilişkileri yeterince geliştirip geliştiremediği ya da böyle bir ilişki kurup kuramadığı... Diğer ikisi ise meslek ve iş problemi ile aşk ve evlilik problemidir. Bir insanın bu problemleri çözmekten ne derece uzak olduğu ve bu konudaki başarısızlığı, bize o insanın kişiliği ile ilgili geniş kapsamlı sonuçlar çıkarmak imkânını vermektedir. Bu şekilde toplamış olduğumuz verileri, aynı zamanda, insan tabiatını anlama konusunda bize yardımcı olacak şekilde kullanmamız da mümkündür.

Yukarıda belirtilmiş olan yüreksizlik hallerinde, bir insanın, kendisiyle görevleri arasına az çok bir mesafe koyma isteğinin bulunmakta olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte, söz konusu ettiğimiz bu kötümserliğin bir de parlak yanı vardır. Hastamızın böyle bir tavrı, yalnızca bu parlak yanı için benimsemiş olabileceğini düşünebiliriz. Hiçbir şekilde hazırlanmadığı bir görevi üzerine aldığı zaman başarısızlıkla karşılaşacak olursa hafifletici birtakım nedenleri olacak, bu yüzden ne kişilik duygusu ne de boş gururu zedelenecektir. Bu şekilde çok daha güvenilir bir durumda bulunmakta ve tıpkı altında bir ağın gerili olduğunu bilen bir ip cambazı gibi davranmaktadır. Düşecek olursa yumuşak bir düşüş yapmış olacak, hazırlandığı bir işe girişip de başarısızlıkla karşılaştığı zaman onu gerçek bir başarıdan alıkoyan çeşitli nedenler öne sürebileceği için kişisel değeri hakkındaki duygusu zedelenmeyecektir. Çok geç işe başlamamış olsaydı ya da daha iyi hazırlanmış olsaydı, kesinlikle başarıya ulaşacaktı. Bu şekilde bütün suç, belli bir kişilik noksanlığı ya da kusuru ile değil, kendisinin sorumlu tutulamayacağı bazı önemsiz şartlarla ilgili hale getirilmiş olmaktadır. Her şeye rağmen bir de başarı kazanacak olursa, başarısı

daha parlak olacaktır. Görevlerini olanca gücüyle yerine getirmeye çalışan bir insan, gayesine ulaştığı zaman kimse buna şaşmayacaktır; çünkü böyle bir insanın başarısı apaçık bir şeydir. Oysa geç işe başlamış, pek az çalışmış ya da hemen hiç hazırlanmamış bir kimse problemlerini çözmeyi başarabilirse, bu başarı çok farklı bir şekilde görülecektir. O artık başkalarının iki elle yaptığı bir işi tek elle yapan iki misli büyük bir kahramandır!

Bunlar ruhsal dolambaçların sağlamış olduğu yararlardır. Ama bu gibi dolambaçlı yollara sapmak, yalnızca harisliği değil aynı zamanda boş gururu da yanlış yollara sevk etmekte ve bir insanın kendine karşı bir kahraman rolü oynamak istediğini göstermektedir. Bu gibi bir insanın bütün faaliyetleri kendi kişiliğini ortaya koymaya, böyle bazı özel güçlere benzeyen güçlere sahip olduğunu göstermeye yönelmiş bulunmaktadır.

Şimdi, yukarıda belirtmiş olduğumuz problemlerden kaçmak isteyen ve bu yüzden kendilerine birtakım güçlükler çıkararak bu gibi problemleri hiç ele almamak ya da hiç değilse çok kararsız bir şekilde ele almak amacını güden başka insanlar üzerinde duralım. Bu gibi kimselerin izlemiş oldukları dolambaçlı yollarda tembellik, gevşeklik, sık sık iş değiştirme, suçluluk ve bu gibi aykırılıklara düştüklerini görüyoruz. Bazı insanlar hayata karşı takınmış oldukları bu tavrı dış görünüşleriyle de dile getirirler; yürüyüşleri o derece zikzaklı bir hal almıştır ki, neredeyse yılanların sürünüşünü andırmaktadır. Bu hiç şüphesiz bir rastlantı değildir. Bir parça ihtiyatlı olmak şartıyla, onları kendi etraflarında sapa yollar ve dolambaçlar yaratarak her türlü problemden kaçmak isteyen kimseler olarak niteleyebiliriz.

Gerçek hayattan alınan bir örnek bunu açık ve seçik bir şekilde gösterecektir. Yaşamaktan bıktığı için hayata karşı hoşnutsuzluğunu açıkça göstermekten çekinmeyen ve intihar etmekten başka bir şey düşünmeyen bir adamın durumudur bu. Hiçbir şey ona zevk vermemektedir ve bütün davranışları yaşamaktan bıkıp usandığını göstermektedir. Konsültasyon sonucunda şunları öğreniyoruz: Bu adam üç erkek kardeşin en büyüğüdür. Hayatta sürekli bir heves ve gayret göstererek ilerlemiş ve oldukça büyük işler başarmış son derece haris bir babanın oğludur. Aile içerisinde bir gün babasının yerini tutması beklenen en gözde çocuk o olmuştur. Çok küçükken annesini kaybetmiş,

ama belki de babası tarafından çok fazla korunduğu için üvey annesiyle çok iyi geçinebilmiştir.

Bu çocuğun dünyaya ilk gelen erkek çocuk olması dolayısıyla güce ve kuvvete kesinlikle hayran olan bir kimse olarak yetiştiğini görüyoruz. Bunun sonucu olarak her hareketi ve her özeliği "zat-ı şahanelerininkine" benzeyen bir renge bürünmüştür. Okulda sınıf birincisi olmuş ve okulu bitirdikten sonra da babasının işine girmiştir. İş hayatında, çevresindeki insanlara sanki ulufe veya sadaka dağıtıyormuş gibi bir poz takınmıştır. Etrafındakilerle her zaman dostça konuşmuş, adamlarına her zaman iyi davranmış, onlara en yüksek ücretleri vermiş ve akla uygun ricaları hep yerine getirmiştir.

Şimdi, 1918 Devrimi'nden sonra onda bir değişiklik olmuştur. Memurlarının düzensiz hareketleri yüzünden hayatından bıkmış ve sızlanmaya başlamıştır. Adamları, eskiden *rica* ile elde ettikleri şeyleri şimdi *ısrarla istemek* zorunda kalmışlardır. Bütün bunlardan o derece bıkmıştır ki, işten ayrılmak düşüncesine saplanıp kalmıştır.

Böylece onun büyük bir dönüş yaptığını görüyoruz. Genellikle iyi niyetli bir yönetici olduğu halde, kendi gücünü etkileyen bir durum ortaya çıkınca işini sürdüremez hale gelmiştir. Hayat felsefesi yalnızca fabrikasının gidişini etkilemekle kalmamış, kendi hayatının akışını da bozmuştur. Eğer kendi evinin efendisi olduğunu kanıtlama konusunda bu derece haris davranmamış olsaydı, onu bu yolla etkilemek mümkün olabilirdi; ne var ki onun için önemli olan biricik şey, kendi gücünü ortaya koyarak başkalarına söz geçirmektir. İş ilişkilerinin ve sosyal ilişkilerin akla uygun bir biçimde gelişmesi ise böyle bir kişisel üstünlüğü ya da egemenliği imkânsız kılmaktadır. Bunun sonucu olarak, yapmakta olduğu işten hiçbir tat almaz olmuştur. İşten çekilme eğilimi, başkaldıran adamlarına karşı hem bir sızlanış hem de bir saldırı olarak görünmektedir.

Şimdi boş gururu onu ancak belli bir noktaya kadar götürebilmiştir. Birdenbire ortaya çıkan genel durumun çelişmeleri onu çarçabuk etkilemiştir. Tek yönlü gelişmesi yüzünden fikrini değiştirmek ve yeni bir hareket ilkesi geliştirmek yeteneğini yitirmiştir. Hayattaki tek gayesi herkesten güçlü ve üstün olmak olduğu için, gelişmesi belli bir aşamada durmuştur. Bu gayeye ulaşabilmek için, boş gururunun en belirgin karakter özelliği halini almasına böylece fırsat vermiştir.

Bu adamın hayattaki ilişkilerini inceleyecek olursak, sosyal bağlantılarının oldukça yetersiz olduğunu görürüz. Kolayca tahmin edebileceğimiz gibi, çevresine hep kendi üstünlüğünü kabul eden ve kendi iradesine boyun eğen kimseleri toplamıştır. Aynı zamanda çevresinde bulunan kimseleri acı acı eleştiren bir insan haline gelmiş ve oldukça zeki olduğu için de bazen çok etkili ve küçük düşürücü eleştiriler yapabilmiştir. Bu eleştirici tavır, çok geçmeden arkadaşlarının ondan uzaklaşmasına yol açmış, bu yüzden bir zaman sonra tek bir arkadaşı bile kalmamıştır. İnsanlar arası ilişkiler bakımından elden kaçırdığı şeyleri, çeşitli zevklerle gidermeye çalışmıştır.

Ama kişiliğindeki gerçek çöküntü ancak aşk ve evlilik problemi ile karşılaştığı zaman ortaya çıkmıştır. Burada onun, kolayca tahmin edebileceğimiz bir kadere mahkûm olduğunu görüyoruz. Sevgi, insanlar arasında en derin, en arkadaşça bağların varlığını gerektirdiği için, bir insanın başkalarına egemen olma isteği ile hiçbir şekilde bağdaşamaz. Oysa, söz konusu ettiğimiz kimse şimdiye kadar hep başkalarından üstün durumda bulunduğu için, kendi isteğine uygun gelecek bir eş seçmesi gerekmiştir. Üstün olmak ve başkalarına söz geçirmek için can atan bir insan, sevgi alanında kendine eş olarak hiçbir zaman zayıf birini seçmeyecek, tersine, tekrar tekrar fethedebileceği, böylece her seferinde yeni bir zafer kazanmasını mümkün kılacak bir eş seçecektir. Ne var ki, mizaç bakımından birbirine benzeyen ve evlilikleri sürekli bir mücadele zinciri halini alacak olan kimseler birbirlerini çekmektedirler. Gerçekten de, yukarıda söz konusu etmiş olduğumuz kimse, birçok bakımdan kendinden bile daha otoriter olan bir kadını eş olarak seçmiştir. Her ikisi de kendi ilkelerine bağlı kalarak, birbirlerine söz geçirebilmek için akla gelebilecek her türlü silaha başvurmuşlardır. Böylece birbirlerinden gittikçe uzaklaşmışlar, ama her ikisi de önünde sonunda kendisinin zafer kazanacağını umduğu için, birbirlerinden ayrılmamışlar ve evlilik alanındaki savaşlarından vazgeçmemişlerdir.

Tam bu sırada hastamızın gördüğü bir rüya, içerisinde bulunduğu ruh halini açığa vurmuştur. Rüyasında hizmetçiye benzeyen bir kadınla konuşmaktadır ve bu kadın ona kendi muhasebecisini hatırlatmıştır. Rüyasında ona şöyle demiştir: "Ama görüyorsunuz ki ben soylu bir adamım."

Rüyasındaki düşünce akışını anlamak güç değildir. Bu rüya, ilk olarak, onun başka insanları nasıl aşağı gördüğünü dile getirmektedir. Herkesi bir hizmetçi, kültürsüz ve aşağı bir yaratık olarak görmektedir; kadınları ise daha da aşağı görmektedir. Bu noktada karısı ile savaş halinde olduğunu hatırlamalıyız. Böylece rüyadaki hayalin karısını simgelediğini düşünebiliriz.

Hiç kimse hastamızı anlayamamaktadır; kendisi ise kendini herkesten daha az anlamaktadır; çünkü her zaman burnu havada dolaşıp durmakta ve boş gayesini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Dış dünyadan kopması, herhangi bir gerçek temeli olmamasına rağmen, kendi soyluluğunu başkalarına kabul ettirmek istemek gibi küstahça bir tavırla birlikte gitmektedir. Aynı zamanda, hiç kimseye değer vermemektedir. Bu öyle bir hayat felsefesidir ki, içerisinde ne sevgiye ne de dostluğa yer vardır.

Bu gibi ruhsal sapmaları haklı gösterebilmek için öne sürülen kanıtlar çoğu zaman belirgin bir nitelik taşırlar. Yalnız başlarına ele alındıkları zaman, genellikle akla uygun ve anlaşılır nedenlerdir bunlar; ama başka durumlara uygun olup olmamaları bir yana, hastamızın içerisinde bulunduğu duruma hiç de elverişli değildirler. Sözgelişi, hastamız, toplum hayatına katılmak, eş dost edinmek zorunda olduğuna inanmakta ve bu konuda gayret göstermektedir. Bir kulübe girmiş ve orada vaktini içerek, kâğıt oynayarak ve buna benzer yararsız şeyler yaparak geçirmeye başlamıştır. Arkadaş edinebilmek için biricik yolun bu olduğuna inanmaktadır. Sonunda geceleri eve geç dönmeye, ertesi sabah yorgun ve uykulu bir halde kalkmaya başlamıştır. Bunun yanında "Bir insan toplum hayatına katkıda bulunmak istiyorsa hiç değilse her gece kulübe gitmemesi gerekir" gibi sözler söylemeye de başlamıştır. Eğer aynı zamanda kendini daha çok işine vermiş olsaydı, bu rasyonalizasyonu kabul etmek mümkün olabilirdi. Bunun yerine, toplum hayatına katılma isteğinin sonucu olarak, kolayca tahmin edebileceğimiz gibi, hayatın savaş alanından gittikçe uzaklaşmıştır. Öne sürdüğü kanıtlar doğru olsa bile, tuttuğu yolun yanlış olduğu açıktır.

Bu durum, bize, gelişmeyi doğru yolundan saptıran şeyin *objektif* yaşantılarımız değil, kişisel *tavrımız,* vakalara verdiğimiz *değer,* olayları değerlendirme ve önemseme *biçimimiz* olduğunu açıkça göster-

mektedir. Burada insani hataların tümü ile uğraşmak zorunda kalıyoruz. Yukarıda söz konusu edilmiş olan vaka ve buna benzer başka vakalar, bir hata zincirini açığa vurmakta ve daha çok hata işlemenin de mümkün olduğunu göstermektedir. Bir insanın düştüğü hataları anlamak ve ona doğru yolu göstererek bu hataları ortadan kaldırabilmek için, o insanın öne sürdüğü kanıtları, bütün bir davranış kalıbı ile ilişkili hale getirip incelemeye çalışmak zorundayız. Eğitime çok yakın bir süreçtir bu. Gerçekten de, eğitim, hataları ortadan kaldırmaktan başka bir şey değildir.

Bunu başarabilmek için, bir yorumlama hatası yüzünden yanlış bir yöne sapmış olan kusurlu bir gelişmenin nasıl bir trajediye yol açtığını anlamak *gerekmektedir*. Bu gerçeği kavramış ya da sezmiş olan eski milletlerin Nemesis'ten, Üç Tanrıçası'ndan söz edişlerindeki bilgeliğe hayran olmalıyız! Hatalı bir gelişmenin sonucu olarak bir insanın başına gelen felaketler, o insanın kamu yararı ile ilgilenecek yerde doğrudan doğruya kişisel bir güç kazanmaya çalışmasının sonuçları olarak görünmektedir. Böyle bir kişisel güç kazanma düşüncesi, başka insanların menfaatiyle ilgilenmeksizin ve başarısızlık düşüncesinin verdiği sürekli bir korku pahasına, insanı, gayelerine dolambaçlı yollardan ulaşmaya sevk etmektedir. Bireysel gelişmenin bu noktasında genellikle birtakım sinir rahatsızlıklarına ve sinirsel belirtilere rastlıyoruz: Bunların özel amacı ve anlamı, bir insanı belli bir görevi yerine getirmekten alıkoymaktadır. Bu belirtiler o insana, kendi deneylerine göre, ileriye doğru attığı her adımın ister istemez çok büyük tehlikelere yol açacağını göstermeye yardımcı olacaktır.

Toplum içerisinde kaçaklara yer yoktur. Birlikte yaşamak, başkalarına yardım etmek, yalnızca başkalarına söz geçirmek gibi bir gaye ile lider olmayı istememek için, bir dereceye kadar bağımlı olmak ve uyabilmek gerekir. Bu yasanın doğruluğunu çoğumuz ya kendimizde ya da çevremizdeki başka kimselerde gözlemişizdir. Ziyaretler yapabilen, gerektiği gibi davranabilen, başkalarını rahatsız etmeyen, ama güçlü olma çabaları yüzünden yakın dostluklar kuramayan kimseleri hepimiz biliriz. Başkalarının da onlarla yakınlık kuramamasına şaşmamak gerekir. Bu tip bir insan, masa başında sessiz sessiz oturduğu zaman hiç de mutlu bir insan olarak görünmeyecektir. İki kişi arasındaki bir konuşmayı genel bir tartışmaya katılmaya tercih edecek ve

bazı ufak tefek şeylerle gerçek karakterini açığa vuracaktır. Sözgelişi, kendisinin haklı olup olmadığı başkalarını pek ilgilendirmese bile, yine de haklı olduğunu kanıtlamak için elinden geleni yapacaktır.

Çok geçmeden, başvurduğu kanıtların gerçekte onun için pek önemli olmadığı görülecektir; yeter ki kendisinin haklı, başkalarının ise haksız olduğunu kanıtlayabilsin! Aynı şekilde, bir dönemeç noktasında bocalama belirtileri göstermekte, nedenini bilmeden kendini yorgun hissetmekte, kendisine hiçbir ilerleme imkânı vermeyen bir telaşa kapılmakta, gücünü kuvvetini yitirmekte, çeşitli şikâyetlerde bulunmaktadır. Kısaca, ondan şikâyetten başka bir şey işitmemiz mümkün değildir ve o bu şikâyetleri için uygun nedenler gösterememektedir. Hasta bir insan, "sinirli" bir insandır o.

Gerçekte bütün bunlar, korktuğu gerçekleri ortaya çıkaracak belirtilerden dikkatinizi uzaklaştırmak için başvurduğu ustaca çarelerdir. Bu silahları seçmiş olması rastlantı değildir. Şu evrensel olaydan, geceden korkan bir insanın dikbaşlılığını düşünün! Böyle bir insana rastladığımız zaman, yaşamaya bir türlü alışamamış bir insanla karşı karşıya bulunduğumuzdan şüphe edemeyiz. Bütün isteği, geceyi ortadan kaldırmaktır! Bunu, normal bir hayata ayak uydurabilmek için gerekli bir şart olarak görmektedir. Oysa gerçekleştirilmesi mümkün olmayan böyle bir şart öne sürmekle, kötü niyetlerini açığa vurmaktadır. O aslında hayata "hayır" diyen bir insandır.

Bu çeşit sinir bozuklukları, sinirli bir insanın çözmesi gereken problemler karşısında bir korku davranışı göstermesinden ileri gelir; ne var ki, bu problemler günlük hayatın zorunlu görevleri ve yükümlülüklerinden başka bir şey değildir. Ufukta bu gibi problemler göründüğü zaman, böyle bir insan ya onları ele alırken yavaş davranmakta ya da hafifletici nedenler bulmak için bahaneler aramakta ya da onlardan büsbütün kaçabilmek için bir özür bulmaya çalışmaktadır. Bu şekilde insan, toplumun devam etmesi için gerekli olan yükümlülüklerden kaçmakta ve yalnızca yakın çevresine zarar vermekle kalmayıp, daha geniş ilişkiler çerçevesi içerisinde herkese zarar vermektedir. İnsan tabiatını daha iyi anlamış olsaydık ve bu acı sonuçları uzun bir zaman aralığı ötesinden etkileyen korkunç neden sonuç ilişkilerini gözden kaçırmasaydık, bu gibi belirtilerin çoktan ortadan kalkmasını sağlayabilirdik. İnsan toplumunun akla mantığa uygun ve zorunlu ya-

salarına saldırmakta yarar yoktur. Aradan uzun bir zaman süresinin geçmiş olması ve ortaya çıkabilecek sayısız karmaşıklıklar yüzünden, suçla ceza arasındaki bağlantıyı görmemiz ve bütün bunlardan yararlı sonuçlar çıkarmamız seyrek olarak mümkün olmaktadır. Ancak bütün bir hayat için geçer olan davranış kalıbını göz önüne serebildiğimiz ve bir insanın hayat hikâyesini iyice incelediğimiz zaman, büyük bir dikkatle, bu gibi ilişkileri kavrayabiliriz ve ilk hatanın nereden ileri geldiğini gösterebiliriz.

4. Uyumsuzluk Belirtisi Olarak Baskı Altına Alınamayan İçgüdüler

Göze çarpacak derecede bir uygarlaşmama ya da yontulmamış olma belirtisi olarak niteleyebileceğimiz bir karakter özelliği gösteren insanlar vardır. Tırnaklarını kemirenler, hiç durmadan burunlarını karıştıranlar, doymak bilmez bir oburlukla yiyeceklere saldıranlar bu gruba girerler. Böyle bir insanın aç bir kurt gibi yemeğine nasıl saldırdığını, açgözlülüğünü hiçbir engel tanımaksızın ve en ufak bir utanç duymaksızın nasıl açığa vurduğunu gördüğümüz zaman, bu gibi belirtilerin anlamı apaçık bir hale gelmektedir. Ne gürültülü bir yemek yiyiştir o! Kocaman lokmaları ağzına atması ile yutması bir olur. Ne çabuk yemek yer! Ne çok yer! Ne kadar da sık yer! Hep bir şeyler yemeden rahat edemeyen bu gibi insanları herkes bilir.

Yontulmamışlığın başka bir belirtisi, pislik ve pasaklılıktır. Burada kastedilen şey, işi başından aşkın olan insanların görgü ve nezaket kurallarına pek dikkat etmemeleri ya da bir insanın işlerinin çok sıkı olduğu bir dönemdeki tabii dağınıklığı ve düzensizliği değildir. Burada söz konusu edilen tipten insan, genellikle çalışmadığı ve her türlü yararlı işten uzak durduğu halde, hiçbir zaman kendini pislikten ve pasaklılıktan kurtaramamış olan insandır. Bu gibi kimseler derbederliği ve pisliği arar gibidirler ve onları bu ayırt edici niteliklerinin dışında düşünmek mümkün değildir.

Bunlar, yontulmamış bir insanın dış niteliklerinden yalnızca birkaçıdır. Bu nitelikler bize, böyle bir insanın başka insanlara ayak uyduramadığını ve gerçekte kendini başkalarından koparmak istediğini açıkça göstermektedir. Şu ya da bu gibi bir yontulmamış harekette

bulunan insanlar, başka insanlara pek yararlı olmayan kimseler oldukları izlenimini uyandırırlar. Bu gibi yontulmamış davranışların çoğu çocukken başlar; çünkü hiçbir çocuğun sağa sola sapmalar yapmaksızın dümdüz bir çizgi üzerinde gelişmesi pek mümkün değildir. Ama bu çocukça özelliklerden hiçbir zaman kendilerini kurtaramayan yetişkinler de vardır.

Bu gibi belirtilerin temelinde, bu tipten olan insanların başka insanlarla ilişki kurmaktan kaçınması gibi az çok belirli bir eğilim bulunmaktadır. Bu gruba giren kimselerin hepsi, kendilerini hayattan uzak tutmak isterler ve başkaları ile işbirliği yapmaktan kaçınırlar. Yontulmamış hareketlerinden vazgeçmeleri için kendilerine verilen ahlaki öğütlere kulak asmamalarını anlamak güç değildir; çünkü bir insan hayatın kurallarına ayak uyduracak şekilde yaşamak istemiyorsa, gerçekten de, tırnaklarını kemirmek ya da buna benzer hareketler yapmakta oldukça haklıdır. İnsanlardan kaçmak için her zaman kirli bir yaka ya da lekeli bir elbise ile gezmekten daha iyi bir yol, daha etkili bir araç yoktur. Bir insanın başkalarının eleştirilerine hedef olabileceği, başkaları ile yarışmak zorunda kalabileceği, başkalarının dikkatini çekebileceği bir mevkiden kesin olarak uzak durmasını ya da sevgi ve evlilik ilişkilerinden kaçmasını sağlayacak en kestirme yol, insanlar arasına her zaman bu şekilde çıkmaktan başka ne olabilir ki? Bu tip bir insan hiç şüphesiz herhangi bir yarışmada kaybedecek ve aynı zamanda bu kaybedişi kılık kıyafetindeki pasaklılığa yüklemekle gerçek bir özür bulmuş olacaktır. "Elbisem bu kadar kötü olmasaydı neler yapmazdım!" diyecektir ve kendi kendine özrünü şu şekilde fısıldayacaktır: "Ne yazık ki, kıyafetim böyle, elden ne gelir!"

Bu çeşit yontulmamış davranışların bir savunma mekanizması halini aldığı ve çevreye zulmetmek için kullanıldığı bir vaka üzerinde duralım. Geceleri yatağını ıslatan yirmi iki yaşındaki bir kızın hikâyesidir bu. Ailesinin sondan bir önceki çocuğudur; zayıf ve hastalıklı bir çocuk olduğu için annesinden özel bir dikkat ve ilgi görmüş ve annesine olağanüstü bir bağlılık ve bağımlılık göstermiştir. Annesinin gece gündüz yanından ayrılmamasını sağlayacak şekilde hareket etmiş, gündüzleri endişe nöbetleri, geceleri ise kâbuslar ve yatağını ıslatmalar sayesinde annesinin hep onun yanında kalmasını sağlamıştır. Başlangıçta bu durumun onun için kazanılmış bir zafer, boş

gururunu tatmin etmek için sık sık başvurduğu bir araç olarak rol oynamış olması gerekir. Kötü davranışları sayesinde, erkek ve kız kardeşlerinin zararına olmak üzere, annesini kendi yanında tutmayı başarabilmiştir.

Bu kızın aynı zamanda arkadaş edinememesi, topluluk içerisine çıkamaması, hatta okula bile gidememesi bakımından da ötekilerden farklı olduğu görülmüştür. Özellikle evden çıkmak zorunda kaldığı zaman endişeye kapıldığı, büyüdüğü zaman bile akşam vakti dışarıda kalmanın onu dehşetli rahatsız ettiği görülmüştür. Bu gibi durumlarda eve çok yorgun ve endişeli bir halde dönmekte ve yolda karşılaştığı çeşitli tehlikelerle ilgili korkunç hikâyeler anlatmaktadır. Bütün bu özellikler, bu genç kadının sürekli olarak annesinin dizinin dibinde kalmak istediğini göstermektedir. Ama mali şartlar buna imkân vermediği için, kendisine göre bir iş bulması gerekmiştir. Sonunda bir işe girmek zorunda kalmış, ama henüz iki gün geçtikten sonra eski hastalığı –geceleri yatağını ıslatma– nüksetmiş ve patronları ona anlayış göstermedikleri için işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Hastalığın gerçek anlamını kavrayamayan annesi ona acı acı sitem etmiştir. Bunun üzerine genç kadın intihar girişiminde bulunmuş ve hastaneye kaldırılmıştır; bu durum karşısında annesi bir daha onu yalnız bırakmayacağına yemin etmiştir.

Bütün bunlar, yatağını ıslatması, geceden korkması, yalnız kalmaktan ürkmesi ve intihar girişimi hep aynı gayeye doğru yönelmiştir. Bizim için bunun anlamı şudur: "Annemin yanında kalmam gerek ya da annemin bana sürekli bir dikkat ve ilgi göstermesi gerek." Böylece, yatağını ıslatma gibi görgü kurallarının dışında kalan bir alışkanlık geçerli bir anlam kazanmaktadır. Şimdi, bir insanın bu gibi kötü alışkanlıklara göre değerlendirilebileceğini kabul edebiliriz. Aynı zamanda, bu gibi hataların ancak hastayı bütünüyle anladığımız ve çevresi ile birlikte ele aldığımız zaman ortadan kaldırılabileceğini de biliyoruz.

Genellikle çocuklarda rastladığımız yontulmamış davranışların ve kötü alışkanlıkların büyüklerin dikkatini çekmeye yöneldiğini görüyoruz. Önemli bir rol oynamak isteyen ya da büyüklere ne kadar zayıf ve güçsüz olduklarını göstermeye çalışan çocuklar bu gibi davranışlara başvuracaklardır. Yabancı misafirlerin yanında sık sık kötü

bir şekilde hareket etmek gibi çocuklarda sık sık rastlanan bir özellik de aynı anlamı taşımaktadır. En iyi çocuklar bile bazen, daha misafir içeri adımını atar atmaz sanki cin çarpmış gibi davranırlar. Çocuk belli bir rol oynamak ister ve kendisini tatmin edecek şekilde gayesine ulaşmadıkça bu gibi davranışlardan vazgeçmez. Bu çocuklar büyüdükleri zaman toplumun gereklerinden bu gibi yontulmamış davranışlarla kurtulmaya çalışacaklar ya da başkalarının kendileriyle geçinmelerine imkân vermeyecek şekilde, kamu yararına olan hareketleri engellemek isteyeceklerdir. Bütün bu davranışların temelinde şiddetli ve haris bir boş gurur saklıdır. Bu gibi görünüşlerin çeşitli oluşu ve çok iyi bir şekilde gizlenmesi, nedenlerinin ne olduğunu ve nasıl bir gayeye doğru yönelmiş olduklarını anlamamızı güçleştirmektedir.

IV

Karakterin Başka Görünüşleri

1. Neşeli Olma

Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, bir insanın başkalarına yardım etmeye, hizmet etmeye ve zevk vermeye ne derece hazır olduğu, insanın sosyal duygusunun derecesini kolayca ölçmemizi mümkün kılan bir standart olarak görünmektedir. Başkalarına zevk verme yeteneği insanı daha ilgi çekici bir hale getirmektedir. Mutlu insanlar bize daha kolay yaklaşırlar ve biz onları duygusal yönden daha sempatik buluruz. Bu gibi özelliklerin, iyice gelişmiş bir sosyal duygunun belirtileri olduklarını sanki içgüdümüzle hissederiz. Neşeli bir görünüşü olan, her zaman sıkıntılı ya da endişeli bir halde dolaşıp durmayan, dertlerini her önüne gelene açmayan insanlar vardır. Başkaları ile birlikte bulundukları zaman neşelerini onlara da geçirebilen ve hayatı daha güzel, daha anlamlı bir hale getiren insanlardır bunlar. Yalnızca davranışlarından değil, başkalarına yaklaşma ve konuşma biçimlerinden, başkalarının menfaatini kollamaya dikkat etmelerinden, aynı zamanda dış görünüşlerinden, kılık kıyafetlerinden, el kol hareketlerinden, mutlu ruh hallerinden ve gülüşlerinden bunların iyi insanlar olduklarını sezmek mümkündür. Uzağı gören bir psikolog olan Dostoyevski şöyle demişti: "Bir insanın karakterini can sıkıcı psikolojik

çözümlemelerden çok, gülüşünden anlamak mümkündür." Gülme, insanlar arası ilişkilere yol açtığı gibi, insanlar arası ilişkileri bozmaya da neden olabilir. Başkalarının acısına gülenlerin gülüşlerindeki saldırgan ifadeyi hepimiz fark etmişizdir. Bazı insanlar da hiç gülmezler, çünkü insanları birbirine bağlayan tabii bağlardan o kadar uzaktırlar ki, başkalarına zevk vermek ya da mutlu bir insan olarak görünmek yetenekleri yoktur. Sayısı az olan bir grup insan da, gitmiş oldukları her yerde hayatı zehir etmeye uğraşmaktan başka bir şey yapmadıkları için kimseye zevk vermezler. Bu gibi kimseler, sanki çevremizdeki bütün ışıkları söndürmek istercesine dolaşıp dururlar. Hiç gülmezler, hiç değilse gülmek zorunda kalmadıkça ya da sanki herkesi neşelendiren bir insanmış gibi görünmek istemedikçe gülmezler. Böylece, sempati ve antipati duygularının sırları çözülebilmektedir.

Sempatik tipin tam tersine, her zaman neşe kaçıran ve bozgunculuk eden tiplerin bulunduğunu da görüyoruz. Bu gibi kimseler, dünyayı çeşitli acılar ve ıstıraplarla dolu bir hüzün diyarı olarak tanımlarlar. Bazıları bütün hayatları boyunca sanki dünya yıkılmış da altında kalmış gibidirler. En ufak bir güçlüğü gerektiğinden çok büyütürler, geleceği karanlık ve kasvetli görürler. Bu tip insanlar, başkalarının mutlu olduğu bir durumda Kassandra'nın yapabileceği cinsten iç karartan kehanetlerle onların mutluluğunu bozmak için ellerinden geleni yaparlar. Her bakımdan kötümserdirler ve yalnızca kendileri için değil, başkaları için de kötümserdirler. Yakın çevrelerinden birinin mutlu olduğunu gördükleri zaman rahatsız olurlar ve olayın karanlık bir yanını bulmaya çalışırlar.

Bunu yalnızca sözleri ile değil, birtakım bozguncu davranışları ile de yaparlar; böylece başkalarının mutlu olarak yaşamasını ve insanlık âlemine katılmış olmalarının verdiği zevkten pay almasını engellemiş olurlar.

2. Düşünme ve Konuşma Biçimleri

Bazı insanların düşünme ve konuşma biçimleri çoğu kez dikkati çekecek kadar çarpıcı bir izlenim bırakır. Gerçekten de, bazı kimseler hep birtakım kalıplaşmış cümleler ve klişeleşmiş fikirlere başvurarak düşünürler ve konuşurlar. İnsan bunların ne söyleyeceğini önceden

kestirebilir. Ucuz romanların dili ile konuşan ve en kötü gazetelerden aldıkları basmakalıp cümleleri tekrarlamaktan başka bir şey yapmayan kimselerdir bunlar. Cümleleri argo kelimeler ya da özel deyimlerle doludur. Böyle bir konuşma biçimi bize bir insanı daha iyi tanımak fırsatını verir. Bir insanın kullanmadığı ya da kullanmak istemediği sözler ve düşünceler vardır. Bu tip kimselerin bayağı ve kaba üslupları her cümlede kulağımızı tırmalar ve bazen bu gibi kelimeleri kullananları bile rahatsız eder. Bu şekilde konuşan bir kimse, her soruya basmakalıp bir cevapla ya da argo bir deyimle cevap verdiği ve filmlerden ya da resimli gazetelerden aldığı klişeleşmiş fikirlere göre düşündüğü ve hareket ettiği zaman, o kimsenin, başkasının yargısına ve eleştirilerine aldırış etmeyen bir insan olduğunu anlarız. Başka türlü düşünemeyen ve böylece ruhsal bakımdan geri kalmış olduklarını açığa vuran bu tip insanlara sık sık rastlanmaktadır.

3. Öğrencilere Özgü Bir Hamlık ya da Olgunlaşmamış Olma

Gelişmeleri okul hayatının belirli bir döneminde durmuş olan ve okul çağını hiçbir zaman aşamayan insanlar sık sık karşımıza çıkar. Bu gibi kimseler evde, işyerinde, toplum içerisinde, tıpkı bir öğrenci gibi, konuşulan şeyleri can kulağı ile dinlerler ve bir şeyler söylemek için fırsat kollarlar. Bir toplantıda kendilerine sorulmuş olan her soruyu cevaplandırmak için can atarlar; sanki o konuda kendilerinin de bir şeyler bildiğini herkese göstermek ve bu bilgilerini ortaya koyacak iyi bir okul ödevi vermek için fırsat kolluyormuş gibidirler. Bu gibi kimselerin yalnızca belirli yaşama kalıpları içerisinde güvenlik duymaları, onları anlamamızı mümkün kılacak bir ipucudur. Öğrencilere özgü bir davranışın yetersiz olacağı bir durumla karşılaştıkları zaman, kendilerini endişeli ve güvensiz hissederler. Bu özellik çeşitli zekâ düzeylerinde ortaya çıkmaktadır. Bu tipin daha antipatik şeklini, kupkuru, ciddi, yanına yaklaşılmaz, her konuyu en temel ilkelerine varıncaya kadar bilen bir insan tavrı takınan, kendilerine sorulan bir şeyi çarçabuk cevaplandıran ya da herhangi bir şeyi önceden belirlenmiş kurallara ve formüllere göre bir yere yerleştirmeye çalışan kimselerde görüyoruz.

4. Ukalalar ve Prensip Adamları

Bu skolastik tipin ilgi çekici bir örneği, her faaliyeti ve her olayı her zaman için geçer olarak kabul edilen bir ilkeye göre yorumlamaya çalışan insanlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu ilkeye inanırlar, bu ilkeden vazgeçemezler ve her şeyi ona göre yorumlamadıkları zaman rahat edemezler. Kupkuru ukalalardır bunlar. Üzerimizde şöyle bir izlenim uyandırırlar: Kendilerini o derece güvensiz hissetmektedirler ki, korkularını giderebilmek için, bütün bir hayatı ve hayat biçimini birkaç kurala ve formüle sıkıştırmak ihtiyacını duymaktadırlar. Herhangi bir kurala ya da formüle sokamadıkları bir durumla karşılaştıkları zaman kaçmaktan başka bir şey gelmez ellerinden. Birisi alışık olmadıkları bir harekette bulunduğu zaman kırılıp gücenirler ve canları sıkılır. Bu şekilde hareket etmenin insanı oldukça güçlü kılacağı açıktır. Ahlaki bakımdan doğru bulmadıklarını öne sürerek bazı işleri yapmaktan kaçınan, sözgelişi, vicdanlarına karşı olduğu için askerlik yapmak istemeyen çok sayıda toplumdışı insanı düşünün! Bu gibi kimselerin dizginlenmemiş bir boş gurur ve sınırsız bir üstün olma isteği ile hareket ettiklerini biliyoruz.

Bunlar iyi iş gören kimseler olsa bile, kupkuru ukala tavırları açıkça göze çarpmaktadır. Bu gibi kimseler hiçbir kişisel girişimde bulunamazlar; ilgileri son derece sınırlıdır; birtakım garip alışkanlıkları ve acayip fikirleri vardır. Sözgelişi, bir merdivenin hep dış tarafından inip çıkmak ya da her zaman kaldırım taşlarının birleştiği çizgilerin üstüne basarak yürümek gibi alışkanlıklar edinmişlerdir. Bazıları da alışık oldukları bir yoldan her ne pahasına olursa olsun vazgeçmek istemezler. Birtakım ilkeler üzerinde dura dura zamanlarını boşu boşuna geçirirler ve er geç hem kendileriyle hem de çevreleriyle uyumsuz bir hale gelirler. Alışmadıkları yeni bir durumla karşılaştıkları anda tam bir başarısızlığa uğrarlar; çünkü bu gibi yeni problemleri çözmeye alışmamışlardır; bazı kurallar ve sihirli formüller olmaksızın hiçbir şeyin yapılamayacağına inanırlar. Her türlü değişiklikten sofuca bir dikkat ve titizlikle kaçınırlar. Sözgelişi, ilkbahara kolay kolay alışamazlar, çünkü uzun zamandan beri kendilerini kışa göre ayarlamaya çalışmışlardır. Sıcak mevsimin gelmesiyle birlikte açık havaya çıkma imkânı, onlarda, başka insanlarla daha sık karşı-

laşmak ve görüşmek zorunda kalma gibi bir korku uyandırmakta ve bunun sonucu olarak kendilerini iyi hissetmemektedirler. İlkbaharda kendilerini daha kötü hissettiklerinden şikâyet eden insanlardır bunlar. Yeni durumlara ancak çok büyük güçlükler pahasına ayak uydurabildikleri için, pek az bir kişisel girişim gücünü gerektiren mevkiler edinebilirler. Kendilerini değiştirmedikleri sürece hiçbir işveren onları başka bir mevkie getirmeyecektir. Bunlar kalıtımla geçen özellikler, değiştirilmesi mümkün olmayan nitelikler değildir; bu durum, bu gibi kimselerin hayata karşı takındıkları hatalı bir tavrın bütün kişiliklerim kaplayacak şekilde ruhlarına dal budak salmış olmasından ileri gelmektedir. Öyle ki, insan artık kökleşmiş önyargılardan kendini kurtaramaz hale gelmiştir.

5. Boyun Eğme

Köle ruhlu insanlar da, aynı şekilde, kişisel girişim yeteneği gerektiren mevkilere ayak uyduramazlar. Bu tip insanlar ancak başka birinin emirlerine itaat ettikleri zaman kendilerini rahat hissederler. Köle ruhlu bir insan, başkalarının kurallarına ve yasalarına göre yaşar ve sanki içten gelen bir zorlama ile, kölece hizmet edebileceği bir iş arar. Bu kölece tavır, hayattaki çeşitli ilişkilerde kendini göstermektedir. Böyle bir davranışı, genellikle eğilip bükülen ve yaltaklanan bir tavır olarak dış görünüşten de fark edebiliriz. Başkalarının önünde eğildiklerini, herkesin söylediği şeyleri dikkatle dinlediklerini, başkalarına önem vermekten ve saygı duymaktan çok, onların emirlerini yerine getirmeye, dile getirdikleri duyguları onaylamaya ve doğrulamaya çalıştıklarını görürüz. Bazen inanılmaz derecede boyun eğmiş olmaktan bir onur payı çıkarırlar kendilerine. Başkalarına bağımlı olmaktan gerçekten zevk duyan insanlar vardır. Şüphesiz, hep başkalarına söz geçirmek isteyen kimselerin ideal bir tip olduğunu söylemek istemiyoruz; yalnızca hayat problemlerini başkalarına boyun eğerek çözmeye çalışan insanların hayatının karanlık yanını göstermeye çalışıyoruz.

Boyun eğmenin birçok kimse için bir hayat yasası olduğu söylenebilir. Burada söz konusu ettiğimiz kimseler hizmetçi sınıfına giren insanlar değildirler. Burada kadınlardan söz etmek istiyoruz. Kadınların boyun eğmesi gerektiği, birçok insanın değişmez bir dogma olarak

kabul ettiği, yazılmamış olsa bile, son derece köklü olan bir yasadır. Bu gibi insanlar, kadınların hayatta boyun eğmekten başka yapacak işleri olmadığına inanırlar. Bütün insan ilişkilerini zehirleyen ve ortadan kaldıran düşüncelerdir bunlar; şu var ki, böyle bir boş inancı kolay kolay söküp atmak mümkün değildir. Kadınlar arasında bile birçokları, bu boş inancı bozulmaması gereken, sonsuza dek sürecek bir yasa olarak görür. Oysa böyle bir görüş noktası hiç kimseye bir şey kazandırmaz. Er geç "Eğer şu kadın bu derece boyun eğmiş olmasaydı, her şey daha iyi olurdu," diye sızlanacak biri çıkacaktır.

İnsan ruhunun isyan etmeksizin boyun eğmeye katlanamaması bir yana, her zaman boyun eğen bir kadın er geç başkalarına bağımlı olmakta ve aşağıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi, sosyal yönden verimsiz bir hale gelmektedir. Ünlü bir adamı severek onunla evlenmiş olan bir kadının hikâyesidir bu. Kendisi de kocası da yukarıda söz konusu edilmiş olan dogmayı –kadının her zaman erkeğe itaat etmesi gerektiğini– benimsemişlerdir. Zamanla kadın görevlerini yerine getirmekten ve gittikçe daha çok hizmet etmekten başka bir işe yaramayan bir makine haline gelmiştir. Çevresindekiler onun bu şekilde boyun eğmiş olmasına alışmışlar, buna karşı özel bir tepki göstermemişler, ama bu durumdan hiç kimsenin bir yararı da olmamıştır.

Bu durum oldukça kültürlü kimseler arasında ortaya çıkmış olduğu için, pek büyük güçlüklere yol açmamıştır. Ama insanlığın büyük bir bölümünde boyun eğmenin kadınların tabii bir alınyazısı olarak kabul edildiğini dikkate alacak olursak, böyle bir görüş noktasının ne kadar çalışmalara yol açabileceğini kavrayabiliriz. Bir erkek, karısının kendisine boyun eğmesini tabii bir olay olarak gördüğü zaman, şu ya da bu gibi bir durumda, herhangi bir hareketten alınabileceği için, öfkeye kapılabilecektir; çünkü bu türden bir itaat göstermek gerçekte imkânsızdır.

Boyun eğmeye o derece hazır olan kadınlar vardır ki, bu yüzden sert ve kaba görünüşlü erkekleri tercih ederler. Bu tabii olmayan ilişkiler er geç açık bir savaş halini alır. Bu gibi kadınlar, sanki kadınların bu derece boyun eğmesini gülünç bir hale getirmek ve bunun budalalıktan başka bir şey olmadığını kanıtlamak ister gibidirler.

Bizi bu güçlüklerden kurtaracak bir yol biliyoruz. Bir erkekle bir kadın birlikte yaşadıkları zaman, birinin ötekine kesinlikle bağımlı olma-

dan arkadaşça bir işbirliği içerisinde yaşaması gerekir. Bugün için bu ideal olsa bile, hiç değilse bir insanın kültürel yönden ne derece ilerlemiş olduğunu ölçecek bir standart vermektedir bize. Boyun eğme problemi, yalnızca cinsler arası ilişkilerde rol oynamakla ve erkek cinsini çözülmesi mümkün olmayan bin bir güçlükle karşı karşıya bırakmakla kalmaz, aynı zamanda milletlerin hayatında da önemli bir rol oynar.

Eski Çağ uygarlığı, bütün ekonomik sistemini kölelik üzerine kurmuştu. Belki de bugün hayatta olan insanların büyük çoğunluğu köle ailelerden gelmektedirler. Yüzyıllar boyunca iki sınıf insan birbiriyle tam bir yabancılık ve karşıtlık içerisinde yaşamışlardır. Bugün gerçekten de bazı milletlerde kast sistemi hâlâ sürüp gitmekte, bir grubun öteki gruba kölelik etmesi ve boyun eğmesi ilkesine hâlâ rastlanmakta ve bu durum belli bir insan tipinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Eski çağlarda, geleneksel bir düşünce ile, işin kölelere yaraşan aşağı bir uğraş olduğuna inanılıyordu; efendi ise günlük sıradan işlere el sürmemesi gereken ve yalnızca emir veren durumda olmayıp aynı zamanda ne kadar değerli özellik varsa hepsini kendinde toplayan bir kimse olarak görülüyordu. Yönetici durumunda bulunan sınıf "en iyiler"den oluşmuştu ve Grekçe "Aristo" kelimesi bunu ifade etmekteydi. Aristokrasi "en iyiler"in egemen olmasıydı; ama bu "en iyi", erdemlere ve niteliklere göre değil, yalnızca güce dayanılarak belirleniyordu. Erdemlere ve niteliklere göre yapılacak bir inceleme ve sınıflandırma yalnızca köleler için söz konusuydu. Aristokratlar, gücü ellerinde tutan kimselerdi.

Yeni çağlardaki görüş noktamız üzerinde daha önceki köleliğin ve aristokratlığın etkileri olmuştur. İnsanları birbirine yaklaştırma zorunluluğu, bu kuruluşların her türlü anlam ve önemlerini yitirmelerine yol açmıştır. Büyük düşünür Nietzsche, "en iyi"nin yönetici durumunda bulunması, geri kalan herkesin ise bağımlı olması gerektiği fikrini savunmuştur. Bugün için, insanların efendi ve köle olarak birbirinden ayrılması gerektiği düşüncesini kafamızdan söküp atmak ve herkesi eşit olarak kabul etmek güç bir iştir. Bununla birlikte, bütün insanların kesinlikle birbirine eşit olduğunu öne süren yeni görüş açısının ortaya çıkmış olması bile ileriye doğru atılmış bir adımdır ve böyle bir ileri adım bize yardımcı olduğu gibi, önemli hatalara düşmemizi de önlemektedir. O derece köle ruhlu insanlar vardır ki, an-

cak minnet altında yaşadıkları zaman mutlu olabilirler. Sanki dünyaya geldikleri için insanlardan özür dilemek ister gibidirler. Böyle bir tavrı isteyerek benimsediklerini, seve seve bu şekilde hareket ettiklerini sanmak gibi bir hataya düşmemeliyiz. Gerçekte, bu gibi kimseler genellikle kendilerini çok mutsuz hissetmektedirler.

6. Başkalarına Söz Geçirme ve Onlardan Üstün Olma İsteği

Biraz önce üzerinde durduğumuz köle ruhlu insanların karşıtı olarak, hayatta üstün bir rol oynamak isteyen, hep en üst basamağa ulaşmaya çalışan ve başkalarına emretmekten hoşlanan kimselerle karşılaşıyoruz. Bu tip bir insan hayatı boyunca bir tek sorunla ilgilenir: "Herkesten üstün olmak için ne yapmalıyım?" Böyle bir tavır, çeşitli hayal kırıklıklarına yol açar. Başkalarına emretme ve onlardan üstün olma isteği aşırı bir düşmanlık ve saldırganlıkla birlikte gitmediği zaman, bir dereceye kadar yararlı olabilir. Bir yöneticiye ihtiyaç duyulan her yerde, başkalarından üstün olmaktan ve onlara söz geçirmekten hoşlanan birtakım insanlar bulmak mümkündür. Bu gibi kimseler, emir vermeyi ve örgütlenmeyi gerektiren mevkileri ele geçirmeye çalışırlar. Bir milletin devrim hali içerisinde bulunduğu bir sırada, huzursuzluk zamanlarında ön plana çıkarlar; bu gibi durumlarda bu tip insanların ortaya çıkmasını anlamak güç değildir, çünkü bunlar lider rolünü üzerlerine almak için gereken tavırlara, davranışlara ve isteklere sahiptirler ve genellikle bu iş için gereken hazırlıkları da yapmışlardır. Kendi evlerinde emretmeye alışmışlardır. Bir kral, bir yönetici, bir general rolü oynamadıkça hiçbir şey onları tatmin etmez. Bu gibi kimseler arasında, emir bir başkasından geldiği zaman en ufak bir başarı bile gösteremeyen insanlara rastlanmaktadır; başka birinin verdiği bir emre itaat etmek zorunda kaldıkları anda öfkeye ve endişeye kapılırlar. Barış zamanlarında bu gibi kimselerin işyerlerinde ya da toplum içerisindeki küçük gruplarda önderlik ettiklerini görürüz. Girginlik gösterdikleri ve söyleyecek pek çok şeyleri olduğu için her zaman ön plandadırlar. Yaşama kurallarını bozmadıkça onlara bir itirazımız yoktur; şu var ki, toplumun bugün onlara verdiği aşırı değeri kabul etmemiz de mümkün değildir. Bunlar da bir uçurumun kena-

rında duran kimselerdir; çünkü normal insanlara ayak uyduramazlar ve insanlarla iyi bir işbirliği yapamazlar. Hayatları boyunca kendilerini olanca güçleriyle zorlarlar, üstünlüklerini şu ya da bu şekilde göstermedikçe rahat edemezler.

7. Ruh Durumu (*Mood*) ve Mizaç

İnsanların hayata ve hayatın görevlerine karşı takındıkları tavırların sıkı sıkıya ruh durumlarına ya da mizaçlarına bağlı olduğu hallerde, onların bu gibi özelliklerini kalıtımla açıklayan bir psikoloji hataya düşmüş olacaktır. Ruh durumu ve mizaç, kalıtımla geçen şeyler değildirler. Bu gibi özellikler, hayattan duydukları tatminsizliği çeşitli durumlardan kaçma şeklinde dile getiren aşırı derecede haris, dolayısıyla aşırı derecede duyarlı olan kimselerde karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi kimselerin aşırı duyarlığı, tıpkı bir böceğin duyargaları gibi, karşılarına çıkan her yeni duruma kesin olarak yaklaşmadan önce o durumu yoklamaya yaramaktadır.

Bununla birlikte, her zaman neşeli bir ruh durumu içerisinde bulunan insanlar da vardır. Hayatlarının zorunlu bir temeli olarak mutlu bir ortam yaratmaya ellerinden geldiği kadar gayret ederler ve hayatın parlak yanlarını görürler. Bu gibi kimseleri çeşitli derecelere ayırmak mümkündür. Bazılarında çocukça bir neşe göze çarpar ve çocukça halleri insanı çok etkiler. Görevlerinden kaçacak yerde, kendilerine düşen işleri çocukça bir tavırla, sanki oyun oynuyormuş gibi ele alırlar; oynuyormuş ya da bilmece çözüyormuş gibi bir tavırla görevlerini yerine getirirler. Davranışları bakımından bunlardan daha sempatik ve daha hoşa giden bir tip belki de yoktur.

Ama bu tipten olan kimseler arasında neşeli olmada çok aşırı gidenler, oldukça ciddi durumlarda da aynı çocukça tavırla hareket edenler vardır. Bu, bazen hayatın ciddiliğine o derece aykırı düşer ki, üzerimizde kötü bir izlenim bırakır. İnsan bu gibi kimselerin iş hayatında gerçekten de hiçbir sorumluluk yüklenmediklerini, çünkü güçlükleri çok hafife aldıklarını gördüğü zaman güvensizlik duyar. Bunun sonucu olarak, bu gibi kimseler gerçekten güç olan görevlerden uzak dururlar, genellikle bu gibi işlere pek yanaşmak istemezler. Bununla birlikte, bu tip insanları bir dereceye kadar beğenmemek de gel-

mez elimizden. Bu gibi insanlarla birlikte çalışmak her zaman hoşa gider. Asık bir yüzle dolaşıp duran insanların hoş bir karşıtıdır bunlar. Neşeli insanları, hüzünlü ve halinden hoşnut olmayan bir tavır takınmış olan, karşılaştıkları her durumun yalnızca kötü yanını gören kötümserlerden çok daha kolay bir şekilde kendi tarafımıza çekmek mümkündür.

8. Kötü Talih

"Mutlak gerçek"le ve topluluk hayatının gerekleri ile şu ya da bu şekilde bir çatışmaya düşen bir insanın er geç bunun acısını çekeceği herkesçe bilinen psikolojik gerçeklerden biridir. Bu gibi büyük hatalar işleyen insanlar, genellikle, yaşama deneylerinden bir şeyler öğrenecek yerde, başlarına gelen felaketi kendi üzerlerine çullanmış olan hak edilmemiş bir talihsizlik olarak yorumlarlar. Hayatları boyunca şanslarının ne kadar kötü gittiğini göstermeye çalışırlar, neye el atsalar talihlerinin yaver gitmemesi yüzünden hiçbir başarı kazanamadıklarını kanıtlamak isterler. Bu bahtsız kimselerin, sanki tabiatüstü bir gücün eseri imiş gibi kötü talihleriyle iftihar ettiklerini görmek bile mümkündür. Böyle bir görüş açısını daha yakından incelediğimiz zaman, burada yine boş gururun kötü bir oyunu ile karşılaştığımızı göreceğiz. Bu gibi insanlar, sanki uğursuz bir tanrısal gücün bütün zamanını kendilerine eziyet etmek için harcadığını düşünürler. Gökgürültülü bir fırtına koptuğu zaman, yıldırımın kendi üzerlerine düşeceğine inanırlar. Hırsızların kendi evlerini soyacaklarından korkarlar. Bir felaket söz konusu olduğu zaman, bu felaketin mutlaka kendi başlarına geleceğini düşünürler.

Ancak kendini her şeyin merkezi olarak gören bir kimse bu gibi aşırılıklara düşebilir. Böyle bir insan, felaketin her zaman kendi peşinde koştuğunu sanması bakımından sanki çok alçakgönüllü davranıyormuş gibi görünebilir; oysa bu gibi kimselerin, bütün düşman kuvvetlerin kendilerinden öç almaya çalıştıklarını sanmaları, gerçekte inatla bir boş gururdan ileri gelmektedir. Bu tip insanlar çocukken hırsızlar, katiller, hayaletler, ruhlar vb. tarafından izlendiklerine inanan ve bütün bunların kendilerine eziyet etmekten başka bir işi olmadığını sanan kimselerdir ve bu yüzden çocukluk çağları zehir olup gitmiştir.

Onların bu tavırları dış görünüşlerinden de belli olur. Sanki omuzlarında büyük bir yük varmış gibi yürürler; belleri öyle bükülmüştür ki, hiç kimse sırtlarındaki ağır yükü fark etmeden geçemez. Eski Yunan tapınaklarında kemer altlarına destek olarak konulmuş olan Karyatid'leri hatırlatırlar bize. Her şeyi çok fazla ciddiye alırlar, her şeyi kötümser bir açıdan değerlendirirler, işlerinin niçin hep ters gittiğini anlamak güç değildir. Talihleri yaver gitmemektedir, çünkü yalnızca kendi hayatlarını değil, başkalarının hayatını da zehirlemektedirler. Talihsizliklerinin temelinde boş gururlarının bulunduğunu görüyoruz; çünkü talihsiz olmak bir anlamda önemli bir kişi olmak demektir.

9. Dindarlık

Her zaman yanlış anlaşılan bazı insanlar dine sığınırlar ve öteden beri süregelen davranışlarını burada da devam ettirirler. Sızlanıp dururlar, kendilerine acırlar ve çekmiş oldukları acıları kendileriyle ilgilenmeyen bir Tanrı'nın omuzlarına yüklemeye çalışırlar. İşleri güçleri yalnızca kendileriyle uğraşmaktır. Böylece Tanrı'nın, olağanüstü bir saygıya layık görülen ve tapınılan varlığın, onlara yardım etmekten başka yapacak bir işi olmadığına ve onların her hareketinden sorumlu olduğuna inanırlar. Birtakım suni araçlarla, sözgelişi, büyük bir içtenlikle edilen dualar ya da dinsel törenlerle Tanrı ile daha yakın bir bağlantı kurabileceklerini sanırlar. Kısaca, sevgili Tanrı'nın işi gücü onların dertleriyle uğraşmak ve onlara büyük bir dikkat ve ilgi göstermektir. Böyle bir dinsel tutum, gerçek dinden oldukça uzaktır; öyle ki, eski Engizisyon çağları geri dönmüş olsaydı, ilk yakılacak kimseler belki de bu gibi dinsel aşırılıklara düşenler olurdu. Bu tip insanlar Tanrı'ya da tıpkı başka insanlara yaklaştıkları gibi yaklaşırlar: şikâyet ederek, sızlanarak, ama kendilerine yardımcı olmak ve içerisinde bulundukları şartları düzeltmek için parmaklarını bile oynatmayarak... İşbirliğinin hep başkalarına düşen bir yükümlülük olduğunu sanırlar.

On sekiz yaşında bir genç kızın hikâyesi bu boş bencilliğin nereye kadar varabileceğini göstermektedir. Çocukken çok haris olmakla birlikte, çok iyi, çok çalışkan bir kız olduğunu görüyoruz. Harisliği dindarlık şeklinde ortaya çıkıyor ve her türlü dinsel töreni büyük bir

dindarlıkla yerine getiriyordu. Bir gün Kilise'nin inançlarından bir hayli uzaklaşmış olduğunu, Tanrı'nın emirlerinin dışına çıktığını ve zaman zaman günahkâr düşüncelere kendini kaptırdığını fark etti, bu yüzden kendini ayıplamaya başladı. Bunun sonucu olarak, bütün bir günü kendini şiddetle suçlamakla geçirir hale geldi ve bunu o derece tutkulu bir şekilde yapmaya başladı ki, herkes onun çıldırdığını sandı. Bütün gün bir köşeye diz çöküp acı acı kendini suçlar olmuştu. Oysa hiç kimse onda suçlanacak bir şey görmüyordu. Bir gün bir rahip, gerçekten de hiçbir günah işlememiş olduğunu ona göstermeye çalışmış, mutlak kurtuluşa ulaşacağını söyleyerek onu bu yükten kurtarmak istemişti. Ertesi gün genç kız rahibin yolunu kesmiş ve acı acı haykırarak omuzlarında bunca günahın yükü varken kendini kiliseye girmeye layık görmediğini söylemişti. Bu vaka üzerinde daha çok durmaya gerek görmüyoruz. Bu vaka, harisliğin dinsel alanda ne gibi problemlere yol açtığını ve kendini boş gurura kaptırmış olan bir insanın erdem, günah, temizlik ya da saflık, bozulma, iyilik ve kötülük gibi sorunlar üzerinde fikir yürütüp karar veren bir yargıç haline geldiğini çok açık bir şekilde göstermektedir.

V
Duygular ve Heyecanlar

Duygular ve heyecanlar, daha önce karakter özellikleri olarak belirtmiş olduğumuz niteliklerin daha belirgin şekilleridir. Heyecanlar (bilinçli ya da bilinçsiz bir zorunluluğun baskısı altında) ani bir boşalma olarak ortaya çıkarlar; karakter özellikleri gibi onların da belirli bir gayeleri ve yönleri vardır. Onları belli bir süre içerisinde ortaya çıkan ruhsal hareketler olarak niteleyebiliriz. Duygular, anlaşılması mümkün olmayan esrarlı olaylar değildirler. Belli bir yaşama biçimine ve bireyin önceden belirlenmiş olan davranış kalıbına uygun gelen durumlarda ortaya çıkmaktadırlar. Gayeleri, bu gibi durumları bireyin yararına olmak üzere değiştirmektir. Gayesine ulaşmak için daha önceden birtakım mekanizmalara başvurmuş olan ya da gayesine başka türlü ulaşamayacağına inanan bir insanda karşımıza çıkan çok daha belirgin ve şiddetli hareketler olarak görünmektedirler.

Yine bir aşağılık ve yetersizlik duygusunun yükü altında ezilmiş olan ve bu yüzden bütün gücünü kuvvetini bir noktada toplamak, gerektiğinden daha çok çaba göstermek ve daha şiddetli hareketlere başvurmak zorunda kalan bir insanla karşı karşıya bulunuyoruz. Bu gibi çabalar sayesinde ön plana geçebileceğini ve zafer kazanmış bir kimse olarak görünebileceğini sanmaktadır. Nasıl karşımızda bir düşman olmaksızın öfkelenemezsek, aynı şekilde öfke heyecanını da bel-

li bir düşmana karşı zafer kazanma gibi bir amacı göz önünde bulundurmaksızın kavrayamayız. Bizim kültürümüzde, bir insanın bu gibi şiddetli hareketlerle gayesine ulaşması hâlâ mümkündür. Eğer böyle bir yöntemle kendimizi başkalarına kabul ettirmemiz mümkün olmasaydı, öfke nöbetlerine daha az kapılmış olurduk.

Gayelerine ulaşma yeteneklerine yeterince güvenemeyen kimseler, bu güvensizlik duygularından ötürü gayelerinden vazgeçecek yerde, daha büyük çabalar göstererek ve ikinci dereceden duyguların ve heyecanların yardımına başvurarak gayelerine ulaşmaya çalışırlar. Böyle bir yöntem, aşağılık duygusu içerisinde kıvranan bir insanın bütün gücünü kuvvetini seferber etmesine ve varmak istediği amaca ulaşabilmek için uygarlaşmamış kaba saba vahşilerin davrandığı şekilde hareket etmesine yol açmaktadır.

Duygular ve heyecanlar sıkı sıkıya kişiliğin özüne bağlı olduğu için, tek tek insanların özel nitelikleri değildirler; her insanda az çok karşımıza çıkarlar. Heyecanlanmaya elverişli bir durum içerisinde kaldığı zaman herkes heyecan gösterebilir. Buna "heyecanlanma yeteneği ya da yatkınlığı" diyebiliriz. Heyecanlar insan hayatının o derece temel bir bölümüdür ki, hepimizde heyecanlanma yeteneği vardır. Böylece, bir insan hakkında oldukça derin bir bilgi edindiğimiz zaman, o insanın duyguları ve heyecanları ile gerçekten bağlantı kurmamış olsak bile, genellikle ne gibi duyguları ve heyecanları olabileceğini hayal edebiliriz. Duygu ya da heyecan gibi benliğimize bu derece kök salmış bir olayın bedeni etkilemesi de tabiidir, çünkü ruhla beden sıkı sıkıya birbirlerine bağlıdırlar. Duyguların ve heyecanların ortaya çıkması ile birlikte giden fizik olaylar, kan damarları ile solunum aygıtında meydana gelen çeşitli değişikliklerle belirlenmişlerdir: kızarma, sararma, nabız atışının artması ve solunum hızındaki değişiklikler gibi...

1. İnsanları Birbirinden Uzaklaştıran Duygular

a) Öfke

Öfke, güçlü olma ve başkalarına söz geçirme çabasının tipik bir örneğidir. Bu heyecan, öfkeli bir insanın, karşısına çıkan her türlü engeli zorla ve çarçabuk ortadan kaldırma gibi bir amacı olduğunu açık

bir şekilde ortaya koymaktadır. Daha önceki araştırmalar, bize, öfkeli bir insanın olanca kuvvetiyle başkalarından üstün olmaya gayret eden bir kimse olduğunu göstermektedir. Kendini kabul ettirmek için gösterilen çaba, bazen tam bir güçlü olma sarhoşluğu şeklini alır. Bu durumda, güçlülük duygularını şu ya da bu şekilde azaltabilecek en küçük bir uyarıma öfke nöbetleriyle tepkide bulunan insanlarla karşılaşmaya hazır olmalıyız. Bu gibi kimseler (belki de daha önceki deneylerinin sonucu olarak) böyle bir mekanizmaya başvurmakla kendi isteklerini kolayca yerine getirebileceklerine ve kendilerine karşı çıkanları yenebileceklerine inanırlar. Bu yöntem, çok yüksek bir zekâ düzeyini gerektirmemekle birlikte, birçok durumda işe yaramaktadır. Birçok insan ara sıra bir öfke nöbeti göstermekle yeniden saygınlık kazandığını kolayca hatırlayacaktır.

Öfkenin büyük ölçüde haklı olduğu durumlar vardır; ama biz burada bunların üzerinde durmayacağız. Öfkeden söz ettiğimiz zaman, bu duygunun sürekli olarak var olduğu ve dikkati çeken alışılmış bir tepki olarak ortaya çıktığı kimselerden söz ediyoruz. Bazı insanlar gerçekten de öfkeyi sistemli bir yöntem haline getirmişlerdir ve herhangi bir problemi başka türlü ele alamamaları bakımından dikkati çekerler. Bunlar, genellikle, hiç kimsenin kendilerinden üstün ya da kendileriyle eşit düzeyde olmasına katlanamayan, mutlu olabilmek için mutlaka herkesten üstün olmak isteyen kibirli ve aşırı derecede duyarlı insanlardır. Bunun sonucu olarak, her zaman tetikte dururlar ve herhangi bir kimsenin kendilerine yetişip yetişmediğini ya da kendilerine yeterince değer verilip verilmediğini kollamak üzere her an uyanık bulunurlar. Güvensizlikleri, genellikle aşırı duyarlıkları ile ilgili bir karakter özelliğidir. Bu tip insanların kimseye güvenmeleri mümkün değildir.

Bununla sıkı sıkıya ilgili olan karakter özellikleri, bu gibi kimselerin öfkeleri, duyarlıkları ve güvensizlikleri ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Daha aşırı durumlarda, son derece haris olan böyle bir insanın her türlü ciddi işten ürktüğünü ve böylece hiçbir zaman topluma ayak uyduramadığını görmek mümkündür. İstediği herhangi bir şey reddedildiği zaman yalnızca bir tek tepki gösterebilir: Olayı, genellikle çevresindekilere çok acı gelecek şekilde protesto eder. Sözgelişi, bir aynayı çatır çatır kırabilir, pahalı bir vazoyu fırlatıp yere atabilir. Bu gibi

hareketlerden sonra, ne yaptığını bilmediğini özür olarak öne sürdüğü zaman, insan onun sözlerine pek inanmaz. Çevresine zarar verme isteği apaçık ortadadır, çünkü hiçbir zaman öfkesini değersiz şeylerden çıkarmaya kalkmamaktadır; tersine, hep değerli bir şeyi kırıp dökmektedir. Hareketlerinde belli bir planın var olması gerekir.

Böyle bir yöntem her ne kadar küçük çevrelerde başarılı olabilirse de, daha geniş çevrelerde etkisini yitirmektedir. Böylece, öfkeyi alışkanlık haline getirmiş olan insanlar çok geçmeden, karşılarına çıkan herkesle çatışır hale gelirler.

Öfke duygusu ile birlikte giden dış tavırlar herkesçe o kadar iyi bilinmektedir ki, çabucak öfkelenen bir insanı hayal edebilmek için "öfke" kelimesini söylememiz yeter. Dünyaya karşı takınılmış olan düşmanca tavır öfkede açık ve seçik olarak ortaya çıkmaktadır. Öfke duygusu, sosyal duygunun neredeyse büsbütün inkâr edilmiş olmasını dile getirir. Güçlü olmak için gösterilen çaba o derece sert bir şekilde açığa vurulur ki, insanlar bu durumda kendilerine karşı çıkan bir kimsenin ölümünü bile kolayca aklından geçirebilir. Gözlediğimiz çeşitli heyecanları ve duyguları çözümlemekle, insan tabiatı hakkındaki bilgimizi uygulamamız mümkün olmaktadır, çünkü duygular ve heyecanlar karakterin en açık ve seçik belirtileridir. Çabucak hiddetlenen, öfkeli, hırçın insanların topluma ve hayata düşman olduklarını söyleyebiliriz. Bu gibi kimselerin güçlü olma çabalarının, aşağılık duygularından ileri geldiği gerçeğine yeniden dikkati çekmek zorundayız. Kendi gücünü bilen bir insan bu gibi şiddetli saldırgan hareket ve davranışlarda bulunmak ihtiyacını duymaz. Bu gerçeği hiçbir zaman gözden kaçırmamak gerekir. Öfke nöbetlerinde aşağılık ve üstünlük duygularının çeşitli derecelerini bütün kapsamları ile çok açık ve seçik bir şekilde görmek mümkündür. Bir insanın kendi değerini, bir başkasının zararı pahasına yükseltmeye çalışması adi bir kurnazlıktan başka bir şey değildir.

İçki, hiddet ve öfkenin ortaya çıkmasını kolaylaştıran en önemli etkenlerden biridir. Çok az bir içki içmek bile çoğu zaman böyle bir sonucu yaratabilir. İçkinin etkisiyle, uygarlığın davranışlarımıza koymuş olduğu frenlerin zayıfladığı ya da büsbütün ortadan kalktığı çok iyi bilinir. Sarhoş bir insan, sanki hiç uygarlaşmamış bir kimse gibi hareket eder. Böylece, kendi kendini denetleyemez hale gelir ve başkalarına

duyduğu düşmanlığı gizleyebilmekte ve düşmanlık eğilimlerini büyük çabalar pahasına frenleyebilmektedir. Ama bir kere sarhoş oldu mu gerçek karakteri ortaya çıkmaktadır. Hayata ayak uyduramamış kimselerin herkesten önce içkiye başvurmaları hiç de rastgele bir olay değildir. Bu gibi kimseler, içkide bir avuntu ve kendini unutma imkânını bulurlar; aynı zamanda, içkiyi, istemiş oldukları şeylere niçin ulaşamadıklarını açıklayabilecek bir bahane olarak da kullanırlar.

Öfke nöbetlerine çocuklarda yetişkinlerden daha çok rastlanır. Bazı önemsiz bir olay bile çocuğu öfke nöbetine götürebilir. Bu durum çocukların aşağılık duygusuna daha çok kapılmalarının sonucu olarak, güçlü olma çabalarını daha belirli bir şekilde açığa vurmalarından ileri gelir. Öfkeli bir çocuk, kendini başkalarına kabul ettirmeye çalışır. Karşısına çıkan her engeli, aşılmaz değilse bile, son derece güç bir engel olarak görür.

Öfke, alışılagelmiş bir hiddet gösterme tarzının ve küfür etmenin sınırlarını aştığı zaman, öfkeli kişiye gerçekten zarar verebilir. Bu konuda intiharın ayırt edici niteliği ile ilgili bir noktaya dikkati çekmek istiyoruz. İntiharda, yakınlarını ve dostlarını üzmek isteğinin yanında, karşılaşmış olduğu bir başarısızlığın acısını kendinden çıkarmak gibi bir isteğin de var olduğunu görüyoruz.

b) Keder

Keder, sevdiği bir kimseyi ya da bir şeyi yitiren bir insanın bir türlü kendini avutamaması halinde ortaya çıkan bir duygudur. Öteki duygular gibi keder de bir hoşnutsuzluk ya da zayıflık duygusunu telafi eder ve daha iyi bir duruma ulaşma çabasına yol açar. Bu bakımdan bir öfke nöbetinin taşıdığı değeri taşımaktadır. Aradaki fark, kederin başka bir uyarımın sonucu olması, farklı bir tavırla belirlenmesi ve değişik bir yöntem kullanmasıdır. Başka duygularda olduğu gibi üstün olma çabasına burada da rastlanır; şu var ki, öfkeli bir insan kendi değerini yükseltmeye, kendisine karşı çıkan insanın değerini ise küçültmeye çalışmaktadır ve öfkesi kendisine karşı koyan kimseye yönelmiştir. Keder ise, ruhsal alanda tam bir içine kapanmaya yol açmakta ve bu da daha sonra kederli bir insanın kendi değerini yükseltmesini ve belli bir tatmin duymasını mümkün kılan dışa doğru bir

açılmanın önşartını oluşturmaktadır. Şu var ki, öfkedekinden farklı olmakla birlikte, bu tatmin yine de bir çeşit boşalma ve çevreye doğru yönelmiş bir hareket olarak görünür. Kederli bir insan durmadan şikâyet eder ve bu yüzden başka insanlarla çatışır. İnsan tabiatında keder ne kadar tabii bir şey olursa olsun, bunun aşırı bir hal alması topluma karşı takınılan düşmanca bir tavrı dile getirmektedir.

Çevresinde bulunan kimselerin davranışlarının sonucu olarak kederli insanların yüksek bir duruma ulaşması mümkün olabilir. Başka insanların onlara yardım etmeye hazır olmaları ve yakınlık göstermeleri, onlara destek olmaları ve cesaret vermeleri, onların rahatı ile gerçekten ilgilenmeleri ve bu gibi davranışlarda bulunmaları yüzünden kederli insanların ne derece elverişli bir duruma geldiklerini hepimiz biliriz. Ruhsal boşalma, gözyaşlarının ve derin bir ruhsal acının sonucu olarak ortaya çıktığı zaman, kederli kimsenin hayatta olup bitenler karşısında bir yargıç, bir eleştirici ya da bir şikâyetçi tavrını takınmakla kendini çevresinden üstün bir hale getirdiği apaçıktır. Ağlayıp sızlanarak çevresinden istediği şeylerin çokluğu oranında, hak olarak iddia ettiği şeyler de artmaktadır. Keder, kederli bir insanın kendi yakınlarına yükleyebileceği zorunlu görevlerin su götürmez bir dayanağı halini almaktadır.

Bu duygu, zayıflıktan kurtulup üstün olmak için gösterilen çabayı ve insanın kendi yerini korumak, güçsüzlük ve aşağılık duygularından kurtulmak için gösterdiği gayreti çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

c) Heyecanın kötüye kullanılması

Duyguların ve heyecanların aşağılık duygusunu yenmek, kişiliği yükseltmek ve başkalarına kabul ettirmek için kullanılan değerli araçlar olduğu anlaşılıncaya kadar hiç kimse onların anlamını ve değerini kavramış değildi. Heyecanlanma yeteneği, ruhsal hayatta geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Bir çocuk bir kere, ihmal edilmiş olma duygusundan ileri gelen bir öfke, keder ve ağlama nöbeti ile çevresine her dediğini yaptırabileceğini öğrendi mi, böyle bir yönteme tekrar tekrar başvuracaktır. Bu şekilde, en küçük bir uyarıma tipik bir heyecan tepkisi göstermeyi mümkün kılan bir davranış kalıbını kolayca

benimseyecektir. İhtiyaçlarına uygun geldiği zaman, hep heyecanlarına başvuracaktır. Bu bazen patolojik bir hal alan kötü bir alışkanlıktır. Çocukken böyle bir alışkanlığın edinilmiş olması, ileride heyecanlarını her zaman kötüye kullanan bir yetişkinin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu gibi durumlarda öfkesini, üzüntüsünü ve başka duygularını sanki bebekleriyle oynuyormuş gibi kullanan bir insanla karşılaşıyoruz. Bu değersiz ve çoğu zaman hoş olmayan nitelikler, heyecanların gerçek değerini yitirmesine yol açmaktadır. Böyle bir insanın herhangi bir isteği reddedildiği ya da kendi üstünlüğü tehlikeye girdiği zaman heyecanlarına başvurması alışılagelmiş bir tepki olarak görülmektedir. Keder o derece şiddetli çığlıklarla dile getirilebilir ki, kulakları tırmalayan bir sesle insanın kendi reklamını yapmasına çok fazla benzediği için, hiç de hoşa gitmeyen bir hal alır. Ellerinden geldiği kadar kederli olmaya çalışan, kederlerini artırmaya gayret ediyorlarmış gibi bir izlenim uyandıran insanlar vardır.

Heyecanın fizik görünüşlerinin de aynı şekilde kötüye kullanıldığını görüyoruz. Herkesin bildiği gibi, bazı insanların öfkeleri sindirim sistemlerini o derece etkiler ki, bu gibi kimseler ne zaman öfkeye kapılacak olsalar kusarlar. Böyle bir mekanizma, düşmanlık duygularını daha da açık bir şekilde ortaya koyar. Keder duygusu ise, sözgelişi, yemek yemek istememe şeklinde ortaya çıkabilir ve böylece kederli bir insan gerçekten zayıflar ve tam bir "kederli tablo" yaratır.

Heyecanların bu şekilde kötüye kullanılması karşısında kayıtsız kalamayız; çünkü bu gibi davranışlar başka insanların sosyal duygusunu etkilemektedir. Bu şekilde hareket eden bir insanın çevresinde bulunan bir kimse ona karşı dostça davrandığı zaman, yukarıda belirtmiş olduğumuz şiddetli duygular ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte, bir başkasından o derece yakınlık görmek isteyen insanlar vardır ki, üzgün bir tavır takınmaktan hiçbir zaman vazgeçmezler; çünkü ancak bu tavırlarının sonucu olarak yakınlarının göstermiş olduğu dostluk ve sempati sayesinde kişilik duygularını oldukça kuvvetlendirebilirler.

Bu gibi kimselere az çok yakınlık duymuş olsak bile, öfke ve keder insanları birbirinden uzaklaştıran heyecanlardır. İnsanlar arasında gerçek bir birlik kurmaya elverişli değildirler. Gerçekte, sosyal duyguyu zedelemeleri bakımından insanları birbirinden ayırmaktadırlar.

Kederin önünde sonunda bir birlik yarattığı doğrudur; ama bu birlik, *her iki tarafın* katkıda bulunduğu bir birlik olmadığı için normal değildir. Sosyal duygunun bozulmasına, bunun sonucu olarak da er geç iki taraftan birinin daha büyük bir katkıda bulunmak zorunda kalmasına yol açmaktadır.

d) Tiksinme

Tiksinme duygusu, başka duygulardaki kadar belirgin olmamakla birlikte, insanları birbirinden uzaklaştıran bir unsurla belirlenmiştir. Tiksinme, fiziki yönden, midenin iç yüzeyinin şu ya da bu gibi bir uyarımın etkisinde kalması halinde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, "kusma" eğilimlerinin ve çabalarının ruhsal hayatla ilgili bir olay olması da mümkündür. Bu durumda, tiksinme duygusunun insanları birbirinden uzaklaştıran bir etken olarak rol oynadığını görüyoruz. Daha sonraki olaylar bu kanımızı kuvvetlendirmektedir. Tiksinme, bir nefret davranışıdır. Tiksinme ile birlikte giden yüz ifadeleri, çevreyi hor görmeyi ve bir problemi herhangi bir şeyi kendinden uzak tutacak şekilde çözmeyi dile getirir. Bu duygu, bir insanın, hoşuna gitmeyen bir durumdan kendini uzak tutmasını mümkün kılacak bir özür olarak kolayca kötüye kullanılabilmektedir. Bulantı halini taklit etmek (sanki gerçekten midesi bulanıyormuş gibi hareket etmek) kolaydır; bir kere insanın midesi bulandı mı, o anda içerisinde bulunduğu bir toplantıdan ister istemez kaçmak zorunda kalacaktır. Tiksinme, suni olarak yaratılması en kolay olan duygulardan biridir. Her insan kolayca bir bulantı hali yaratmaya kendini alıştırabilir. Böylece gerçekte zararsız olan bir duygu, topluma karşı güçlü bir silah ya da toplumdan kaçmak için şaşmaz bir bahane haline gelmektedir.

e) Korku ve endişe

Endişe, insan hayatındaki en önemli olaylardan biridir. Endişe, yalnızca insanları birbirinden uzaklaştıran bir heyecan olmakla kalmaz; aynı zamanda, tıpkı keder gibi, başka insanlara karşı tek yanlı bir bağlılık yaratmış olması dolayısıyla daha da karmaşık bir halin

yaratılmasına sebep olur. Bir çocuk korktuğu için belli bir durumdan kaçar, ama başka birinin kanatları altına sığınmaya çalışır. Endişe mekanizması, üstün olma çabasını doğrudan doğruya açığa vurmaz; gerçekten de, ilk bakışta bir başarısızlığın belirtisi gibi görünür. Endişeli bir insan kendini alabildiğine küçültmek ister, şu var ki, tam bu noktada, bu duygunun insanları birbirine yaklaştıran yanı ile birlikte, üstün olmak için duyulan şiddetli bir isteğin de ortaya çıktığı görülür. Endişeli insanlar başka birine ya da bir şeye sığınarak kendilerini korumaya çalışırlar ve karşılaşmış oldukları tehlikeye göğüs germe kuvvetini kendilerinde buluncaya kadar kendi kendilerini bu şekilde güçlendirmeye gayret ederler.

Bu duyguda, organik yönden son derece kökleşmiş bir olayla karşılaşıyoruz. Bu olay, bütün canlı varlıkları pençesine alan o ilkel korkunun bir yankısından başka bir şey değildir. İnsanlar, tabiat içerisindeki güvensizliklerinden ve zayıflıklarından ötürü böyle bir korku duymaya özellikle yatkındırlar. Hayatın güçlükleri ile ilgili bilgimiz o derece yetersizdir ki, bir çocuk hiçbir zaman kendi başına hayata ayak uyduramaz. Kendisinde noksan olan şeyleri başkalarının aracılığı ile tamamlamak zorundadır. Çocuk, bu gibi güçlükleri daha hayatının başlangıcında fark eder ve hayat şartları daha ilk günden onu etkilemeye başlar. Güvensizliğini gidermek için gösterdiği çabalarda başarılı olamaması ve bunun sonucu olarak kötümser bir dünya görüşünü benimseme tehlikesi her zaman için vardır. Bu bakımdan, çocuğun en belirgin karakter özelliği, çevresindekilerden yardım ve ilgi görmeyi istemek gibi şiddetli bir istekle belirlenmiştir. Kendi hayatının problemlerini çözmekten ne kadar uzaksa, çekingenliği de o derece artmaktadır. Bu gibi çocuklar ileriye doğru bir adım atmak zorunda kalacak olurlarsa, gerektiği zaman geri çekilebilmek için ne şekilde hareket edeceklerini önceden tasarlamaktadırlar. Her zaman geri çekilmeye hazırdırlar; hiç şüphesiz en yaygın ve en göze çarpan karakter özelliği de endişe duygusudur.

Bu duygunun ifade şekillerinde, karşı koymanın ilk belirtilerini görüyoruz; tıpkı bazı organizmaların, içerisinde yaşadıkları çevrenin rengini alma yeteneğinde olduğu gibi... Ama bu karşı koyma, saldırgan bir davranış şeklinde ortaya çıkmadığı gibi, dümdüz bir çizgi üzerinde gelişmiş de değildir. Bu duygunun patolojik şekilleri bize bazen

ruhun işleyişi hakkında çok açık ve seçik bir fikir vermektedir. Bu gibi durumlarda, endişeli bir insanın kendisine uzatılan yardım eline nasıl atıldığını, başkasını kendine doğru çekmek ve yanı başından ayırmamak için nasıl çırpındığını açıkça hissederiz.

Bu olayın daha derinden incelenmesi, bizi, daha önce bir karakter özelliği olarak endişe üzerinde durduğumuz bir sırada tartışma konusu ettiğimiz düşüncelere götürmektedir. Bu durumda, bir başkasından destek görmek isteyen, her zaman için birinin kendisine dikkat ve ilgi göstermesine ihtiyaç duyan insanlarla karşılaşıyoruz. Bu durum, efendi ile köle arasındaki ilişkilere benzeyen birtakım ilişkilere yol açmaktan başka bir işe yaramayacaktır: Bir başkası her zaman hazır bulunacak ve endişeli kişiye yardım etmek, ona destek olmak zorunda imiş gibi bir davranışta bulunacaktır. Bu konuyu daha fazla derinleştirecek olursak, hayatları boyunca hep başkalarının kendilerine özel bir değer vermesini isteyen birçok insanın bulunduğunu göreceğiz. Bu gibi kimseler (hayatta yeterince ve gerektiği şekilde bağlantı kuramamış olmalarının sonucu olarak) bağımsızlıklarını o derece yitirmişlerdir ki, olağanüstü birtakım imtiyazlara sahip olmayı görülmemiş derecede istemektedirler. Başkalarının yanında olmayı şiddetle istemelerine rağmen, bu gibi kimselerin sosyal duyguları pek azdır. Endişe ve korkularını açığa vurma imkânını buldukları zaman, imtiyazlı durumlarını yeniden elde edebilirler. Endişe onlara, hayatın gereklerinden kaçma konusunda yardım eder ve çevrelerinde bulunan herkesi köle haline getirmelerini sağlar; önünde sonunda gündelik hayatlarının bütün ilişkilerine sokulur ve çevrelerine söz geçirebilmek için kullandıkları en önemli araç halini alır.

2. İnsanları Birbirine Yaklaştıran Duygular

a) Sevinç

İnsanları birbirine en çok yaklaştıran duygu sevinçtir. Sevinç, yalnızlığa katlanamaz. Bir arkadaş arama, birini kucaklamak isteme ve bu gibi davranışlarla ortaya çıkan mutluluk belirtileri, birlikte eğlenmek, bir arada bulunmak, bir şeyin zevkini birlikte çıkarmak isteyen insanlarda karşımıza çıkar. Böyle bir tavır insanları birbirine yaklaş-

tırmaktadır. Bir insana elini uzatmak demektir bu. Bir insandan ötekine geçen bir ısı dalgası gibidir. Bütün birleştirici unsurlar bu duyguda toplanmıştır. Şüphesiz burada da yine bir tatminsizlik ya da yalnızlık duygusunu yenmeye çalışan, böylece sık sık göstermiş olduğumuz gibi, aşağıdan yukarıya doğru olan bir hareketle belli bir üstünlüğe ulaşabilen insanlarla karşılaşıyoruz. Gerçekten de, güçlükleri yenebilecek en iyi davranış biçimi, mutlu bir tavır takınmaktır. Gülmek de, insanı rahatlatacak ve ona serbestçe hareket etme imkânını verecek bir güç sağladığı için, mutlulukla el ele gitmekte ve mutluluk duygusunu en iyi ifade edecek bir davranış olmaktadır. İnsanın kendi benliğini aşmasını mümkün kılmakta ve başkalarının sempatisini çekmektedir.

Gülme ve mutluluk bile kişisel gayeler için kötüye kullanılabilir. Böylece, bir önemsizlik ve anlamsızlık duygusuna kendini kaptırmaktan korkan bir hasta, müthiş bir deprem haberini sevinçle karşılamıştır. Üzgün olduğu zamanlar kendini güçsüz hissetmektedir. Bunun için kederden kaçmakta ve bunun tersi olan bir duyguya, sevince ulaşmaya çalışmaktadır. Mutluluğun kötüye kullanıldığı durumlardan biri de başkasının acısına sevinmektir. Gereksiz yerlerde ve zamanlarda ortaya çıkan, sosyal duyguyu inkâr eden ya da büsbütün ortadan kaldıran bir sevinç, insanları birbirinden uzaklaştıran bir duygudan ve başka insanlardan üstün olmak için kullanılan bir araçtan başka bir şey değildir.

b) Sempati

Sosyal duygunun en saf, en katıksız ifadesi sempatidir. Herhangi bir insanda sempatinin var olduğunu gördüğümüz zaman, onun genellikle sosyal duygusunun iyice gelişmiş olduğuna güvenebiliriz; çünkü bu duygu bize, bir insanın kendisini başka insanlarla ne derece birleştirebileceğini (ne derece kendini başkalarının yerine koyabildiğini) değerlendirmek imkânını vermektedir.

Sempati duygusunun basmakalıp bir şekilde kötüye kullanılması, duygunun kendisinden daha yaygındır. Bu ise, insanın sanki sosyal duygusu çok kuvvetli imiş gibi bir poz takınmasından başka bir şey değildir. Sempatinin kötüye kullanılması, bu duygunun abartılmasın-

dan kaynaklanmaktadır. Böylece, gazetelerde adı çıksın diye ve acı çekenlere hiçbir gerçek yardımda bulunmadan kolayca üne kavuşmak için afet yerlerine koşan insanlar vardır. Bazı insanlar da bir başkasının felaketini seyretmekten şiddetli bir zevk duyarlar. Sempati göstermeyi ya da sadaka vermeyi meslek haline getirmiş olan birtakım kimseler de faaliyet göstermekten geri kalmazlar, çünkü sefil ve yoksul insanlara yardım etmek bahanesiyle, kendi üstünlük duygularını tatmin ederler. İnsan tabiatını çok iyi bilen La Rochefoucault şöyle demiştir: "Dostlarımızın başlarına gelecek felaketlerden dolayı her zaman bir parça sevinç duyma eğilimi gösteririz."

Trajik piyeslerden zevk duymamızı bu olaya bağlamak için hatalı bir deneme yapılmıştır. Seyircinin, kendini piyesteki kahramanlardan daha iyi, daha üstün bir kimse olarak hissettiği noktası üzerinde durulmuştur. Bu açıklama, insanların çoğuna uygun düşmez; çünkü bir trajediye duyduğumuz ilgi, genellikle, insanın kendini tanımak ve eğitmek isteğinden ileri gelir. Onun bir piyesten başka bir şey olmadığını biliriz ve sahnede geçen olaylardan, hayata daha iyi hazırlanmak bakımından yararlanırız.

c) Sıkılganlık

Sıkılganlık aynı zamanda hem insanları birbirinden uzaklaştıran hem de birbirine yaklaştıran bir duygu olarak görünmektedir. Sıkılganlık, sosyal duygumuzun bir parçasıdır ve bu bakımdan ruhsal hayatımızın ayrılmaz bir bölümüdür. Bu duygu olmasaydı insan toplumu diye bir şey olmazdı. Bir insanın kendi kişiliğine verdiği değerin azalması halinde ya da kendi değeri hakkındaki bilinçli kanısının sarsıldığı zamanlarda sıkılganlığın ortaya çıktığını görüyoruz. Bu duygu kolayca bedeni etkileyebilmekte ve derinin yüzeyine yakın olan kılcal damarların genişlemesine yol açmaktadır. Kılcal damarlara kan hücum etmesi kızarma olayını yaratmaktadır. Bu olay genellikle yüzde olmakla birlikte, bütün bedenleri pençe pençe kızaran insanlara da rastlanmaktadır.

Bu duygu ile ilgili dış tavır, insanlardan kaçmaktır. Böyle bir tavır, tehlikeli bir durumdan kaçmak için hazır olmaya yol açan hafif bir ruh çöküntüsü ile birlikte giden bir yalnızlık davranışının ifade-

sidir. Gözleri önüne indirmek ve çekingenlik göstermek, sıkılganlığın insanları birbirinden uzaklaştıran bir duygu olarak rol oynayabileceğini kesin bir şekilde gösteren kaçma davranışlarıdır.

Öteki duygular gibi sıkılganlık da kötüye kullanılabilir. Bazı insanlar o kadar kolay kızarırlar ki, başka insanlarla olan bütün ilişkileri, bu ayırıcı özellikle adeta zehirlenmiş olur. Sıkılganlığın bu şekilde kötüye kullanılması, yalnız kalmak için başvurulan bir mekanizma olarak görünmektedir.

Ek

Eğitim Konusunda Genel Düşünceler

Daha önceki tartışmalarımız sırasında üzerinde durduğumuz bir tema ile ilgili bir şey daha söylemek istiyorum. Bu tema, evdeki, okuldaki ve hayattaki eğitimin ruhun gelişmesi üzerindeki etkisi ile ilgilidir.

Aile içerisindeki çağdaş eğitimin, güçlü olma çabasını ve boş gururun gelişmesini olağanüstü bir derecede desteklediğine ve teşvik ettiğine şüphe yoktur. Herkes bu konuda kendi deneylerinden bir şeyler öğrenmiş olabilir. Hiç şüphesiz aile büyük yararlar sağlamaktadır; çocukların bakımı için, onları gereken şekilde eğitebilen bir aileden daha elverişli bir kuruluş düşünmek güçtür. Özellikle hastalık söz konusu olduğu zaman, aile, insanlığın devam edebilmesi için en uygun kuruluş olarak görünmektedir. Eğer ana babalar, aynı zamanda iyi eğiticiler olsalardı, çocuklarındaki hatalı gelişmeyi daha başlangıcında fark edebilmek için gereken yeteneğe ve anlayış gücüne sahip olabilselerdi, ayrıca, bu hatalarla savaşabilecek uygun eğitim yöntemlerini bilselerdi, güvenilir ve etkin insanların yetiştirilmesi ve bakımı için aileden daha uygun bir kuruluşun bulunmadığını kabul etmek mutluluğuna erişebilirdik.

Ne yazık ki, ana babalar ne iyi eğiticilerdir ne de iyi psikologlardır. Patolojik bir aile bencilliğinin çeşitli dereceleri bugün aile eğitiminde başlıca rolü oynamaktadır. Bu bencillik, bir ailenin çocuklarının özellikle iyi yetişmelerini ve başka çocukların zararına olsa bile, olağanüstü değerli kimseler olarak görülmelerini gerektirmektedir. Bu bakımdan aile içerisindeki eğitim, çocuklara, herkesten üstün olmaları ve kendilerini bütün insanlardan daha iyi kimseler olarak görmeleri gerektiği gibi yanlış bir düşünce aşılamakla, psikolojik hataların en büyüğünü işlemektedir. Babanın liderliğine dayanan her ailede böyle bir düşünce ile karşılaşıyoruz.

İşte bütün kötülük buradan ileri gelmektedir. Bu baba otoritesi, sosyal duyguya pek az yer verir. Bu insanı, gelişmesinin çok erken bir döneminde sosyal duyguya karşı açıkça ya da gizliden gizliye karşı koyma gibi yanlış bir yola götürür. Bununla birlikte, apaçık bir başkaldırma davranışına hiçbir zaman rastlanmaz. Otoriter bir eğitimin en büyük sakıncası, çocuğa güçlü olma gibi bir ideal sunmuş olması ve güçlü olmanın zevkli yanlarını göstermesidir. Her çocuk başkalarından üstün olmak için can atacak şekilde yetişmekte, güçlü olma konusunda haris ve aşırı derecede boş gururlu bir hale gelmektedir. Her çocuk en üst basamağa ulaşmak ve başkalarında saygı uyandırmak istemekte, çevresindeki en güçlü kimselere gösterilmiş olan bir boyun eğme ve itaat davranışının er geç kendisine de gösterilmesini beklemektedir. Ana babasına ve toplumun geri kalanına karşı takındığı düşmanca tavır, bu yanlış düşünceleri benimsemiş olmasının kaçınılmaz bir sonucudur.

Aile içerisinde yaygın olan eğitimin etkileri altında, bir çocuğun üstünlük gayesinden vazgeçmesine imkân yoktur. Bunu "büyük bir adam olma" oyunu oynayan küçük çocuklarda olduğu kadar, düşüncelerinden ve bilinçdışı çocukluk hatıralarından açıkça anlaşılacağı üzere, bütün dünyayı sanki kendi aileleri imiş gibi gören kimselerin hayatında da görmek mümkündür. Bu gibi kimseler, bu tavırları engellenecek olursa, kendilerine düşmanca davranan bir dünyadan elini eteğini çekerek soyutlanmış bir hayat sürme eğilimi göstereceklerdir.

Ailenin aynı zamanda sosyal duygunun gelişmesine elverişli bir ortam olduğu da doğrudur. Ama güçlü olma çabasının etkisini ve aile içerisindeki otoriteyi hatırlayacak olursak, bu sosyal duygunun

ancak bir dereceye kadar gelişebilme imkânına sahip olduğunu görürüz. İlk sevgi ve şefkat eğilimleri anne ile olan ilişkilerle ilgilidir. Belki de bir çocuğun en önemli yaşantısı budur, çünkü böyle bir yaşantı ile çocuk tam olarak güvenebileceği bir insanın varlığını kavramaktadır. "Ben" ile "sen" arasındaki farkı öğrenmektedir. Nietzsche demiştir ki: "Herkes sevdiği kişinin hayalini annesi ile olan ilişkilerine göre şekillendirir." Pestallozzi de, annenin, bir çocuğun ileride dünya ile olan ilişkilerini belirleyen bir ideal olduğunu göstermiştir. Gerçekten de, anne ile olan ilişkiler çocuğun daha sonraki bütün faaliyetlerini belirlemektedir.

Çocuğun sosyal duygusunu geliştirme işi anneye düşmektedir. Çocuklar arasında dikkatimizi çeken tuhaf kişilikler, anne ile çocuk arasındaki ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve bu gelişmenin yönü anne çocuk ilişkilerinin bir göstergesi olarak görünmektedir. Anne çocuk ilişkilerinin çapraşık bir şekil aldığı durumlarda, çocuklarda genellikle bazı sosyal kusurların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu konuda en yaygın olan iki çeşit hata vardır. Birinci hata, annenin, çocuğuna karşı olan görevlerini yerine getirmemesinden ileri gelir ve çocuğun hiçbir sosyal duyguya sahip olmaması gibi bir sonuç yaratır. Çok önemli bir kusurdur bu ve birçok can sıkıcı olaya yol açmaktadır. Bu durumda, çocuk sanki düşman ülkesinde büyüyen bir yabancı gibidir. Eğer birisi böyle bir çocuğa yardım etmek isterse, bunun biricik yolu, çocuğun gelişmesi sırasında yoksun kaldığı anne rolünü yeniden oynamaktır. Onu bir insan haline getirebilecek tek yol budur.

İkinci hataya belki de daha sık rastlanmaktadır. Bu hata şudur: Anne, görevini benimsemiştir; ama bu görevi öyle abartılmış ve aşırı bir şekilde yerine getirir ki, sosyal duygunun anneden başka bir kimseye yönelmesi ve başka birine aktarılması imkânsız hale gelir. Böyle bir anne, çocukta gelişmiş olan sosyal duygunun tümüyle kendisinde toplanmasına yol açar. Yani bu tip bir çocuk, yalnızca annesine ilgi duyar, geri kalan herkese karşı kayıtsız bir tavır takınır. Bu gibi bir çocuğun sosyal yönden yeterince olgunlaşabilmesi için gereken temelden yoksun olduğunu söylemeye gerek yoktur.

Anne ile olan ilişkilerin yanı sıra, eğitimde büyük bir rol oynayan başka önemli etkenler de vardır. Uygun bir ilgi ve bakım çocuğun hayattaki yolunu kolayca bulmasını mümkün kılmaktadır. Birçok

çocuğun savaşmak zorunda kaldığı güçlükler hatırlanacak olursa ve hayatlarının ilk yıllarında dünyaya ayak uydurabilen ya da yaşamaktan zevk duyan çocukların ne kadar az olduğu düşünülürse, ilk çocukluk izlenimlerinin bir çocuk için ne derece önemli olduğunu anlayabiliriz. Bunlar çocuğun dünyadaki hareketinin yönünü gösteren işaret direkleridir. Bütün bunlara, bazı çocukların hasta yaratıklar olarak dünyaya geldiklerini, acı ve üzüntüden başka bir yaşantıları olmadığını, mutlu olmalarını sağlayacak bir ilgi ve bakım görmediklerini katacak olursak, birçok çocuğun niçin hayata ve topluma dostça bir tavır takınacak şekilde yetişmediğini ve gerçek bir insan toplumunun ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayacak bir sosyal duygu ile hareket etmek imkânını niçin bulamadığını açık ve seçik bir şekilde kavrayabiliriz. Ayrıca, eğitim hatalarının son derece önemli etkilerini de hesaba katmak zorundayız. Sert, otoriter bir eğitim çocuğun hayattan duyabileceği her türlü zevki yok edebileceği gibi, çocuğun hiçbir güçlükle karşılaşmasına meydan vermeyen ve onu sıcak bir yuva havası ile kuşatan bir eğitim de, çocuğu, büyüdüğü zaman, ailesinin sımsıcak havasından daha soğuk olan hiçbir iklimde yaşayamayacak hale getirmektedir.

Bu bakımdan aile, toplum ve uygarlığımız içerisindeki eğitim, istemiş olduğumuz şekilde, insan toplumuna dostça davranacak değerli kimseler yetiştirmeye pek elverişli değildir. Bu eğitim, bireylerin boş gururunu ve önemli bir kişi olma isteğini çok fazla teşvik etmektedir.

Bugün için, bir çocuğun gelişmesindeki hataları giderebilecek ve içerisinde bulunduğu durumu düzeltebilecek ne gibi imkânlar vardır elimizde? Bunun cevabı okuldur. Şu var ki, konuyu iyice incelediğimiz zaman okulun da, bugünkü şekliyle, böyle bir görevi yerine getirmeye elverişli olmadığını görüyoruz. Bir çocuğun kişiliğindeki insani hataların ne olduğunu kavrayabilecek ve bu hataları bugünkü okul şartları altında düzeltebileceğini iddia edecek bir öğretmene rastlamak güçtür. Öğretmen böyle bir göreve hiç de hazırlıklı değildir. Onun bütün işi, üzerinde işlediği insani materyalle ilgilenmeksizin belli bir ders programını genişleterek anlatmaktır. Üstelik her sınıfta çok sayıda çocuğun bulunması, onun bu görevini daha da güçleştirmektedir.

Aile eğitimindeki hataları giderebilecek başka bir kuruluş yok mudur? Bu işi hayatın yapabileceği söylenebilir. Ama hayatın da bir-

takım sınırları vardır. Her ne kadar bazen bir insanı değiştirme gücüne sahipmiş gibi görünse de, gerçekte insanları değiştirmeye pek elverişli değildir. İnsanların boş gururu ve harisliği buna imkân vermemektedir. Bir insan ne kadar hata işlemiş olursa olsun, bütün bu hatalardan ya insanlığın geri kalanını suçlayacak ya da kendi durumunun kaçınılmaz olduğunu düşünecektir. Hayatta karşılaştığı şeyler kafasına dank etmiş, işlediği hataları yeniden gözden geçiren bir insana seyrek olarak rastlarız. Daha önceki bir bölümde, yaşama deneyinin kötüye kullanılması ile ilgili çözümlemelerimiz bu noktayı doğrulamaktadır.

Hayat da insanda temel bir değişiklik yaratamamaktadır. Psikolojik yönden bunu anlamak güç değildir; çünkü hayat insanlığın olup bitmiş ürünleriyle, görüş noktaları kesin olarak belirlenmiş, hepsi de güçlü olmak için çabalayan insanlarla uğraşmaktadır. Hatta hayat bütün öğretmenlerin en kötüsüdür. Bizi hiçbir şekilde hesaba katmaz, uyarmaz, bize bir şeyler öğretmeye çalışmaz; yalnız silkip atar ve ölüme terk eder.

Bütün bunlardan ancak tek bir sonuç çıkarabiliriz: Bu alanda herhangi bir değişiklik yapma gücüne sahip olan biricik kuruluş okuldur. Okul eğer kötüye kullanılmamış olsaydı böyle bir görevi yerine getirebilirdi. Bugüne gelinceye kadar okula el atmış olan herkes onu kendi boş gururu ve haris planları için bir araç haline getirmiştir. Bugün eski otoritenin okullarda yeniden kurulması gerektiği konusunda birtakım yaygaralar işitiyoruz. Eski otorite şimdiye kadar herhangi bir iyi sonuç verebilmiş midir? Her zaman zararlı olmuş bir otorite nasıl oluyor da birdenbire değer kazanıyor? Gerçekten daha iyi durumda olan evdeki otorite, evrensel bir başkaldırmadan başka bir şey yaratmadığı halde, okuldaki otorite nasıl oluyor da iyi bir şey olarak görülebiliyor? İçtenlikle benimsenecek ve kendiliğinden kabul edilecek yerde, bize zorla kabul ettirilmeye çalışılan bir otorite gerçek otorite değildir. Birçok çocuk okula, öğretmenin devlet memurundan başka bir şey olmadığı gibi bir duygu ile gelmektedir. Bir çocuğa bir otoriteyi zorla kabul ettirmek, ruhsal gelişmesi bakımından kaçınılmaz birtakım kötü sonuçlar yaratacaktır. Otorite kuvvete dayanmamalıdır; otoritenin yalnızca sosyal duyguya dayanması gerekir. Okul, her çocuğun ruhsal gelişmesi sırasında içerisinde yaşadığı bir çevredir. Bu

bakımdan, sağlam bir ruhsal gelişmenin gereklerine uygun olmalıdır. Bir okul ancak sağlam bir ruhsal gelişmenin gerekleriyle uyum halinde olduğu zaman iyi bir okul adını almaya hak kazanır. Ancak böyle bir okul, sosyal hayata hazırlık görevini yerine getirebilecektir.

Sonuç

Bu kitapta insan ruhunun, kalıtımla geçen ve hem fizik hem de ruhsal fonksiyonda bulunan bir "öz"den gelmiş olduğunu göstermeye çalıştık. İnsan ruhunun gelişmesi ise tümüyle sosyal etkilerle şartlandırılmıştır. Bir yandan organizmanın istekleri gerçekleşebilmeli, öbür yandan insan toplumunun gerekleri tatmin edilebilmelidir. Ruh ancak böyle bir çerçeve içerisinde gelişebilir ve gelişmesi bu şartlarla belirlenmiştir.

Bu gelişmeyi daha derinden inceledik; algı, hatırlama, heyecan ve düşünce yetenekleri üzerinde tartıştık; son olarak da karakter özelliklerini ve duyguları ele aldık. Bütün bu olayların çözülmez bağlarla birbirine bağlı olduğunu gösterdik; bir yandan toplum hayatının yasalarına bağlı olduklarını, öbür yandan bireyin güçlü ve üstün olma çabasından etkilendiklerini, böylece özel, bireysel ve tek bir davranış kalıbında dile geldiklerini göstermeye çalıştık. Bir insanın üstün olma gayesinin, o insanın sosyal duygusunun etkisi ile değişerek, belli bir durum içerisindeki gelişme derecesine göre belirli karakter özelliklerine yol açtığını gösterdik. Bu gibi özellikler hiçbir zaman kalıtımla geçmiş değildirler; bu özellikler ruhsal gelişmenin başlangıcından ve kaynağından türemiş olan mozaik kalıba uygun düşecek şekilde gelişmişlerdir ve herkes için az çok bilinçli ve sürekli bir şekilde var olan bir gayeye bizi ulaştıracak şekilde tek bir yön izlemektedirler.

Bir insanı anlayabilmek için değerli göstergeler olan bu karakter özelliklerinin ve duygularının birçoğu belli bir ölçüde tartışılmış, bazıları ise ihmal edilmiştir. Belirli bir derecede harislik ve boş gururun, bireyin güçlü olma çabasına göre, her insanda ortaya çıktığını göstermiş bulunuyoruz. Böyle bir harisliğin ve boş gururun ortaya çıkması, bireyin güçlü olma çabasını ve bu çabanın faaliyet biçimini açığa vurmaktadır. Harisliğin ve boş gururun aşırı bir dereceye varmış olmasının, insanın düzenli bir şekilde gelişmesini nasıl engellediğini de gös-

terdik. Sosyal duygunun gelişmesi böylece ya engellenmekte ya da büsbütün imkânsızlaşmaktadır. Bu iki özelliğin bozucu etkisi yüzünden sosyal duygunun gelişmesi yalnızca engellenmekle kalmamakta, aynı zamanda güçlü olma konusunda çok şiddetli bir istek duyan insan, kendi kendini yiyip bitirmektedir.

Bu ruhsal gelişme yasası bize kesin ve mutlak bir yasa olarak görünmektedir. Bu, karanlık ve esrarlı eğilimlerin kurbanı olacak yerde, kendi kaderini bilinçli bir şekilde ve açıkça belirlemek isteyen bir insan için en önemli göstergedir. Bu araştırmalar, insan tabiatı bilimi alanındaki denemelerdir. Bu öyle bir bilimdir ki, başka türlü öğretilmesi ve geliştirilmesi de mümkün değildir. İnsan tabiatını tanımak bizce her insan için gereklidir ve insan tabiatı bilimini incelemek de insan zekâsının en önemli faaliyetidir.

DİZİN

1918 Devrimi (Avusturya) 207, 211

agorafobi (açık yerler korkusu) 207
algı 42-43, 47, 52-53, 58, 64, 72, 84, 252
alkolizm 48-49
anaerkil 109, 113
Andersen, Hans Christian 187
antipati 222
aristokrasi 227
aşağılık kompleksi 66, 146, 152, 195
aşk 117, 127, 209, 212

batıl inanç 28
beğenmeme kompleksi 174
bellek 15, 42, 47, 86
bilinçdışı 9, 43, 65, 72, 86-89, 91-92, 94, 121, 125, 147, 149, 180, 200, 248
bireysel psikoloji 18, 24, 54, 64, 72, 81, 104, 157-158, 164, 209
boş gurur 56, 67, 87, 123, 127, 133, 167-192, 195, 197, 199, 204-206, 209-211, 219, 224, 230-232, 247-252

Cicero 95, 101
cimrilik 197-198
cinsiyet 105

çekingenlik 20, 153, 203, 208, 241, 245
çevrenin baskısı 55
çevrenin etkileri 150
çevreye uyma 17, 26-27, 29, 31, 43, 52
çocukluk 3-4, 19-20, 26, 29-37, 39, 41, 43, 50-51, 54, 61-63, 70-71, 76-77, 96, 99, 110, 133-134, 144, 150, 152, 157-158, 180, 182, 199, 230, 248, 250

Darwin 25
davranış kalıbı 3-5, 7-8, 10, 19, 32, 36-37, 39, 42, 70-72, 78-79, 84, 86-87, 89, 92, 102, 111, 127, 129, 141-143, 156-157, 180, 183, 214, 216, 233, 238, 252
determinizm 10

dış dünya 16, 18, 21, 36, 39, 42, 58, 76, 100, 155, 205, 213
dikkatsizlik 84-85
din 10, 24, 28, 81, 122, 187, 189, 195, 204, 231-232
Don Juan 127
Dostoyevski 88, 194, 221
duyu organları 40-42, 83
düşmanlık 31, 33, 121, 155, 173, 193, 199-200, 203-204, 207, 228, 237, 239

eblehlik (cretinism) 160
eğitim 3, 9-10, 21, 28, 31, 34, 36, 48, 54-56, 62, 65, 68-69, 82, 84, 94, 99, 104, 108, 114, 119-120, 127-129, 136-138, 145, 149-153, 165, 172, 177, 186-188, 193, 206, 214, 247-250
empati 6, 176
endişe hali 205-208
Engels 24
erkeğin egemenliği 107-109
evlilik 44, 70, 73-75, 96-98, 110, 117, 119-120, 178, 209, 212, 217

Freud 37

George Sand 117
Goethe 47, 94, 97
Gonadlar (cinsel bezler) 163
Grillparzer 200
Gross 82
guatr 162
gülme 222
güvenlik 16, 21, 26, 28, 52, 62, 65, 135, 146, 208, 223

haset 195-197
hastalık kompleksi 175-176
hayal gücü 42-44, 47, 50-51, 64, 82, 156
Helena (Güzel) 113
Herodotos 1
heyecanlanma yeteneği 234, 238

hezeyan 48
Hippokrates 158
Homeros 113

içgüdüler 21, 25, 30, 33, 55, 137, 200, 221
içki 48-49, 236-237
içsalgıbezleri 159-160, 162-163
içtepiler 30, 67
İlyada 113
insan sevmezlik 199-200, 202
insanlardan kaçma 203-205
intihar 210, 218, 237
ipnotizma 56-59
irade 15, 18, 27, 57-58, 70, 76, 85, 178-179, 194, 212
işbölümü 25-26, 29, 105-108
itaat 30, 45, 55-58, 65, 99, 108, 111, 116, 118, 151, 178, 225-226, 228, 248

kadın hakları 128
kalıtım 16, 20, 21, 64, 121, 137, 142, 143, 149, 225, 229, 252
kamu yararı 149, 175, 198, 201, 214, 219
karakter özellikleri 4-5, 44, 65, 68-72, 85, 91, 111, 116, 121, 125, 137, 141-144, 150-151, 156-157, 160, 164, 167, 170, 174, 180, 186, 192, 194-197, 200, 211, 216, 233, 235, 241-242, 252
Kassandra 222
kast sistemi 227
kıskançlık 19, 192-194
kin (duyma) 199-202
konuşma bozuklukları 27
korkaklık 65, 154
kölelik 55, 106, 227
Kutsal Kitap 95, 113, 131, 133, 135, 184, 188

Lichtenberg 94

Marx 24
medyum 56-58
menopoz 125
Meryem Ana 45-46
mesafe problemi 209
mizaç 157-164, 168, 212, 229-230
Moebius 113
Mutlak Gerçek 23-24, 230

neden sonuç ilişkileri 11, 202, 215
nefret 6, 34, 121, 199, 240
Nemesis 214
Nibelungen destanları 95
Nietzsche 227, 249

olgunlaşma 31-32, 188, 223, 249
organik kusurlar, beden kusurları 31, 41, 61, 68, 129, 137, 146, 159, 161, 163-164
otorite 251
oyun 28, 36, 40, 53, 62, 81-83, 85, 95-96, 112, 165, 183, 189, 200-201, 229-230, 248

öfke nöbetleri 108, 199, 234-237
önceden-görme 50, 52
özdeşleşme 5, 52-54, 143, 176
özgür irade 15, 18

pedagoji 5, 54, 82, 97
peri masalları 113, 187-188
Pestallozzi 249
problem çocuklar 62
psikiyatri 2, 102

Robinson Crusoe 141
Rochefoucault (La) 173, 244
Romalılar 158
ruh çağırma 187
ruh durumu 229-230
ruhsal hayat 3-5, 10, 15-19, 23-25, 27, 52, 54, 64-65, 71-72, 79, 81, 86, 94, 100-101, 111, 133-134, 143, 146, 158, 165, 167, 197, 238, 240, 244
ruhsal organ 16, 18, 26
rüya 45, 47, 52, 78-79, 94-102, 153, 176, 212-213

saldırgan olmayan karakter özellikleri 203
saldırganlık, saldırgan karakter 153-154, 167, 169-171, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 191, 193, 195, 197, 199, 201, 228
sanatçılar 155, 199
sanrı (hallucination) 44-49
savunma mekanizması 161, 163, 181, 217
Schopenhauer 113

sempati 138, 154, 175, 222, 239, 243-244
serap 47
sevgi 28, 33-34, 37, 46, 51, 65, 69, 76, 97, 100, 105, 112, 126, 177, 185-186, 192-194, 212-213, 217, 231, 249
sevinç 20, 54, 61, 192, 208, 242-244
sıkılganlık 244-245
sosyal duygu 10, 28, 32, 36-37, 51, 53-56, 61-62, 64-65, 68-69, 74, 82, 86, 102, 105, 138, 145-149, 157, 165, 169-170, 172, 176, 182, 184-185, 195, 200-201, 221, 236, 239-240, 242-244, 248-253
sözlü dil 26
Strindberg 113
suça yol açan ihmal 200-202
suçluluk 144, 190, 210

şımartılmış çocuklar 35-36

tabu 28
tatminsizlik duygusu 72, 116, 243
tek çocuk 131, 136
telepati 57-58, 187
tiksinme duygusu 240
tiroid bezi 159-162
toplum hayatı 19, 23-24, 26, 56, 82, 105, 128, 146, 165, 177, 213, 252
totem 28

uyku 45, 57, 153, 180, 191, 213
uyku bozuklukları 153

üstyapı 20, 24, 50, 154, 180
Ütopya 188

Weininger 113

Yakup, Hz. 135
yalnızlık 35-36, 100, 156, 198, 203-205, 242-244
yanılgı (illusion) 47
yatağını ıslatma 217-218
Yunanistan 158
Yusuf, Hz. 95, 133
yüreksizlik 208-216

zekâ testleri 103-104, 114-115